

MIKÓ IMRE:

HUSZONKÉT ÉV

— AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG POLITIKAI TÖRTÉNETE
1918. DECEMBER 1-TŐL 1940. AUGUSZTUS 30-IG —

A „STÁDIUM“ KIADÁSA, BUDAPEST, 1941.

Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

ELŐSZÓ

A „huszonkét év“ ma már fogalommá vált a magyar politikai irodalomban, de egy évvel a bécsi döntés után sem látott még napvilágot olyan összefoglaló tanulmány, mely az erdélyi magyarság kisebbségpolitikai történetét a közírás módszereivel tárná a magyar közönség elé. Az itt következő fejezetek ezt a hiányt szeretnék pótolni.

A kisebbségi történetírás és a napi politika határmezsgyéjén elég nehéz megtalálni azt a pontot, ahonnan a közelmúlt már történelemnek látszik, a két évtizeddel ezelőtt lezajlott események pedig még mindig elevenek. A szereplők nagyrésze ma is jelentős közéleti szerepet játszik, a tettek és mulasztások felett pedig még nem mondta ki ítéletét a magyar történelem. Mégis Erdély román uralom alatt töltött huszonkét éve olyan befejezett egésznek képez, amit jól át lehet tekinteni, ha a tiszta látást nem homályosítja el semmiféle öngazolási szándék, sem pedig a ma annyira divatos mártír-szemlélet.

A trianoni szerződéssel Magyarországtól Romániához csatolt részek huszonkét éves politikai története öt fejezetre osztható. Az első a magyarság magára találásával és a Magyar Szövetséggel folytatott kísérletekkel telt el. Utána megalakult a Magyar Párt és a politikai paktumok segítségével beilleszkedett a román államkeretekbe s biztosította magának a magyarság közjogi képviseletét. A harmadik fejezetben már a saját lábán járó Magyar Párt az ország második legnagyobb parlamenti

pártjává nőtte ki magát és fel tudta venni a küzdelmet a román demokráciával. A gazdasági válságból kilábalva azonban Erdély magyarsága a revíziós és revízióellenes nemzetközi harc keresztútjába kerül s ebben felmorzsolódik minden, amit addig építeni sikerült. Nagy-Románia fejlődéstörténetének utolsó éveiben a kisebbségek is kénytelenek beilleszkedni a királyi diktatúra rendszerébe, de az új alkotmányos rend sem tudta megállítani azt a bomlási folyamatot, mely Csehszlovákia feloszlásával indult meg és Besszarábia megszállása után Észak- és Kelet-Erdély visszatéréséhez vezetett.

Az elmúlt huszonkét év alatt nemcsak kifelé, hanem befelé is sok küzdelmet folytatott az erdélyi magyarság. A magyar közéleten végigvonul a haladóbb és a hagyományokhoz ragaszkodó, az aktivista és az ellenállást hirdető irányzatok kettőssége, a Néppárt és Nemzeti Párt ellentéteitől kezdve a reform-csoport radikalizmusán át egészen a Magyar Párt és a Magyar Népközösség meghasonlásáig. Ezekkel szemben igyekeztem a legszigorúbb tárgyilagosságot megőrizni. A kisebbségi történetírás szempontjából csak az lehet az értékmérő, hogy mennyiben erősítette egyik vagy másik irányzat a magyarság ellenálló erejét kifelé és mennyiben tette a politikai front mögött belterjesebbé az erdélyi magyar életet.

Ugyanilyen tárgyilagosságra törekedtem a román kormányzattal folytatott küzdelmek leírásánál, bár a tárgyilagosság ezen a téren már kiment a divatból. Politikailag érett nemzetnek azonban még háború idején is tisztán kell látnia, a román kormányok magyarelles politikája pedig a tények bizonyító erejével önmaga helyett beszél. A román néppel szemben semmiféle elfogultság sem vezet és ma épen úgy, mint kisebbségi sorsban, a két nép közötti együttélés lehetőségének megtalálását tartom nemzetiségi politikánk egyik legfontosabb feladatának.

őrizkedtem a „morbus minoritatis“ egy másik tünetétől is, ami most utólag azoknál jelentkezik, akik szeretik kiszínezni mindazt, ami velük történt és a sötétség hatalmaival harcoló Bayard lovagnak képzelik magukat. Pedig a kisebbségi életforma tele volt gánccsal és félelemmel, botlásokkal és megalázkodással s ha közben olyan tulajdonságok fejlődtek ki az erdélyi magyarságban, amik a többi magyarokból hiányoznak, az azért van, mert kisebbségi sorsban többet kellett dolgozni és jobban össze kellett tartani, hogy a „családdá alakult“ erdélyi magyar közösség átvészelhesse ezeket a nehéz időket.

Az erdélyi magyarság román uralom alatt töltött huszonnégy éve páratlan nevelőiskola volt annak számára, aki azt végigküzdötte. De a román kormányok kisebbségi politikája is intő példa mindenkinek, aki a népkisebbségi kérdéssel szembekerül: hogyan nem kell nemzetiségi politikát csinálni soknyelvű országban! S ha ezt a munkát valakinek ajánlani kellene, akkor annak a sok névtelen magyarnak ajánlanám, akikről ebben a könyvben név szerint nem történik említés, de akik a kisebbségi sors megpróbáltatásait vállalták és kitartással viselték. Ha az erdélyi magyarság kisebbségi történetének nem lettek volna ismeretlen katonái, semmiféle háború, vagy döntés sem tudta volna Erdélyt ismét összeforrasztani Magyarországgal.

I.

A POLITIKAI PASSZIVITÁSTÓL A MAGYAR SZÖVETSÉGIG 1918—1922.

Erdély elszakítása.

Ezerkilencszáztizennyolc december elsején, egy hónappal a páduai fegyverszünet, három héttel Károlyi Mihály ék belgrádi kudarca és két héttel Jászi Oszkár aradi tárgyalásainak meghiúsulása után, az erdélyi románok nemzetgyűlésre gyűltek össze Gyulafehérváron, „a román-ság Mekkájában“. A felelőtlenül szélnek eresztett magyar hadsereg utolsó töredéke, a székely hadosztály aznap alakult meg Kolozsváron, a román csapatok azonban a belgrádi második fegyverszünet értelmében már átlépték a Kárpátokat és a Maros demarkációs vonala felé nyomultak előre. A román kiküldöttek pedig a magyar forradalmi kormány által rendelkezésükre bocsátott különvonatokon utaztak Gyulafehérvárra.

A gyulafehérvári nemzetgyűlést hosszas tárgyalások előzték meg. Az előértekezleten Goldiș László történelem-tanár olvasta fel határozati javaslatát s ennek harmadik pontja körül nagy vita támadt. E pont ugyanis Magyarország románlakta vidékei számára egyelőre autonómiát követelt, aminek kereteit és tartalmát egy, a szóbanforgó országrész képviselőiből álló alkotmányozó gyűlés határozná meg s ezen az együttélő nemzetiségek képviselői is számarányuknak megfelelően fogják képviseltetni magukat, — a Goldiș-féle javaslat szerint. A fiatalság ezzel szemben az azonnali és feltétel nélküli egyesülést követelte; ezekhez csatlakozott Vaida-Voevod Sándor, Pácli-

seanu Zeno és Dragomir Silviu, akikkel még találkozni fogunk. Pop Cicio István úgy találta, hogy az önkormányzat felel meg leginkább a wilsoni elveknek s a szociáldemokraták is Erdély autonómiájában látták a munkás-ság jobb sorsának biztosítékát. Végül is Mániu Gyula áthidaló javaslata győzött s a nemzetgyűlés december elsején básești Pop György elnöklete alatt kimondotta Magyarország románlakta területeinek feltétel nélküli egyesülését Romániával. A második pont ugyan fenn-tartotta az önkormányzatot e terület lakói számára mind-addig, míg az alkotmányozó nemzetgyűlés összeül, a harmadik pedig teljes nemzeti szabadságot ígért az együtt-lakó népeknek, de kimaradt a javaslatnak az a része, mely szerint Erdély önkormányzata ügyében a végleges döntést az alkotmányozó gyűlés a magyarok és németek részvételével fogja meghozni. Gyulafehérváron tehát *az erdélyi románság a magyarság és németiség megkérdezése nélkül rendelkezett Magyarország egyharmada felett.*

A nemzetgyűlés ugyanakkor kétszázötvenkét tagból álló Nagy Nemzeti Tanácsot küldött ki s ebből alakult meg Maniu Gyula elnöksége mellett a tizenöttagú Kormányzótanács (Consiliul Dirí gént). Enn\$K megbízásából egy háromtagú bizottság a gyulafehérvári határozatokkal Bukarestbe utazott és Ferdinánd királynál kihallgatáson jelentkezett. A király december 11-én dekrétummal törvénybe iktatta a határozatban szereplő terület Romániához csatolását és az erdélyi kormányzótanácsot bírta meg ideiglenesen a csatolt terület igazgatásával. A királyi dekrétum azonban a legfontosabb feladatok ellátását, mint külügy, hadügy, vasutak, posta, vámok és állambiztonság a bukaresti kormányra ruházta, a kormányzótanácsnak pedig azt tette kötelességévé, hogy elkészítse a választójogi és a földreform javaslatot. Noha a központi kormányba behívtak három tárca és hatáskör nélküli minisztert Erdélyből, az erdélyiek zokon vették, hogy a kormányzótanács hatáskörét annyira megcsönkítették s ebből az első nézeteltérésből később súlyos ellentétek bontakoztak ki az erdélyi és ókirályságbeli (regáti) románok között.

Az erdélyi magyarság tehetetlenül nézte, mint rendelkeznek sorsa felett, a budapesti kormány pedig látva, hogy a nemzetiségi követelések hullámai feje felett összecsapnak, dr. Apáthy Istvánt nevezte ki Keletmagyarország fő-

kormánybiztosának, aki december 9-én foglalta el Kolozsváron hivatalát. A kolozsvári egyetem tudós professzora, akit szövettani kutatásai világhírűvé tettek, a politikában a függetlenségi pártnak volt buzgó harcosa és tehetségét Kolozsvár városi tanácsában aprózta el, országos szerephez pedig most jutott először. Erős magyar érzése miatt a románok szemében Apáthy neve vörös posztó volt. A fő-kormánybiztosságra az a roppant feladat hárult, hogy a négyéves háború szörnyűségei után, ellenségeink győzelmi hullámának tetőfokán, az októberi kormány sorozatos baklövései következtében beállott reménytelen helyzetben mentse, ami menthető. Vele párhuzamosan kezdte meg működését a román kormányzótanács is Nagyszebenben a román hadsereg védelme alatt, mely közben Franchet d'Esperay és Berthelot tábornok engedelmével átlépte a demarkációs vonalat, miután a budapesti kormány arra utasította Kratochvil ezredet, hogy vitéz székely hadosztályával vonuljon vissza. December 18-án Neculcea tábornok megizente Apáthynak, hogy az antant felhatalmazása alapján megszállja Kolozsvárt; ha ellenállás lesz, lövetni fogja a várost. Apáthy visszaizent, hogy *Kolozsvár nem áll ellen.*

Kincses Kolozsvár átadása előtti napokban drámai jelenetek játszódtak le. Az Apáthy vezetése alatt álló magyar és a Sándor Józseffel az élén működő székely Nemzeti Tanács a közelgő veszélyt megérezve már december 17-én egyesült és megalkotta az Erdélyi Magyar Kormányzó Bizottságot, mely önrendelkezési jogot követelt kiáltványában az erdélyi magyarság számára. December 22-én Kolozsvárra tódultak a magyarság kiküldöttei, már akiket a román hatóságok nem tartottak vissza az elfoglalt részeken és önrendelkező nemzetgyűlést rögtönöztek, válaszként a gyulafehérvári határozatokra. A gyűlés az Ipartestület nagytermében kezdődött s a Mátyás királytéren zajlott le, huszonnyolc vármegye kiküldöttei, mintegy félszázezernyi tömeg részvételével. Apáthy elnöki megnyitójában klasszikus szavakkal fejezte ki a közhangulatot:

„Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket! De annyira nem győztek le,, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzet-

nek joga volna rendelkezni felettünk. Annyira nem győztek le, hogy valamennyi ittlakó nemzetnek joga lehessen az ország feldarabolását kimondani s egyik darabját az egyik, a másik darabját a másik országhoz csatolni. Annyira nem győztek le, hogy ma már le kellene mondanunk emberi és nemzeti jogainkról. Legyőzhették bennünk a testet erőszakkal, de nem győzhették le lelkünket az igazság fegyverével.

Gyulafehérváron a román nemzeti komité ki nyilvánította, hogy Magyarország 26 vármegyéjének románsága egyesül Romániával és így a 26 vármegye területén lakó összes népesség Romániához tartozik. Ezen a területen csaknem négymillió nemrománal szemben csupán kétmilliókilencszáznolcvanezerszáznyolcvanhat román él. Ezeknek a velük szemben álló többség felett nincsen joguk határozni. A magyar nemzet nem fogja tűrni 26 vármegye elszakítását.“

Utána a magyarországi szociáldemokraták két kiküldöttje, Strengar-Demian Sava és Avramescu György tiltakozott a gyulafehérvári határozat ellen és a svájci mintájú erdélyi független köztársaság mellett tört pácát. Ezután Vincze Sándor olvasta fel a következő nagy lelkesedéssel elfogadott határozati javaslatot:

„Keletmagyarországnak Kolozsvárt 1918 december 22-én összesereglett különböző vallású és fajú népei kijelentik a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden ittlakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.

Kijelenti a nagygyűlés, hogy az erdélyi magyarság és székelység teljes jogosultságú önkormányzati szervének és képviselőjének elismeri a Kolozsvárt 1918 december 17-én egyesült Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot, illetőleg annak 1918 december hó 18-án megválasztott központi kormányzó tanácsát.“

A kormányzótanács elnökének Apáthyt, alelnökének Sándor Józsefet, Janovics Jenőt és Vincze Sándort válasz-

tották meg. Közben a tömeg a Himnusz és a Marseillaise hangjai mellett ünnepelte az új Magyarország és az autonóm Erdély elszakíthatatlan egységét.

Két nappal később, a karácsony előtti nap délelőttjén a román csapatok bevonultak Kolozsvárra, ahol dr. Haller Gusztáv utolsó magyar polgármester fogadta őket. Ezen a napon jelent meg a „Keleti Újság“ első száma. A vezércikk így fejezi ki a magyarság lelki állapotát: „*Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet...*“

A németek válaszüton.

A gyulafehérvári határozat és a kolozsvári ellengyűlés után, a román hadsereg előnyomulása és a székely hadosztály lassú visszavonulása közben az erdélyi németeknek is hallatnia kellett hangját, ha nem akart lemaradni a népek nagy versenyében. A legősibb magyarországi német népcsoport, az erdélyi szászok a kiegyezés után mindig a kormányt támogatta s így sikerült is átmentenie középkori kiváltságainak nagy részét. Kitűnő püspökük és történetírójuk, Teutsch Frigyes, meg volt győződve a németek és magyarság egymásra utaltságáról s már a háború alatt azt írta, hogy „ha Magyarország tönkre megy, mi is elpusztulunk s elvesz népünk és egyházunk; ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége százados történetünknek és jövőnknek.“ A világháborút a szászok is végigküzdötték az antant-hatalmak ellen s Németország leverése, Magyarország forradalmasítása után mind égetőbben merült fel a kérdés: kitartani a századok nyolcszáz éven át otthont nyújtó magyarság mellett, lemondva azokról az előnyökről, amiket az azonnali csatlakozással Romániától kiereszkelhetnek, vagy élni az önrendelkezési joggal Románia javára és csatlakozni az antant segítségével győztes dunai királysághoz, amelyet két évvel azelőtt a német hadsereg tönkrevert és a bukaresti békével térdre kényszerített? A szászok magatartását a megszálló román hadsereg döntötte el. A román fegyverek lelki kényszerének hatása alatt és Maniu Gyula ígéretében bízva, aki becsületszavát, adta, hogy Erdélyt a szövetséges hatalmak Romániának ígérték 1919 január 8-án a szász népszervezet kibővített központi választmánya Medgyesen kimondotta az egyesülést Romániával.

A medgyesi határozatot kiáltványban hozták a szász nép tudomására s a kiáltvány kijelenti az erdélyi szászok csatlakozását a román királysághoz és bizalmát fejezi ki a gyulafehérvári határozatok iránt. Arról nem szól a kiáltvány, hogy ez a bizalom a gyulafehérvári határozat nyolcadik pontjával szemben is fennáll-e; ez tudniillik hálájának és csodálatának ad kifejezést az antant hatalmakkal szemben, amelyek „egy évtizedek óta háborúra készülő ellenség ellen folytatott nagyszerű és makacs küzdelem árán, megmentették a civilizációt a barbarizmus körmei közül.“

A gyenge szótöbbséggel hozott medgyesi határozat válságba sodorta az erdélyi szászok közéletét. Már a következő hónapban a szászok legnagyobb társadalmi egyesülete emlékiratban tiltakozik Erdély elszakítása ellen, amit a szász nép egységét és a civilizációt fenyegető veszélynek mond. Az emlékirat nem ismeri el jogosultnak a nagyválasztmányt, ilyen fontos határozat hozatalára, amire csak a „Sachsentag“ lenne illetékes, amennyiben a népszavazás az adott körülmények között lehetetlen volna. Hitet tesz a mellett, hogy a szász nép túlnyomó nagy többsége nem azonosítja magát a medgyesi határozattal, mert azt a fegyverek erőszakolták ki, Erdély pedig földrajzilag, gazdaságilag, történelmileg Magyarországhoz tartozik s a nemzetiségi kérdéseket itt csak önkormányzattal lehet megoldani.

A többi magyarországi német népcsoport csatlakozása nem következett be olyan hamar, mint gondolták. A román csapatokriak a Bánságba történt bevonulása után a svábok egy része a medgyesihez hasonló választmányi gyűlést tartott és augusztus 14-én küldöttségileg megjelent Nagyszébenben a kormányzótanács előtt, kijelentve, hogy „miután a gyulafehérvári rezolúciókból azt vették ki, hogy egy szabad nép életét fogják élni“, elismerik a Bánság Romániához csatlakozását.

A medgyesi határozattal a szászság bizonyos kisebbségi előjogokat biztosított magának s a szász köztisztviselőket nem távolították el, iskoláik legnagyobb részét meghagyták. Huszonkét éven át a romániai németiség vezetői mindig a medgyesi határozat alapján követelték jogaikat, mint olyan kisebbség, amelyik elsőnek illeszkedett be a

román államrendbe, sőt annak kialakulását csatlakozásával nagyban elősegítette. Nemsokára kiderült azonban, hogy a román kormányzat még szövetségesével szemben sem tudja megtagadni önmagát. Amikor 1919 őszén a némettség kiküldöttei a gyulafehérvári határozatoknak az egész országra, tehát az ókirályságbeli és bukovinai németekre való kiterjesztését és a romániai német nemzet önkormányzatát követelték, a román sajtó erőiesen tiltakozott ama törekvés ellen, mely „Romániát svájci mintára federális állammá akarja átalakítani”.* Mindinkább beigazolódott, hogy a medgyesi határozatban kárhóztatott „magyar jogfosztást” egy világ választja el attól, ahogy a kisebbségi jogokat Romániában értelmezik és alkalmazzák s öt évi román uralom után Teutsch püspök szomorúan állapította meg, hogy „a csekélyszámú szász nép a legnagyobb veszélynek van kitéve, ami csak egy népet érhet: *szakítania kell múltjával.*”

A politikai passzivitás évei.

Amíg az erdélyi románok és németek csatlakoztak a román királysághoz és lerakták új nemzeti életük alapjait, a román hadsereg pedig egészen Budapestig nyomult előre, az erdélyi magyarság teljes tájékozatlanságban és bizonytalanságban várta az események fejlődését, azzal vigasztalva magát, hogy a román megszállás úgysem tart sokáig s a békekonferencia igazságot szolgáltat talán. Ez az a kor, amelyben Reményik Sándor szerint „*egyetlen tett a költő álma volt*”. De a Végvári verseket másettek is követték. Januárban dr. Paál Árpád, udvarhelymegyei alispánt és harminchat tisztviselőtársát letartóztatták, akiktől Paál esküt vett be a székely köztársaságra. Sztánán Kós Károly kalotaszegi köztársaság szervezéséhez kezdett hozzá negyvenezer emberrel. Dr. Grandpierre Emil főispán, dr. Papp József ügyvédi kamarai elnök, dr. Menyhárt Gáspár egyetemi tanár, dr. Kertész Jenő ügyvéd, br. Jósika János birtokos és Jordáky Lajos nyomdász kíséretében Nagyszebenbe utazott a román kormányzótanácshoz. Azt javasolták, hogy a közigazgatás Erdély magyar területén magyar, a románokén román, a vegyes területeken vegyes legyen, a kormányzótanács

azonban hallani sem akart a magyar javaslatokról. Mire visszatértek Kolozsvárra Apáthy Istvánt már a börtönben találták s az utolsó magyar kormány megbízottat a nagyszebeni hadbírótság később ötévi börtönre ítélte, ahonnan csak 1920 január elsején engedték szabadon. Apáthy letartóztatására a Cigányi község közelében történt összetűzés adott alkalmat, ahol a magyar lakosság állítólag megtámadott egy román katonavonatot s ezért Kolozsvár város lakosságának is 900.000 korona hadisarcot kellett fizetnie. A főkormánybiztosság tiltakozásképpen beszüntette működését s ezzel megszűnt az utolsó főhatóság Erdélyben, mely megbízását a magyar kormánytól nyerte.

Apáthy letartóztatása után Kolozsvárt járt a magyar barát hírből álló Pathé francia tábornok. A közönség tudomására jutott, hogy a tábornok a New-York szállóban tartózkodik s egy nagyobb magyar csoport a nyári színház előtt összegyűlt és magyar lobogók alatt a New-York felé vonult, hogy Apáthy szabadon bocsátását kérje. Itt már katonai készültség várta őket és a menetelők közé löttek. Egy előkelő hölgyet, aki a sárbataposott magyar zászlót felvette, súlyosan bántalmaztak. — A magyar polgári lakosság élete és vagyona nem volt többé biztonságban. Egymást követték a bebörtönzések és internálások, a román börtönöket megjárta a magyarság szinte minden egyházi és világi vezetőembere. Bevezettek a botbüntetést, amit nemcsak férfiakon, de nőkön is végrehajtottak. A kolozsvári, brassói és temesvári hadbírótság nap-nap után hozott halálos ítéleteket, amiknek legnagyobb része kicseréléssel végződött

A román közigazgatás közben gyorsított menetben kezdett berendezkedni Erdélyben, a kormányzótanács pedig egymásután adta ki a magyarság nemzeti létét aláásó rendeleteket. Hűségesküt kértek a magyar köztisztviselőktől. A magyar népköztársaság kormányának legutolsó utasítása eltiltotta a tisztviselőket az eskütételtől, de kényszer esetén mentesítette őket az eskü letételének következményeitől. A tisztviselői karnak aránylag csekély része egyes megyékben letette a román államra a hűségesküt, túlnyomó többsége azonban megtagadta az esküt azzal az indokolással, hogy amíg a békekonferencia nem dönt Erdély sorsa felett, addig a magyar államnak tartoznak hűséggel. Ehhez még azt is hozzágondolták, hogy a tömeges

eskütétellel a román kormány bizonyára külföldön is eldicsekednék, ez pedig rontaná Magyarország esélyeit a világ ítélőszéke előtt. A román hatóságok kaptak az alkalmon és azonnali hatállyal nyugdíj és végkielégítés nélkül elbocsátották az esküt megtagadó köztisztviselőket. Ugyanezt a kálváriát járták később végig a szabad pályán működők is. A hűségeskü megtagadásával a magyar tisztviselői kar elveszítette létalapját és inkább a nyomort választotta, mintsem hogy a nemzeti céloknak árulója legyen. Az eskü megtagadása volt a magyarság első öntudatos megnyilvánulása, ami szilárd egységbe kovácsolta össze az erdélyi magyarok egyetemét.

A magyarságnak ez a kétségbeejtő helyzete sokakat, főként a köztisztviselői osztályt Erdély elhagyására készítette. Évekig vitték a repatriáló vonatok Pest felé a magyar vezetőréteg legjavát, akik Spectator szerint elkövettek „a nagy erdélyi bűnt“ és a budapesti vagonlakások viszontagságain keresztül megpróbálták új hazát teremteni maguknak túl a Királyhágón. Az Országos Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint

1918-ban 40.952, 1922-ben 13.651,
 1919-ben 33.551, 1923-ban 7.536,
 1920-ban 70.773, 1924-ben 1.693,
 1921-ben 19.879

volt az erdélyi menekültek száma, vagyis hét év alatt összesen 197.035 magyar ember költözött át Erdélyből a csonka hazába...

A repatriálóktól eltekintve, az összeköttetés teljesen megszakadt az anyaországgal s a lapokból csak röviden értesültünk arról, hogy odaát a népköztársaság átadta helyét a tanácsköztársaságnak, Szegeden megalakult az ellenforradalmi kormány, viszont annál nagyobb részletességgel számolt be a többségi sajtó a román csapatok 1919 augusztus 3-án Budapestre történt bevonulásáról. A felszabadító nemzeti hadsereg bevonulása november 16-án bizalommal töltötte el a letargiába süllyedt magyar lelkeket és Horthy Miklós kormányzóvá választása reményt nyújtott arra, hogy a feltámadt Magyarország az erdélyi kérdésben is hathatósan fogja felemelni szavát. Csak hónapok múlva értesülnek a magyarság vezetői egy Erdélybe becsempészett angol lappéldányból arról, hogy Ro-

mánia 1919 december 9-én Párisban kisebbségi egyezményt kötött a szövetséges és társult főhatalmakkal. Most válik érthetővé, miért mondott le pár nappal azelőtt Románia teljhatalmú ura, Brátianu Ionéi és miért küldötte maga helyett a békekonferenciára az erdélyi Vaida-Voevod Sándort, akit Brátianu dolgavégeztével egy negyedév múlva Averescu tábornokkal helyettesített a miniszterelnöki székben. 1920 június 4-én a trianoni szerződés aláírását jelentették Párisból s bár a szerződést csak több mint egy év múlva, 1921 július 26-án ratifikálták, az erdélyi magyarság sorsa már eldőlt és akarva, nem akarva, meg kell keresnie a román állam kereteiben való elhelyezkedés módzatait.

A magyarság kétéves passzivitása ellen a következő években nagyon sok kritika hangzott el. Felhozták ellene, hogy elvesztettük legfontosabb közéleti és gazdasági állásainkat, kihasználatlanul hagytuk a román államéletbe való bekapcsolódásra legalkalmasabb lélektani pillanatot. Ezzel szemben kétségtelen, hogy az erdélyi magyarság teljes tájékozatlanságban élt s a budapesti zűrzavar sem segítette elő a józan ítéletalkotást mindarról, ami körülöttünk történt. Ilyen időben pedig jobb várakozó álláspontra helyezkedni, mint rosszat tenni. Ha tájékozatlanságunk csak magyarázza a passzivitást, egy másik körülmény annak igazolására is joggal hozható fel. Azt mindenki tudta, hogy a békekonferencián nagy harc folyik Erdély sorsa felett s ha az erdélyi magyar vezetők bármilyen közeledést kíséreltek volna meg a bukaresti kormány vagy a szebeni kormányzótanács felé, a románok a békekonferencián kihasználták volna azt az Erdély megtartásáért küzdő Magyarország ellen. Erdély elveszett, de az erdélyi magyarság passzív ellenállása tiltakozás volt a trianoni döntés ellen. A békeszerződés aláírásával megszűntek azok az okok, amik az erdélyi magyarságot politikai passzivitásra kényszerítették.

Magyar Szövetség.

Már 1920-ban megbeszélések indultak Kolozsváron a politikai harc megindítása érdekében. A program: a kisebbségi jogok védelme és biztosítása politikai, közigazgatási, egyházi és iskolaügyi téren adva volt a kisebbségi szerződésben. A szervezkedés formáját illetően Grandpierre Emil, a mozgalom egyik kezdeményezője, erről szóló tanulmányában három nézetről emlékezik meg. Az egyik az „Emberi Jogok Ligájához való csatlakozást tartotta célszerűnek. A liga azonban csak akkor alakult és későbbi munkájával bebizonyította, hogy nem alkalmas keret a nemzetiségi küzdelmekhez. Mások a politikai pártalakítás mellett törtek pácát. Ez ellen szólott az ostromállapot és gyülekezési tilalom, ami a pártéletet megbénította, továbbá az a veszély, hogy ki fognak újulni a régi pártellenetek s végül a román politikai élet bizonytalansága és esetlegességei majdnem lehetetlenné tették, hogy ebben az időben még magyar politikai párt kellő súlyra tehessen szert.

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a kisebbségi szerződés, bármennyire is óvatos formában, új közjogi személyt hívott életre a kisebbség fogalmában, a kisebbségi jogok alanyának pedig joga van szervezkedni, a többség a szövetségi formát tartotta legalkalmasabb keretnek olyan szervezet megalkotására, mely a romániai magyarságot az állam és a Nemzetek Szövetsége előtt képviselheti. 1921 január 9-én meg is alakult a *Magyar Szövetség* kolozsvári tagozata a római katolikus gimnázium dísztermében.

A politikai aktivitás ügyén nagyot lendített a január 23-án megjelent „Kiáltó szó“ című röpirat, melyben Kós Károly, Zágony István és Paál Árpád mutattak irányt a sorsüldözött magyarságnak. Kós Károly költői szavakkal fújta meg a riadót:

„Ébredj kétesztendő álmodból, szemedet nyisd ki; nézz széjjel és állj az új életben tusakodni akarók közé!... A trianoni szerződést aláírták: Le kell vonni a tanulságot, szembe kell néznünk a kérlelhetetlenül rideg valósággal és nem szabad ámítanunk magunkat.

Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk...”

„Két esztendeje, hogy sokan közülünk imádkozni tanultak és sokan átkozódni is. És sokan álmodni és megtanultak sírni is, de legtöbben a vizeket néztük, a mi vizeinket, akik harsogva sietnek hegyeinkből lefelé, ki az Alföldre. Sokan néztük a vizeket és sokan közülünk el is indultak a vizek mentén le a hegyekből, ki, arra napnyugat felé. Hogy onnan soha vissza ne jöjjenek.”

„De az imádkozás ideje eltelt. És el az átkozódás ideje is. Az álmodozásnak is vége és a sírásnak is. Aki pedig elindult a vizek mentén, az többé ide nem jöhet vissza, aki közülünk elmegy, az ne is kívánczozék köztünk vissza valaha; annak itt helye nem lesz soha és jussa sem lesz annak.”

„Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból. Az menjen. Az nekünk bajt csinál, az a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az!”

„A mi igazságunk: a mi erőnk!”

„Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni akaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár; az Élet rohan.”

„Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobodott Romániának: mi magyar fajú, magyar hitű, és magyar nyelvű polgárai Romániának, nemzeti autonómiát akarunk, aminek birtokában bennünk Nagyrománia megbízható polgárságot fog nyerni.”

„Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára.”

Zágoni István Deák Ferenc és a nemzetiségek pél-

dájával igazolta, hogy a politikai passzivitás csak kényszerű átmenet volt a fokozott cselekvéshez és követelte, hogy „a kisebbségek joga legalább olyan mértékben és mádon biztosítandó, ahogyan Kossuth Lajos alkotmánytervezetében kifejezésre jutott“. Paál Árpád utalt a magyarság két sorsszerűségére, a békeszerződésre és a demokráciára, rámutatott a Magyar Szövetség feladataira, felvetette a külön székely és a munkáskérdést.

„A szövetség előtt a békeszerződésnek népszabadságokkal való megjavítása lehet az eszmény... Az államalkotó külön nemzetek önkormányzati szabadsága, az ilyen önkormányzatoknak úgy területi, mint testületi szervezése, ezek kölcsönös együttműködése, s így a nemzetek szövetségéből épült állam, — ez a külön népiségek, a külön) nyelvhatárok legtöbb kínosságát föltétlenül elenyészteti. A Magyar Nemzeti Szövetség ezen a fejlődésen keresztül maga előtt láthatja a Dunamenti államok gazdasági egységének is a távlatát, s ezen az egységen túl az Európai Egyesült Államok kialakulását is, szóval a világ népei békéjének a legfőbb alakulását.“

A magyar közvélemény már a kiinduló pontnál nem foglalt el egységes álláspontot a román államba való bekapcsolódás kérdésében. Az ellentétek a Magyar Szövetségben és a sajtóban jobban kiéleződtek, mint ahogy azt a magyarság érdeke megengedte volna. Grandpierre Emil és társai, főként az ittmaradt magyar vezetőtisztviselők, a kisebbségi szerződés kereteit akarták tartalommal megtölteni s a magyarság sérelmeinek orvoslása érdekében a külföldi közvéleményt igyekeztek megnyerni. Politikájuk még mindig a negatívumok hangsúlyozására szorítkozott s az „*örlő szű*“ szerepét akarták betölteni az idegen fában. Velük szemben a régi Magyarországra kevésbé begyökeresett újabb nemzedék azonnali beilleszkedést sürgetett az új államkeretekbe. A „*Kiáltó szó*“-ban Erdély autonómiáját nyíltan hangoztatta, a kisebbségi szerződésből a

székely autonómiát emelte ki, a gyulafehérvári pontokat zászlójára írta s a Magyar Szövetségen át távoli perspektívában a népek szabad testvériségéről álmódott.

Amíg a sajtót és a közvéleményt ezek a kérdések foglalkoztatták, a román kormány részéről is megtörtént az első lépés a magyarságnak az alkotmány sáncaiba való bevonása felé. Az Averescu kormány kultuszminisztere, Goga Octavian, a neves erdélyi költő előkészítette a magyar püspökök eskütételét: március 19-én gr. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi és dr. Glattfelder Gyula Csanádi római katolikus püspök, április 9-én gr. Széchenyi Miklós nagyváradai római katolikus és Nagy Károly erdélyi református püspök tette le Ferdinánd király kezébe Bukarestben a hűségesküt; az előrehaladott korú Ferencz József unitárius püspöktől pedig Mete? kolozsvári prefektus vette be székhelyén a fogadalmat. Erdélyben mindig az egyházak jelentették a jogfolytonosságot, ezekbe a történelmi bástyákba vonult vissza a magyarság a passzivitás évei alatt. Most, hogy az egyházak alkotmányos szervei megkezdheték működésüket, a magyar közéletben fokozott súlyra tettek szert azok a főpapok, akiket ezentúl a román kormány is a magyarság lelki vezetőinek ismert e.

Mailáth, *Nagy Károly és Ferencz József* püspökök neve emelkedik ki a magyarság kisebbségi harcainak első évtizedéből. A hagyományos erdélyi szellem, mely a katolikusoknak itt egyedülálló világi egyházszervezetet teremtett, a kálvinisták emlőjén román irodalmi nyelvet alkotott és évszázadokon át fenntartotta a külön erdélyi vallást, az unitáriust, most a román elnyomás alatt még szorosabb egységbe kapcsolta a három magyar egyházat, akik között huszonnégy év alatt sokkal kevesebb volt a súrlódás, mint amennyi az egyes egyházak kebelében előfordult. Ebben legnagyobb része van annak a triumvirátusnak, mely a felekezeti értekezletet megindította, ahol nemcsak egyházi kérdésekben, hanem a magyarság legtöbb sorskérdésében is a püspökök és munkatársaik állást foglaltak. Mailáth püspök törekeny alakja a katolikus hitben felnőtt Ferdinánd királyra is mély hatást gyakorolt s az ifjúság *szelídlelkű püspöke előtt gyakran megnyílt a királyi palota kapuja. Nagy Károly markáns kálvinista egyénisége szöges ellentétben állott Mailáth Gusztáv Károly püs-*

pök szelídségével. Mint egyházfő kilengéseket nem tűrő kemény kézzel tartotta össze a legnagyobb erdélyi magyar egyházat, mint magyar ember lelke volt az egyházközi megbeszéléseknek s a kormánnyal szemben is csekély román nyelvtudásával a legerélyesebb hangot ütötte meg, ha a magyarság és egyháza jogainak csorbításáról volt szó. Ferencz József, a világ egyetlen unitárius püspöke a hatalomváltozást 83 éves korában, de teljes lelki és szellemi frissességben érte meg. Pátriárka alakja a románság előtt is tekintélyt parancsolt, múltja és tapasztalatai folytán a felekezeti közti értekezleteken rendszerint az elnöki tisztséget töltötte be.

A püspökök eskütétele után megenyhült légkör a politikai mozgalmaknak is kedvezett. A politikai aktivitás legbuzgóbb hívei 1921 június 5-én Bánffyhunyadi népgyűlés keretében megalakították a *Magyar Néppártot*. Elnöke dr. Albrecht Lajos bánffyhunyadi ügyvéd, titkára Kós Károly építész mérnök lett. A váratlan kiállítás a Magyar Szövetség előkészítő bizottságát is tette sarkalta. Szenvedélyes hangulatban tárgyalások indulnak meg a néppárti csoport s a Szövetség konzervatív szárnya között. Az ellentétek áthidalására br. Jósika Samut, a főrendiház utolsó elnökét kérték fel, aki eddig nem kapcsolódott be a magyar kisebbségi közéletbe, de a szervezkedést élénk figyelemmel kísérte. Nemsokára résztvett a megbeszéléseken és irányítása mellett elkészült a szövetségi programra, melynek alap gondolata a kisebbségi autonómia volt. E szerint a Szövetség egyik eszköze a politikai aktivitás, alkalmazásáról pedig a nagygyűlés hivatott határozni. Egy hónap múlva, július 6-án elsimultak az ellentétek s a református teológia nagytermében megalakult a Magyar Szövetség.

A gyűlést Grandpierre Emil szavai nyitották meg, aki a megalkotandó Magyar Szövetségben a magyarság pártok feletti egyetemes képviselőjét szeretné látni. „Ezt a szervezetet a békeszerződés a nemzeti kisebbség fogalmában rendelkezésünkre bocsátotta, csak természetes, hogy ezt az adott és az egyetemes és állandó képviselőre egyedül alkalmas formát kellett választanunk, a mi pártokon felülálló, minden magyar gondolatot, érzést és akarást magában foglaló szerve-

zetünk megalkotásánál.“ Az elnöklő Jósika Samu szerint „szervezetünk célja a romániai magyarságnak az etnikai kisebbségi keretben való összetartása, vezetése és fejlesztése, köteles tisztelettel az állam és hagyományos ragaszkodással az emberiség nagy céljai és törekvései iránt, amely utóbbiaknak mindig szolgálatában állunk. Nyíltan és őszintén állunk azon az alapon, melyet a nemzetközi békeegyesületek az etnikai kisebbségek védelmére állítottak és amelyet az országos törvények biztosítanak számunkra.“ A szervezeti szabályzatot Sándor József terjesztette elő. *„Románia egész magyarsága, mint egységes és azonos nemzeti kisebbség egy összefogó, általános politikai szervezetben egyesül, amelynek célja Románia egész magyarságának, mint egységes kisebbségnek képviselete“* — mondja az első szakasz. A szövetség tagja lehet minden huszadik életévét betöltött férfi vagy nő. Szervei a nagygyűlés, központi választmány, a megyei, járási és helyi viszonyok szerint alakítandó városi választmányok, továbbá a szakosztályok és bizottságok, amelyeket a választmányok alakíthatnak. A rendes nagygyűlés két évenként, a rendkívüli a központ, vagy a tagozatok javaslatára a szükséghez képest hívandó össze. A nagygyűlés tagjai a választmányok tagjain kívül a járásokból és városokból minden 5000 tag után 2—2 képviselő. A központi választmány 60 rendes és 10 póttagból áll, kéthavonként ülésezik és a nagygyűlések között a Szövetség ügyeit vezeti. A megyei választmány 7—7 tagból, a járási és városi pedig 15—15 tagból áll. A Szövetséget az elnök képviseli s az adminisztratív ügyeket az ügyvezető alelnök a titkárral végzi.

A Magyar Szövetség elnökének *Jósika Samut*, ügyvezető alelnökének *Haller Gusztávot*, alelnöknek pedig *Ugron Istvánt*, *Grandpierre Emilt*, gr. *Béldy Kálmánt*, *Dr. Ferenczy Gézát* és *Albrecht Lajost* választották meg. Titkár *Kós Károly* lett. A központi választmányban a Romániához csatolt részek magyar egyházi és világi vezetői egyaránt szerephez jutottak. A Szövetség munkatervét *Zágoni István* terjesztette elő, ez volt később a Magyar Párt programjának is az alapja.

A végleg megalakult Magyar Szövetség azonnal hozzáfogott szervezete kiépítéséhez és ezzel párhuzamosan lépéseket tett a román kormánynál a magyar egyházak és iskolák üldöztetése és a közszabadságok helyreállítása tárgyában. Mivel megfelelő helyiség nem állott rendelkezésre, első üléseit a kolozsvári „Unió“ szabadkőműves páholyban volt kénytelen megtartani. A szimbolikus jelvények alatt különös látványt nyújtott az elnöklő Jósika Samu, a római katolikus Státus elnöke és az egyházak képviselői, lelkészek, esperesek, kanonokok. Bár az intézőbizottságban a parlamenti aktivitás és a várakozó álláspont hívei között még mindig voltak ellentétek, a Szövetség átfogó kereteivel kiválóan alkalmas lett volna a magyarság egyetemes nemzeti munkaközösségének és képviselőinek megteremtésére, felölelve a politikát, társadalmi életet, közművelődési törekvéseket és a gazdasági élet minden ágát. Ezt azonban a románok is jól látták. Mielőtt a Szövetség érdemi munkát végezhetett volna, egy váratlan incidens ürügyet adott a fiatal szervezet működésének felfüggesztésére és később feloszlására. 1921. októberében Mária királyné tiszteletére a magyaroktól elvett kolozsvári Nemzeti Színházban díszelőadást rendeztek, ahova a Magyar Szövetség elnökét előzetesen nem hívták meg. Metes prefektus az előadás előtt rájött a mulasztásra és egy névjegyen, néhány ceruzával írott sorral meghívta Jósikát. A Magyar Szövetség elnöke, aki Ferencz József udvarában töltötte élete legjavát, nem tekintette szabályszerű meghívásnak Metes névjegyét, mivel a meghívó nem az udvarmesteri hivataltól származott és nem ment el a díszelőadásra. A román sajtó a távolmaradást tüntetésnek vette és a magyarokat irredentizmussal vádolta meg. Br. Jósika az udvarmesteri hivatal útján tisztázta álláspontját. Metes azonban nem hagyta annyiba a dolgot és a Magyar Szövetség belügyminiszterileg engedélyezett alapszabályait kérte, amit természetesen nem tudtak felmutatni. Ekkor egy régi magyar belügyminiszteri rendeletre hivatkozva, mely eltiltotta a nemzetiségi alapon való politikai szervezkedést, október 30-án felfüggesztette a Szövetség működését, iratait lefoglaltatta, vezetői ellen eljárást indított.

A Magyar Szövetség felfüggesztése után a magyarság politikai egysége ismét alkatelemeire esett szét 1922. ja-

nuár 15-én a politikai aktivitást sürgető Magyar Néppárt Kolozsváron országos gyűlést tart, melyen br. Jósika Samu is megjelent. Elnökké Kecskeméthy István református teológiai tanárt választották meg. Majd amikor márciusra kiírják a parlamenti választásokat, a Néppárt ellensúlyozására február 12-én megalakult Kolozsváron a Redoute nagytermében a *Magyar Nemzeti Párt*, melynek elnöke Ferencz József unitárius püspök, titkára dr. Székely Endre lett. Az elnöki székbe később a mozgalom tulajdonképeni megindítója, dr. Grandpierre Emil került. Már az a veszély fenyegetett, hogy a választáson a magyarság egymás ellen fog harcolni, amikor időközben a kormány megengedte a Magyar Szövetség működését a választások időtartamára. Br. Jósika Samu politikai bölcsesége, emberismerete és vezetőképessége össze tudta tartani a Néppárt és Nemzeti Párt híveit s a magyarság az első választási küzdelembe egységesen indult el.

Választási háború.

1922-ben harmadszor járult Nagyrománia népe a szövöző urnákhoz. Az 1919. november 2—8-án Vaida-Voevod Sándor és 1920 június 3—7-én Averescu tábornok miniszterelnöksége alatt tartott parlamenti választásokon a magyarságáéin vett részt, mivel a választási névjegyzékekből a magyarokat kihagyták, a magyar vezetőréteg pedig akkor még a passzív ellenállás parancsait követte. Az 1922. márciusi választások az erdélyi kormányzótanács 1919. évi 3621. számú választójogi dekrétuma szerint folytak le, a magyar választásokból ismert kerületi rendszer szerint. Minden 50.000 szavazásra jogosult polgár választott egy képviselőt s minden 100.000 választó egy szenátort. Erdély összesen 121 képviselőt és 53 szenátort választott általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján. Az aktív választójog határa 21 év volt a képviselő és 40 év a szenátorválasztásnál. A képviselőjelöltet legalább 50, a szenátorjelöltet legalább 25 választónak kellett ajánlania.

Már a választókerületek beosztásánál nagy sérelmek érték a magyarságok. Ahol csak lehetett, a magyar kerületekhez román községeket csatoltak, a választói névjegyzékekből pedig a magyarokat kihagyták. Így a román lu-

gosi kerületben 13.294, Karánsebesen 12.361, Topánfalván 12.980 választót írtak össze, Kolozsváron pedig csak 5.008, Aradon 3.700, Marosvásárhelyen 2393 választót. A magyar ajánlásokat a leghetlenebb ürügyekkel utasították vissza: Sándor József jelölését azzal, hogy az aláírások olvashatatlanok, Willer Józsefét, mert a dátum a beadvány alján és nem a fején volt feltüntetve, Wass Béla jelölését, mert nem volt megjelölve, hogy gróf (Romániában nincsenek címek!), Péchy Imrét, mert az aláírások kétféle tintával voltak írva, Görög Joachim római katolikus kanonokét azért, mert nem volt igazolva, hogy nem félkegyelmű. Gyárfás Elemér jelölésénél Csíkszeredában, miután ajánlói igazolták, hogy nem féleszű, nem bordélyház-tulajdonos és büntetlen előéletű, a választási elnök tudománya fogytán lemondott és utódja azért utasította el a jelölést, mert az ajánlók aláírása hasonlított egymáshoz.

Brátianu Ionéi célja az 1922. évi választással az volt, hogy a liberális párt, vagyis az ókirályságbeli plutokrácia számára biztosítsa a kizárólagos uralmat s ezek hozzák meg Nagyrománia alkotmányát, amihez a szavazatok kétharmadára volt szükség. Mivel az erdélyi román kerületekben csak mérsékelt terrort alkalmazhatott, a magyar kerületeket kellett minden áron megszereznie. Ezért dobta be a közvéleménybe azt az elméletet, hogy „a Magyar Szövetség és annak jelöltjei a román állam ellenségei s következőleg a magasabb államérdek követeli, hogy e káros elemeknek a parlamentbe való bejutása minden eszközzel — törvénysértés és erőszak árán is — megakadályoztassék“. A március 6 és 7-én tartott képviseléválasztáson nem is jutott be a Házba csak egyetlen magyar jelölt hírmondónak: Bernády György, Marosvásárhely volt kiváló magyar polgármestere, a nyárádszeredai kerületben. A kormány is érezte, hogy túllőtt a célon s ennek tulajdonítható, hogy a szenátorválasztásnál Udvarhelyen Pál István apátplébánost és Temesváron dr. Fülöp Bélát beválasztották a román felsőházba. Pótválasztáson még bekerült a képviselőházba Sepsiszentgyörgyön Sándor József, Aradon Zima Tibor, a szenátusba pedig Csíkban br. Jósika Sámuel. A törvény szerint járó 25—30 képviselői mandátum helyett hárman, a szenátusban pedig szintén hárman képviselték a magyarságot (akikhez még a magyar püspökök járultak váltakozó számban) az 1922—26. évi liberális kor-

mányzás alatt. A magyar választók egyöntetű magatartása azonban azt is bebizonyította, hogy azok a „magyarok“, akik a liberális párt programjával jutottak be a parlamentbe, kívül állanak a magyarság keretén.

Az 1922. évi választást Maniu későbbi miniszterelnök a királyhoz intézett emlékiratában így jellemezte: „A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogvatartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis... Ily módon *a választás napja Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává vált s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt*“.

A földbirtokreform.

A külföldi román hírverés az erdélyi földbirtokreformot úgy vitte be az európai köztudatba, mintha az megszüntette volna a magyar feudális birtokrendszert Erdélyben s helyébe egészséges kisbirtokos társadalom kezébe juttatta volna az erdélyi földet, amiből a magyar és német földműves éppen úgy részesült, mint a román. Ezzel szemben tény az, hogy Erdélyben latifundiumok sohasem voltak, sőt a birtokmegoszlás sokkal egészségesebb volt, mint a román ókirályságban. A világháború előtti Európában Bulgária és Belgium után Erdélyben a legnagyobb a kisbirtok aránya. A mezőgazdasági művelés alatt álló 3,320.873 hektáros területből 69.9% kisbirtokkal szemben csak 11.6% közép és 18.5% nagybirtok áll. A nagybirtoknak azonban csak 32.5 %-a volt magánkézen, a többi állami, községi, egyházi, iskolai, közbirtokossági birtok volt vagy más jogi személyek tulajdonát képezte, tehát legnagyobb részben közcélú szolgált. Románia viszont a birtokmegoszlás rangsorában a nyolcadik helyen állott, mivel itt a kisbirtok aránya csak 48.18%. A szigorú földbirtokreform tehát az ókirályságban sokkal indokoltabb lett volna, mint Erdélyben.

Ha nemzetiségi szempontból vizsgáljuk a birtokmegoszlást, kétségtelen, hogy a székely és szászföld mellett, ahol sajátos ősi birtokviszonyok voltak, a vármegyei területen a nagy és középbirtok javarésze magyar, a kisbirtok

pedig román kézen volt, ami történelmi okokra vezethető vissza. A beszivárgó románságnak csak kisebb része emelkedett nemesi rangra és szerzett nagyobb birtokot, egy másik a határmenti várföldekre telepedett le s itt később az osztrák császári udvartól katonai közbirtokot kapott, legnagyobb része azonban a magyar nemesi birtokra állott be jobbágnak és 48 után önálló kisbirtokossá emelkedett. A jobbágyfelszabadítás után a román és német kisbirtok kizárólag a magyar nagy- és középbirtok kárára terjeszkedett, a magyar liberalizmusnak pedig örök mulasztása marad, hogy a magyar birtok idegen kézbe jutását nem tudta, vagy nem akarta megakadályozni. Tokaji László „Eladó ország“ c. munkájában kimutatta, hogy 1903—1912-ig a román kisbirtokosok 125.663 kat. holdat, a szászok pedig 31.810 holdat vásároltak össze magyar birtokosoktól. A magyarság vesztesége tehát tíz év alatt 157.473 kai hold volt, aminek a megvásárlásához a magyar bankok 21, a román bankok 24, a szász bankok 5 millió aranykorona kölcsönt folyósítottak a román kiscgazdáknak. Nem csoda, ha a világháború előtt Erdély egész mezőgazdasági művelés alatt álló területének 46.32%-a román kiscgazdák tulajdonát képezte. Az erdélyi román parasztság helyzete e mellett sokkal kedvezőbb volt az ókirályságbeli román földművesekénél, mivel a Kárpátokon túl az országnak több mint felét a bojárok uralták és C. Garoflid földművelésügyi miniszter szerint a román királyságban hétszáz-ezer agrárproletár volt.

A földbirtokreform tehát csak a magyar nagy- és középbirtokosok, valamint a magyar közintézmények ellen irányulhatott, ami abból is Iritúnik, hogy az ókirályságban sokkal enyhébb kisajátítási törvényt hoztak. Amíg itt csak a szükségletek arányában vettek el földet, addig Erdélyben először összeírták, hogy mit kell elvenni s ennek csak aránylag kis részét osztották szét a földigénylők között, a többit megtartották állami tartaléknak (rezerva), s az állami szervek és magánosok a legkülönbözőbb üzérkedést folytatták az így megkaparintott erdélyi földdel.

Az erdélyi földbirtokreformot már a gyulafehérvári határozatok 3. cikkének 5. pontja beigérte azzal, hogy a reform egyrészt a társadalmi kiegyenlítődést, másfelől a termelés fokozását fogja szolgálni. Az erdélyi kormányzótanács ennek alapján bocsátotta ki az 1919 szeptember 10-i

3911/1919. sz. rendelettvörvény, amit az Averescu kormány 1920 július 9-i 2478/1920. ez. rendelettvörvénye módosított. A kisajátítást azonban nem ezek, hanem az 1921 július 23-i Garoffid-féle törvény alapján hajtották végre. Az agrárreform-rendeletek és törvények megalkotásánál a magyarság nem működhetett közre. A trianoni szerződés után az Erdélyi Gazdasági Egylet 1920 augusztus 20-án terjedelmes emlékirattal fordult a kormányhoz, kimutatva, hogy az erdélyi kormányzótanács és a kormány agrárreform-rendeletei tulajdonképpen vagyonek Kobzást jelentenek. Az E. G. E. tagozatainak tiltakozása után december 5-én Kolozsváron országos gyűlést tartott, ahol leszögezték, hogy milyen keretek között ismerik el jogosnak az agrárreformot. A törvénynek egységesnek kell lennie az egész országra nézve; csak annyi föld legyen kisajátítható, amennyi a földműves családok megélhetéséhez és közlegelők céljából szükséges; a kisajátítás alól mentesülő területminimum 500 hold (!) legyen, egyházi és más közcélkat szolgáló ingatlanok ezen a mértéken felül is mentesíttessenek; erdőkre, gyümölcsösökre, szőlőre, kertekre ne terjedjen ki a kisajátítás; a haszonbérbe adott birtokok ne essenek külön elbírálás alá; a kisajátítást szenvedőt készpénzben és államilag biztosított záloglevelekben kártalanítsák; a kisajátítási eljárás végrehajtása bírói függetlenséggel rendelkező szervekre bízassék, — ezek azok az alapelvek, amelyeket a magyar birtokosok országos nagygyűlése leszögezett. Az 1921 július 23-i törvény parlamenti tárgyalásakor még nem volt magyar képviselő a román országgyűlésben s így a Magyar Szövetség csak kiáltványban foglalhatott állást. A kiáltvány megállapítja, hogy a törvényt a parlament a kétmilliónyi magyarság meghallgatása nélkül, a németiség tiltakozása mellett szavazta meg s ezért a Magyar Szövetség a nagy nyilvánosság és az utókor előtt ünnepélyes óvást emel. A tiltakozásnak semmi eredménye sem lett, sőt az 1923. évi alkotmány 131. szakaszának c) pontjába az 1921. évi agrárreform-törvény több szakaszát becikkelyezték s ez által alkotmányerőre emelték.

A kisajátítási eljárás a kényszerbérlet bevezetésével indult meg. Miután Erdélyt a román csapatok megszállották, az erdélyi kormányzótanács fegyverbe szólította az osztrák-magyar hadseregben szolgált román nemzetiségű

hadköteleseket. Elsősorban ezeket akarta jutalmazni a kormányzótanács, amikor több rendeletet adott ki a nagy- és középbirtokoknak kényszerbérbe adására vontakozóan, azért, hogy a termelés folytonossága biztosíttassék olyan birtokoknál, amelyeknek a megművelését a tulajdonos vagy bérlő „felszerelés hiányában nem biztosíthatja“. Az igényjogosultak között a háborúban résztvett és mozgósított gazdák mellett a földnélküliek és tíz holdon aluli kisgazdák is szerepeltek. A kényszerbérletet később kiterjesztették az időközben megszavazott agrárreform-törvény értelmében kisajátítás alá eső birtokokra, egészen a harminc holdon felüli kisbirtokig. A kényszerbérlet körüli visszaéléseket az E. G. E. kénytelen volt felségfolyamodványban szóvá tenni.

A földbirtokreform-törvény kimondta az állam kisajátítási jogát a falusi parasztbirtokokra, legelőkre és erdőkre; a nemzeti ipar fejlődéséhez szükséges területekre; a városokban, bánya, ipari és fürdőközpontokban munkások és tisztviselők részére való parcellázásra alkalmas földterületekre; úgyszintén művelődési, gazdasági, társadalmi és testnevelési szükségletek kielégítése céljából, mindezt a törvény által meghatározott feltételek és keretek között.

A kisajátítási eljárás a korrupció jegyében zajlott le. A törvényben előírt igényjogosultak összeírását mellőzték s e helyett a járási és megyei kisajátítási bizottságok azonnal megkezdték működésüket és statáriális gyorsasággal hozták meg végzéseiket, ami ellen végső fokon a földművelésügyi minisztérium keretében működő agrárbizottcághoz lehetett fordulni. A bizottságok tagjait állandóan cserélni kellett, mert nem volt meg a szükséges szakismeretük és visszaéléseket követtek el. A kisajátítási visszaélések egyrészt oda vezettek, hogy a törvény szigorán túlmenően csonkították meg a magyar birtokokat, ha a földigénylők a nemzeti jelszavakat kellő anyagi fedezettel is alá tudták támasztani. De másrészt, mint Romániában olyan gyakran, most is a korrupció volt a kisebbségi jogok egyetlen védőíé. Pénzzel el lehetett intézni, hogy a magyar birtokokból valamit mégis csak meghagytak, gyakran csak annyit, amennyit a törvény megenged, (de a törvényt nem alkalmazták ingyen a magyar birtokosok javára), néha pedig ennél valamivel többet is. Igaz, hogy ez költséges eljárás volt, mert három kisajátítási fórumot

kellett megvesztegetni, de sokan hivatásszerűen foglalkoztak ilyen vesztegetési eljárások lebonyolításával s ha az igényjogosultak nem is, de a közvetítők igen gyakran birtokot szereztek belőle.

A földbirtokreform törvényes haszna felett az erdélyi és ókirályságbeli politikusok hamar összeveszttek. Az erdélyi román vezetők a szegényebb román értelmiség köréből származtak, akikre nézve az agrárreform végrehajtása a vagyonosodást jelentette volna a vele kapcsolatos hitelműveletek útján. Ezért alapították Kolozsváron a „Banca Agrara“-t s az 1921. évi földbirtokreform-törvény erre a pénzügyre bízta a kisajátítással kapcsolatos hitelműveletek lebonyolítását. Még abban az évben a liberális kormány került uralomra, amely ellen az agrárbank igazgatósági székeiben ülő erdélyi politikusok éles harcot folytattak. Erre 1922 július 26-án Brátianu törvényt szavaztatott meg, mely a földbirtokreform hitelműveleteit a Nemzeti Bank kizárólagos hatáskörébe utalta, ez pedig a liberálisok kezében volt s így az agrárreform jövedelmét ők felezték le.

A földbirtokreformon tehát mindenki keresett, a kormányférfiaktól az utolsó agronomig, csak az erdélyi magyarságra sújtott le olyan végzetesen a reform, hogy azt többé nem tudta kiheverni.

A legsúlyosabb kárt az *egyházi, iskolai és alapítványi birtokok* szenvedték, mivel ezeknek a kisajátítása létalapjaiban támadta meg az illető intézményt. A földbirtokreform végrehajtása során iskolákat, sőt templomokat is sajátítottak ki. Legjellemzőbb a marosszentimrei Hunyadi-kori református templom esete, amit a hozzátartozó harminc holddal együtt azon a címen sajátítottak ki, hogy az egyházközség elnéptelenedett és a görög katolikus egyháznak adták. A balázsfalvi érsek azonban nem fogadta el a templomot s így az mégis a reformátusok tulajdonában maradt. Míg egyfelől nemlétező román egyházközségek is kaptak földet, addig a magyar egyházközségektől csak elvettek és a legritkább esetben adtak nekik kisajátított ingatlant. A nagyváradai, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katolikus püspökség 290.507 hold birtokából 277.513 holdat sajátítottak ki, az erdélyi és Királyhágón túli református egyház 62.148 hold földjéből 25.222 holdat, az unitárius egyház 17.916 holdjából 11.389 holdat, a ma-

gyar evangélikus szuperintendencia 1041 holdjából 73 holdat vettek el. A romániai magyar egyházaknak az agrárreform előtt 371.614 hold birtoka volt, amiből kisajátítottak 314199 holdat, vagyis az egész birtokállag 84.54%-át. Mindenki képet alkothat magának arról a küzdelemről, amit az egyházak pusztai anyagi létükért huszonkét éven át folytattak, ha abból indul ki, hogy minimális egyházi államssegéllyel és iskolai államssegély nélkül, létalapjuk több mint négyötödének elkobzása után szinte csak 57.461 hold aüeghagyott birtok jövedelmére támaszkodva kellett közel kétmilliónyi magyar ember lelki nevelését és gyermekei iskoláztatását vállalniok.

A magyar népművelés terén nagy múlttal rendelkező Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettől kisajátították algyógyi földműves iskoláját a hozzátartozó ingókkal és ingatlanokkal, valamint Magyarokahályon és Tövisen levő földbirtokát, amelyek összesen mintegy egymilliókétszáz ezer pengő értéket képviseltek. A hatalmas vagyonért kapott kisajátítási kötvények reális értéke a százezer pengőt sem éri el. Az EMKE anyagi alapjainak megrendülése aa egyik oka annak, hogy ez a sokra hivatott magyar közintézmény kisebbségi sorsban tétlenségre volt kárhozthatva.

Az erdélyi magyarság legszaporább és életrevalóbb részét, a szabad székely nemzetet a *közbirtokosságok* kisajátításával igyekeztek szegénnyé tenni, hogy később görög keletivé s végül románná tehessék. A közbirtokosságok eredete az ősi földközösségben gyökerezik. Mivel a Székelyföldön sok az erdő és havasi legelő[^] ami pedig egyéni gazdálkodásra nem alkalmas, a földközösség ezeken a részeken napjainkig fennmaradt. A székely vármegyékben általában kevés a mezőgazdasági művelés alatt álló terület s ezért a lakosság fő jövedelmi forrása az állattenyésztés és fakitermelés. Sok székelynek egyedüli vagyona és jövedelme az a részesedés, amit a közbirtokosságtól kap. A telekkönyvi rendszer bevezetése óta azokat a közbirtokossági erdőket és legelőket, melyek jövedelmei időnként községi terhek hordozására is felhasználtattak, vagy amelyek használatát a község szabályozta, a politikai község nevére kebeleztek be, a többi megmaradt a közbirtokosság tulajdonában.

A községi és közbirtokossági legelőkből, a földreformtörvény szerint csak annyi sajátítható ki, amennyi a

marhaállomány legelőszükségletét meghaladja. Ezt a mértéket azonban a kisajátítást végző hatóságok messze túllépték, tekintet nélkül arra, hogy az ilyen legelő haszonélvezete székely törpebirtokosok és földnélküliek ezreinek pótolta csekély jövedelmét, tehát kizárólag szociális célokat szolgált. Ugyanígy bántak el a közbirtokossági erdővel. A törvény csak olyan községek részére engedélyezi a közbirtokossági erdő kisajátítását, amelyekben az erdőállomány nem éri el a törvény által meghatározott mértéket. Miként a legelőknél, úgy itt is a kisajátításokat „nemzeti célokra” rendelték el és a családfőknek járó 5, illetve 7 holdnyi igényjogosultságra sem voltak tekintettel. A világ demokrata sajtója által évtizedekig magasztalt földbirtokreform szociális eredményeire jellemzően világít rá a borszéki közbirtokosság esete. A közbirtokosság kisajátított területéből százötven villahelyet osztottak szét román előkelőségeknek, akik között három miniszter, egy prefektus és öt országgyűlési képviselő szerepel, a híres Gyilkostavat pedig, Erdély legnevezetesebb pisztráng tenyészetét egy szenátornak adták ki évi 3600 lei (120 pengő) bérért. A székely proletárok maroknyi földjét okiráltságbeli milliomosok osztották szét maguk között agrárreform címén.

Külön fejezetet foglal el a kisajátítások történetében a csíkmegyei volt I. székely gyaloghátőrrezred leszármazói vagyonának, vagyis a „*csíki magánjavak*” elvétele. A földbirtokreform-törvény csak a naszódai volt román határőrezred vagyonát mentesítette a kisajátítás alól, noha mindkettőnek az eredete ugyanaz. Az Erdély és Moldva közt 1769-ben történt határrendezés folytán Erdélyhez visszacsatolt havasokat 1783 május 27-én II. József a határőrkatonaságnak ajándékozta. A csíki székelyek és naszódai románok 1851-ig zavartalanul használták birtokukat. Ekkor I. Ferenc József a székely határőrkatonaságnak a szabadságharcban való részvétele miatt a székely batárrezredek feloszlatták a vagyont elkobozta a kincstár javára, a naszódai II. román határőr ezred vagyonát pedig az ezredet alkotó családoknak örök tulajdonába adta. A kiegyezés után, 1869-ben az elkobzott I. és II. székely határőrezredek birtokait is visszaadta a király Csík, illetve Háromszék megye *közönségének* örökre és feloszthatatlanul, magántulajdon címén. A csíki magánjavakat azzal az ürüggyel, hogy az állami tulajdon és „Csík vármegye kö-

zönsége“ császári kegy folytán csak haszonélvezője volt, minden ellenszolgáltatás nélkül, egész terjedelmében, minden ingó vagyonával együtt elkobozták az állam javára. A csíki magánjavak vagyona 62.539 hold, nagyrészt legelő és erdőterület, azonkívül több nagyértékű ház, iskola és kaszárnya Csíkszeredában, földműves iskola 150 hold mintagazdasággal, a csíksomlyói árvaház, egy borszéki nyaraló szegény betegek részére és több tisztviselői, gazdatiszti lakás. A vagyontömb 1914-ben 105,820.000 aranykorona értéket képviselt és elkobzása mintegy tizenötezer székely családot érintett. A kisajátított őserdők kitermelése körül országos botrány tört ki, mivel a termelési engedélyt kapott vállalkozók, miként az egész Székelyföldön, itt is rablógazdálkodásba kezdtek. A tulajdonos székelyek viszont a Nemzetek Szövetsége elé vitték az ügyet, melynek későbbi sorsát más fejezetben fogjuk tárgyalni.

A *telepeseket* a földbirtokreform-törvénynek az a rendelkezése tette földönfutóvá, mely szerint az 1885 január 1. óta telepítettek birtokai 7 holdon felül kisajátítandók az azon a vidéken élő igényjogosultaknak juttatandó földbirtok illetmény határáig. Ezzel kihúzták a földet ama magyar kiscgazdák lába alól, akiket az 1886:IV., 1894:V. és 1911:XV. törvénycikk alapján telepítettek Magyarországnak 1920-ban Romániához csatolt részeire. A kisajátító bizottságok gyakran még hét holdnál is kevesebbet hagytak az átlag 24 holdon gazdálkodó magyar telepesnek, ezzel szemben viszont a törvény a telepítendő románok illetményét 16 holdban állapította meg. Erre még ráduplázott az úgynevezett telepfosztó törvény, mely semmisnek mondott ki minden olyan jogügyletet, amit 1918 december elseje után a magyar kormány, vagy bármely más személy nem a román minisztérium útján kötött; sőt semmisnek mondta ki az 1918 december elseje előtt kötött jogügyleteket is, ha e dátumig nem vezették be a telekkönyvbe, vagy bevezették, de nem a román kormány vagy az erdélyi kormányzótanács felhatalmazása alapján. Az ilyen ingatlanok tehermentesen és kártérítési kötelezettség nélkül a román állam tulajdonába mennek át. A telepések birtokaikat ötven évi törlesztésre, kapták, de már az első részlet kifizetése után a magyar állam köteles volt a birtokot a telepes nevére átíratni. Ez, sajnos, nem történt meg, sőt sok esetben még akkor sem írták át a telepes nevére

a földet, ha az már minden részletet le is fizetett. A Bán-ságban 1919 tavaszán sok ilyen átírás történt, mivel ezt a területet a románok csak később kapták meg a béke-konferenciától, de a törvény most ezeket is hatálytalani-totta. A magyar állam szerveinek mulasztásáért most a telepeseket sújtották. A telepesek küldöttsége minden bel-földi fórumot végigjárt; de ígéreteken kívül semmit sem kapott. Ez az ügy is a Nemzetek Szövetsége elé került, de amíg ott eredmény mutatkozott, a telepesek egy része az új tulajdonosoktól bérbe vett saját földjén zsellérkedett, más része kivándorolt Amerikába.

Az egyházak, közbirtokosságok és telepesek mellett *a tönk szélére juttatott az agrárreform igen sok birtokost* csak azért, mert magyar. A földbirtokreform folytán a magyar birtokosokat ért sérelmek egy részéről a napilapok annakidején beszámoltak, de sem román, sem magyar ol-dalon pontosan fel nem dolgozták, hogy kitől mennyit vet-tek el jogosan vagy jogtalanul. Hogy milyen pusztítást végzett a reform főként a vegyes nemzetiségű vidékeken, ahol a magyarságot a középbirtokos réteg képviselte, az Szolnok-Doboka megye kisajátítási adataiból is megítél-hető. Az E. G. E. statisztikája szerint e vármegyében hat-vannégy birtokos 32.675 kat. hold birtokából 23.567 holdat sajátítottak ki. A birtokosok mind magyarok voltak.

Magánosokra és intézményekre nézve egyaránt sérel-mes volt a törvénynek az a rendelkezése, mely a kisajátí-tás alól mentes föld nagyságát hegyes vidéken 50, dombos vidéken 100 holdban szabta meg, lapályos vidéken pedig 200, illetve 500 holdban, a szerint, hogy mennyi a föld-igénylők száma. Annak a megállapítására vonatko-zóan, hogy melyik a hegyes és melyik a dombos vidék, a törvény semmiféle intézkedést sem tartalmazott s így az agronomok saját belátásuk szerint jártak el, ami nagyon sok visszaélésre adott alkalmat. A törvénynek egy másik rendelkezése szerint a kisajátítás alól mentes terü-let egészen 10 holdig leszállítható mindazoknál a birtoko-soknál, akiknek nem főfoglalkozásuk a földművelés. Ezen az alapon több ezer tisztviselő, szabadfoglalkozású és volt katonatiszt birtokának 10 holdon felüli részét sajátították ki. A városi szegény-magyarságot súlyosan érintette az agrártörvénynek az az intézkedése, amely kimondja, hogy a városi és községi építkezések előmozdítása érdekében ki

sajátíthatók a városokat vagy községeket környező kerti, vagy mezőgazdasági művelés alatt álló területek, sőt magában a városban vagy községben is beépítetlenül álló területek. Sok helyen előfordult, hogy szegény magyar emberek egy holdnál is kisebb parcelláját elvették és odaadták a városi tisztviselőnek a szociális igazságtéves nagyobb dicsőségére.

A legáltalánosabb sérelem mégis a kisajátítási árak megállapítása volt. A törvény rendelkezései szerint egy hold föld kisajátítási ára nem lehet nagyobb, mint amennyi annak átlagos ára 1913 előtt volt. Ez az átlagos ár akkor 600 és 1000 aranykorona között váltakozott, amit a törvény ugyanannyi papírlejtben állapított meg. Ezt sem készpénzben fizették ki, hanem ugyanolyan névértékű 5%-os járadékkötvényben, mely ötven évig kamatozik s közben kisorsolandó, amire azonban sohasem került sor. Ez pedig igazán csekély ellenszolgáltatás, úgy, hogy az agrárreform tulajdonképpen *vagyonelkobzás* jellegét vette fel.

Mindezzel szemben azt szokták felhozni, hogy az agrárreform földhöz juttatta a magyar agrárproletárok tízezeit. A földbirtokreformról sok és egymásnak ellentmondó statisztikát adtak ki. Az egyik leghitelesebbnek látszó kimutatás szerint az erdélyi földhöz juttatottak száma 280.679, akik közül román 212.803, magyar 45.628, német 15.934 és más nemzetiségű 6.314; ebből azonban nem derül ki, hogy *mennyi* földet kaptak az egyes nemzetiségek. Senki sem vonja kétségbe azt a tényt, hogy a reform pillanatnyilag segített ezeken a magyar kisgazdákön vagy földnélkülieken. De az is kétségtelen, hogy a föld mellett nem bocsátották rendelkezésükre a megműveléshez szükséges eszközöket, a bankok nem adtak kölcsönt a kisajátított földre és ezért sokan hamarosan túladtak rajta s a vevő rendszeren a község módosabb román gazdája vagy tisztviselője volt. Az Erdélyben kisajátított magyar birtokok jelentős része azonban sem a magyar, sem a román kisgazdának nem került kezébe, hanem kikapcsolódott a nemzetgazdasági körforgásból s az állami tartalékokkal való üzérkedés folytán „olyan egyéni érdekek szférájába került, amelyben többé nem tölt be közgazdasági hivatást és még kevésbé nemzetgazdaságít“.

A romániai földbirtokreformról Scotus Viator, „Romá-

nia nagy barátja“, a kolozsvári „Pátria“ című román lap szerkesztőjéhez intézett nyílt levelében a következő mérleget állította fel: „az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt és néha a *nemzeti bosszú* látszatát keltette“.

II.

A MAGYAR PÁRT ÉS A POLITIKAI PAKTUMOK 1922-1928.

Az Országos Magyar Párt zászlóbontása

Az 1922 márciusi parlamenti választások után a kormány a Magyar Szövetség működését ismét beszüntette, egyidejűleg azonban bizalmasan tudtára adták a vezetőségnek, hogy a magyarság összefogó szervezetét, mint egyesületet, nem ismerhetik el, de mint politikai pártok egyesülése ellen, nem fognak kifogást emelni. Augusztus 5-én a Magyar Nemzeti Párt a kolozsvári Központi Szálloda nagytermében országos alakuló nagygyűlést tartott, amelyen elnökké Grandpierre Emilt választották meg. A nagygyűlés Sándor József indítványára kimondotta, hogy a Nemzeti Párt a magyarság egysége érdekében egyesülni kíván a Néppárttal. Másnap a Magyar Szövetség tartotta meg erre az alkalomra adott külön engedély alapján második nagygyűlését, melyen a kormány óhajának megfelelően módosította szervezeti szabályait, újlag hangoztatva azonban, hogy a magyar kisebbség közjogi személyiségét kívánja megtestesíteni. A kormány azonban az így módosított szervezeti szabályzatot sem hagyta jóvá. Október 15-én, még Jósika Samu és Sándor József képviselték a Magyar Szövetséget I. Ferdinánd király és felesége, Mária királyné Gyulafehérváron tartott koronázási ünnepségén. Nagyrománia első királyának koronázásán szerepelt utoljára a nyilvánosság előtt a Magyar Szövetség s utána még október havában be kellett szüntetnie működését.

A Magyar Szövetség kereteit most a Nemzeti Párt igyekezett betölteni és meg is alakította megyei tagozatait

mindenütt, ahol a Szövetségnek tagozata volt. De a Néppárttal együtt most már két magyar párt volt s munkájuk mindegyre keresztezte egymást. Az új helyzet pedig a magyar kisebbség olyan megszervezését követelte, ami az adott viszonyok között egyedül volt lehetséges, vagyis az egyetlen párt kereteibe való tömörülést. A Nemzeti Párt tehát az egység megteremtése érdekében bizottságot küldött ki. A bizottság munkája hosszas tárgyalások után sikerrel járt és a két párt kiküldöttei már november 20-án kimondták, hogy egyesülnek az egységes *Magyar Pártban*. Az alakuló nagygyűlést 1922 december 28-ára tűzték ki a kolozsvári Iparosegylet dísztermébe.

Erdély különböző vidékeinek mintegy háromszáz kiküldöttje és nagyszámú érdeklődő jelenlétében nyitotta meg Kecskéméthy István, a Néppárt elnöke az ülést. „Itt a magyar egység gyönyörű bölcsőjében új hitek lángjai gyúlnak ki szemeinkben ...“ — mondotta. — „A földet kihúzhatják a lábunk alól, a házat elvehetik a fejünk felől, meggyanúsíthatják legtisztább szándékainkat, gáncsot vethetnek közjóra irányuló törekvéseinknek: mi nem szűnünk meg azért a nagy magyar hivatásért küzdeni.“ Grandpierre Emil, a Nemzeti Párt elnöke, hangsúlyozta, hogy a magyar szervezkedés törvényes eszközökkel dolgozik és célja, „*a nemzeti kisebbség közjogi alanyiségének* alkotmányos biztosítása s a gyakorlatban autonómia alakjában való életrekeltése a világbékét szolgálja, tehát olyan nagy célt, mely egyenesen kizárja kisebbrendű célokra való törekvés lehetőségét“. Ugyanezt hangoztatta dr. Hajdú István maros vásárhelyi kiküldött, a határozati javaslat előadója. „*A Románia törvényei közé becikkelyezett kisebbségi egyezmény és a gyulafehérvári határozatok jogi alapjára akarjuk felépíteni a mi kisebbségi életünket*. Mi egy nemzetközi jogilag szerződésben és közjogilag törvényben elismert népközösség vagyunk. A ma újra induló Magyar Pártnak sem lehet más pricipiuma, mint az egységes állam keretében kisebbségi jogaink kiépítése, népközösségi jogalanyiségünk elismertetése s mindezek megvalósulásáig is minden törvényes eszköz és út igénybevétele fajunk, kultúránk és általános nemzeti tőkénk védelmére.“

Ezek után a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„A Romániában élő magyar nemzetiségű állampolgároknak 1922. évi december 28-ik napjára Kolozsvarra összehívott képvisellete örömmel veszi tudomásul a Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt egyesülését s *a romániai magyar nemzetiségű állampolgárok egységes és egyetemes politikai szervezeteként megalakítja a Magyar Pártot, mélynek elnökévé közfelkiáltással br. Jósika Sámuel urat hívja meg.*“

Az egyhangú határozat után Jósika elnöki beosztójében leszögezte, hogy a feloszlott Magyar Szövetség programja alapján kívánja kiépíteni a Magyar Pártot. „Román polgártársainknak is meg kell érteniök, hogy a kisebbségekkel való békés együttműködésre van szükség. Meggyőződésem, hogy népünk fajszeretete és igazságérzése politikai érdekeinket dicsőségre fogja vinni.“

A Grandpierre, Hajdú és Jósika által előadott szilárd jogi és politikai irányelvek vonulnak végig a Magyar Párt másfél évtizedes működésén. Már az első nagygyűlésen felmerültek azok a sérelmek és követelések, amelyekre a Párt küzdelmei irányultak. Sándor József a választói névjegyzék újbóli összeállításáért és az okiráltságbeli lajstromos szavazás kiterjesztése érdekében emelt szót. Kovács Kálmán javaslatára elhatározzák, hogy a hitvallásos iskolák önkormányzatának fenntartása érdekében a királyhoz és kormányhoz fognak fordulni. Zágoni István a közszabadságok korlátozása ellen és az állásukat veszített köztisztviselők érdekében szólalt fel. Fekete Nagy Béla a gazdasági élet nacionalizálása, Jakabffy Elemér a magyar renegátok ellen tiltakozott. Ebben a gondolatkörben zajlottak le a Magyar Párt későbbi nagygyűlései is, ezt fejezi ki az egyhangúan elfogadott és mellékletek között közölt program is.

A nagygyűlés végül Jósika Samu mellé alelnököket választott, akik között a Romániához csatolt részek képviselői és a magyar közélet előkelőségei foglaltak helyet. Ezek: br. Ambrózy Andor, Barabás Béla, dr. Bernády György, Grandpierre Emil, Haller Gusztáv, Jakabffy Elemér, Kecskeméthy István, Szabolcska Mi-

hály, Sándor József, br. Szentkereszty Béla, Túri Kálmán és Ugron István. Ugyancsak megválasztották a 23 tagú intézőbizottságot, a 68 tagú nagyválasztmány megválasztását pedig a megyékre bízta.

Az erdélyi magyarság politikai képviselete tehát legnagyobb részben azokból állott, akik a Trianon előtti magyar közéletben is tevékeny részt vettek. Az elnök a magyar főrendiháznak volt utolsó elnöke, Barabás Béla a delegációnak egykori elnöke, Ugron István v. b. t. t. a monarchiának volt több fontos külföldi poszton követe, Sándor József és Jakabffy Elemér képviselők voltak, Grandpierre Emil főispán, Bernády György Marosvásárhely, Haller Gusztáv Kolozsvár polgármestere volt, id. Szentkereszty Béla földbirtokos, br. Ambrózy Andor a Bánság, Túri Kálmán ügyvéd Nagyvárad közéletében vett tevékeny részt, Kecskeméthy István református teológiai tanár, Szabolcska Mihály pedig a háborúelőtti konzervatív irodalmi irányzatok népszerű költője volt. Az arisztokrácia, a középosztály és az iparostársadalom egy része mellett egyelőre csak mint szavazó vett részt a pártéletben a magyar nép, a munkásság pedig a háború után virágzó nemzetközi irányzatoknak hódolt s így távol élt a magyar politikai harcok színterétől. A Magyar Pártot ilyen összetétele miatt kezdettől fogva sok támadás érte, főként román részről. A román kormány nem hitt azoknak a vezetőknek az őszinteségében, akik tegnap még az ezeréves magyar állameszmét képviselték felelős állásokban s ma a kisebbségek közjogi személyiségének elvi alapján indultak harcba a román állameszme képviselői ellen. Azt mondták, hogy a Magyar Párt vezetői a „régfi feudális magyar világot“ akarják feltámasztani a „demokratikus Romániában“ és meg akarják gátolni, hogy az agrárreformmal és munkásvédő törvényekkel kielégített magyar néptömegek új hazájukban elhelyezkedjenek. A magyarság soraiban is voltak olyanok, akik tökéletes jó szándékkal a román néppel kerestek kapcsolatot és a Néppárt eszmei harcosai igyekeztek a magyar tömegek számára hasznosítani mindazt, amit a demokrácia nyújtott. De voltak sajnos renegátok is, akik arra a szerepre vállalkoztak, hogy a magyarság vezetőit pisz-

kolják és a magyar tömegeket a román politikai pártok aklaiba terelgessék be.

A Magyar Pártnak ez az összetétele kétségtelesen támadási felületet nyújtott mind kifelé, mind befelé. Az illetékes magyar tényezők azonban jobban megbíztak a régi vezetők politikai tapasztalataiban és kipróbált hazafiságában, mint azokban, akik a háború és a forradalmak éveiben tűntek fel és az új alapokon való politikai szervezkedés hívei voltak. A „régí vezetők“ között egyesek különben is pályájuk kezdetén vagy derekán állottak és évek folyamán tökéletesen beleélték magukat a kisebbségi magyarság politikai küzdelmeibe. A magyar falusi néptömegek s a városi iparos és kereskedő társadalom pedig annyira át voltak hatva a nemzeti érzéstől, hogy kevés kivétellel követték azokat, akik magyar nemzeti jelszavakkal küzdöttek a román politikai porondon. A legrosszabb ajánlólevél a magyar választóközönség előtt az volt, ha valakit a kormány támogatótt, a legjobb pedig, ha öntudatos magyar magatartása miatt támáda a román sajtó.

Megindul a harc a parlamentben.

A magyarság hat törvényhozója elé erejüket meghaladó feladatok tornyosultak, amikor Románia alkotmányozó parlamentje megnyílt. Már a választások alatt rá-sütötték a magyarságra az irredentizmus bélyegét. Brătianu a békekonferencián kijelentette volt, hogy az erdélyi magyarságot békés úton el fogja tüntetni s ebben segítőársat talált kultusz és közoktatásügyi miniszterében, a dúsgazdag Anghelescu orvosban, aki a nagyromán kultúrpolitika alapjait megvetette. Az Anghelescu-féle kultúr-offenzíva a magyar iskolák bezárásán, magyar tanulók román iskolákba kényszerítésén, állami iskolák kényszermunkával való felépítésén át az egységes román nemzetállam felé tört. Törvényhozóink nem várhattak segítséget sem a kisszámú erdélyi ellenzéktől, akik szovinizmusban túltettek az ókirályság több elfogulatlanabbul gondolkozó politikusan, sem a német képviselőktől, akik a medgyesi határozattal körülbástyázva magukat, igyekeztek kisebbségi előjogaikat megőrizni. Br. Jósika Samu,

Pál István és Fülöp Béla nem bírták a román nyelvet olyan mértékben, hogy parlamenti vitákban részt vehettek volna. Az aradi Zima Tibor kevésbé volt, ismerős az erdélyi viszonyokkal s így inkább helyi érdekű és gazdasági kérdésekben lépett fel. Maradt Bernády György és Sándor József a képviselőházban, az ő működésük azonban állandóan keresztezte egymást s gyakran egyik lerontotta, amit a másik épített.

Bernády György Marosvásárhely híres polgármestere, aki a város újjáépítésével elévülhetetlen érdemeket szerzett, a liberális párttal tartott fenn kapcsolatot. Reálpolitikus volt, aki látta, hogy az országnak a liberálisok az urai, ezek ellen pedig hiábavaló a küzdelem s ezért hajlékony politikájával szerzett összeköttetéseit igyekezett, sokszor sikerrel, a magyarság javára kamatoztatni. Gyakori betegeskedése azonban megakadályozta abban, hogy a parlamenti életben tevékeny részt vegyen. Szűzbeszéde miatt, amit 1922. április 13-án mondott el a képviselőházban, sok támadásban volt része. Ez alkalommal a magyarság sérelmeinek feltárása mellett, annak a gondolatnak akart kifejezést adni, hogy a magyar kisebbség igyekezni fog az új államkeretekbe beilleszkedve az ország érdekében dolgozni,

„Az ellen a piros-fehér-zöld lobogó ellen — úgy mond — amelynek közepén a román állam teljes címere van, azt hiszem senkinek sem lehet semmiféle szempontból kifogása... Mi új állampolgárságunkat becsülettel egyeztetjük össze a magunk magyarságával s minden igyekezetünkkel azon vagyunk, hogy nemcsak hűséges fiai legyünk fajunknak, becsületes ápolói kultúránknak, de önzetlen, minden áldozatra kész és hű polgárai legyünk a román királyságnak. Ne akarjon belőlünk senki renegátakat csinálni, mert az, aki fajtáját megtagadni képes, adott alkalommal elárulja hazáját, királyát sőt Istenét is.“

A kormány nevében I. G. Dúca mondott köszönetet Bernádynak, és annak az óhajának adott kifejezést, hogy Románia minden magyarja a Bernády szellemében dolgozzék és éljen.

Sándor József, az EMKE egyik alapítója és örökös alelnök főtitkára, volt a parlamenti csoport legtevéke-

nyebb tagja, aki mint bukaresti születésű székely, kitűnő nyelvismeretével és a magyar parlamentben szerzett gyakorlatával felvértezve egyedül küzdötte végig a magyarság első politikai harcait. Sándor József Bernádyval ellentétben kezdettől fogva az erdélyi román nemzeti párttal való kapcsolat megteremtését sürgette. Maniával már a magyar képviselőházban meleg kapcsolatot tartott fenn. Demokrata felfogása s a népnevelés szolgálatában eltöltött múltja arra predesztinálták, hogy ebben az elégedetlen ellenzéki pártban keressen támaszt a kormány ellen vívott harcaihoz. Előrehaladott kora ellenére a szószékben érezte igazán otthon magát s ellenségeinek gyakran feléje lövellő közbeszólásai csak olajat öntöttek lobbanékony temperamentumára.

Szükség is volt egy ízig-vérig parlamenti debatterre, mert a kormány nemsokára napirendre tűzte Nagy-Románia alkotmányának javaslatát, mely a magyarság két évtizedes kisebbségi sorsának is lerakta az alapjait. Sándor József 1923. március 17-én állandó közbeszólásokkal tarkított harmadfélórás beszédében tette bírálat tárgyává az alkotmány javaslatát.

A román parlamentben divattá vált, hogy a kisebbségi magyar szónokok szemére vessék a világháború előtti Magyarország nemzetiségi politikáját. Sándor beszéde közben ilyen szócsaták játszódtak le:

Iorga: Ha nem is osztozom azok nézetében, akik azt hiszik, hogy a kisebbségeket el lehet nemzetleníteni, de mint román visszautasítom, hogy leckét fogadjunk el a magyar nemzet egy képviselőjétől, amely nemzet minden eszközzel arra törekedett, hogy Magyarországon a román és a többi kisebbségeket elnyomja és elnemzetlenítse.

Sándor József: Csak úgy nyomjanak el minket a románok, ahogy mi elnyomtuk a románokat.

Iorga: Elvették a románok iskoláit!

Sándor: A csatolt terület románjainak 2500—3000 államsegélyes iskolája volt.

Iorga: Elvették a svábok iskoláit.

Sándor: Soha.

Iorga: Felhívom Hans Ottó Roth képviselő urat, tegyen tanúságot, hogy elvették.

Hans Ottó Roth: Igaz.

Sándor: A svábok maguk kérték a községi iskolák államosítását.

Iorga: A magyarok meg akarták ölni a románokat.

Sándor: Csak úgy öljenek meg minket Önök, mint mi tettük ezer éven át a románokkal, akik századok óta folyton szaporodtak, művelődtek és vagyonosodtak, amíg odáig jutottak, ahol most vagyunk.

Iorga: Ez a románok érdeme.

Sándor: És a magyaroké is!

Sándor József végül is nyilatkozatot olvasott fel, melyben tekintettel arra, hogy az alkotmányozó országgyűlés törvénytelen formában, választási terrorral hozták össze, tekintettel arra, hogy az alkotmányból kihagyták a gyulafehérvári határozatokat és a kisebbségi szerződést, „ez alkotmány-javaslatot egészben és részben a limine és ex principio visszautasítjuk, ennek tárgyalásától és a szavazástól is tartózkodunk s ezt, ha az egy erőszakos párturalom által megszavaztatnék, ezennel ünnepélyesen ország-világ előtt a magyarság asszimilálására és elrománosítására, valamint az egyéni és társadalmi jog elnyomására és az ország elszegényítésére szánt, reánk erőszakolt, *oktrojált* alkotmánynak jelentjük ki“.

Az alkotmány tényleg nem ismerte el a kisebbségeknek Gyulafehérváron és Párisban szerzett jogait s ezek helyett bizonyos általános polgári jogokat nyilatkoztatott ki, melyek a kisebbségeket is érintik. Az ötödik szakasz a lelkiismereti és tanszabadságot, sajtó-, gyülekezés- és egyesülési-, valamint minden törvény által meghatározott közszabadságot a román állampolgároknak „faji eredetre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül“ biztosítja (lásd még részletezve a 28. és 29. szakaszban). A hetedik szakasz kimondja, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlásának nem lehet akadálya a faji, nyelvi vagy vallási különbség, a nyolcadik a törvény előtti egyenlőséget és a köztelherviselést terjeszti ki a kisebbségekre.

Az alkotmánnyal és kisebbségi szerződéssel szorosan összefügg az állampolgársági törvény, mely tizenegy hónap múlva, 1924 február 23-án lépett életbe. A kisebbségi szerződés kimondta, hogy Románia állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alakításág nélkül mindazokat, akik a hozzácsatolt területeken *állandó lakhellyel*

bírnak, sőt azokat is, akik ott születtek, de a szerződés életbelépésekor távol voltak, majd megállapította, hogy mindazok, akik Romániában születtek és akiket más állampolgárság nem illet meg, román állampolgároknak tekintetnek. Az új törvény 56. szakasza ezt oda módosította, hogy Erdély, Bánság, Körösvidék, Szatmár és Máramarosnak azok a lakói, akik 1918 december 1-én e terület valamelyik községében *illetősséggel* bírtak és nem optáltak idegen állampolgárságért, minden formáság nélkül román állampolgárokká válnak. Az illetősség bizonyítása sokkal nehezebb, mint az állandó lakhelyé s mivel e mellett az összeírásokat záros határidőn belül végezték el, a magyarok, sőt románok százezrei maradtak ki az állampolgársági névjegyzékből. A románoknál ez nem jelentett nagy hátrányt, a kimaradt magyarok viszont külföldieknek számítottak, idegenek lettek saját hazájukban. Ezek legfeljebb honosítás útján nyerhették el a román állampolgárságot, ahhoz viszont tízévi próbaidőre volt szükség. A magyar parlamenti csoportnak még hosszú küzdelmeket kellett folytatnia, amíg az állampolgársági kérdést dűlőre juttathatták.

A „csúcsai paktum“.

1923 júliusában súlyos veszteség érte a Magyar Pártot Jósika Samu halálával, aki az első évek Scyllái és Charibidisei között biztos kézzel vezette át az erdélyi magyarságot. Az elnöki szék legesélyesebb jelöltje; Bernády György volt, akit Brátianu Ionéi sem nézett rossz szemmel s akit Bethlen István magyar miniszterelnök is Marostorda megyéből régóta ismert. Bernády azonban sem most, sem később nem lett elnök, ezt pedig dr. Gyárfás Elemér a „csúcsai paktumáról“ szóló tanulmányában azzal magyarázza, hogy Bernádyt mindkét oldalról valósággal kijelölték az élre, nem számolva a közvéleménnyel, mely szereti, ha az az illúziója, hogy vezéreit maga választja ki. Bernády a Gyárfás tanulmányához fűzött reflexióiban hangsúlyozta, hogy az elnök jelöltséget több ízben elhárította magától s ilyen irányban később a sajtónak is nyilatkozott. Tény az, hogy Jósika Samu halála után a Magyar Párt vezetését egyelőre *Ugron István* v. b. t. t., a monarchia

volt rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere vette át helyettes elnöki minőségben.

Az őrsegyváltás idejében a magyarság súlyos lelki válságba jutott. — A parlamenti harc eredményességéhez fűzött remények nem váltak be, a magyarellenes hangulatból kis törtézők kitűnő üzleteket csináltak maguknak, a kormány egymásután hozta az agrárreformtól az állampolgársági és iskolai törvényekig a magyarságot létalapjában megrendítő intézkedéseket. Szövetséges után kellett nézni. Bernády a liberálisokban, Sándor József a nemzetiekben keresett társat» A többi kisebbségről nem lehetett szó, mivel a németek és zsidók éppen a magyarságtól való elszakadásukkal jutottak be a román közéletbe. A magyar anyanyelvű zsidóság fokozatosan és önként levált a magyarság testéről s a gazdasági konjunktúra hullámain felemelkedve, sokat hangoztatott államhűségével a magyarságnál kedvezőbb helyzetet biztosított magának Románia politikai életében. így terelődött a figyelem a „németverő“ Averescu tábornokra, a máráseseStii győzőre, aki Románia legnépszerűbb katonája volt s akinek- a kultuszminisztere Goga Octavian készítette elő a püspökök eskületételét. Mindkettőjüknek szükségük volt erdélyi tömegekre, mivel az itteni románság akkor még egy emberként állott Maniu mögött. Az első ajánlatot az Averescu-féle néppárt részéről Goga sógora, Bucşan későbbi belügyi alminiszter tette dr. Moldovau Dénes brassói ügyvéd útján Szele Bélának, a Magyar Párt brassói elnökének, aki ezt Grandpierre Emilnek, a Magyar Párt ügyvezető alelnökének továbbította és így indultak meg 1923 nyarán a közvetlen tárgyalások egyrészt Goga és Bucşan, másrészt Szele, Grandpierre, Gyárfás Elemér, dr. Pál Gábor, dr. Ferenczy Géza és dr. Török Andor között. A megállapodás 1923 október 23-án hajnalban készült el s a végleges szöveget október 31-én Bukarestben az Athénée Palace szálló halijában ratifikálták.

Goga a paktummal a királyhoz sietett s a kihallgatásról visszatérve, sugárzó arccal mesélte, hogy a király a legnagyobb érdeklődéssel és rokonszenvvel fogadta. November 25-én Goga meghívta ebédre csúcsai kastélyába, a Boncza—Ady kastélyba a paktum aláíróit, ahol Averescu is aláírta az egyességet azzal a megjegyzéssel, hogy „e sze-

rint fogunk eljárni.“ A paktum titokban készült, Bernádyt is csak az aláírás előtt vonták be és meghívták a csúcsai ebédre, ahol hosszabb beszédben bírálata tárgyává tette annak egyes intézkedéseit. Ugrón István a paktumot nem írta alá, Sándor József pedig létezéséről sem tudott. Az ebédet azonban nem lehetett már titokban tartani s mivel a közönség is tudomást szerzett róla, évek múlva, amikor nyilvánosságra jutott a paktum megkötése és tartalma, rajta maradt a „csúcsai paktum“ név, noha az 1923 október 23-án Bukarestben jött létre.

A mellékelten teljes szövegében közölt Averescu-féle paktum a legszélesebb körű megállapodás, amit a magyarság vezetői román uralom alatt kötöttek.

A Magyar Párt és a magyar iskolák.

Amíg a kulisszák mögött a „csúcsai paktum“ szerzői a távoli jövő terveit szőtték, a Magyar Párt munkája két vonalon bontakozott ki. Megindult a belső szervező munka és tovább folyt a küzdelem a kormány állandóan szaporodó sérelmes rendelkezései ellen.

Az agrárreform magyarellenes végrehajtása a magyar intézmények létalapját pusztította el. Most az intézmények tartalma ellen indult meg a hajsza, s a céltábla elsősorban a magyar iskola volt. Már 1923 május 22-én az alig öt hónapja megalakult Magyar Párt kénytelen volt Marosvásárhelyre rendkívüli nagygyűlést összehívni az Anghelescu-féle iskolai rendeletek ellen. Az irredentizmus címén történt iskolabezárások ellen tiltakozó határozati javaslatot dr. Jakabffy Elemér volt magyar parlamenti képviselő terjesztette elő, aki az előző évben indított „Magyar Kisebbség“ címen nemzetpolitikai szemlét Lúgoston. A színházban tartott gyűlésen mintegy ezer ember tiltakozott a kormány magyar faló iskolapolitikája ellen, megfogadva az elnöklő Ugrón István tanácsát, hogyha befelé vannak is ellentétek, kifelé a magyarságnak egységet kell mutatnia.

De az iskolafenntartó egyházak is a leghevesebb harcot indították meg a felekezeti iskolák érdekében. A római katolikus, unitárius és református egyház őszi közgyűlésein egymás után foglaltak állást Anghelescu iskolapolitikája ellen. November 30-án Nagy Károly református püspök és Ugron István főgondnok I. Ferdinánd királytól

kért védelmet az egyházkerület iskolái számára s nyolc hónap múlva ugyanezt kénytelen tenni Ferencz József unitárius püspök, de Angheliescu, az iskolaügy korlátlan ura, még a protestáns világszövetség kiküldöttjének sem engedett. A harc főként a 100.090. és 100.088/1923. sz. rendeletek körül forgott, amelyek közül az első az állami tantervet vezette be a felekezeti iskolákba, s így a magyar nyelvet és irodalmat csak a románnal egyenlő óraszámban lehetett tanítani; a második megtiltotta más felekezetű és vallású tanulók felvételét és elrendelte, hogy a román nyelvet, irodalmat, történelmet és földrajzot románul kell előadni, aminek következtében a magyar felekezeti iskolák kétnyelvűvé váltak. December 27-én a magyar egyházak Mailáth püspök elnöklete alatt közöst értekezleten tiltakoztak a két rendelet ellen, de az erőszaknak engedve, januárban a református egyházkerület rendkívüli közgyűlése mégis kénytelen volt a rendeletek végrehajtásának álláspontjára helyezkedni.

Az iskolaügyi fronton folytatott harcok még jobban megélnkültek, amikor Angheliescu a parlament elé terjesztette az *állami elemi oktatás* törvényjavaslatát. Ismét Sándor József-re hárult az a nehéz feladat, hogy június 28-án a képviselőházban felolvassa az egyházak nyilatkozatát. A magyar egyházak tiltakoznak az ellen, hogy e javaslattal a hitvallásos iskolák törvényes szabályozásának elébe vágtak, tiltakoztak a kultúrzóna, a gyermekkertek elrománosítása, a községi iskolatípus megszüntetése s az iskolák fenntartási költségeinek a politikai községre hárítása ellen.

A javaslatból 1924 július 26-án mégis törvény lett s a törvénynek különösen két szakasza tett világhírre szert. Az egyik a 8. §., mely előírja, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román előadási nyelvű iskolába járathatják. Így indult meg a származáskutatás és *névelemzés*, amittől hangos volt tizennégy éven át a parlament és a Nemzetek Szövetsége. A -másik nevezetes szakasz a 159. §., mely a „*kultúrzóna*“ létesítéséről intézkedik. E szerint azok a tanítók, akik nem az alábbi megyékből származnak és kötelezik magukat, hogy e megyék területén legalább négy évig fognak szolgálatot teljesíteni, működésük idejére 50%-os fizetésemelést a korpótléknál és próbaidő-

nél is kedvezményt és külön jutalmat, valamint földet kapnak, ha itt telepednek meg. A húsz kultúrzónás megye között volt Csík, Udvarhely, Háromszék, Marostorda és Aranyostorda is. E rendelkezés alapján, amit a végrehajtási utasítás még kibővített, elárasztották a Székelyföldet ókirályságbeli tanítókkal, akik ott a román kultúra helyett az analfabétizmus előharcosai lettek a kényszer-munkával és adóprés segítségével felépített községi iskolákban, mivel sem a tanulókkal, sem a szülőkkel nem tudták megértetni magukat.

1924 novemberében a válaszfelirati vitában két magyar püspök is visszatért az iskolaügyi és egyházi panaszokra (Ferencz József unitárius püspök már nem volt a szenátus tagja, mivel az 1923. március 29-i alkotmány 72. szakasza úgy intézkedett, hogy a kisebbségi egyházfők közül csak azok hivatalból szenátorok, akiknek több mint 200.000hívük van). Nagy Károly tizenkét pontban foglalta össze annak a „*lélekrablásnak*“ a fokozatait, ami az iskolai államsegély megvonásán, a magyar iskolák bezárásán, az állami iskolaépítés kényszerén át oda vezet, ahol a gyermekek „elvesznek az én Krisztusom országára nézve“. Ugyanilyen értelemben beszélt Mailáth Gusztáv Károly, rámutatva arra, hogy a római katolikus egyházat az agrárreform a tönk szélére juttatta s most a hitvallásos iskolák megbénításával okoz a kormány milliók-nak szenvedést.

A következő év iskolai meglepetése a *bakkalaureátusi törvényjavaslat* volt, ami ellen a parlamenten kívül az egyházak, a Kamarában pedig ismét Sándor József emelte fel szavát. 1925 március 7-én lépett életbe a törvény s attól kezdve a középiskolai tanulóknak érettségi helyett állami iskolai tanárokból álló bizottság előtt kellett bakkalaureátusi vizsgát tenniük. A bakkalaureátusi bizottságok tagjai, akik gyakran még a magyarul tanult tárgyakból is románul kérdeztek, olyan alapos munkát végeztek, hogy főként az első években hetventől nyolcvan százaléka elbukott a magyar jelölteknek és így sikerült is egy időre megbénítaniok a magyar értelmiségi utánpótlást.

Közben megindult a legnagyobb ütközet a *magánoktatási törvényjavaslat* körül. Április 29-én ismerték meg az egyházak: vezetői egy Anghelescu miniszterrel tartott értekezleten a javaslatot s látva az abban tervezett me-

rényletet az ősi hitvallásos iskolák ellen, másrészt pedig meggyőződve arról, hogy a miniszter nem akar változtatni javaslatán, tüntetően eltávoztak az értekezletről és elhatározták, hogy a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak jogorvoslatért. A panaszt dr. Mikó Lőrinc unitárius egyházi titkár állította össze és május 6-án Mailáth, Nagy Károly és Ferencz József püspökök, a református és unitárius főgondnokok, valamint a római katolikus státus elnökének aláírásával küldték el Genfbe. Három nap múlva a Magyar Párt kiáltvánnyal fordult a román néphez, majd Mailáth püspök rendeletére az összes erdélyi római katolikus templomban könyörögtek Istenhez, hogy hárítsa el azt a veszedelmet, amit a magánoktatási törvény az egyházra jelent. A három egyház rendkívüli közgyűlése május 14-én egyhangúan kimondta, hogy helyesli a magánoktatási törvényjavaslat ellen a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett panaszt. Szeptember 7-én és 15-én Balázs András prelátus kanonok és dr. Balogh Arthur volt egyetemi tanár, az európai hírű kisebbségi jogász, pótbeadvánnyal fordultak a Nemzetek Szövetségéhez, felgöngyölítve az egyházi iskolák egész kérdéskomplexumát. November 6-án tizenkilenc pontból álló megegyezés jött létre a magánoktatási törvénytervezet tárgyában, amelyet azonban a kormány nem tartott meg, hanem csak a genfi panasz erőltetésére használt fel. Az egyházak tiltakozásának ellenére a javaslatot a parlament mégis tárgyalni kezdte s itt ismét Sándor József szólalt fel és terjesztett ellenjavaslatot elő. A törvényt nagy viharok között szavazták meg és 1925. december 22-én lépett életbe. A Nemzetek Szövetségénél a később Nobel-díjas Lord Cecil elnöklete alatt működő hármass bizottság a következő év március 18-án zárta le a panasz tárgyalását egy a genfi intézményre nagyon jellemző jegyzőkönyvvel. A jegyzőkönyv bókokat oszt a román kormánynak, amiért a javaslaton módosításokat eszközölt s bár a törvény végleges szövegének némely pontjánál bizonyos kétségek (quelques doutes) mérülhetnek fel, hogy vajjon azok nem állanak-e ellentétben a kisebbségi szerződéssel, a kormány válasza a panaszolók aggodalmát eloszlatni látszik. Nem ejtette gondolkodóba a bizottságod a törvénynek az az intézkedése, mely *az ősi erdélyi hitvallásos iskolákat magániskolákká fokozta le*, sem az, amelyik az iskolák és tanerők működési engedélye,

valamint az iskolák nyilvánossági jogának megszerzésénél hosszadalmas eljárást ír elő, sok kibúvóval; nem tűnt fel neki, hogy a törvény szerint négy, de a gyakorlatban az öt nemzeti tárgyat románul kell tanítani, noha a kisebbségi szerződés a felekezeti iskolákban még a román nyelv tanítását sem írja elő s a magánoktatási törvényt most már a Népszövetség által is fémjelezve kezdte végrehajtani a román kormány.

A népszövetségi panasz azonban gyakran nem Genfben, hanem Bukarestben ért el hatást. Ebben az időben Románia nagy súlyt helyezett arra, hogy a nyugati közvélemény előtt mint a demokrácia és nemzetiségi szabadságjogok bajnoka tűnjék fel. Így történt, hogy amikor a református egyház vezetősége 1925. augusztus 9-én távirati úton tette panasz tárgyává a szászvárosi Kuún kollégium épületének elvételét, a kormány visszaadta az épületet az egyháznak, amit az pénzért eladott az államnak.

Őrségváltás a Magyar Pártban.

1924 december 14-én tartotta meg az Országos Magyar Párt *első rendes másodéves nagygyűlését Brassóban*. Az első pártkongresszus megválasztotta az új vezetőséget, a legsürgősebb teendőket határozatba foglalta és megszavazta a párt alapszabályait. Elnök Ugrón István maradt, alelnöknek megválasztották! a mind nagyobb befolyásra szert tevő gr. Bethlen Györgyöt, a hatalomváltás óta állandóan tevékeny dr. Grandpierre Emilt, a Bánságból dr.-Jakabffy Elemér volt munkapárti képviselőt és Sándor Józsefét, aki a parlamentben szinte egyedül védte a magyar ügyet. Az elnöki tanács tagjai lettek: dr. Bernády György, dr. Ferenczy Géza, dr. Gabányi Imre, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hajdú István, dr. Róth Hugó, gr. Teleki Arcthur és dr. Túri Kálmán. Főtitkárnak dr. Deák Gyula ügyvédet választották meg, aki már a Magyar Szövetség-nél kezdte közéleti pályáját. A Párt teendőit a politikai helyzet szabta meg. Határozatot hoztak a következő kérdésekben: az iskolaügy, nyelvhasználat, előkészület a választásokra, agrársérelmek, a kisajátított telepések ügye, zsidókérdés, kivándorlás megakadályozása, közigazgatási és választójogi reformok. A nagygyűlés az intézőbizottság

által már letárgyalt szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályzatot is elfogadta, s néhány későbbi módosítástól eltekintve, az itt megállapított keretek között zajlott le a Magyar Párt élete másfél évtizeden keresztül.

Az 1928. évi nagygyűlésen módosított szervezeti szabályzat értelmében „a Magyar Párt tagja minden 20-ik életévét betöltött feddhetetlen jellemű román állampolgár (férfi és nő), aki *magát akár származásánál akár műveltségénél fogva magyarnak vallja*“. A Magyar Párt tehát a többi politikai pártoktól eltérően a Magyar Szövetség gondolatát akarta megvalósítani, amikor kimondta, hogy a pártkeretbe minden 20 éven felüli magyar *hivatalból* beletartozik. A magyarság fogalmát pedig úgy határozta meg, hogy az felölelje azokat az idegen származású magyarokat, akiket a kormányzat vissza akart románosítani vagy németesíteni, valamint a magyar anyanyelvű zsidóságot is. A Párt működési köre egész Romániára kiterjed, központja pedig Kolozsvár. A tagozatok községenként, járásonként, vármegyék és törvényhatósági városokként alakulnak meg, ezek felett áll az országos nagygyűlés és a központi pártvezetőség. A községi tagozat szervei a szomszédságok, népiroda, gazdasági és közművelődési bizottság, közgyűlés, intézőbizottság és elnökség. A járási tagozatok megszervezése nem volt kötelező s ahol megalakultak, ott a közvetítő szerepét töltötték be a község és megye között. A vármegyék párttagozatának közgyűlése a községek által minden 200 tag, vagy annak töredéke után kiküldött 1—1 képviselőből áll. Ez választja meg négy évre az intézőbizottságot és a tisztkart, ez utóbbi mellé pedig az intézőbizottság választ elnöki tanácsot. A vármegyei tagozatok a következő szakosztályokat létesíthetik: politikai, jogügyi, közgazdasági, közművelődési, társadalmi, magyar házépítő és szervezési szakosztály. A törvényhatósági városok a vármegyével közös, vagy önálló tagozatot alakíthattak. Az országos nagygyűlést a vármegyei és törvényhatósági városi tagozatok kiküldöttei alkotják; minden megkezdett 5000 magyar lélek után 1—1 tagot küldenek ki a nagygyűlésre. Az első 5000 magyar után további egy kiküldött válasz-

tandó, ha a megkezdett 5000 lélek száma legalább 2500. Tagjai azonkívül a nagygyűlésnek a központi intézőbizottság tagjai. A tagok megbízása négy évre szól. A nagygyűlés kétévenként tartandó» négy megyei vagy törvényhatósági városi tagozat intézőbizottságának kérésére azonban bármikor tartható. A nagygyűlés az országos Magyar Párt legfőbb képviselete és határozó szerve. Ez választja meg négy évre a párt elnökségét (elnök, 4 alelnök, 2 számvizsgáló) és az ötven tagú központi intézőbizottságot. Az intézőbizottság a főtitkárt, pénztárnokot, ügyészt, a szakosztályok tagjait, valamint az elnöki tanács tagjait küldi ki, az alelnökök közül pedig egyet az ügyvezetői teendőkkel bíz meg. Az intézőbizottság nagygyűléstől nagygyűlésig teljhatalommal intézi a párt ügyeit. A 8 tagú központi elnöki tanács zárt ülésein előkészíti az intézőbizottság üléseit, határozatait végrehajtja^ és a kialakult gyakorlat szerint ő ejti meg a parlamenti választások alkalmával a jelöléseket. A Magyar Párt programjával megválasztott szenátorok és képviselők parlamenti csoportot alkotnak, mely Bukarestben pártirodát tart fenn. — Azt, aki a magyar nemzeti kisebbség általános érdekei ellen súlyosabban vét, fegyelmi alá vonják, aki pedig bármiféle választásnál a Magyar Párt jelöltjeinek megválasztási esélyeit bármi módon csökkenti, fegyelmi eljárás nélkül, a megyei intézőbizottság határozata alapján, megszűnik a Magyar Párt tagja lenni.

A brassói nagygyűlésen még felújultak a Néppárt és a Nemzeti Párt közötti egykori ellentétek, de a külső nyomás alatt a magyarság egysége mégis kiállotta a tűzpróbát. Ebben nem kis része volt a magyarság vezetőit ért támadásoknak. Gh. Tatarescu belügyi alminiszter, a liberális kormány kisebbségi szakértője, már júniusban Kolozsvárt hivatalosan kijelentette, hogy a magyar-román békének csak Ugron, Grandpierre és Sándor József az akadálya, a nagygyűlés után pedig, mivel ott Csetri János munkás is felszólalt, a sajtó képviselői előtt a kommunistákkal való szövetkezéssel vádolta meg a Magyar Pártot s az ügyben bírói eljárás is indult, amit természetesen bizonyítékok hiányában meg kellett szüntetni.

A nagygyűlésen nem került szóba az Averescuval kötött megállapodás, amit annak idején az intézőbizottság is csak abban a burkolt formában ratifikált, hogy megbízza az elnökséget a különböző román pártokkal való tárgyalással, aminek eredményéről az elnökség *megfelelő* időben tartozik jelentést tenni. Az 1925 tavaszán tartott pótválasztások után azonban, amikor Szászrégenben a magyarság hozta be Gogát, Csíkban pedig Averescu proklamációval támogatta dr. Gyárfás Elemért (akinek a szavazatait a liberálisok mégis ellopták), a jelekben olvasni tudók már látták, hogy a két párt között megállapodásnak kell lennie. Sándor József hivatalosan kórt felvilágosítást a pártvezetőségtől s amikor a paktum szövegét bizalmasan megmutatták neki, 36 oldalas beadványban támadt ellene, követelve a Maniu-párt felé való tájékozódást. A liberális párt is tudomást szerezhetett, ha mástól nem, a király útján a paktumról és Tatarescu Gyárfástól emlékiratot, kért a magyarság kívánságairól, amire Gyárfás előterjesztette neki a csúcsai paktumban Averescu által elfogadott kívánságokat, de választ reá sohasem kapott. A paktum körüli suttogások és az aláírása óta eltelt két év szükségessé tette, hogy még egyszer átvizsgálják az abban foglaltakat. E célból a november 8-án összeült értekezleten dr. C. Bucşan és a paktum magyar aláírói gr. Bethlen Györggyel és dr. Nagy Jenővel kiegészítve magukat, újabb jegyzőkönyvet vettek fel a paktum egyes pontjainak értelmezéséről.

A liberális párt még mindig erősen tartotta magát s közben egyre közeledett az 1925. évi törvény szerinti választások ideje. Bernády állandóan sürgette a liberális párttal való általános politikai megállapodás kötését s e célból tárgyalásokat kezdett Tancred Constantinescu akkori miniszterrel, melyeknek komolyra fordultával Ugrón elnök leküldte mellé gr. Teleki Archurt, gr. Toldalagi Mihályt és dr. Paál Árpádot. Az általános megállapodás nem jött létre, de ennek reményében és a közgazgatási választások sürgőssége miatt szükségessé vált egy külön választási paktum megkötése. A választási egyezmény aláírása előtt 1926. február 1-én *TJgron István levélheti felmondta Averescu tábornoknak az 1923 október 23-i paktumot* s erről a paktum aláíróit magánlevél-

ben értesítette. Ugrón eljárását később az intéző bizottság is jóváhagyta.

A február 17—20-i közigazgatási választáson a Magyar Párt közös listán indult a liberálisokkal. Nem volt népszerű feladat a kisebbségi jogokat lábbal tipró liberális párt támogatására felhívni a magyar választóközönséget. Á szavazók azonban híven teljesítették kötelességüket s mivel most nem ismétlődött meg a magyarsággal szemben a legutóbbi parlamenti választási terror, a választás nem várt sikert hozott. 49 erdélyi város közül 30-ban a Magyar Párt által támogatott lista került ki győztesen s a megyéknél is megfelelő képviselőhöz jutott a magyarság. Bernády Györgyöt a kormány Marosvásárhely polgármesterévé nevezte ki.

Senki sem láthatta előre, hogy amikor a közigazgatási választáson aratott sikere után alig egy hónappal lejárt a kormány négy éves mandátuma és Brátianu Ionéi 1926. március 27-én kötelességszerűen benyújtotta lemondását, a király Averescu tábornokot fogja megbízni a kormányalakítással. A belügyminiszter Goga Octavian lett és a parlamenti választásokat május 25-re írták ki. A szavazás az 1926. március 27-i törvény szerint, a liberálisok utolsó törvényének megfelelően fog lezajlani, amit a Brátianu kormány úgy alkotott meg, hogy az a választást vezető pártnak rendkívüli előnyöket biztosítson. A liberálisok tehát saját csapdájukba estek és Averescu készen kapott egy ugyan még ki nem próbált, de biztos sikerrel kecsegtető választótörvényt.

Az 1926. március 27-i *választótörvény* lényegében megegyezik azzal a javaslattal, amit Mussolini két és fél évvel azelőtt készített, amikor még a parlamentárizmussal kísérletezett. A választójog általános, egyenlő, kötelező és titkos. A képviselőválasztáson választó minden 21 évet betöltött és választható minden 25 évet betöltött román férfi, a szenátorválasztásnál a korhatár 40 év. A képviselő vagy szenátor megbízása megszűnik, ha más pártba lép, mint amelyiknek a programjával megválasztották.

A szenátus tagjai közül 113-at kerületenként (megyéenként) választanak, 71-et a községi és megyei tanácsosok, 16-ot a kereskedelmi-, ipari-, mezőgazdasági-

és munkakamarák küldenek ki, 4-et az ország négy egyeteme delegál. Hivatalból tagja a szenátusnak egy egész sereg közjogi előkelőség a trónörököstől kezdve a püspökökig, míg azonban a görögkeleti és görög katolikus egyház minden püspöke szenátor, addig a többi elismert felekezetitek csak egy-egy püspöke tagja a romád felsőháznak és csak akkor, ha híveinek száma meghaladja a 200.000-et. Jog szerint szenátorok bizonyos szolgálati idő után a miniszterek, házelnökök és a tíz alkalommal megválasztott képviselők és szenátorok.

A képviselőválasztás az arányos képviselőlet alapján, pártokra- szóló szavazási listára történik. A 71 választókerületegy-egy vármegyének felel meg, a képviselők Száma pedig kerületenként 3 és 20 között változik s összesen 387-et tesz ki; A szavazólapon az illető pártok jelvényé szerepel (kör, szórójel stb. és utána pártonként annyi képviselőjelölt; ahányat az illető kerület választ. A szavazás körzetenként történik s minden körzetet egy-egy bíró vezet. Az eredményt a körzetvezetők a megyei választási irodához terjesztik, ez pedig az igazságügyminisztériumba, ahol a központi választási bizottság kiszámítja a pártok arányát és szétosztja a mandátumokat. Először is azt állapítják meg, hogy az egyes pártok a szavazatok hány százalékát nyerték el országos viszonylatban. A 2%-ot el nem ért párt nem jut mandátumhoz. Ha valamelyik párt elérte az összes szavazat 40%-át, azt többségi csoportnak nyilvánítják, a többi párt kisebbségi csoport lesz. Ha nincs többségi párt, az összes pártok százalékuk amnyálán osztoznak.

A mandátumokri elosztása úgy történik hogy ha az egyes kerületekben kisebbségi csoportok abszolút többségre tettek szert, elnyeri a mandátumok megfelelő számát. E képviselőire esett szavazatokat a 2%-nál kevesebb szavazatot elért pártok szavazatait és a megsemmisített szavazatokat kivonják az országos összegből s a fennmaradó szavazatok alapján osztják szét a mandátumokat. A többségi csoport megkapja az összes mandátum felét, vagyis 194-et prémiumképpen és csak a fennmaradó 193 mandátum felett osztozik a többi párttal, százalékai arányában. A pártok a kerü-

letekben elért szavazatok arányában jutnak egyik vagy másik megyében mandátumhoz, a listán felsorolt jelölések sorrendjében. A fennmaradó jelöltek póttagok.

A román választótörvény célja tehát, hogy a szavazatok negyven százalékát elért pártnak erős parlamenti többséget biztosítson és megóvja a parlamentet a pártok szétforgácsolódásától.

A Magyar Párt a február 1-én felmondott „csúcsai paktum“ miatt kínos helyzetbe került a kormánnyal szemben, amit Ugron István úgy vélt megoldhatónak, hogy április 1-én a tagozati elnökökhöz intézett levelében lemondott a pártelnökségről. Lemondása indokál elsősorban a paktum felmondását hozta fel. De utalt arra is, hogy programját nagyrészen megvalósította, nevezetesen a Párt megszervezése a magyarokta vidékeken megtörtént, a pártegységet sikerült szilárd alapokra helyeznie, megszerezte a sajtó támogatását és megalapozta a párt súlyát az ország politikai életében. Az elnökségre ideiglenesen *gr. Bethlen Györgyöt* kérte fel, akit kötelességtudásánál, erős jelleménél és őszinte fajszeretetenél fogva erre legalkalmasabbnak talált és annak a reményének adott kifejezést, hogy a közgyűlés véglegesíteni fogja ezt a megbízást. A lemondó elnök politikai hitelvei négy pontba foglalhatók: az új államkeretekbe való beilleszkedés, küzdelem az alkotmányban és békeszerződésben biztosított jogokért, a párt legszélesebb alapokon való demokratikus megszervezése és a pártegységnek minden körülmények között való fenntartása. „Ezek voltak az én irányelveim s tudom, ezek lesznek a Bethlen Györgyéi is, épen ezért látnám őt szívesen helyemben a magyarság élén“.

Bethlen György az Ugrontól kapott ideiglenes megbízásnak eleget téve, dr. Gyárfás Elemért bízta meg azzal, hogy Bukarestbe utazzék és ott a paktum helyreállításáról tájékozódjék a kormánynál. Mivel azok az okok, amelyek Gogát a paktum megkötésére készítették, még mindig fennállottak, a paktum felújítása nem ütközött nagyobb nehézségbe. Később Bethlen György is leutazott több munkatársával Bukarestbe s ott sikerült keresztülvinniök, hogy a változott helyzetnek megfelelően a paktumot átalakítsák választási kartellé. Ez azt jelentette, hogy a választások

utánra a magyar parlamenti csoport bizonyos akciószabadságot tart fenn magának, ellentétben az 1923. évi paktumban foglalt parlamenti közösség elvével, amit Bernády és Sándor József egyaránt hevesen támadott.

Az 1926 április 21-én aláírt megállapodás ennek leszögezése mellett kimondja, hogy még a választások előtt teljesíteni fogja a kormány a következő kéréseket: az esküt nem tett magyar közalkalmazottakat visszahelyezik állásaikba, vagy nyugdíjazzák őket, a kormány azonnal államsegélyt utal ki a magyar felekezeti iskoláknak, végül rendezti a csíki magánjavak ügyét. A kormány a megállapodás aláírásával elismeri a nemzetiség szabad bevallásának és a szabad iskolaválasztás jogát, az iskola nyelvét az iskolafenntartó állapítja meg és a felekezeti iskolát fenntartó polgárok nem kötelezhetők az állami iskola építéséhez való hozzájárulásra, A Magyar Párt vezetői még nyolc részletkérdést soroltak fel az egyességben, mint amelyek megfelelő előkészítés után szintén megoldandók. A választásoknál a kormány 15 képviselői és 13 szenátori mandátumot ajánlott fel saját listáján a Magyar Pártnak s ezekre a helyekre a pártközpont szabadon ejtheti meg jelöléseit.

A paktumot az elnöki tanács és intézőbizottság néhány nap múlva jóváhagyta s a választások simán folytak le, a magyar választók helyenként piros-fehér-zöld zászlók alatt vonultak az urnákhoz. A kartell eredménye képen *15 magyar képviselő és 12 szenátor jutott be a parlamentbe*, csak Szatmáron kellett lemondani egy szenátori mandátumról.

A választás eredménye azonban végtelen elkeseredést szült az Erdélyben vereséget szenvedett nemzeti parasztpártban. Vaida-Voevod Sándor tüzes cikkekben lázított a kormány ellen a magyarokkal való választási szövetség miatt.

A „Patria“-ban így írt Vaida: „Decebal országából, a dicső Corvinok Hunyadjából jajszavak visszhangzanak: román csendőrök román választókat lőttek agyon. Megölték őket azért, hogy ne szavazhassanak románokra. Nagyromániában a magyar, szász, zsidó és cigány a csendőr védelme alatt áll. Szavazhat Barabás Bélára, aki egy életen keresztül üldözött mindent, ami román. Szavazhat rá, mert Nagyromániában a magyar trikolor árnyékában a román csendőr vé-

delme alatt Barabás Bélának kiváltsága van, hogy a „buta oláhokat“ gyalázza. A román csendőr elpirul, de teljesíti kötelességét... A magyar párt a talpra magyart szavalta, az ezeréves Magyarország testéről leszakított területekről beszélt. A román csendőr haptákban állt, pirult, de teljesítette kötelességét... Egész falvakat végig vertek, a románok százait tartóztatták le, kínozták meg a román csendőrök... Amikor a Corvinok földjén a kordont már nem tudta tartani, a román csendőr sortüzet adott testvéreire. A halottakat nyolcvan-száz lépésnyi távolságról lőtték le. A román csendőr román vérrel pirosította be Nagyrománia földjét. Azért, hogy győzzön Szele, Barabás, Tornya, Bethlen gróf, Jósika báró, Teleki gróf és Goga többségének többi megmentője“.

Az „Adeváarul“ című lapnak így nyilatkozott: „Árpáson a magyar kormányok alatt megválasztottak, most román puskával megtiltották a kerületbe való belépésemet. Nem lehet csodálkozni, ha a román paraszt azt mondja, hogy a mai emberek rosszabbak a magyaroknál, mert a maiak gúnyt űznek belőlünk... mielőtt én is örökre elfordulnék a párttól, kálvinistának kereszteltetem magam, magyarosítom a nevem s ha gróf Bethlen kegye megengedi, beiratkozom a magyar pártba. Akkor talán a román belügyminiszter is köt velem írásos paktumot, akkor engem is szolgál a román csendőr s nem leszek szegény román kisebbség Nagyromániában. Ha pedig várakozásom ellenére nem így lesz, akkor a Népszövetségnél fogom keresni jogaimat“.

Kisebbségpolitika Averescu kormányzása alatt.

Sohasem volt olyan népes magyar tábor a román parlamentben, mint Averescu egy évnél alig hosszabb kormányzása alatt. A magyar parlamenti csoportban képviselve volt a régi gárda, de ugyanakkor a háborús nemzedéknek is megválasztották számos értékes tagját s most már több olyan magyar képviselő is bejutott a parlamentbe, aki tökéletesen bírta a román nyelvet. Arad dr. Parecz Béla ügyvédet küldte be, Bihar dr. Kotzó Jenőt

és dr. Weisz Sándort. Ez utóbbi volt a Magyar Párt első zsidó képviselője, tőle vette meg a Párt a „Keleti Újság“ című napilapot. Brassó képviselője dr. Szele Béla ügyvéd és közíró lett. Csík dr. László Dezső gyergyószentmiklósi ügyvéddel képviseltette magát. Itt választották képviselővé dr. Willer József volt lugosi alpolgármestert, akit kitűnő román nyelvtudása és a román társadalmi életben való jártassága a képviselőház állandó magyar debatterének minősített. Mint a parlamenti csoport főtitkára, ő vezette tizenkét éven át a Magyar Párt bukaresti irodáját is. Háromszék megye követe dr. Török Andor és Ignácz László, Maros-Tordáé dr. Bernády György és dr. Szoboszlai László, Szatmár megyéé dr. Paál Árpád lett, aki a „Kiáltó Szó“-val a politikai aktivitás egyik elindítója volt, közírói munkássága pedig nagyban hozzájárult az új nemzetiségpolitikai gondolkozás kialakulásához. Szilágyból most jött be először a megye későbbi állandó képviselője, br. Jósika János, Udvarhely megye pedig egymagában három magyar képviselőt adott a Háznak: gr. Bethlen Györgyöt, a Magyar Párt a parlamenti csoport elnökét, dr. Sebesi János volt alispánt, aki sokoldalú közeleti munkájával megyéjében maradandó érdemeket szerzett és Laár Ferenc református lelkészt; ez utóbbi kitűnő román tudása folytán az egyházi és iskolai panaszok állandó szónoka lett.

A szenátusba a későbbi választásokon legfeljebb egy harmada tudott bejutni a magyar szenátorok 1926-os létszámának. Áradon az ősz Barabás Béla volt függetlenségi párti képviselő, a delegáció elnöke jött be a román felsőházba, Biharban Kocsán János. Csík ezután is minden választáson behozta dr. Gyárfás Elemért, Kisküküllő volt fiatal főispánját, akinek a „csúcsai paktum“ és a választási kartell megkötésében nagy szerepe volt. A római katolikus Státus későbbi elnöke széleskörű történelmi, gazdasági és jogi ismereteivel, politikai rutinjával, nyelvtudásával a szenátusban másfél évtizeden át a magyarságnak minden kérdésében vezérszónoka volt. Háromszék Sándor Józsefet küldte be, aki ettől kezdve mindig a szenátusnak volt tagja. Maros Torda megye gr. Teleki Arthurt, Szilágy pedig Domahidy Elemért, az erdélyi, illetve Királyhágó melléki református egyház főgondnokait választotta meg. Kolozs megyében dr. Balogh Arthur volt

egyetemi tanár jutott mandátumhoz, aki külföldön is sokrabeccsült tudományos munkássága mellett maga készítette a Magyar Pártnak szinte mindenik Népszövetséghez intézett panaszát és az erdélyi magyarság állandó képviselője volt a külföldi kongresszusokon, valamint a Nemzetek Szövetsége előtt. Temes-Torontálon bejutott dr. Torna Gyula ügyvéd, aki a Népszövetség elé vitte a bánási magyar telepesek kisajátításának ügyét, Udvarhely szenátora Szakács Péter földbirtokos lett. A községi tanácsok szenátorválasztásán bejött még Csíkban Görög Joachim gyergyószentmiklósi plébános, Háromszéken dr. Ferenczy Géza, az unitárius egyház főgondnoka, Udvarhelyen pedig Molnár Kálmán. Hivatalból tagja volt még a szenátusnak az év elején elhunyt Nagy Károly utóda, dr. Makkai Sándor, az erdélyi reformátusok fiatal író-püspöke.

A parlament megnyitása után a Magyar Párt a kormány oldalán akaratlanul is belesodródott a pártharcokba s az ellenzék egyes magyar képviselők kipellengérezésével igyekezett gyöngíteni a kormány helyzetét. A szenátusban a 71 éves Barabás Béla ellen Mironescu későbbi nemzeti parasztpárti miniszterelnököt vonultatták fel, az ő vádjait azonban sikerült Sándor Józsefnek és Gyárfás Elemérnek megdönteni. A képviselőházban Pop Valér későbbi kereskedelmi miniszter és Voicu Nitescu brassói képviselő, a későbbi igazságügyminiszter vezetett támadást Szele Béla ellen, megmozgatva az utcát és az egyetemi ifjúságot. Felhózták Szele ellen egy a háború alatt a Brassói Lapokba írt cikkét, belekeverve a királyi családot is a vitába, míg végül a kormánynak is hozzá kellett járulni ahhoz, hogy a „csúcsai paktum“ egyik létrehozójának mandátumát megsemmisítsék.

Az Averescu kormány „magyarbarátsága“ miatt, szintén támadásoknak lett a célpontja s a nemzeti parasztpártiak és cuzisták aktív és egyes többségiek passzív ellenállásukkal meggátolták a kormányt ígéretei teljesítésében. A cuzisták nevében Pop Valér kijelentette, hogy nem ismeri el a kisebbségi kérdés létjogosultságát, Vaida Sándor pedig egyik beszédében a magyarságot érdemtelennek mondta a gyulafehérvári határozatokra, mivel a választáson az Averescu-féle néppártot támogatta. Goga nem győzte hangoztatni, hogy meg akarja oldani az erdélyi kérdést. „Tisza — úgymond — megkísérelte ezt már, ha

sikerül a vállalkozása, szobrot kap; én nem igényiek szobrot az utódoktól, de a nagy erdélyi kérdést feltétlenül dűlőre akarom vinni“. Már most kiderült, amikor a magyarság először kapcsolódott be számarányát megközelítő mértékben a román törvényhozásba, hogy a magyar kérdés a fennálló politikai rendszer mellett megoldhatatlan. A külföld felé demokráciát színlelő román közvélemény mindig sovén volt, amit a pártok ügyesen használtak ki a maguk céljaira. Ha akadt egy párt vagy egy államférfi, aki hozzá akart nyúlni a kisebbségi kérdés rendezéséhez, az ellenzék azonnal egységfrontba lépett ellene és rásütötte a magyarbarátság bélyegét, ami a román közéletben körülbelül azt jelentette, mintha valaki az ördöggel cimborálna. A kisebbségi kérdést azonnal pártpolitikai síkra terelték és egyéb szempont nem állott többé előttük, mint az, hogy ezzel az ürüggyel megbuktassák a kormányt.

Averescu egyéves kormányzása alatt a népes magyar parlamenti csoport feltárta a Ház előtt a magyarság minden sérelmét, hozzászólt a népünket érintő minden törvényjavaslathoz. Négy évig egyetlen panaszt sem adtak be a Magyar Párt vezetői a Nemzetek Szövetségéhez és a parlamentben is számtalanszor ismételték a magyarság kérdéseinek *az országban* való megoldása iránti készségüket. Szükség volt erre a kísérletre már csak azért is, nehogy akár román, akár magyar részről szemünkre vethessék, hogy elmulasztottuk a román politikai életbe való szerves bekapcsolódást és feleslegesen külföldre szaladtunk, amikör belföldön is eredményt lehetett volna elérni.

Bethlen György ebben a szellemben már július 8-án az igazolási vita rendjén tartott szűzbeszédében lefektette azokat az alapelveket, amelyekhez tizenkét évi pártelnöksége alatt a kormánnyal és parlamenttel való vonatkozásban kitartóan ragaszkodott. Megállapította, hogy a választáson a polgári társadalmi alapon álló része a magyarságnak osztály és felekezeti különbség nélkül egy emberként követte a pártvezetőséget, noha a Magyar Párt sohasem juthat uralomra és szavazataiért senkit sem jutalmazhat meg.

Váida és Maniu tapsai között kérte a parlamentet, hogy az állam konszolidációja érdekében *emeltessék ki a kisebbségi kérdés a pártharcok játékból* és soroztassék azon kérdések közé, amelyek, mint például az alkotmány-

törvények szoktak lenni, az állampolitika állandó, nem pedig napról-napra változó tényezőjévé válnak. A választási kartellt a választójogi törvénnyel indokolta meg, mely kizárja azt, hogy kis pártok megfelelő képviselőkhöz jussanak s a kisebb politikai egységeket valósággal belekényszeríti a választási megállapodások kötésébe. A kormánypárt kinyilvánította hajlandóságát a magyarsággal szemben. „Mi sem mindenáron ellenzékieskedni nem kívánunk, sem pedig mindig és minden kormányt támogatni nem fogunk. Elhatározásunkat elsősorban — és ezt senki tőlünk rossz néven nem veheti — saját érdekeink szempontja fogja nagyon természetesen eldönteni. A jelen alkalommal bízunk abban, hogy a kormányzat szakítani fog az utóbbi évek kormányainak politikájával, mely számtalan fájó sérelmeket okozott nekünk, sőt azokat orvosolni is fogja.“

A magyarság tömegeivel szembeni magatartását a Magyar Párt 1926. október 10—11-i gyergyószentmiklósi nagygyűlésén, elnökké választása után szögezte le Bethlen György. Alapelv-, sőt dogmaként mondotta ki, hogy *minden magyarnak az egyetlen, egységes Magyar Pártban van a helye*, mert csak így érhet el eredményt a kormánnyal szemben. A megvalósítandó célok ma még nagyobb-részükből *nemlegesek*, az erők konzerválásában, a védekezésben foglalhatók össze s még távol vagyunk attól, hogy pozitív, alkotó munkát fejthessünk ki. „*Működésünk főleg anyagi és szellemi birtokállományunk megőrzésére kell, hogy irányuljon*. Meg kell tartani és továbbadni az egyházi intézményeket, iskolákat, az anyanyelvet és a földet, ami nem egyedül magántulajdon, hanem fajunk köz-tulajdona.“

Ez a néhány egyszerű és világos gondolat hatotta át Bethlen György kisebbségi politikáját, mely elsősorban nemzeti értékeink megőrzésére irányult. A pártelnök igyekezett a bevált módszerekkel és emberekkel távortartani a magyarságot minden olyan kísérlettől, ami belülről vagy kívülről megbontotta volna a Magyar Pártnak vezetése alatt összekovácsolt egységét. Bethlen György puritán egyénisége, közmondásos becsületessége és megalkuvást nem ismerő jelleme még azokban is tiszteletet váltott ki, akik nemzeti és konzervatív politikáját egyébként nem helyeselték.

A reform-csoport.

Amint a Magyar Szövetség korában a Néppárt haladóbb elemei szembetalálták magukat a Nemzeti Párt régivágású politikusaival, úgy most is, amikor Bethlen György hosszú időre lefektette a Magyar Párt irányelveit, voltak, akik nem értettek mindenben egyet az új pártelnökkel. Kifogások hangzottak el az ellen, hogy a Magyar Párt vezetői a történelmi osztályokból kerülnek ki, hogy a párt soraiból hiányzik a munkásság, valamint a szélesebb néprétegek, hogy a párt szervezete túlságosan hierarchikus és a kezdeményezés a szűkkörű központi elnöki tanácsot illeti. így gondolkozott Krenner Miklós (Spectator), a neves közíró és Zima Tibor Aradon, gr. Toldalagi Mihály földbirtokos Maros-Tordában, Makkai Domokos Csikban, Ugrón András Székelyudvarhelyen, Tabéry Géza író Nagyváradon és Weisz Sándor képviselő Kolozsváron, aki napilapjában, a „Keleti Újság“-ban az úgynevezett reform-csoport megnyilatkozásait készséggel karolta fel. A régi Néppártból Kecskeméthy István csatlakozott a reformistákhoz, Bokor Márton a pártvezetőséghez húzott, Kós Károly pedig kilépett a Magyar Pártból.

A gyergyószentmiklósi nagygyűlés előtt a reform-csoport szeptember 26-án értekezletet tartott s ennek határozatai értelmében előterjesztést tett a Magyar Párt vezetőségének, amelyben lefektette konkrét kívánságait. Az elnöki tanács október 2-án foglalkozott a beadvánnyal és elhatározta, hogy az alapszabály módosítása iránt javaslatot fog terjeszteni a nagygyűlés elé. Abba azonban nem egyezett bele, hogy az elnöki tanácsba vonjanak be hat tagot a földművesek, iparosok, kereskedők közül és az értelmiségi rétegből s most egyelőre csak két új elnöki tanács-tag megválasztását vette tervbe. Az elnöki tanács ellenben helyesli a Magyar Párt széles alapokra való helyezését, de a szeptember 26-i értekezlet tagjait nem hívhatja meg a nagygyűlésre, mivel azon csak a tagozatok kiküldöttei vehetnek részt.

A nagygyűlés előtt Dózsa Endre volt alispán vezércikket írt a Keleti Újságba: *Gyergyóban csodának kell történnie, hogy ne szakadjon szét a Magyar Párt!* A szétszakadás mégsem következett be. Már a nagygyűlést megelőző intézőbizottsági ülésen megmérkőztek az ellentétes

nézetek s ez levezette a feszültség nagyrészét. Az intéző bizottság pedig 28 szavazattal 18 ellenében levette a szervezeti szabályzat tárgyalását napirendről. A nagygyűlésen Krenner Miklós már azzal kezdte a beszédét, hogy mindkét kezünkben békét hozunk és nem párttűtésről, hanem munka felajánlásáról van szó. Egységes, de kollektív Magyar Pártot akarunk, — folytatta — melynek mindenkire szüksége van, de mindenkinek csak a jobbik felére. A magyar demokraták ugyanazt követelik, mint a magyar konzervatívok. Erre több hang azt kérdezte: kik azok a demokraták? Amire a tömeg azt felelte: mindnyájan azok vagyunk! A székelyek mindig azok voltak. Krenner így folytatta: Boldogsággal tölt el az a tudat, hogy mindnyájan demokraták. Rosszak vagyunk-e, vagy jók, amikor el akartuk háritani a két veszedelmet: a pártszakadást és a közömbösséget? Majd rátért arra, hogy a szervezésnek alulról felfelé kell történnie és a munkásságot is be kell vonni a párt sáncaiba. „Azok az elvek, amelyeket itt mi képviselünk, *földi dolgok, de égi illatuk van* és hiszem, érvényesülésre fognak jutni“ — fejezte be beszédét. A szónoklat nagy hatást váltott ki, de keveset változtatott a Magyar Párt összetételén. A választások során az intézőbizottságba bekerült mintegy tíz tag, akik a reform-csoport eszmeköréhez tartoztak. Az elnöki tanács azonban a régi maradt és alelnöknek megválasztották még gr. Teleki Archhurtt és dr. Inczedy-Joksman Ödönt. Inczedy-Joksman, a Dalosszövetség elnöke és a római katolikus Státus alelnöke, a régi magyar közigazgatás puritán szellemét hozta magával a Magyar Pártba. Mint jeles szónok és pontos adminisztrátor, a tagozatok és a diáksegélyező akció megszervezésével szerzett elévülhetetlen érdemeket, ő volt Bethlen György legbizalmasabb munkatársa és Deák Gyulával hárman több mint egy évtizeden át vezették az Országos Magyar Párt központját.

A reform-csoport azonban nem ásta el a csatabárdot, hanem a Keleti Újságban harcot hirdetett, a tömegek megszervezésének útján, a Magyar Párt demokratizálása érdekében. A harc nem volt hosszú lejáratú. A következő évben a Keleti Újság a Magyar Párt irányítása alá került s ez a lap lett a párt állandó hivatalos szöcsöve. A reform-csoport egyrésze áthasonult a pártvezetőséghez, másrésze otthagyta a politikát vagy teljesen izolálódott.

Az erdélyi magyarság politikai életének különös jelensége, hogy a reform-csoport előtt és utána, amikor egy haladó tábor a konzervatív pártvezetőséggel összeütközésbe jutott, mindig ez utóbbi került ki győztesen. Ennek oka kétségtelenül a kisebbségi életforma sajátos adottságai között rejlik.

Kisebbségi sorsban sohasem az történt, amit a magyarság egyik vagy másik csoportja akart, hanem csak annyi, amennyit az államhatalom megengedett. A mozgási szabadság annyira korlátozott volt, hogy nagyobb politikai tömegmozgalmakról szó sem lehetett s a hatósági kényszer sohasem adott módot olyan arányú politikai szervezkedésre, mint amivel a többségi pártok rendelkeztek. Ez a külső nyomás a magyar társadalomban a konzerváló tulajdonságokat fejlesztette ki s ezeknek volt a képviselője a pártelnök is. Bethlen György politikája minden erejével a magyarság értékeinek megőrzésére irányult. Meg volt győződve arról, hogy a román kormány a kisebbségi kérdést nem tudja megoldani s a megoldást a nemzetközi események fogják magukkal hozni, — amit két évtized történelme tökéletesen igazolt. Épen ezért nem is igyekezett a román kormánytényezőkkel a legszükségesebbnél több kapcsolatot kiépíteni, a kormány-ígéretekkel szemben pedig mindig a *timeo Danaos* álláspontjára helyezkedett. Mivel tudta, hogy az erdélyi magyarság nem folyhat be a sorsát végső fokon irányító eseményekbe, a Magyar Párt legfőbb feladatát az erdélyi magyarságra mért nehéz idők átvészelésében látta. Nem gondolt arra, hogy a pártkereteket áldozatok árán bővítse ki, mert ez felbolygatta volna a magyar közéletet és gyengítette volna a passzív ellenállást kifelé. Bár az volt az álláspontja, hogy minden magyar embernek a Magyar Pártban van a helye, igyekezett a párt homogenitását megőrizni, mert szilárd meggyőződése azt diktálta, hogy egy kisebb egységes csoport eredményesebb munkát tud végezni, mint egy nagyobb, széthúzó tábor, ha ez utóbbi jobban is visszatükrözi a közvéleményt. A Bethlenek gyakorlati emberek voltak, ő is néhány alapvető gyakorlati elgondolásból indult ki, de azok mellett mindig, ha kellett, csökönyösen kitartott. Semmitől sem idegenkedett jobban, mint a politikai jelszavaktól és elméletektől s finom elmeállással kidolgozott, de minden dagályosságot kerülő beszédei szöges

ellentétben állottak Krenner nemes pátoszával.

A reform-csoport tehát épen úgy, mint minden más népies irányzat, szembetalálta magát egyrészt a minden újdonságra gyanakvóan tekintő hatóságokkal, másrészt azzal a pártvezetőséggel, amelyik az általa összetartott pártegységet a magyarság legnagyobb kincsének tartotta, amit nem tehet kockára ki nem próbált reform-gondolatok kedvéért. Itt aztán háttérbe szorult az a kérdés, hogy mennyivel hasznosabb munkát tudna végezni a párt és mennyivel nagyobb súllyal tudna fellépni a kormánynál, ha minden magyar helyet foglalhatna benne. Új párt alakítása nem szolgálta volna a magyarság érdekét. Az ilyen kísérletek később mind valamelyik román párthoz való csatlakozással végződtek. Maradt tehát az egyetlen lehetőség: a párt keretein belül kísérteni meg a reformok megvalósítását. így vált fokozatosan pártprogrammá az az elgondolás, hogy befelé szabad folyást kell engedni a véleménynyilvánításnak, kifelé azonban mindig tökéletes egységet kell mutatni. A román sajtó igyekezett éket verni a magyarság egyik vagy másik csoportja közé, de ez a törekvése rendszeren felébresztette és közelébb hozta egymáshoz a szembenálló feleket.

Amíg a magyarság belső életében ilyen átrétegződés folyt, a parlamenti csoport élénk tevékenységgel tartotta a másik frontot kifelé. A képviselőházban Willer József a válaszfelirati vita magyar szónoka, László Dezső a föld- és a házadók emelése ellen szólalt fel, Kotzó Jenő a költségvetést bírálta, Parecz Béla a munkakamarák szervezetét kifogásolta. A szenátusban Sándor József a válaszfelirati vita során a „csúcsai paktum“ végrehajtását sürgette, egy más alkalommal indítványozta, hogy a bukaresti egyetemen tanszéket állítsanak fel a magyar nyelv és irodalom számára, majd az Averescu-féle népszámlálással kapcsolatos visszaélésekre mutatott rá. Gyárfás Elemér az iparosok és kereskedők szociális gondoskodásáról szóló javaslatához fűzött megjegyzéseket; az egyházi államsegélyt sürgette; élesen támadta a vasutak vezérigazgatóságának azt a rendelkezését, mely megtiltotta a vasutak személyzetének a kisebbségi nyelvek használatát; a lakásrevirálásokat kifogásolta; az ügyvédi törvény vitájánál pedig a magyar kamarák magyar vezetéseért harcolt. Balogh Arthur a postai clearing és csekk-

forgalom bevezetéséhez szolt hozzá és az elbocsátott magyar közalkalmazottak helyzetének rendezését sürgette.

A parlamenti csoport munkájának jelentős része falra hányt borsó maradt. Amikor Averescu egy éves kormányzás után váratlanul lemondatták, *még azokat az ígéreteket sem váltotta be, amelyeket a „csúcsai paktum“ szerint a választások előtt kellett volna teljesítenie.* Így sem telt el azonban haszontalanul az 1926/27-i politikai esztendő. Már az is haladásnak számít, hogy egy román kormány jogosultnak ismerte el a választási kartellben a magyarság főbb követeléseit, a magyarság a parlamenti választásokból erkölcsileg megerősödve került ki, egy év aránylagos nyugalmi állapotában a Magyar Párt szervezkedése megindulhatott, szóhoz juthattunk az önkormányzati testületekben, a parlamentben és azonkívül a magyar törvényhozók bevihették a köztudatba a magyarság legfontosabb kérdéseit.

Kísérlet a kisebbségi blokkal.

Az Averescu távozása előtti hónapokban Ferdinánd király régi rákbetegsége annyira elhatalmasodott, hogy számolni kellett az uralkodó közeli halálával. Brátianu Ionéi tehát nem várhatta be, amíg pártja az ellenzékben erőt gyűjt és meg kellett buktatnia a kormányt, ha nem akart lemaradni a Károly trónörökös lemondása után általa létesített régenstanács munkábaállításáról. Averescu űtirbei herceg kormánya követte, Brátianu azonban látva pártja megtépázott népszerűségét, ami kizárta azt, hogy semleges kormány által vezetett választáson megszerezze a parlamenti többséget, magához ragadta — ezúttal utoljára — a hatalmat.

Az 1927. július 7. és 10-e közötti választás az 1922. évi terror jegyében zajlott le. Az 1926 májusi választáson az Averescu kormánypárt több mint 280 képviselőt hozott be, a liberálisok pedig 15-öt. Most a Brátianu-Duca-féle választáson a liberálisok 314 mandátumot „szereztek“, az Averescu-párt pedig egyetlen képviselőt sem tudott megválasztani. A választást az ellenzéki vezető politikusok találóan jellemezték. Maniu ezeket mondta: „Az 1920., 1922. és 1926. évi óriási terrorttal vezetett választások közül egyik sem hasonlítható a most lefolyt választásokhoz,

mert ezekben a csendőrterror, az urnák rendszeres és nyílt ellopása és a bizalmi férfiak e célból való tömeges eltávolítása tervszerűen és kiszámított pontossággal történt, úgy hogy mindezek csakis egy öntudatos központi vezetésre és jól megszervezett végrehajtó szervekre mutatnak rá.“ A kibukott Iorga így nyilatkozott a sajtónak: „*Undorodom!* Azt hiszem, hogy a román politika évkönyveiben nem létezik nagyobb disznóság, mint ennek a választásnak az eredménye.“

A választás előtt a magyarság vezetőinek nem sok ideje maradt a gondolkozásra, annyira siettek a liberálisok, hogy a parlament a király halála előtt még összeülhessen. Az Averescuékkel való szövetség nem kerülhetett szóba, e helyett Bernády és a reform-csoport a szászok példája nyomán a liberálisokkal való kartellt sürgette, előre látva, hogy a liberálisok fogják a parlamenti többséget megszerezni. A liberálisok fel is ajánlottak ugyanannyi mandátumot, amennyi az Averescu-féle parlamentben volt, de egyebet semmit. A Magyar Párt számára tehát erkölcsi lehetetlenség volt egy listán indulni Anghelescuval s az ő programját támogatni. Az 1926 februári közigazgatási választáson kötött kartellt még lehetett azzal menteni, hogy a magyarság nem ismerte erejét. Ez a választás, de még inkább az 1926 májusi parlamenti választás azonban beigazolta, hogy ha az erőszak nem játszik közbe, a magyar tömegek a Magyar Párt mellett nyilatkoznak meg. A magyar közvélemény teljesen kiábrándult a kormányígéretekből s a magyar képviselők nem szavatolhatták a liberálisok kormányprogramját. A nemzeti parasztpárt mögött tömörülő erdélyi románok a csúcsai paktum miatt régóta nehezteltek. Ez a szakadék még jobban megnyílt volna, ha a magyarok az erdélyi románság legnagyobb ellenségeivel, a liberálisokkal szöveteznek. A nemzeti parasztpárttal való kartell, amit a Párt egyik szárnya szintén sürgetett, kihívás lett volna a kormánnyal szemben, amelynek módszereit ismerve, mindenki előre láthatta, hogy a parlamenti többséget megszerzi magának. Ügy Dúca belügyminiszter, mint Maniu helyeselték, hogy a magyarság nem akar beavatkozni a román politikai pártok harcába.

Így merült fel a kisebbségi blokk gondolata, amire Lengyelországban a németek és ukránok, Olaszországban

pedig a németek és szlovének között már volt példa. A szervezett nemzetkisebbségek kongresszusain a magyar és német népcsoport közötti együttműködés már megindult s noha a német párt egyik szárnya Szatmár megyében hatósági segédlettel fogott hozzá a sváb eredetű magyarok visszanémetesítéséhez, a román parlamentben is már sok csatát vívtak meg közösen a magyar és német törvényhozók. De teljes támogatásukat ígérték a romániai ukránok, bulgárok és törökök is. A paktum mellett szólott az a választástechnikai érv, hogy sem a magyar, sem a német párt nem volt biztos egymagában az országos szavazatok 2%-ának elnyerésében, e nélkül pedig egyetlen párt sem juthat a parlamentben képviselőhöz, hacsak nem éri el valamelyik választókerületben a szavazatok abszolút többségét. Ez azonban, főként a szétszórta élő németeknél, kizártnak látszott. Ilyen megfontolások mellett jött létre *Bethlen György és Hans Ottó Roth között az 1927. évi választási kartell*, amit a Magyar Párt intézőbizottsága június 16-i ülésén hagyott jóvá.

A döntéssel két csoport nem volt megelégedve, az egyiket disszidenseknek, a másikat renegátoknak nevezték akkor. A disszidensek, a régi kalotaszegi Néppárt vezetői, előbb a párton belül, majd onnan kilépve, azon kívül hirdették a magyar közélet demokratizálásának szükségét. Hozzájuk csatlakoztak a reform-csoport bihari hívei s a két tábor *felújította a Magyar Néppártot*. Elnöknek Kecskeméthy Istvánt, társelnöknek Tarnóczy Lajost, alelnöknek Kós Károlyt és Tabéry Gézá, főtitkárnak dr. Deutsek Géza ügyvédet választották meg, A választások alkalmával a Néppárt proklamációt adott ki, melyben azzal vádolták meg a Magyar Párt vezetőségét, hogy éket ver a magyar és román nép közé és bejelentették, hogy a nemzeti parasztpárt felé fognak tájékozódni, amit azonban Maniuék nagyon hidegen fogadtak, mivel ez a csoport sem tömegek, sem pénz felett nem rendelkezett.

Renegátoknak bélyegezték meg mindazokat, akik az intézőbizottság határozata után a liberális párt listáján jelöltséget vállaltak s erre a Bernády-féle csoportból többen kaphatók is voltak. Maga Bernády előbb a marosvásárhelyi párttagozat elnökségéről mondott le, majd amikor a párt szenátorjelöltjével, Sebestyén Miklóssal hírlapi polémiába keveredett s e miatt a pártvezetőség

felelősségre vonta, kilépett a Magyar Pártból.

Az 1927. július 7-i képviselő- és 10-i szenátorválasztáson a liberális párt gálád módon lehengette az egész ellenzékét. Willer József a képviselőházban, Gyárfás Elemér a szenátusban mutatott rá, hogyan zárták ki a jelöltekét választókerületükből, a bizalmi férfiakat pedig a szavazóhelyiségből, hogyan semmisítették meg a kisebbségi blokkra eső szavazatokat és csempészték be a liberális szavazócédulákat az urnákba, hogyan akadályozták meg puskával, veréssel és félrevezetéssel a magyar választókat abban, hogy az urnákhoz járulhassanak, hány helyen számoltak meg több liberális szavazatot, mint ahány a választók összes száma volt stb. stb. A képviselőválasztáson mégis tíz magyar és öt német (szász és sváb) képviselő jött be. Dr. Jakabffy Elemér azonban a paktum értelmében lemondott aradi mandátumáról a németek jelöltjének javára, a szenátorrá választott Gyárfás Elemér pedig átadta képviselői mandátumát az utána következő német jelöltnek s így a végleges arány 8:7 lett a magyar és német képviselők között, amit, tekintettel arra, hogy Romániában kétszerannyi magyar volt, mint német, sokan túlságos engedménynek tekintettek a németek javára. A szenátorválasztáson az Averescu parlament 12 magyar szenátorával szemben egyedül dr. Gyárfás Elemér tudott mandátumot szerezni Csíksban. Jellemző az urnalopásokra, hogy a román statisztika szerint is több mint 90%-ban magyar Udvarhely megyében egyetlen magyar képviselő sem tudott bejutni s az eredmény szerint itt kevesebb szavazatot adtak le a kisebbségi blokkra (2655), mint a román Alsó-Fehér megyében (2842).

A választás eredménye mégsem ejtette kétségbe a blokk vezetőit. Bethlen György a sajtónak kijelentette, hogy bár a kormány renegátokkal akarta megbontani a magyarság sorait, a magyar választók első komoly erőpróbájára a terror mellett is büszkék lehetünk. Hans Ottó Roth az adott viszonyok között szintén meg volt elégedve az eredménnyel és duplájára értékelte az egyedül kivívott mandátumokat a kormánnyal kartellben szerzett mandátumoknak. A kisebbségi blokk a liberális és nemzeti parasztpárt mellett az ország harmadik legnagyobb pártja lett.

Képviselői mandátumot nyertek Balogh Elek, Beth-

len György, Jósika János, László Dezső, Paál Árpád, Szentkereszty Béla, Szoboszlay László és Willer József. Köztük új képviselő volt dr. Balogh Elek tordai ügyvéd és Háromszék későbbi állandó követe, ifj. br. Szentkereszty Béla, aki a háború előtt külügyi szolgálatot teljesített és előkelő román rokonsága folytán, Bukarestben kitűnő összeköttetésekkel rendelkezett.

A templom és az iskola.

A majdnem másfél évig tartó liberális kormányzás a végét jelenti annak a több évtizedes kornak, amelynek folyamán a liberálisok akkor jöttek uralomra, vagy távoztak el, amikor akartak. A választások után tíz nappal meghalt Ferdinánd király, akit az utókor „a nemzet egyevsítójének” nevezett el s aki a kisebbségeknek is jóakarója volt. De akaratát csak a liberálisokon keresztül tudta érvényesíteni, ezeken pedig megtört minden jó szándék. Fia, Károly több ízben lemondott a trónról és Caraiman Károly név alatt külföldre távozott s így ennek fia, a kiskorú Mihály lett a király, akit egy, a liberálisok által összeállított régenstanács helyettesített. Tagjai Miklós, Ferdinánd második fia, az erdélyi Miron Cristea, a görögkeleti egyház pátriárkája és Buzdugan semmitószéki (kúriai) elnök voltak.

November 23-án Brátianu miniszterelnök is meghalt, a „nagy Ionéi”, akinek Nagyrománia megalkotásában döntő szerepe volt. Vele a román királyság legkiemelkedőbb államférfia szállott sírba, de sírba szállott az az illúzió is, amit Brátianu a békekonferencia óta hirdetett, hogy a nemzetiségi kérdés a kisebbségi népcsoportok beolvasztásával fog megoldódni Romániában. Testvére, Vintila még egy évig biztosítani tudta az ókirályságbeli plutokrácia uralmát, de tovább nem tudott ellenállni a parasztság és kispolgárság előretörésének, mely a nemzeti parasztpárttal 1928 végén uralomra jutott.

A régi liberális párt nem távozható el a történelem színteréről a nélkül, hogy a kisebbségek ellen meg ne tegye azt, ami még módjában állott. Három héttel a választások után Brátianu pénzügyminiszter már kijelentette a kamarában, hogy az Averescu kormány teljesen kiűrtette az állampénztárt s így nincs módja a román néppárt

által a költségvetésbe felvett államsegélyt a magyar iskoláknak folyósítani. Ezzel az államsegély kérdése le is került napirendről a nemzeti parasztpárt uralomra jutásáig.

Angheliescu betetőzte iskolapolitikáját a *középiskolai törvényjavaslattal*, amit a képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér tett bírálat tárgyává. Gyárfás ellenvetéseire Angheliescu a többség tapsai között válaszolt, hogy a magyar állam iskolapolitikája még rosszabb volt. Angheliescu a középiskolában erkölcsi nevelés helyett óriási tananyaggal és hat nyelvvél tömte a tanulókat; az iskoláztatást kizárólag állami feladatnak tekintette, az egyházi iskolákat magániskolákká fokozta le; az iskolát a románosítás eszközének használta fel; az oktatásügyet centralizálta; a kinevezések és beiratkozási / kérések feletti döntést a minisztériumra bízta; egységes középiskola-típust állított fel; a tanárokat a román nyelvtudás ellenőrzése címén zaklatásoknak tette ki; a bakkalaureátust idegen tanárok előtt tétette le a tanulókkal, ahol több tárgyból mindenkinek románul kellett vizsgáznia; a magyar iskolákból kizárta a „román-gyanús“ tanulókat; az iskolák nyilvánossági jogának elnyerését körülményes formásokhoz kötötte- Ezzel az iskolapolitikával szemben, mely a múlt megbosszúlásából indult ki, hiábavaló volt minden érvelés a szenátus túlfűtött levegőjében.

Angheliescu: Nekünk csak 4 középiskolánk volt három és félmillió lakosság mellett s Önöknek ma is több középiskolájuk van, mint nekünk, Erdélyben, Több iskolájuk van, mint a magyar időben volt.

Gyárfás: Nem az iskolák számáról beszéltem, hanem arról, hogy nem tudnak Önök olyan magyar törvényt, miniszteri rendeletet, vagy más intézkedést felmutatni, melyet annak idején a nemzetiségek sérelmeztek s amelyet ma önök ne alkalmaznának velünk szemben. A másik tény pedig az, hogy egész sorozata van a velünk szemben most alkalmazásban lévő sérelmes intézkedéseknek, melyet a magyarok nem alkalmaztak.

A liberális uralom másik alkotása a *kultusz-törvény* volt, amelynek az előkészületeit az egyházak és a Magyar Párt nagy aggodalommal szemlélték. A szenátusban Gyárfás Elemér mellett Makkai Sándor erdélyi református püs-

pök a protestáns egyházak állásfoglalását szögezte le s a javaslat legnagyobb hibáját abban látta, hogy bizalmatlan az egyházakkal szemben s a túlzott ellenőrzési és beavatkozási joggal sérti az erdélyi egyházak ősi önkormányzatát. A javaslat a történelmi egyházak működését a közrend szempontja alá helyezi, az egyházaknak csak a minisztériumtól függő jóváhagyással engedi meg, hogy külföldi ajándékokat elfogadjanak, a hívek adóját limitálja, az egyházi bírósági ítéletek végrehajtásához nem nyújt eléggé segédkezet, az egyházkerületek területi beosztását állami törvényekhez köti. A képviselőházban maga a pártelnök, Bethlen György mutatott rá arra, hogy a régi Bómánia szinte száz százalékban görögkeleti volt, Erdélyt viszont századokon át a különböző egyházak békéje jellemezte. Nem vezet tehát a lelkek békéjéhez és a vallásellenes áramlatoknak nyit kaput az olyan okiráltságai viszonyokból kiinduló törvényes rendezés, mely nem számol az erdélyi egyházak ősi önkormányzatával.

A vallásügyi törvény kisebb módosításokkal április 22-ón, a középiskolai törvény május 15-én lépett életbe s az előbbi egészen a bécsi döntésig érvényben volt.

Az egyházi és iskolai kérdéseknek ebben a parlamenti harcában pattant ki egy nagyjelentőségű egyezmény, mely az erdélyi magyar katolikusokat közelről érdekelte. Évek óta folytak titokban tárgyalások a román kormány és a Szentszék között a *konkordátum* megkötése érdekében, amit végül is az Averescu kormány kultuszminisztere, Goldis László írt alá 1927 május 10-én. A konkordátum híre azonban kiszivárgott s amikor Goldi?t támadni kezdték, hogy a Szentszéknek túlságos engedményeket tett, 1928 március 5-én röpiratban közzétette a konkordátum szövegét, rámutatva a román kormány szempontjából annak előnyös voltára. Goldi?nak igaza volt, mert az egyezmény olyan intézkedéseket tartalmazott, amelyek a magyar katolikusokat méltán megdöbbentették. Azok közül, akik a konkordátumot magasabb egyházi nézőpontból menteni próbálták, Gyárfás Elemér rámutatott arra, hogy nemzetközi egyezménnyel állunk szemben, amely kompromisszum útján jött létre s a konkordátum olyan *eredmény*, amit a Szentszék a román kormány sokkal súlyosabb javaslataival szemben vívott ki, romániai magyar hívei javára. Ugyanő azonban már 1927 július 29-én fel-

szólalt az erdélyi, váradi, szatmári és temesvári egyházak nevében a szenátusban Cisar római katolikus érsek szenátorsága ügyében, akit az akkor még nem ismert konkordátum értelmében, mint a római katolikuság egyetlen képviselőjét, hívták be a román felsőházba. Hangoztatta, hogy Románia minden katolikus püspöke igényt tart a szenátusi tagságra, úgy, amint Magyarországon is az összes görögkeleti és katolikus püspökök főrendiházi tagok voltak.

Ezzel a mérsékelt iránnyal szemben, mely a Szentszék iránti feltétlen hűségéből indult ki, Pál Gábor a konkordátum tényeit és következményeit hozta fel, amikre a Magyar Kisebbségben mutatott rá. A román állam már előre készült a konkordátumra és az ezeresztendő és másfél-millió lelket számláló erdélyi egyházak püspökei helyett az alig 26 egyházközséggel rendelkező bukaresti Cisar román püspököt érseknek léptette elő, hogy ő lehessen a katolikus társadalom képviselője a szenátusban s így ott a magyar katolikusok ne mondhassák el panaszukat. A konkordátum szerint a bukaresti érseki tartományban foglaltatott össze az egész romániai magyar katolikuság. Az erdélyi románok egy része 1697—1700-ban visszatért Rómához s a csatlakozás feltételül nemzeti jellegük megőrzését kötötték ki, amit a Szentszék 1721-ben megerősített. Az „Erdélyi Római Katolikus Státus“ autonómiáját azonban csak hallgatólag vették tudomásul Rómában, most pedig a konkordátum ezt is alárendeli a román katolikus érseknek. Ezzel egyidőben a minorita rend római vezetősége a görög katolikusoknak ajándékozta a kolozsvári minoriták templomát és hatalmas vagyonát, noha a latin katolikus vagyon nagy részét kisajátították, a görög katolikusok pedig a földbirtokreform folytán tetemes ingatlan vagyonhoz jutottak. A püspöki kinevezések előtt a Szentszéknek a jelöltre vonatkozóan véleményt kell kérnie a kormánytól, hogy nem forog-e fenn „politikai aggály“ a kinevezés ellen, ami káros befolyásolást enged a kormánynak a püspöki szék betöltésére. A kisajátítás folytán kártérítésként kapott állampapírokból a konkordátum „Patrimonium Sacrum“-ot akart szervezni, amit a római katolikus és görög katolikus püspökök közös tanácsa kezelte volna s így a román görög katolikusok nyertek volna beleszólást a magyar püspökségek, káptalanok,

szemináriumok anyagi ügyeibe. A konkordátum egybeolvasztotta a szatmárival a 900 éves nagyváradi római katolikus püspökséget s helyette engedélyezte az ötödik görög katolikus püspökség felállítását, hogy a püspökök tanácsában 7 románnal szemben csak 3 magyar álljon. Eltörli végül a konkordátum a sokszázéves patronátusi jogokat és kötelezettségeket, az eltörlés következményeinek rendezése nélkül.

Bár a konkordátum belső katolikus egyházi ügy, Erdélyben ez a kérdés túlnötte magát a felekezeti kereteken s a magyar katolikusság bánatában és elkeseredésében az egész kisebbségi magyarság osztozott.

A liberálisok végnapjai.

A liberális kormányzással szemben úgy többségi, mint kisebbségi részről mind nagyobb elégedetlenség nyilvánult meg, mely néha már a polgárháború határait súrolta. A nemzeti parasztpárt 1928 május 6-án Gyulafehérvárra ezreket csődített össze 71 vármegyéből, ahol az igazolt 676 delegátus katározatilag kimondta, hogy az ország külső ellenségei mellett a belső ellenség ellen is felemeli szavát, akiket így jellemez a határozat:

„A gyulafehérvári gyűlés megállapítja, hogy a jelenlegi kormány az uralopások és államcsínyek által, valamint a hadseregnek... saját céljaira és visszaélésekre való felhasználásával, az igazságszolgáltatás degradálása és az alkotmányos élet lábbal tiprása útján és azon alkotmányos erők terrorizálása által is, amelyeknek szolgálni hivatva van, hosszú időre megbontotta a nemzeti egységet és aláasta annak alapjait. Ennek következtében a gyulafehérvári gyűlés az ország ellenségének nyilvánítja ezt a kormányt, amely olyan hosszú ideje jogtalanul és alkotmányellenesen kormányoz. A nemzet jogos önvédelmi helyzetben érzi magát a kormánnyal szemben, amely helyzet őt a kormány eltávolítása érdekében minden eszköz felhasználására felhatalmazza.“

1928 október 14-én tartotta meg a Magyar Párt *Székelyudvarhelyen harmadik másodéves nagygyűlését*, időrend-

ben a negyedik nagygyűlést, amelyen újraválasztották a két évvel azelőtt megválasztott vezetőséget. Az elnöki tanács tagjai lettek: Ferenczy Géza, Gabányi Imre, Gyárfás Elemér, Paál Árpád, Róth Hugó, Türi Kálmán és Váradi Aurél. Már az elnöki megnyitóból kicsendültek a magyarság panaszai: hol van a magyar nyelvű közigazgatás, igazságszolgáltatás, van-e egyesülési szabadság, mi van a nyelvhasználattal az iskolákban, az agrárreformot hogyan hajtották végre? A választ Pál Gábor adta meg, akinek a javaslatára a nagygyűlés kimondotta, hogy a magyarság összes panaszait a Nemzetek Szövetsége elé viszi. Az egyhangúan elfogadott határozati javaslat így szól:

„A magyar kisebbség 10 év óta a törvénytelenységnek, jogtalanságnak és egyenlőtlen elbánásnak felsorolhatatlan szenvedéseit viseli. A gyulafehérvári határozatban és az 1919. évi párisi egyezményben ígért kisebbségi jogokra való hivatkozás, valamint az államhatalom gyakorlásában az egyenlőség és igazságosság alkalmazásának állandó követelése hiábavalónak bizonyultak, mert a váltakozó kormányok e jogos követelések teljesítését nemcsak következetesen megtagadták, hanem sérelmes törvények, rendeletek, valamint törvénytelen intézkedések által is a magyar kisebbség kulturális és gazdasági létfeltételeit alapjukban támadják meg. Allampolgársági kötelezettségeink teljesítése és az ország érdekében való közös munka felajánlása nem segítette elő annak felismerését, hogy a kisebbségi probléma megnyugtató megoldása az ország javára is szolgál.

Mindezek megállapítása mellett az országos nagygyűlés ünnepélyesen tiltakozik a kisebbségi problémának minden olyan irányú rendezése ellen, ami a kisebbségeket nem juttatja a jogok és szabadságok azon teljesítéséhez, melyet számukra a nemzetközi szerződések biztosítanak. *Az országos nagygyűlés felhatalmazza és utasítja az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa*“

A liberális kormány nem tudott sokáig ellenállani a sorozatos gyűléseken tiltakozó román néptömegek ostro-

mának és 1928 novemberében át kellett adnia helyét a két évvel azelőtt egyesült Maniu-főle erdélyi nemzeti és Michalache-féle ókirályságbeli parasztpártnak. A Magyar Párt pedig felszabadulva az Averescu kormánynak tett ígéretétől, hogy a kisebbségi panaszokra Bukarestben keres orvoslást, ismét a külföld elé volt kénytelen vinni a magyarságon ejtett sérelmeket.

Kisebbségi külpolitika.

A világháború után a kisebbségi jogoknak a Népszövetség védelme alá helyezése folytán a nemzetiségi kérdés a nemzetközi érdeklődés homlokterébe került. A nyugateurópai és amerikai protestáns egyházak felfigyeltek romániai hitrokonaik helyzetére, akiknek a vallásszabadságát most már az antant-hatalmak is szerződésileg biztosították. Az Interparlamentáris Únió és a Népliga Únió programjába vette a kisebbségi kérdés tanulmányozását. De maguk, Európa nemzetiségei is, szövetségre léptek s a kisebbségi kongresszusokon sürgették a kisebbségi népcsoportok jogainak biztosítását és továbbfejlesztését. Az erdélyi magyarság kapcsolatot keresett minden olyan nemzetközi intézménnyel, ahol fórumot találhatott panaszai elmondására. Mivel pedig a román kormány nagyon féltette jó hírnevét a nyugati demokráciák előtt, ez is egy eszköz volt arra, hogy a kormányt a kisebbségi jogok megtartására lehessen szorítani.

Már a trianoni béke megkötése előtt meglátogatta Erdélyt a Presbiteri Világszövetség, valamint az Angol és Amerikai Unitárius Társulat kiküldöttje. Trianon után legjelentősebb a *Vallási Kisebbségek Amerikai Bizottságának* Romániában tett látogatása volt. A bizottság Amerika ötvennyolc vezető egyházi és világi előkelőségéből alakult, akik 1924 júniusában egy négytagú küldöttséget indítottak Bukarestbe. Az udvarnál és a kormányférfiaknál tett látogatás után a küldöttség tagjai Kolozsvárra utaztak, ott felvették a kapcsolatot a lutheránus, református, római katolikus és unitárius egyházak vezetőivel, majd bejárták egész Erdélyt és útközről augusztus elsején jelentést tettek a román kormánynak. A jelentésben Cornish C. Lajos, az amerikai unitáriusok szövetségének ügyvezetője,

a bizottság elnöke, rámutat az erdélyi vallási kisebbségek sérelmeire, amiket a gyülekezési jog korlátozása, a hatósági személyek erőszakoskodása, a hitvallásos iskolák el-sorvasztása és az agrárreform egyoldalú végrehajtása terén tapasztalt. Az emlékirat mellékletét 135 panaszjegyző-könyv képezi, amikre a román kormány részletes választ adott, a válaszról pedig a bizottság azt állapította meg, hogy az „következetlen és kerülgető“. A Vallási Kisebbségek Amerikai Bizottsága jelentését és a román kormány választát angol nyelven könyvalakban közzétette (The Religious Minorities in Transylvania. Boston, 1925.) s ez volt az első független kiadvány, mely az erdélyi magyarság helyzetét a külfölddel megismertette. Az új világ kiküldöttei felismerték az erdélyi kérdés jelentőségét, amikor újtjukról így számolnak be:

„A világ emez egyik legvarázsosabb vidékének élete mély hatást gyakorolt a bizottság tagjaira, aminthogy így kell hatnia minden utazóra. A benyomás, amelyet a termékeny' országrészen keresztül a román, magyar és szász étellel való) érintkezésből nyertünk: az, hogy ha itt a faji, nyelvi, vallási és gazdasági problémákra megfelelő megoldást nem találunk, ez az ország Európának egyik legszomorúbb országává és a világ békéjének legfenyegetőbb veszélyfészkevé válik.“

Az amerikai bizottság kiküldöttei 1927 nyarán még egy látogatást tettek Romániában s ez alkalommal a Kárpátokon túli részeket is beutazták és a zsidókérdést is tanulmányozás tárgyává tették. Erről az utazásról szintén külön kötetben számoltak be (Roumania Ten Years After. Boston, 1928.) és hű képet nyújtottak Románia gazdasági rendszeréről, a zsidókról, a közigazgatásról, állampolgársági, iskolai és egyházi kérdésekről.

A nemzetközi szervezetek közül első ízben az *Interparlamentáris Unió* keresett kapcsolatot az erdélyi magyarsággal. Az Unió már 1922 augusztusában tartott bécsi konferenciáján elhatározta, „az etnikai és gyarmati kérdések bizottságának“ megalakítását, továbbá azt, hogy a következő konferencia elé olyan nemzetközi elrendezés tervét készíti elő, „mely az összes államok etnikai és val-

lási kisebbségeinek jogait biztosítani hivatott“. Az Interparlamentáris Unió elnöke, br. Adelswaerd meghívta br. Jósika Samut, hogy a javaslattevő bizottság 1923. február 14. és 15-én Párisban tartandó ülésen vegyen részt. A Magyar Párt elnöke betegsége miatt dr. Willer József későbbi országgyűlési képviselőt küldte ki maga helyett Párisba tíz pontból álló javasatával. Willer ennek alapján kifejtette azt az álláspontot, hogy a kisebbségi kérdés nemzetközi jogi rendezése mindaddig lehetetlen, amíg a kisebbségeket mint közjogi egységeket a nemzetközi jog el nem ismeri. Az Interparlamentáris Unió hűvösen fogadta a magyar előterjesztéseket és Jósika Samu halála után megszűnt a kapcsolat a Magyar Párt és az Unió között.

A Nemzetek Szövetségében testet öltött békegondolat népszerűsítésére a különböző államokban megalakult Népliga egyesületek is természetesen kapcsolatba kerültek a nemzetiségi kérdéssel. Ezeknek nemzetközi Szövetsége, a *Népligaunió* (Union Internationale des Associations pour la Société des Nations) a mellett, hogy kongresszusain a különböző egyesületeknek a népszövetségi gondolat terjesztésére irányuló munkáját igyekszik összhangba hozni, külön főbizottságot küldött ki lord Willoughby Dickinson angol delegátus elnöksége mellett a kisebbségi kérdés tanulmányozására. Az Unió elnöke dr. Limburg népszövetségi holland delegátus, főtitkára Th. Ruysen Bordeaux-i egyetemi tanár volt. A Népliga Unió közgyűlésének és tanácsának a többségi és kisebbségi Népliga Egyesület kiküldöttje egyaránt tagja lehet s így ez volt az egyetlen nemzetközi szervezet, ahol a kisebbségek és a nagy nemzetek egyenlő jogot nyertek és egyformán szólhattak hozzá a világpolitika vagy a kisebbségvédelem kérdéseihöz.

A Romániai Magyar Népliga Egyesület sokáig nem tudott megalakulni, mivel Kolozsváron a szigorított ostromállapot miatt nem lehetett engedélyt kapni ahhoz, hogy az alakuláshoz szükséges 20 tag összeülhessen. így az egyesület csak 1927. május 14-én alakult meg Székelyudvarhelyen. Díszelnöknek Ugrón Istvánt, elnöknek Balogh Arthurt, alelnököknek br. Huszár Pálnét, a Kisebbségi Magyar Nők Központi Titkárságának vezetőjét, Gyárfás Elemért, Szentkereszty Bélát és Pál István apátplébánost választották meg, főtitkár dr. Sulyok Istváu hírlapíró lett s a vezetőség minden nemzetközi kongressz-

szuson képviseltette magát. Különösen 1931 májusában utazott fel a Népliga Unió budapesti nemzetközi kongresszusára népes magyar küldöttség Erdélyből. A Romániai Magyar Népliga Egyesület nemzetközi tevékenységét a románokból álló Romániai Népliga Egyesületek Szövetsége érthető okokból igyekezett megbénítani. A romániai Szövetség tagjai közé a Magyar Népliga Egyesületet nem vették fel, sőt a román Szövetség azt is meggátolta, hogy a Nemzetközi Népliga Unió tagja lehessen 1930-ig a magyar egyesület, amikor végre a genfi közgyűlésen felvették a Romániai Magyar Népliga Egyesületet az Unió tagjainak sorába.

A kisebbségek kultúraautonómiájáról szóló észtrőlvény megjelenése után dr. Ewald Ammende észtrőlvsági német újságíró a törvényt megküldötte dr. Iosip Wilfan olaszországi szlovén kamarai képviselőnek és összekötötést keresett dr. Szüllő Gézával, a csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnökével, valamint dr. P. Schiemann lettországi német képviselővel. A kisebbségi kultúraautonómia gondolatától áthatva Ammende bejárta mindazokat az államokat, ahol szervezett kisebbségi csoportok éltek és megnyerte őket az európai *kisebbségi kongresszus* tervének. A kongresszus 1925. október 15-én ült össze Genfben 33 szervezett nemzetkisebbségi csoport kiküldötötteinek jelenlétében, akik 14 államból 12 nemzetiséget és 35 millió embert képviseltek. A romániai Magyar Párt Balogh Arthurt és Jakabffy Elemért küldötte ki az alakuló közgyűlésre.

A kongresszus négy alapvető elvi kérdésben szögezte le álláspontját. Kimondta, hogy a nemzetmüvelödési szabadság a müvelt világnak éppen olyan szellemi java, mint a vallásszabadság. Kívánatos tehát, hogy minden állam megadja ezeknek a nemzeti közösségi alakulatoknak a szabad kulturális és gazdasági fejlődés lehetőségét, a hozzá tartozóknak pedig biztosítsa a polgárjogok szabad élvezetét. A második határozat az autonómia gondolatát veti fel és minden egyes népcsoportnak jogot követel ahoz, hogy nemzeti jellegét területileg vagy testületileg közjogi alakulatokban ápolja és fejlessze. A harmadik a Nemzetek Szövetségének kisebbségvédelmi feladatait hangoztatja, a negyedik a kisebbségi kérdéssel foglalkozó nemzetközi szervek támogatását kéri.

Ebben a gondolatkörben mozgott a szervezett nemzet-

kisebbségek rendszeresen Genfben tartott kongresszusainak munkája a következő években is. 1926-ban leszögezte álláspontját a gazdasági egyenjogúság, állampolgársági jog, választójog, nyelvhasználat kérdésében. 1927-ben az állami szuverénitás és a kisebbségvédelem viszonyát s ennek az európai békére kiható következményeit taglalta a kisebbségi kongresszus. 1928-ban a népszövetségi kisebbségvédelem és a kisebbségeknek anyaországukkal való érintkezése képezte vita tárgyát. 1929-ben a kisebbségi sajtó és a kisebbségi tudományos intézetek kérdése foglalkoztatta a kongresszust. 1930-ban Briand Páneurópa tervével kapcsolatban foglalt állást.

Az erdélyi magyarság kiküldöttei kezdettől fogva tevékeny részt vettek a kongresszus munkálataiban. Balogh Arthur mint kisebbségi jogász, külföldön is jól ismert szakmunkáival döntő súllyal lépett fel a vitás jogi kérdésekben. Jakabffy Elemér — „az erdélyi magyarság külügyminisztere“ — diplomáciai tapintatával és szónoki lendületével vezetőszerpet biztosított magának a kongresszus munkálataiban. Úgy is mint a kongresszus állandó kiküldöttei s úgy is, mint a népszövetségi panaszok szerzői, ők ketten irányították az erdélyi magyarság külpolitikáját, rajtuk keresztül szerzett tudomást Európa az erdélyi magyar kérdéstről.

III.

A MAGYAR PÁRT A FÜGGETLENSÉG ÚTJÁN 1928–1933.

A Magyar Párt Románia második parlamenti pártja lesz.

Nagy várakozással tekintett az ország 1928 őszén Maniu Gyula miniszterelnökké történt kinevezése elé, akit a régenstanács a hosszú időre letűnt liberálisok helyébe hívott kormányra. A magyarországi nemzetiségi harcokban megedződött erdélyi nemzeti párt, az ókiráltságbeli 1907. évi parasztlázadás tradícióit őrző parasztpárttal egyesülve került uralomra s a többség demokráciát és közéleti tisztességet, a kisebbségek pedig a gyulafehérvári határozat végrehajtását várták az új kormánytól. Egyik legelső intézkedése Maniuéknak tényleg a háború óta fennálló cenzúra és ostromállapot megszüntetése volt s az ország népe szinte korlátozás nélkül járulhatott december 12. és 15. napjain a szavazóurnák elé.

A Magyar Párt most *első ízben indult egyedül* a parlamenti választáson. Ez az elhatározás a Bethlen György politikai gondolkozását jellemzi, aki ettől kezdve tíz éven át következetesen kitartott a választásokon az önálló lista mellett és távoltartotta ezáltal a magyarságot a román pártok egymás elleni harcától. Kolozsvári programbeszédében rámutatott azokra a támadásokra, amelyek a magyarságot és a kormányt 1926-ban a választási kartelet miatt érték. Hivatkozott arra, hogy az 1927. évi kisebbségi blokk sem volt fenntartható, mivel a németek Brandsch Rudolf közvetítésével a nemzeti parasztpárttal kötöttek választási egyezményt. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a romániai németek nem csak Erdélyben és a Bánságban, de az Ókiráltságban, Besszarábiában és Bukovinában szétszórta

élnék s a választási rendszer mellett erős szövetségesre volt szükségük, hogy képviselőkhöz jussanak. Politikájukat elsősorban földrajzi helyzetük határozta meg s ennél fogva minden kormánnyal választási paktumot kötöttek egészen a bécsi döntésig. Végül reményt nyújtott a magyar lista sikerére a kormányelnök is, aki kijelentette, hogy a választások szabadok lesznek, ő maga pedig természetesen találja, hogy a magyarok a Magyar Pártra szavaznak. Maniu azt ígérte, hogy kisebbségi programját, bárhogy is viselkedjenek a kisebbségek a választásokon, végre fogja hajtani.

A választás előtt a Magyar Néppárt vezetősége nyilatkozatot tett közzé, melyben közölte, hogy visszalép a választásoktól a Magyar Párt javára. A Néppárt több mint egy éves újjászületése óta nem tudott népszerűsége szert tenni s egyetlen látható munkája az a pályázat volt, amit egy kisebbségi törvény tervezetére kiírt. Dr. Tornya Gyula díjnyertes törvénytervezete nyomtatásban is megjelent. A javaslat a párisi kisebbségi egyezmény szellemében abból indul ki, hogy Románia nemzetiségi állam s a kisebbségeknek közjogi autonómiát ad külön főtanáccsal és végrehajtó bizottsággal. A kisebbségi nemzetegység kataszterébe mindazok feliratkozhatnak, akik magukat az illető kisebbség tagjának vallják s a kisebbségi autonómia vezetősége tagjaira adót róhat ki. A hetven szakaszos javaslat ezután az egyes kisebbségi jogokat tárgyalta. A Néppárt egyes vezeterei egyébként sok átkot szórtak a Magyar Pártra és annak vezetősége helyett új népkisebbségi szerv megalkotását sürgették, melyben a magyarság társadalmi osztályai arányosan lennének képviselve.

A Néppártnak nevezett csoport azonban nem tartotta meg a választás előtt kiadott nyilatkozatát s ennek ellenére elnöke, Kecskeméthy István szenátori jelöltséget vállalt a nemzeti parasztpárt listáján Udvarhely megyében, Deutsek Géza főtitkár pedig kijelentette, hogy támogatja a „helyi paktumokat“, vagyis Réti Imre renegát katolikus lelkész képviselői jelöltségét Udvarhely megyében. A rendkívül tevékeny Réti ettől kezdve állandó csatlósa lett a nemzeti parasztpártnak a legmagyarabb székely megyében és szükség esetén lojalitási nyilatkozatokat szállított a kormánynak. Kós Károly, akit a Néppárt alelnöki székében mindig a legnemesebb szándék vezetett, látva,

hogy egyesek jelöltséget vállaltak a Magyar Párt ellen, bejelentette kilépését a Néppártból.

A választások eredménye a legvérmesebb reményeket is felülmúlta és valóságos népszámlálása volt a magyarságnak. A képviselőválasztáson *172.699 szavazatot adtak le a Magyar Párt szorzójeles listájára*, vagyis tízezerrel többet, mint az azelőtti évben a magyar-német kisebbségi blokkra együttvéve. *Tizenhat magyar képviselő és hat szenátor jutott be a parlamentbe.* A régiiek közül képviselői mandátumot szerzett Bethlen György, id. Barabás Béla, Jósika János, Laár Ferenc, Szentkereszty Béla, Parecz Béla, Paál Árpád, László Dezső és Willer József. Újak: Biharban Hegedűs Nándor zsidó származású köziró, aki Willer mellett legjobb debatterünk volt, Brassóban Szabó Béni szücsmester, aki mint a magyar kisiparosság követe sokáig egyetlen kisiparos képviselője volt a román demokrácia parlamentjének, Háromszéken dr. Jakabffy Elemér a Párt alelnöke és nemzetközi kongresszusokon állandó képviselője, Kisküküllőben ifj. Barabás Béla dicsőszenármártoni ügyvéd, Kolozsváron Vásárhelyi János tagozati elnök, református püspökhelyettes, Maros-Tordában dr. György József esküt nem tett törvényszéki bíró, aki azóta maga művelte kis földjét Iklandon, Udvarhely megyében dr. Abrudbányai Ede ügyvéd, aki jogi és gazdasági kérdésekben volt szakember.

A szenátusban Gyárfás Elemér, Sándor József, Sebesi János és Balogh Arthur mellett ott találjuk dr. Pál Gábort Csíkszeredáról, aki a csoport belső munkájában, emlékiratok, javaslatok készítésében végzett nagy munkát és dr. Fábrián László baróti ügyvédet, Háromszék kiküldöttjét.

A Magyar Párt az országban leadott szavazatoknak majdnem nyolcvan százalékát elnyerő nemzeti parasztpárt mögött és a csúfos vereséget szenvedett liberálisok előtt *a román parlament második legnagyobb pártja lett.*

Demokrácia és kisebbségvédelem.

Maniu kormányzásának első évében bizonyos enyhülés mutatkozott a kisebbségekkel szembeni bánásmód tekintetében, ami a közszabadságok fokozottabb érvényesülésével magyarázható. A nemzetiségek elleni izgatás helyét az

osztályellenes izgatás foglalta el s a többségi sajtó éle nem annyira a magyarság, mint annak „*feudális vezetői*“ ellen irányult, akik nem tudtak beleilleszkedni a román demokrácia rendszerébe. A többségi sajtó kihasználta a magyarság ellen, hogy a Magyar Párt vezetői között a születési arisztokrácia számarányánál nagyobb mértékben volt képviselve. Az erdélyi románok mindig bizalmatlanok voltak a magyar történelmi osztály tagjai iránt, akikben a román parasztság „*múltbeli elnyomóit*“ látták.

— Az erdélyi arisztokrácia túlsúlyának okai a magyarság társadalmi összetételében rejlenek.

A hatalomváltás után a magyar középosztály, az állami tisztviselők és a szellemi vezetőréteg nagy része az anyaországba vándorolt, de itt maradt az arisztokrácia, akit a földbirtoka Erdélyhez kötött. A birtokok nagy részét kisajátították s a földnélküli Jánosok a magyar gazdasági életben helyezkedtek el és bevonultak a magyar köztisztviselőkbe. Kisebbségi sorsban csak a magyar arisztokrácia egy része tudott megfelelő anyagi függetlenséget biztosítani ahoz, hogy a gyakran ráfizetéssel járó politikai életben tevékeny részt vehessen. De *a közös elnyomás közelebb hozta egymáshoz a magyarság társadalmi osztályait*, akik között a háború előtt sem volt akkora különbség, mint Magyarországon, a román kormány pedig eltörölte a címeket s így a külső* formai megkülönböztetés is ember és ember között jórészt megszűnt. Bármenyire is tetszetős tétel volna, a magyarság társadalmi és politikai életében felmerülő ellentétek nem a társadalmi osztályok magatartására vezethetők vissza, hiszen gróftól éppen úgy találhatunk a baloldalon, mint a szélső jobbon, a reform-csoportban, mint később a Magyar Népközösségben.

Amíg a kisebbségi magyar társadalom osztályai szinte egy síkra szorultak össze, addig a román társadalmi életben éppen az ellenkező folyamat ment végbe. Az Ókirályságban már a háború előtt ég és föld választotta el egymástól az európai szinten álló bojáról az állati sorban élő földművestől. Trianon után a csatolt tartományokban is a románok számára nyíló konjunktúra hamar elkülönítette egymástól a képviselőnek előlépett ügyvédet, vagy a zsidó vállalatok igazgatóságába pottyant tanárt falusi rokonaitól. A romániai demokrácia azt jelentette, hogy a

közéleti érvényesüléshez nem kellett bojárnak születni, *de feltétlenül romának kellett születni* s a többségi polgárok számára korlátlan lehetőségek hazájában a demokrácia a társadalmi és vagyoni megosztáshoz vezetett. A román demokráciát Erdélyben az újjgazdag középosztály nemzeti önzése jellemezte s a nemzeti parasztpárt uralma alatt az a különös helyzet adódott, hogy a magyarság népi jogaiért a magyar grófnak, vagy bárónak kellett síkra szállani a népfelség'kormányának tényezőivel szemben.

Bethlen György már a felirati vitánál bejelentette, hogy a Magyar Párt a választások eredményeképpen az egész romániai magyar nép képviselőtének tekinti magát s az új kormánytól és parlamenttől várja tíz éven át felgyült sérelmeinek orvoslását. A következő évben a parlamenti csoport rendkívül tevékeny munkába kezdett és nem volt fontosabb törvényjavaslat, amihez a magyar képviselők hozzá ne szóltak volna, nem volt magyar sérelem, amiért ne interpelláltak volna. Az általános jellegű javaslatok közül az iparkamarai törvény, a stabilizáció, a munkaszerződésekről szóló, a csendőrségi és bányatörvényhez, az érettségi, mezőgazdasági szakoktatási, közigazgatási és adótörvényhez szóltak hozzá törvényhozóink, ezzel is elhárítva azt a vádat, hogy a magyarság képviselői kizárólag sérelmi politikát folytatnak és nem hajlandók bekapcsolódni a törvényalkotás menetébe. De előtérben természetesen mindig a magyarság szempontjai maradtak a vezető elv, helyrehozni mindazt, amit a román pártok az első évtized alatt elrontottak.

A magyarságra nézve első sérelmes javaslat a *bányatörvény* tervezete volt, mely az ásványvizeket is az ásványok közé sorolta és nacionalizálásukat kimondta. Ez pedig azt jelentette, hogy ötven év múlva a székelyeket megfosztják egyik megélhetési forrásuktól, az ország legjobb ásványvizeitől. Ezt a székely létkérdést a csíki magánjavak kisajátítási ügyével együtt László Dezső tette szóvá a képviselőházban, sajnos eredménytelenü. Amikor a kamarában Abrudbányai Ede nyíltan feltárta a magyarság iskolaügyi panaszait, Costachescu közoktatásügyi miniszter csodálkozásának adott kifejezést az éles hang miatt és arra kérte a kisebbségi képviselőket, várjanak a következő iskolaévig, amikor a kormánynak módjában lesz sérelmeiket orvosolni.

A *konkordátum ratifikálásának* szomorú aktusához két magyar katolikus törvényhozó szólt hozzá. Gyárfás Elemér a szenátus 1929. május 23-i ülésén tartott másfélórás beszédében arra a következtetésre jutott, hogy „a jelenlegi konkordátum nem jelent reánk nézve semmi reális előnyt, ellenben minden ok és cél nélkül óriási áldozatokra és fájdalmas megalázkodásokra kényszerít s ezért ezt nem fogadjuk el“. Jósika János rámutatott a konkordátum folytán a magyar katolikusokat ért sérelmekre. A konkordátum megszünteti a Szent László által alapított 800 éves váradi püspökséget, alárendeli a Szent István által alapított 900 éves erdélyi és Csanádi, 800.000 hívőt számláló püspökséget az újan létesített és csekély létszámú bukaresti érsekségnek s csak a bukaresti érseknek biztosít helyet a szenátusban. Közös vagyonkezelést létesít a görög-katolikusokkal, elszakítja a magyaroktól a katolikus örményeket és a magyar szerzetes iskolákba kizárólag a román tannyelvet vezeti be. Mivel a román kormány a magyar katolikusok kárára egyezett ki a Szentszékkal, a javaslatot ő sem fogadta el.

A *közigazgatási törvény* javaslatánál súlyos elvi elmentések merültek fel a kormány és a Magyar Párt között. Románia majdnem minden kormánya azzal kezdte működését, hogy a közigazgatást átszervezte. Az 1925. évi központosító törvény, a liberális párt műve, nem felelt meg a nemzeti parasztpárt regionalizmusának s ezért új törvényt készítettek, a közigazgatási decentralizáció elveinek megfelelően. A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan a törvényjavaslat úgy intézkedett, hogy a legfelsőbb közigazgatási tanács esetről esetre fogja megállapítani, hogy hol és milyen mértékben használható a kisebbségi nyelv a közigazgatásban. Erre azonban sohasem került sor. A Magyar Párt már a kormány előzetes javaslatára megtette 15 pontban észrevételeit, majd, mikor ezek tekintetbe vétele nélkül nyújtották be a végleges javaslatot a Házba, a közigazgatási bizottságban a magyar képviselők mindent elkövettek, hogy módosító indítványaikat keresztülvigyék. Amikor ez nem sikerült, a Ház plénuma előtt Bethlen György nyilatkozatot olvasott fel, hangoztatva, hogy a javaslat megfelel a gyulafehérvári határozatról, mély azt ígérte, hogy „minden nép a saját kebeléből való fiaival intézi oktatási, közigazgatási és bíraskodási ügyeit“.

A javaslatban nemcsak a Gyulafehérváron megígért nemzeti önkormányzatról nincs szó, hanem a polgárok anyanyelvének a közigazgatásban való használati joga sincs biztosítva. Éppen ezért a pártelnök kijelenti, hogy a javaslat további vitájában a magyar törvényhozók nem vesznek részi Maniu válaszában leszögezte, hogy a gyulafehérvári nemzetgyűlés nem állapított meg autonómiát a kisebbségek részére, a nyelvhasználati kérdést pedig külön kisebbségi törvény fogja szabályozni. A miniszterelnök a Magyar Párt vezetőit azzal vádolta meg, hogy mindenképpen ellenzékieskedni akarnak és nem képviselik a magyar nép igazi érzéseit. A közigazgatási törvényt meghozták, *a kisebbségi törvény* azonban *sohasem készült el*, bár Pop Ghita alminisztert a kormány a javaslat előkészítése végett külföldi tanulmányútra küldte. Pop Ghita a kisebbségi törvény helyett később olyan irányban tevékenykedett hogy Szatmár megyében a sváb eredetű magyarok visszánémetesítését elősegítette s így éket próbált verni a magyar és német kisebbségi blokk együttműködése közé.

Nem nagy vigasztalás volt ilyen lényegbevágó törvénnyel szemben, hogy sikerült leszállíttatni a kisebbségi színházak jegyadóját 26%-ról a román színházak által fizetett 13%-ra, ami szégyenteljes kultúrjobbágságnak vetett véget.

Lényegesebb eredmény volt, hogy a kisebbségi törvényhozók állandó sürgetésére a kormány elhatározta, hogy rendezni fogja azoknak a magyar közalkalmazottaknak a helyzetét, akiket annak idején azért bocsátottak el állásukból, mert nem akarták letenni a hűségesküt a román államnak a trianoni szerződés megkötése előtt. Boila Romulus kolozsvári egyetemi tanár, Maniu unokaöccse készítette el a javaslatot, amit a parlament elfogadott és a régenstanács 1929. augusztus 20-án léptetett életbe. A törvény kimondotta, hogy az *esküt nem tett köztisztviselők* megkaphatják a szolgálatuk elhagyásakor érvényes törvények szerint nekik járó nyugdíjat, amennyiben nem optáltak idegen állampolgárságért, elnyerték a román állampolgárságot, az országban laknak és záros határidőn belül leteszik a hűségesküt. E törvény s későbbi módosításai alapján sok magyar köztisztviselő kapta meg nyugdíját, egyes kategóriák helyzete azonban a bécsi döntésig függőben maradt, így kevés kivételtől eltekintve nem kaptak

nyugdíjat a volt magyar csendőrök, mivel a csendőr a román törvények szerint a hadügyminisztérium alá tartozik s Románia nem akart nyugdíjat adni olyan katonának, akik ellene harcoltak. Tizenegy évig labdázott az általános és vasúti nyugdíjpénztár az alacsonyabb fokozatú magyar vasutasokkal (váltókezelő, pályafelügyelő stb.) nem tudván eldönteni, hogy melyik illetékes nyugdíjuk folyósítására. Nem arányosították az osztrák-magyar hadseregben szolgált tisztek nyugdíját a román hadsereg tisztí nyugdíjaival sem.

Boilát és a kormányt ellenzéki oldalról sokat támadták a törvény miatt azért, hogy nemzeti ajándékot adott a román államot megtagadó magyaroknak s ebben a kérdésben a Magyar Párt nem védhette meg nyíltan Boilát, mivel ezzel csak ártott volna az ügynek. Boila Romulust későbbi politikai ellenfelei vagyonevizíós eljárás alá vonták és a Skoda szállításokkal kapcsolatos visszaélésekből kifolyólag, bár nem jogerősen, a bíróság egy évi börtönrre ítélte.

Tíz év óta a magyar felekezeti iskolák csak egy ízben, 1921-ben kaptak három és félmillió lej államsegélyt. A második Averescu kormány által előirányzott államsegélyt a liberálisok sohasem utalták ki. Most az állami költségvetésbe, bár nem a rendes kiadások közé, huszonötmillió lej kisebbségi iskolai államsegélyt vettek fel, amiből 10,500.000lej jutott a magyar felekezeteknek, de ez inkább csak jelképes államsegély volt, mert a szükségleteket nem közelítette meg. Egy tanerőre nem egészen 6000 lej (200 pengő) jutott évente, mint legmagasabb államsegély, noha 1913-ban ennek körülbelül négyszeresét is megadták egyes román tanerőknek, a szászok pedig több iskolai államsegélyt kaptak egy év alatt, mint a magyarok az utolsó tíz évben együttvéve.

A közigazgatási „önkormányzat“.

A nemzeti parasztpárt egyik programpontja a helyi önkormányzat visszaállítása volt. Amikor a hatalmat átvették, a liberális községi és megyei tanácsokat feloszlatták és helyükbe bizalmi embereikből időközi (interimar) bizottságot neveztek ki. Ezek tartották kezükben a helyi közigazgatást a Maniu kormány uralmának legnagyobb

része alatt, bár 1930. február és márciusában megtörténtek a közigazgatási választások. A február 5-i megyei tanácsválasztásokon a Magyar Párt Udvarhely, Háromszék, Kolozs és Fogaras megyében önálló listával indult, Erdély és a Bánság többi 20 megyéjében a magyarság a nemzeti parasztpárttal kötött választási egyességet. A négy előbbi megye közül Udvarhelyen 30-ból 24, Háromszéken mind a harminc, Kolozs megyében 36-ból 10 helyet biztosított magának a Magyar Párt, Fogaras megyében az önálló magyar lista nem érte el a szavazatok 20%-át, ami a megyei tanácsban való képviselőlethez szükséges. Az egyezményes listák alapján Csik megyében 30-ból 25, Biharban 42-ből 14, Maros-Tordában, Szatmárban és Szolnok-Dobokában 36-ból 12, Szilágyban 36-ból 11 helyet nyert a megyei tanácsokban a magyarság, de a többi megyében, bár kevesebb tanácsossal, szintén képviselőlethez jutott. Az egész megszállott területen a 768 tanácsosi helyből 195-öt, vagyis az összes helyek 25.4%-át nyerték el a Magyar Párt jelöltjei. A számarányból is látszik, hogy ott, ahol önálló listával indult a magyarság, erős kormány-nyomás volt tapasztalható. A választott tagok mellett a megyei tanács jogszerinti tagja lett, bár csak tanácskozási joggal, a megye területén a legnagyobb hívőszámmal rendelkező kisebbségi egyháznak legmagasabb rangú képviselője is.

A községi választások február 11. és március 14-e között zajlottak le. A megszállt terület 4.210 falusi községének választási eredményeit összefoglalóan nem hozták nyilvánosságra. A városokon az Országos Magyar Párt *szabad kezet adott tagozatainak*, hogy önállóan, a többi kisebbségekkel együtt, vagy más politikai pártokkal kötött választási megegyezés alapján vegyék fel a választási küzdelmet. Egyedül a liberális és kommunista párttal való megegyezés lehetőségét zárta ki. Kartel esetére azt is hangsúlyozta a pártvezetőség, hogy a jelöléseknél a magyarság lélekszámarányának kell alapul szolgálnia s az arányszám megállapítása alkalmából a jogszerinti tagok száma is figyelembe veendő, mivel a törvény sokkal több román, mint kisebbségi tanácsosnak biztosít jogszerinti helyet. A pártközpont utasításaitól csak szórványosan tértek el. Így Marosvásárhelyen dr. Bernády György Magyar Polgári Demokrata Blokkot alapított s a hivatalos egyezményes listával szemben 7 magyar tanácsost hozott be, akik

nem tartoztak a Magyar Párt kötelékébe; kisebb kilengés fordult elő még Balázsfalván és Szamosújváron. Az önálló lista Aradon 32-ből 14 helyet, Székelyudvarhelyen 18-ból 12, Sepsiszentgyörgyön és Nagykárolyban 18-ból 10-et, Csíkszeredán és Vajdahunyadon 16-ból 10, illetve 4 helyet hozott a Magyar Pártnak. De képviselőhez jutott a Magyar Párt Déván, Máramarosszigeten és Szászvároson, ahol kisebbségi blokkot szervezett, valamint a többi városokban, ahol a kormányt támogatta; az ellenzéki pártokkal való szövetkezése pedig Resicabányán eredményes, Orsován eredménytelen volt. A terrortól nem mentes választáson a megszállott terület 49 városában 1010 helyből a Magyar Párt 291-et, vagyis a helyek 28.8%-át nyerte el, ami távolról sem felelt meg a városlakó magyarság arányszámának.

A magyar közigazgatás tehát alkotmányos keretek közé kezdett terelődni, a magyar tanácsosok megjelentek a megyei és községi tanácsokban, a nyelvhasználat kérdését azonban nem szabályozta semmiféle törvényes intézkedés. Ennélfogva mindenütt más gyakorlat alakult ki e amíg Aradon a városi tanácsban szabad volt magyarul beszólni, Kolozsváron a városi tanácsban technikai obstrukciót rendezett a liberalo-averescanus blokk, ha valaki más, mint román nyelven mert megszólalni.

Mint derült égből a villámcsapás hatott *Dobrescu kolozsvári tartományi igazgató 503711930. április 7. számú leirata* a prefektusoknak, mely szerint a megyei és községi tanácsok és bizottságokban „semmiféle indokolás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, a bizottsági tagok felvilágosításokat kérjenek vagy adjanak, vagy az ülésekről jegyzőkönyvet vegyenek fel“. Ellenkező esetben a tanácstagok más nyelven tett nyilatkozatai meg nem történnének tekintendők és nem foglalhatók jegyzőkönyvbe. Dobrescunak a rendelet kiadásakor már vaj volt a fején, csíki erdőpanamája miatt elbocsátás előtt állott s mint utána és előtte sok hasonló helyzetbe került román politikus tette, népszerűsége és becsülete visszanyerését úgy gondolta legjobban elérhetőnek, ha rúg egyet a kisebbségekben. A rendelet a Magyar Párt tanácsosainak elevenjébe vágott, mivel akkor a tanácsokban még nem volt képviselve az az új nemzedék, mely a román nyelvet az iskola-

padokban tökéletesen elsajátította. Dobrescu később úgy magyarázta a rendeletet, hogy ő törvényes rendelkezés híján csak egy tényt állapított meg. Amikor pedig a Magyar Párt képviselői a miniszterelnökhöz fordultak, Maniu hivatalosan kérdést intézett Dobrescuhoz, aki most azt Válaszolta, hogy ilyen rendeletet nem adott ki, Willer József e tárgyban bejegyzett interpellációja pedig válaszolatlanul maradt. Pár nap múlva Vaida belügyminiszter kijelentette a Brassói Lapok munkatársának, hogy a Dobrescu-féle rendelet nagyon jó és bármelyik percben ő is aláírná.

A közigazgatási önkormányzat korántsem működött úgy, amint az a magát demokratikusnak nevező kormányzattól elvárható lett volna. Hegedűs Nándor június 24-én az időközi bizottságok hatáskörét bővítő javaslat ellen szólalt fel, mivel az a javaslat „elkobozza a törvényhatóságok és községek önkormányzatát. És ha egy évvel a közigazgatási törvény jogerőre való emelése után a községi és megyei tanácsok még máig sem alakultak meg, ez azt jelenti, hogy *a közigazgatási törvény megbukott és csődöt mondott*“. Háromszéken, ahol a választáson az összes helyre magyar jelölt jutott és Sepsiszentgyörgyön, ahol 18-ból 10 magyar tanácsost választottak, még mindig kizárólag román tagokból álló időközi bizottság működött, Udvarhelyen a Magyar Párt megválasztottál helyett „kormánypárti“ magyarokat nevezett ki a belügyminiszter a tanácsba. Ezek a bizottságok pedig nem feelve a község és megye törzsökös lakóinak, a közvagyonnal felelőtlen gazdálkodásba kezdtek.

November 28-án Gyárfás Elemér a válaszfelirati vitában, amikor már a kormány is belátta és programjába vette a közigazgatás újabb reformját, rámutatott azokra a súlyos visszaélésekre, amiket az időközi bizottságok még mindig elkövetnek. A nyelvhasználati kérdésnél felhozta a kolozsvári közigazgatási bíróság október 27-i ítéletét, melyben kimondták, hogy magyar nyelvű beadványokat nem fogadhat el többé a város s így hatályon kívül helyezte az erdélyi kormányzótanács által életben tartott magyar nemzetiségi törvény, az 1868: XLIV. törvénycikk intézkedéseit,

II. Károly király trónralépése.

Amíg a parlamentben, és a vármegyékben a helyi önkormányzatról és a nyelvhasználatról folyt a vita, lassan Romániára is ránehezedett a nyugatról jövő gazdasági válság és derékban törte ketté a háború után nagy lendületet vett fiatal és gazdag ország közgazdasági életét. A válság hullámai a magyarság intézményeit és egyéneit fokozottan sújtották. Az anyagilag sokkal rosszabb helyzetben levő magyarság takarékosági tőkéjét elvitték a bankbukások, a vállalati leépítések munkanélkülivé tették a tisztviselői és munkás osztály egy részét, a gabonaárak zuhanása és az ipari termékek magas ára megbénította a falusi nép vásárlóképességét és válságba sodorta a népen nyugvó egész gazdasági felépítményt.

A gazdasági válság a politikára is súlyosan kihatott. A magyar közalkalmazottak legnagyobb részét elbocsátották. A gazdasági válság most leépítésre kényszerítette az állami üzemeket, amelyeknek vezetői természetesen a megmaradt kisebbségi közalkalmazottak elbocsátására kerestek ürügyet. Ezt meg is találták a nyelvvizsgákban s így elsősorban a vasútnál Stan Vidrighin vezérigazgató a román nyelv hiányos ismerete miatt tömegesen bocsátotta el azokat a magyar munkásokat, akik tíz éven keresztül kitűnően beváltak. Az elbocsátottak sem fizetést, sem végkielégítést nem kaptak, hanem a nyugdíjtörvény értelmében csak ha elérik az 57 éves korhatárt és a megfelelő szolgálati idejük is megvan, akkor folyamodhatnak majd nyugdíj után. Hegedűs Nándor a képviselőházban rámutatott arra, hogy az ilyen alaptalan elbocsátások a magyarság egyik értékes rétegének bolsevizálásához vezetnek és a nyugdíjtörvény módosítására tett javaslatot, — teljesen eredménytelenül. A magyar vasutasok, postások, közigazgatási, bírósági és pénzügyi tisztviselők elbocsátása a bécsi döntésig szakadatlanul folyt.

A gazdasági válságról a figyelmet rövid időre csak a júniusban kitört politikai válság tudta elterelni. 1930. június 7-én váratlanul megérkezett az országba Károly extrónörökös, akit többszörös lemondása után a liberális többségű nemzetgyűlés 1926. január 4-én megfosztott trónöröklési jogától s aki azóta külföldön élt. A váratlan esemény belpolitikai válságot robbantott ki. A régenstanács-

bán akkor Miklós királyi herceg és Miron Cristea pátriárka mellett az 1929. október 9-én elhunyt Buzdugan régens helyén Sáráteanu semmitőszéki bíró ült, aki a nemzeti parasztpárt vezetőivel való rokonsága révén került ilyen magas állásba. A váratlan hazatérés áthúzta Manin számításait, aki a régenstanáccsal jól ki tudott jönni. Még kínosabb helyzetbe kerültek a liberálisok, akik annakidején Károly trónörökösöt száműzték és még apja halálos ágyához sem engedték vissza. Brátianu Vintila most is kitarzott a trónfosztás mellett, mert tudta, hogyha Károlyt ismét királlyá kiáltják ki, a liberálisok többé nem kerülhetnek kormányra. Az ország népe a nehéz gazdasági helyzetben Messiást várt, a katonaság Károly mellé állott s így nem lehetett kitérni az elől, hogy a nemzetgyűlés Károlyt jogaiba visszahelyezze. Maniu lemondott a miniszterelnökségről, mivel nem akarta megszegni Mihály királynak tett esküjét és az eskütétel idejére Mironescu egyetemi tanár és petróleum-mágnás alakított kormányt. A június 8-ra összehívott nemzetgyűlés a liberálisok távollétében 485 szavazattal 1 ellenében megsemmisítette a január 4-i trónfosztási aktust. A régenstanács egy langymeleg nyilatkozattal lemondott, de nem tudták, hogy mit csináljanak Mihály királlyal, aki most ismét trónörökös lett. A nemzetgyűlés a tízéves Mihálynak a „Gyulafehérvár nagy vajdája“ címet adományozta, amire Iorga azt mondta, hogy operettbe illik. II. Károly Pop Cicio István házelnök kezébe tette le az esküt: „Esküszöm az élő Istenre, hogy uralkodásom alatt minden ténykedésemmel *betartom az alkotmányt, a román törvényeket és megőrzöm az ország területi épségét*“. A Magyar Párt részéről Bethlen György szólalt fel a nemzetgyűlésen, kijelentve, hogy pártja nem működött közre a trónfosztó határozat meghozatalánál s így a II. Károly trónralépéséről szóló javaslatot megszavazza: Éljen a király!

Az egynapos Mironescu kormány lemondása után a király arra törekedett, hogy a válság leküzdésére koncentrációs kormányt hozzon létre. A liberális pártra nem lehetett számítani, különben is a pártot a király-krízis kettészakította s míg az öreg liberálisok Brátianu Vintilával az élen, nem békültek ki az uralkodóval, a fiatal liberálisok vezére, Brátianu Ionéi fia, Brátianu György egyetemi tanár kihallgatáson jelent meg II. Károlynál.

A kormányalakítási megbízást egymásután adta vissza Maniu és Presan marsall, míg végül mégis csak Maniu alakított kormányt, a parlamenti többségből. A Maniu kormány azonban nem volt hosszúéletű. Manoilescunak, a király bizalmasának a kormányban való jelenléte kiélezte a belső ellentéteket s bár a valuta stabilizációját sikerült végrehajtania, a gazdasági helyzet katasztrófális maradt. Október 7-én a Maniu kormány lemondott és ismét Mironescu jött uralomra, kihagyva a kormányból Maniut és Vaidát.

Ugyancsak október hónapban, 26-án tartotta meg a Magyar Párt *ötödik országos nagygyűlését Szatmárnémetiben*. Soha egységesebben nem nyilatkozott meg a magyar nép a Magyar Párt mellett. A reformcsoport vezetője kijelentette, hogy félre kell államok, mert nem tudtak eredményt elérni, a néppárti töredék megnyilatkozása pedig teljesen elmaradt, csak a sajtóból öltögették egyesek nyelvüket a magyarság parlamentjére. A szakosztályok közül különösen a gazdasági szakosztály ülési elnökei emelkedtek ki, ahol harminckét előadás és az azt követő vita során kimerítették a termelési, fogyasztási, hitel és erkölcsi válság minden lényeges kérdését. A vezetőség nagyjában ugyanaz maradt, csak a nagyváradi Túri Kálmánt választották meg alelnöknek. Ambrózy Andor a bánási tagozat elnöke és Balogh Arthur pedig elnöki tanácsstagok lettek. Bethlen György elnöki megnyitójában keserűen állapította meg, hogy a kormány csúfot üzött a gyulafehérvári határozatokból, Genfben pedig Páneurópáról szónokolnak, kisebbségi jogok nélkül. A határozati javaslatot Abrudbányai Ede országgyűlési képviselő terjesztette elő azzal, hogy az égbekiáltó panasz legyen. E szerint:

„Az Országos Magyar Párt szatmári nagygyűlése... ünnepélyesen tiltakozik Maniu Gyula, Mironescu és Titulescu uraknak a világ közvéleménye felé tett kijelentései ellen, mintha Románia kisebbségei boldog állapotban, a méltányosság és egyenlőség áldásai közepette élnének. Ellenkezőleg: a nagygyűlés kijelenti, hogy azt a tényleges és jogi egyenlőséget, amelyet a kisebbségi szerződés a közélet és magánélet minden terén Romániára is kötelezővé tett, nem csak megvalósítva nem látja, hanem ehelyett még a kormányok

gazdasági politikája is a kisebbségek nemzeti létének megdöntésére irányul“.

Népszámlálás és nyelvhasználat.

A Mironescu kormány kisebbségi politikája semmiben sem különbözött elődjétől.

1930. december 29-én tartották az első hivatalos népszámlálást, miután az 1920. évi népszámlálás adatai csak magánkiadásban jelentek meg, az 1927. évi népszámlálási kísérlet pedig kudarcba fulladt. Az 1930. évi népszámlálás községenkénti nemzetiségi adatait csak 1940-ben hozták nyilvánosságra. Az összeírást a nemzetiség (neam) és az anyanyelv ismérvei szerint végezték. E szerint az egész ország főbb nemzetiségeinek megoszlása a következő:

	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó
Nemzetiség szerint	18,057.028	12,981.324	1,425.507	745.421	728.115
	100.00	71.9	7.9	4.1	4.0
Anyanyelv szerint	18,057.028	13,180.936	1,554.525	760.687	518.754
	100.00	73.00	8.6	4.2	2.9

A magyarok tartományonként a következőképen oszlanak meg:

	Körövidék				
	Erdély	Bánság	Máramaros	Olténia	Havasalföld
Nemzetiség szerint	934.642	97.839	320.795	2.557	33.806
	29.0	10.4	23.1	0.2	0.8
Anyanyelv szerint	997.653	105.584	377.475	2.255	32.980
	31.0	11.2	27.1	0.1	0.8

	Dobrudzsa	Moldva	Besszarábia	Bukovina
	Nemzetiség szerint	2.194	20.964	829
	0.3	0.9	—	1.4
Anyanyelv szerint	2.077	23.894	747	11.860
	0.3	1.0	—	1.4

Azt, hogy a népszámlálás miért talált csak ennyi magyart Romániában, megérthetjük Willer József 1931. február 6-i képviselőházi beszédéből, amelyben rámutatott a népszámlálással kapcsolatos visszaélésekre. Háromszéken a számlálóbiztos Szűcs, Keresztes, Gyürki, Mátyás és Kádár nevű székelyeket Suciú, Cheresteşiu, Giurciu, Mátéi, Cadariu-nak és románnak keresztelte el. De Szatmár és

Szilágy megyében követték el a legtöbb visszaélést a magyarok kárára. Magyar Bálint szaniszlói plébánost nem akarták magyarnak beírni, Szőke Mihály érmihályfalvi plébános ellen pedig lázítás címén eljárást indítottak, mivel azt mondta híveinek, hogy lelkiismeretük szerint bevallhatják a tiszta igazat, mert visszaélések ellen megvéd a kormány tekintélye. Kolozsváron különféle ürügyekkel hívták fel a polgárokat a városházára és magánkihallgatáson igyekeztek őket bevallásuk megváltoztatására bírni.

A nyelvkérdés mindig gyenge pontja volt a nemzeti-parasztpártnak s még egy év sem telt el az emlékezetes Dobrescu rendelet óta, amikor Ionescu tábornok, a vasutak vezérigazgatója is illetékesnek érezte magát a nyelvhasználat szabályozására. Az új vezérigazgató az igazgatóság hozzájárulásával körrendeletét bocsátott ki, amelyben *megtiltotta a vasúti alkalmazottaknak, hogy bármiféle kérdésre, mélyet kisebbségi nyelven intéznek hozzájuk, feleletet adjanak* akkor is, ha véletlenül ismerik az illető "nyelvet. Február 16-án Kolozsvárt végzett szemléje alkalmával Ionescu elismerte az újságírók előtt a rendelet kiadását, de hozzátette, hogy ez nem vonatkozik a nyugati nyelvekre, hanem csak a kisebbségi és elsősorban a magyar nyelvre. Hogy ez gyakorlatilag mit jelent oly államban, amelynek majdnem egy harmada kisebbség s ahol a vasúti alkalmazottak jelentékeny része is kisebbségi polgár, azt felesleges bővebben magyarázni. Közben pedig az elbocsátásokkal párhuzamosan megkezdődött a magyar vasutasok áthelyezése az Ókirályságba azon a címen, hogy nem tudnak eléggé románul s hogy ne legyen alkalmuk a közönséggel magyarul beszélni. Alig tette ezt szóvá Gyárfás Elemér a szenátusban, Hegedűs Nándor egy másik nyelvhasználati sérelmet vitt a képviselőház elé, azt, hogy a rendőrhatalóságok csak kétnyelvű plakátok kiragasztását engedélyezték, noha a választásokon a román pártok kizárólag magyar röpiratokkal és falragaszokkal agitálhattak. Ezekből a kiragadott példákban is látható, hogy a gyulafehérvári határozatokat megalkotó pártnak sem volt fogalma arról, hogyan kell soknyelvű országot igazgatni és az elvakult sovinizmus nem ismert sem célszerűségi, de még kevésbé humánus szempontokat.

A „szakértők“ kormánya.

1931. április 4-én a Mironescu kormány benyújtotta lemondását s a történetírók találják majd ki, hogy ebben a király körüli kamarillának, a párt belső egyenetlenségeinek, vagy a gazdasági válságnak volt-e nagyobb szerepe? Az uralkodó hazahívatta Titulescu londoni követet, aki „a király és a Népszövetség nevében“, mint megbízott miniszterelnök, koncentrációs kormányt próbált összehozni. II. Károly huszonnégyszázötven évvel ezelő ultimátumot adott a pártvezéreknek a kormányba való belépésre, majd amikor már ez sem használt, egykori nevelőjét, Iorga Miklós egyetemi tanárt bízta meg azzal, hogy parlamenten kívüli kormányt alakítson. A sokoldalú történettudós maga mellé vette Románia két legjobb közigazgatóját, az öreg és cinikus C. Argetoianut és a fiatal és tetterős M. Manoilescut. Ez utóbbi az előző kormányban is a király bizalmasa volt, mivel Károlybarát magatartása miatt börtönt is viselt, amíg az uralkodó emigrációban élt. Így alakult meg az úgynevezett „szakértők vagy személyiségek kormánya“, mely a parlament feloszlása után kiírta az országos választásokat.

Ilyen előzmények után határozta el a Magyar Párt intéző bizottsága, hogy ismét önállóan indul a választási küzdelembe, annál is inkább, mivel Manoilescu, amikor Temesváron megkérdezték, hogy a kormány milyen álláspontra helyezkedik a választásokon, kijelentette: őszinte, lojális, nyílt és becsületes ellenfelek leszünk! A politikai életben jártasok azonban tisztán látták, hogy a kormánynak, mely személyiségekből áll, akik mögött nincs tömeg, nagy terrort kell kifejtenie a szavazatok 40%-ának megszerzése érdekében, ami a parlamenti többséget biztosította, így is történt.

Május 23-án Bethlen György Kolozsváron tartott programbeszédében részletes beszámolót adott a politikai helyzetről. A pártelnök rámutatott mindazokra a csalódásokra, amelyek a nemzeti parasztpárt két és fél éves kormányzása alatt érték. A sokat ígért kisebbségi törvény lekerült a napirendről, közigazgatási autonómia helyett a tartományi igazgatóságok korcsosult látott napvilágot, a nyelvhasználatot kihagyták a közigazgatási törvényből s helyette Ionescu-féle

rendeleteket adtak ki, a népszámlálásból kismimiztek, a névelemzés, felesleges iskolák létesítése tovább folyt, a gazdasági helyzet katasztrófálissá vált, a takarékoskodást a kisebbségi iskoláknak és egyházaknak adott fillérek megvonásán kezdték, Erdély továbbra is gyarmati sorban maradt, — ezt hozta a demokrácia kormánya Romániában. A pártokból való kiábrándulás közepette megállapította, hogy „a mi pártunk az összes pártok között kiváltságos helyzetben van. A mi pártunk a parlamentben alkotni igazán nagyon keveset tudott, mondhatjuk: a nagyobb rosszat elhárította, hogy csak a kisebb rossz ért bennünket. Pozitív alkotásokat azonban nem tudott létrehozni és íme mégis *ennek a pártnak az erkölcsi alapja és ebből kifolyólag választóival való összekötetése ma is érintetlenül fennáll.* Sőt még erősödött is“. A zsidó nemzeti párt megalkulásával kapcsolatban kijelentette, hogy a Magyar Párt tagja lehet az is, aki műveltségénél fogva magát magyarnak vallja s az ilyenek érdekeit párt ezentúl is megvédi. A munkáskérdésre rátérve, rámutatott arra, hogy a szociáldemokrata párt eddig egyetlen magyar embert sem hozott be a parlamentbe, pedig a román szociáldemokraták Magyarországon mindig fenn tartották a nemzeti kapcsolataikat. Egyébként a Magyar Párt a kisegzisztenciákat is pártolja.

Mint pozitív teendőt első ízben hangoztatta, hogy *Erdély sorsának irányítását az itt élő nemzeteknek egymással összefogva kell kezükbe venniök* s ennek első feltétele adva volna azáltal, ha a nemzeti parasztpárt visszatérne eredeti programújához, Ez a megoldás azt jelentené, hogy „Erdély újra megtalálná önmagát és végre talán az a sok energia, amely a kisebbségek lenyűgözésére fordítatik, az itt élő népek egyenlő boldogulását szolgálhatná“.

A június 1-i képviselőválasztás és a június 4-i szenátorválasztás a liberálisok hagyományos módszerei szerint folyt le. Iorga, akinek az azelőtti parlamentben Averescu-ékkal együtt csak 5 képviselője volt, most „megszerezte“ magának az óliberális, német, ukrán és regáti zsidó párttal „Nemzeti Egység Pártja“ címen szövetkezve, a parlamenti többséget. A magyar választók hősies magatartásának kö-

szönhető, hogy a Magyar Párt átmenthette legutóbbi parlamenti csoportjának alig több mint felét. Csík és Udvarhely megyében például, ahol a Magyar Párt 1928-ban tizenhatezer, illetve tizenötezer szavazatot kapott, most csak kilencezer, illetve négyezer szavazatot kapott a Magyar Párt jelöltjeire s mandátumhoz jutottak olyan román urak, akiket a jó székelyek életükben sohasem láttak, de még nevüket sem hallották. Udvarhely megyét katonaság szállotta meg a választások idejére. A választást vezető bírósági elnök, V. Pella, magával hozta egyetemi tanár fiát, a bírósági vizsgáztató bizottság tagját s a szavazóközetek vezetőinek ókirályságbeli fiatal bírósági elnökeket hoztak, akiknek az ifjú Pella előtt kell majd vizsgát tenniük. Mondanunk sem kell, hogy a választási vizsgát itt tették le az országban a legjobb eredménnyel: csak a román választókat engedték szavazni s a székelyek még az urnák közelébe sem juthattak. A csíkmezei Ditróban a képviselőválasztáson alig néhány szavazatot kapott a Magyar Pártra, a szenátorválasztáson pedig, ahol nem volt visszaélés, a szavazatok 75%-át Gyárfás Elemér kapta. Három nap alatt így megváltozhatott a székelyek véleménye? Szatmáron a szatmármegyei körzet választóit egy rendőrkormányzó a húsz kilométerre fekvő Nagyszokond községbe küldte szavazni, noha a szavazóközpont a városban volt s amikor azok onnan vonaton visszajöttek, a vonatot katonaság szállta meg és senki sem adhatta le szavazatát. Brassóban a kormánypárt magyar nyelvű plakátot nyomtatott azzal a céllal, hogy a Magyar Pártot kompromittálja. Ebben háromszor szerepelt az a kijelentés, hogy „bűzös oláh”.

Amikor Gyárfás Elemér a képviselőházban szóváltotta az udvarhelymegyei választási visszaéléseket, azzal vágtak vissza a többségi képviselők, hogy a székelyek elmagyarosodott románok.

Ilié Cămpianu: Kénytelen voltam félbeszakítani, hogy leszögezzem, hogy a lakosság többsége ott román eredetű s ezeket mi most vissza akarjuk vezetni a román édesanyáéhoz...

Gyárfás Elemér: Azt hiszik Önök, hogy csendőrszuronyokkal fogják ezeket a román édesanyáéhoz visszavezetni?... Nem. Csak a kultúrával nyerhetik meg s nem a szuronyokkal s azokkal a választási eszközökkel, amelyeket ottan alkalmaznak.

Iorga: Lehetséges, hogy elloptak néhány szavazatot Udvarhelyen, de önök ellopták századokon át ennek a népnek a lelkét! (Taps.) Ha a magyar parlamentben beszélt volna valaki így, az ablakon repült volna ki! (Tombolás a többség padjaiban.) Nem engedhetem meg, hogy ön itt a román népet sértegesse.

Gyárfás: ...Mindössze azt mondtam, hogy nem ez az alkalmas idő és hely annak mérlegelésére, hogy vajjon az elmagyarosodott románok vagy az elrománosodott magyarok száma volt-e nagyobb?

Iorga: Íme, megismétli! (Nagy taps a többség padjairól.)

Végeredményben a képviselőházba tíz magyar képviselő jutott be: Hegedűs Nándor, Szabó Béni, Pál Gábor, Szentkereszty Béla, Barabás Béla, Bethlen György, Willer József, Jakabffy Elemér, Jósika János és Laár Ferenc személyében, a szenátusba pedig csak Gyárfás Elemér és Sándor József. Állásánál fogva tagja maradt a szenátusnak Makkai Sándor református püspök.

A kisebbségi alminiszterség.

Iorgát rövid egyéves kormányzása alatt az a szándék vezette, hogy a kisebbségi kérdést valahogy dűlőre juttassa. A Sorbonne-on és külföldi kongresszusokon tartott előadásain állandóan hangsúlyozta, hogy ő a békés nacionalizmus híve s bár a románok római eredetéből ő csinált politikai elméletet s a székelyek román származását sohasem szünt meg hirdetni, szélsőséges temperamentuma más-
kor épen az ellenkező végletbe hajtotta és ilyenkor a kisebbségek védőjének igyekezett feltüntetni magát. Mivel miniszterelnökké történt kinevezését a román tömegek nagyon hűvösen fogadták, a kisebbségi kérdés levezetésével próbált a gazdasági bajoktól elkínzott országban nyugalmi helyzetet teremteni. Mindez csak kegyes óhaj volt, mert a tudós professzor mellett ott állott Argetoianu, aki a hatalmat a király bizalma folytán kezében tartotta s miután Manoilescut sikerült félreállítania, teljhatalmú diktátor maradt Iorga mögött, aki a román sajtó megállapítása szerint a kormányban csak a spanyolfal szerepét töl-

tötte be. Argetoianu pedig a realitások embere volt és az ókirályságbeli bojár cinikus egykedvűségével vezette az ország ügyeit

A kisebbségi kérdés fontosságát azzal akarta hangsúlyozni Iorga, hogy a miniszterelnökség mellé kisebbségi *alminiszternek kinevezte Brandsch Rudolfot*, akinek a Német Pártban is voltak már súrlódásai s akit a Német Népközösség később ki is zárt tagjai sorából. Az új alminiszter, a inedyési határozat értelmi szerzője, négy hónappal azelőtt a „Bukarester Tagblatt“-ban „Veszedelmes barátok“ cím alatt fejtette ki a magyarságról való véleményét. Szerinte egyik oldalon a többségi nép áll azzal a törekvéssel, hogy „egy kegyetlen történelmi múltban elnyomott fejlődést, minden téren előbbre hajtson“; a másik oldalon a kisebbségek állanak, három főcsoportra osztottan. Az első- csoport belső szervezettség híján a kisebbségi jogok gyakorlását, illetőleg nem jöhet tekintetbe, a második csoportba tartoznak a németek, akik konszolidált jogállamban akarják sajátos nemzeti életüket szabadon fejleszteni.

A harmadik csoport — a magyarok — „elsősorban *külpolitikailag orientált és határrevizióra gondol*, úgy, hogy számára a kisebbségi kérdés másodsorba kerül és főleg, csak agitációs eszközül értékeltetik“.

Ugyancsak kinevezte Iorga dr. Bitay Árpád gyulafehérvári római katolikus teológiai tanárt miniszteri szaktanácsosnak, aki Iorga Válenii de Munte-i szabadegyetemen tartott előadásokat, de Bitaynak sem hatásköre, de még íróasztala sem volt a miniszterelnökségen. A Magyar Párt elnöki tanácsa sajnálkozását fejezte ki, hogy az alminiszteri állást a nemzetkisebbségi pártok meghallgatása nélkül töltötték be és megütközéssel vette tudomásul, hogy a választás olyan politikusra esett, akinek politikai szereplésével szemben az egész magyarság indokolt bizalmatlansággal viseltetik. A parlamentben is szemére vetették Iorgának, hogy kisebbségi alminisztere nem alkalmas személy arra, hogy rajta keresztül akárcsak a németek rokonszenvét megnyerjék, a magyarok felé pedig Brandsch kinevezése egyenesen kihívásnak számít. A miniszterelnök erre a tőle megszokott szenvedélyességgel azt válaszolta, hogy nem enged beleszólást emberei megválogatásába, különben is meggyőződött arról, hogy Brandsch jó

román. A kisebbségi alminiszter ennek a feltételnek tényleg meg is felelt.

Kinevezése után Brandsch a sajtó képviselői előtt programot adott s ennek során kijelentette, hogy az alminiszterség új törvénytervezetet fõg készíteni a román nép és a kisebbségi népek közötti harmonikus együttmûködés biztosítására; tanulmányozni fogja a kisebbségek kérdéseit; állandó bizottságot szervez, melyben részt vesznek a kisebbségi pártok képviselői is; a többi minisztériumoknak szakvéleményt ad a kisebbségek egyetemét érintõ törvényjavaslatokkal kapcsolatban; gondoskodik arról, hogy a kisebbségi kongresszusokon román delegátus is részt vegyen(!), végül havonta jelentést készít. Azt is hangoztatta, hogy az alminiszteri hivatal csak tanácsadó szerv, ügyintézési joga nincsen. A programra a román sajtó részérõl élénk helyesléssel találkozott 8 a külföldi sajtót is megtöltötték vele; a kisebbségi pártok azonban tartózkodással fogadták, a javaslatba hozott pártközi bizottság pedig, fõként a Magyar Párt ellenállása miatt, sohasem jött létre.

A parlament megnyitásakor elhangzott trónbeszéd elsõ ízben ismerte el, hogy a román állam különbözõ országos népek összességébõl áll, amikor közös munkára szólította fel a pártokat, hogy „ezt az áldott országot és népeit, melyeknek élén õsisége, munkássága, vitézsége és áldozatai folytán a román nemzet áll“ boldogulásra vezessék. Ezt a nyilatkozatot már meglehetõs távolság választotta el Brátianu Ionéi ama nyíltan hangoztatott álláspontjától, mely szerint a romániai kisebbségi kérdés csak az asszimiláció útján oldható meg s a trónbeszédnek ezért a mondataért a többségi pártok minden oldalról heves támadás alá vették a miniszterelnököt. A Magyar Párt elnöke a válaszfelirati vitában méltányolta a trónbeszédnek ezt a részét és remélni óhajtotta, hogy ez a megállapítás üdvös gyakorlati következményekkel fog jární. A tények azonban az ellenkezőjét igazolták.

Iorga kultúrpolitikája és a római egyezmény.

Sokat vártak Iorga oktatásügyi reformjaitól, mivel ő maga mint tanügyi szakember, az ellenzéken gyakran kritika tárgyává tette Anghelescu iskolapolitikáját. Mindjárt kormányzása kezdetén be is nyújtotta a bakkalau-reátusi törvény javaslatát. Ez többek között azt a könyvnyitést is tartalmazta, hogy a felekezeti iskolák növendékei a román nyelven kívül a vizsga összes többi tárgyából, vagyis a román történelem, földrajz és alkotmánytanból is anyanyelvükön tehetnek érettségit. A képviselőházi bizottság azonban ezt a javaslatot oda módosította, hogy a nemzeti tárgyakon kívül a többi tárgynál a tanuló „egyidejűleg használhatja az iskola tannyelvét is“, tehát azoknál a tárgyaknál is csak kisegítő nyelvnek ismerte el a magyart, ahol eddig, legalábbis elméletben, magyarul lehetett vizsgázni. Ezért Gyárfás Elemér kénytelen volt arra kérni a szenátust, hogy hagyják meg a régi, Anghelescu-féle szöveget, mert a módosított javaslat kedvezőtlenebb helyzetbe hozza a magyar diákokat. A miniszterelnök pedig nem állott ki eredeti javaslata védelmére.

Egy másik balfogás volt az állami elemi iskolai törvény módosítása is. A régi törvény szerint az állami iskolák dologi kiadásait a község viseli, az állam csak a tanítók fizetését fedezi. Az államháztartás csődje következtében olyan módosító javaslatot terjesztettek be, mely a tanítók fizetésének felét is a községekre és megyékre hárítja át. Így tehát újabb terhet róttak azokra a székely megyékre, ahol gombamódra szaporították a román állami elemi iskolákat, nem is beszélve arról, hogy a népnek e mellett még a magyar felekezeti iskolát is, — állami támogatás nélkül, — fenn kellett tartania.

Nem válik dicsőségére Iorgának az sem, hogy az ő kormányzása alatt lépett ki a porondra a hírhedt Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár s a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kiadásában könyvet jelentetett meg „*Egy anakronizmus és egy kihívás: Az erdélyi római katolikus Státus*“ cím alatt. A minisztérium kebelében 1931 április 30-án a román állam és a Szentszék között kötött konkordátum, valamint a Státus kérdésének tanulmányozására történelmi és jogi bizottság alakult, Ghibu elnöklété mellett. Ennek a bizottságnak a kormányelnökhöz

intézett jelentését tette közzé Ghibu terjedelmes munkájában. A jelentés oda konkludál, hogy mivel az erdélyi római katolikus Státusnak semmiféle törvényes és kánonjogi alapja sincs, a román állam biztonsága szempontjából pedig kimondhatatlanul veszedelmes szervezet, tehát megszüntetendő s ennek következtében az általa visszaélés útján kezelt javakat az államnak el kell koboznia és elsősorban a kolozsvári egyetemnek kell átadnia. Így indult el Ghibu hajszája előbb a Státus és vehetői, majd a szerzetesrendek ellen is és előfordult, hogy a román telekkönyvi bíróság Ghibu egyszerű kérésére milliós ingatlanokat írt át a román állam nevére, amiből végeláthatatlan perek indultak meg s ezek során meghurcolták a katolikus vezető emberek legjavát.

A Iorgá kormány működésének utolsó hónapjára esik az úgynevezett római egyezmény megkötése. A Ghibu által indított hajsza oda vezetett, hogy szükségesnek mutatkozott a konkordátum IX., az erdélyi római katolikus Státusról szóló szakaszának a Szentszékkal való tisztázása. A. Ghibu vezetése alatt álló jogtörténeti bizottság azt javasolta, hogy a kultusz- és közoktatásügyi minisztérium egyszerű határozattal vegye birtokába a Státus vagyonát s ehez nem is kell felosztani a Státust, mivel jogi személyisége úgy sincsen. A javaslat szerint egy szakértőkből álló bizottság fog majd dönteni, hogy a vagyonnak melyik részét adják vissza a törvényesen megalakítandó római katolikus egyházi vezetőségnek és melyik részét fogja a kolozsvári egyetem, illetve a román állam megkapni. A kormány azonban, egy jogászbizottság szakvéleményére támaszkodva úgy találta, hogy az ügyet előbb a Szentszékkal kell tisztázni, nehogy a konkordátum megsértésével vádolhassák meg Romániát. Ghibu mindent elkövetett, hogy a római tárgyalásokra őt küldjék ki és legalább alminiszteri kinevezést kapjon s amikor ez nem történt meg, azzal vádolta meg Ghika külügyminisztert, hogy sabotálja a Státus ügyét. Erre a kormány Ghibu eddigi megbízását visszavonta s helyette Pop Valér erdélyi minisztert, a későbbi igazságügyminisztert bízták meg a tárgyalások levezetésével. Az új kormány megbízott hoászias tárgyalások után Bukarestben megállapodást létesített Cisar érsek, Mailáth püspök, Balázs András kanonok és Gyárfás Elemér szenátorral s azzal utazott le

Rómába, ahol Pacelli bíborossal 1932. május 30-án aláírták a konkordátum IX. szakaszának értelmezéséről szóló egyezményt. E szerint az „Erdélyi Római Katolikus Státus“ a „gyulafehérvári latin szertartású egyházmegyei tanács nevet veszi fel, mely a gyulafehérvári latin szertartású egyházmegye szerve s határozatai csak a püspök jóváhagyása után végrehajthatók. A Státus vagyonát a jövőben a gyulafehérvári püspök fogja adminisztrálni, a kultuszminisztérium és a bukaresti érsek ellenőrzése mellett. Az egyezmény megerősíti a vallás-, tanulmányi- és nyugdíj-alap, valamint a nagyszebeni Teréz árvaház tulajdonjogát, hangoztatva, hogy ezek csak az alapítvány céljaira használhatók fel. Megszünteti a Státus szolgalmi jogát a kolozsvári egyetem egyik épületrészére és a kolozsvári piarista templomba beengedi a kolozsvár-szamosújvári görögkatholikus egyházat, amely ott minden vasárnap és ünnepnapokon, még nemzeti ünnepeken is, istentiszteletet tarthat. A monostori kálvária templom és a minorita templom s a hozzátartozó ingatlanoknak görögkatholikus kézre juttatása után, a piarista templom időleges átengedése, magyar katolikus körökben méltó elkeseredést keltett.

A római egyezmény ellen azonban Ghibu nagy harcot kezdett, úgy állítva be a kérdést, mintha az irredenta Státus győzött volna a román érdekek felett, a kormány pedig merényletet követett volna el Románia szuverénitása ellen. Pop Valér válasziratában méltán hivatkozik Pacelli bíborosnak az egyezmény megkötése után mondott pohárköszöntőjére, mely szerint a román álláspont győzött s Pop miniszter elmondhatja, hogy „Veni, vidi, vici“. Az egyházmegyei tanács legközelebbi ülésén pedig, amikor felidéztek a Státus háromszázéves sajátos erdélyi múltját, az egyezmény előadója egy másik latin mondást idézett: „*Roma locuta, causa finita*“.

A hídverés.

Iorga egy éves kormányzása alatt jutott el Románia a gazdasági mélyponthoz. A gazdasági válság teljes súlyával nehezedett rá a fiatal és gazdag országra, az állampénztár kiürült s a köztisztviselők és köznyugdíjasok járandóságát felére, sőt egynegyedére szállították le, de

ezt is csak féléves késedelemmel tudták kifizetni. A kolozsvári nyugdíjasok végső elkeseredésükben emlékirattal fordultak a kormányhoz és azt javasolták, hogy amennyiben nem tudják őket fizetni, szavazzon meg a parlament egy egyszakaszos törvényt a következő szöveggel: „*A nyugdíjasok és családjaik — a kínos és szégyenteljes éhenhalás helyett — egyszerre és egy tömegben végeztessenek ki!*“ A kisebbségi lelkészek egy év alatt csak két havi államsegélyüket kapták kézhez, a hitvallásos iskolák segélyezéséről pedig szó sem lehetett. Közben állandóan folyt a magyar közalkalmazottak elbocsátása a román nyelv hiányos ismeretének ürügyével.

A Iorga kormány sem állhatta meg, hogy fel ne forgassa az egész közigazgatást. Az 1931. július 15-i törvény megszüntette a Maniuék által létesített tartományi igazgatóságokat és az 1925. évi liberális közigazgatási törvény központosító hagyományaihoz tért vissza. A kisebbségek nyelvhasználati jogát most sem kodifikálták, a helyi önkormányzatot teljesen megszüntették s a községi és megyei tanácsok helyébe időközi bizottságokat neveztek ki. Az erdélyi megyék 169 időközi bizottsági tagja közül Csík megyében 4, Biharban 2, Kolozsban, Torda-Aranyosban, Aradon, Máramarosban és Szilágyban csak 1—1 olyan tag szerepelt, aki a Magyar Párt kötelékeibe tartozott s mellettük még egynéhány romanofil magyart neveztek ki az időközi bizottságokba. A városok közül Brassó, Nagyszeben, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Nagyszalonta, Felsőbánya, Nagykároly időközi bizottságában nem foglalt helyet a Magyar Párt egyetlen tagja sem s a kormány által kinevezett bizottságok valóságos rablógazdálkodást folytattak a községek és megyék vagyonával.

A gazdasági bajokon Argetoianu császármetszéssel akart segíteni s ezért az ország népességének nyolcvan százalékát kitevő földműves lakosság adósságainak *konvertálására* dolgozott ki javaslatot. A Magyar Párt szónokai helyeselték a kormánynak azt a törekvését, hogy a gazdatársadalmon segíteni akar, de ugyanakkor a városi adósságok konvertálása érdekében is szót emeltek, mivel máskülönben ez utóbbiak amúgy is elviselhetetlen terhei még jobban megszorodnának. A Magyar Pártot a konverzióval szembeni magatartásáért sok támadás érte s

nemcsak a román, hanem a magyar sajtó egy része is azal vádolta meg, hogy ebben a kérdésben nem a tömegek, hanem a bankok oldalán áll. Pedig éppen Szabó Béni, a román parlament egyetlen kisiparos képviselője mutatott reá a képviselőház március 1-i ülésén arra, hogy a javaslat a kisipart, kereskedelmet és a városi ingatlanulajdonosokat sújtja leginkább. Az első konverziós törvény 1932 áprilisában lépett életbe s a magyar gazdatársadalomnak komoly segítséget nyújtott, amennyiben kimondotta, hogy azoknak a húsz holdon aluli birtokosoknak az adósságai, akik vagyonának legalább 30%-a falusi ingatlanból áll, 50%-kal leszállítatik, a fennmaradó tartozást pedig az adós 30 év alatt törlesztheti le s utána csak 4%-os kamatot köteles fizetni. De a törvény lehetővé tette a húsz holdnál nagyobb birtokosok bírói szanálását is, amennyiben adósságaik legalább 60%-a földvásárlásból vagy mezőgazdasági beruházásokból ered. A konverziós törvény azonban súlyos helyzetbe hozta a magyar hiteléletet. A törvény 55. §-a szerint a „Solidaritatea“ című román bankszövetségbe tömörült hitelintézetek konverziós veszteségeit az állam fogja fedezni s később külön törvénnyel kártalanították a román egyházakat is. A kisebbségi bankok és hitelintézetek nem részesültek ilyen állami támogatásban, s így mezőgazdasági kihelyezéseik felének elvesztését saját erejükből kellett viselniük. Ez volt a főoka a sorozatos bankbukásoknak s bár az erdélyi bankok közül sajnos alig egynéhány teljesített nemzetpolitikai hivatást, bukásuk magukkal rántotta sok kisember takarékosági tőkéjét.

A gazdasági válság legkilátástalanabb hónapjaiban, amidőn a kisebbségi magyarság minden politikai követelése holtpontra jutott, ismét felmerült az a gondolat, hogy helyes úton járnak-e a magyar vezetők, amikor idegőrlő egyhangúsággal csak a kisebbségi jogokat ért sérelmeket ismétlik! Vájjon a gravaminális politika helyett nem vezetne több eredményre a románsággal való lelki békekötés, ami a kisebbségi kérdés gyökeres rendezését vonhatná maga utáni Az európai külpolitikában akkor még a locarno-i együttműködés és a páneurópai tervek hódítottak, Magyarország pedig az állig felfegyverzett kisantanttól körülvéve, nem gondolhatott arra, hogy az utódállamokbeli kisebbségei érdekében erélyesen felléphessen. Ilyen körül-

mények között írta meg Spectator (Krenner Miklós) a kolozsvári „Ellenzék“ 1932. január 10. számában híres vezércikkét: „*Verjünk hidat*“

„Megerkezett a pillanat — úgymond — amikor meg kell kötni a lelki békét, a gazdasági békét, a militarista békét, a társadalmi békét... áthidalni a hivatalos politika területén is a győzők és legyőzöttek közé vajt szakadékot... Új tüzek mellé telepszünk s a nyársakat nem egymásmellébe fogjuk döfni, hanem jó lehetőségek pecsenyéjébe...“ A külpolitikában hónapok óta kísért egy dunai összefogás terve, mert csak ez lehet az osztrák-magyar monarchia gazdasági egységének helyébe. Vehet-e aktív részt az erdélyi magyarság ebben a kibontakozásban, vagy pedig ezután is csak szemlélője marad az eseményeknek? „Be kell avatkoznunk, mert úgy látszik, hogy az új helyzetben a történelem nagyobb feladatra is szánt bennünket, mint hogy a kisebbségi jogokat rettenetesen lassú előretöréssel, egyik gránátölcserből a másikig kúszva megszerezzük. Amit régebben hirdettünk: a híd szerepét kell vállalnunk az utódállamok s volt anyaországunk között tátongó úr átívelésére, ezt újból proklamálnunk szükséges, azután hamarosan cselekvő munkára transzformálnunk... Az utódállamok magyar kisebbségeinek kötelessége, hogy segítsenek a szükséges lelki atmoszféra megteremtésében. Szolgálniak kell a még szükséges lelki közeledés föltételeinek megszerzését, hiszen Magyarország geopolitikai s lélektani helyzeténél fogva középpontja minden lehetséges dunavölgyi tervezésnek, módszernek és rendszernek. Szabad-e nagy szerepünket elutasítani? Nem kötelességünk-e, hogy gőzerővel hirdessük a dunavölgyi közgazdálkodás szükségét, hogy foglalkozzunk a nagy történelmi kampány részleteivel alaposan, hogy a romániai és magyarországi sajtót, a román és magyar politikai világot felsarkantyúzzuk, hogyha gátlások merülnek fel, akkor azokat sietve szétromboljuk, hogy saját magunktartásának méltóságos és büszke fegyelmezésével a lelki közeledés minden kisiklását megakadályozzuk?“

„E szerény írásnak két célja volt: megerősíteni a nagy pillanatról mindenkiben élő tudatot; rábírní a

magyarság illetékes tényezőit, hogy fogjanak a nagy munka első részletéhez s ébresszék fel a román közvélemény figyelmét, mely a látszólagos érdektelenség, sőt közöny mögé húzódik.“

A közvélemény figyelmét tényleg sikerült felhívni a magyar-román hídverés kérdésére, mert a többségi és kisebbségi sajtóban egyaránt nagy hullámokat vert fél Spectator kísérlete. A román sajtó a cikk politikai hátterét találgatta s a kolozsvári „Patria“-t a legjobban az érdekelte, hogy a „Verjünk hidat“ Bethlen István barátjának, Bánffy Miklósnak lapjában jelent meg és így szenzációs külpolitikai akció kiindulópontja lehet. Ami pedig a kérdés érdemi részét illeti — Maniu lapja szerint — a hídverés akadálya a revizionista Magyarország; az erdélyi magyarság pedig nem közvetíthet a két ország között, mert nem tekinthető harmadik személynek, hanem csak Nagyrománia lakosságának egy részét képezi.

A Magyar Párt köreiben Spectator cikkét tartózkodással fogadták. A Magyar Párt a múltban nem egyszer hangoztatta a magyarság és románság egymásrautaltságát és megbékülésük szükségességét. Bethlen György fél-évvvel azelőtt tartott programbeszédében kijelentette, hogy Erdély sorsának irányítását „az itt élő népeknek egymással összefogva kell kezükbe venniök.“ Gyárfás Elemér külön kötetben adta ki két évtized alatt írt cikkeit, amelyeknek alap gondolata: „az erdélyi magyarságnak az az Istentől rendelt, világtörténelmi hivatása, hogy összekötő kapocs legyen a Közép-Európa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfaj között.“ A Magyar Párt képviselői a parlamentben számtalanszor elmondták, hogy a két nép, idegen nemzetek közé ékelve, végzetesen egymásra van utalva. Mégis most, amikor arról volt szó, hogy a magyarság a megbékülés érdekében politikai irányt változtasson, a Spectator-féle cikk ezen az oldalon is visszautasítással találkozott, épen azért, mert az általa javasolt fegyverszünet a kisebbségi harc felfüggesztését jelentette volna, az ennek ellenében várt eredmények bekövetkezése előtt.

A Magyar Párt nevében Bethlen György válaszolt és kijelentette, hogy nem látja nyomát a többség

és a kisebbségi magyarság között a „jó viszony rügyezésének“ s ezért nem helyesli a politikai moratóriumot, mert attól fél, hogy az a mai súlyos gazdasági helyzetben „sírunkba vihet“. A kormány megértő kisebbségpolitikát hirdet, tettei azonban ennek ellenkezőjét bizonyítják, „tehát politikai védekező harcunkban, jogaink kivívásáért folyó küzdelmünkben szünetet nem tarthatunk, semmiféle nagyobb feladatért sem, -mert ez halálveszedelemmel járna reánk nézve**“. A Magyar Párt kész minden olyan törekvést támogatni, mely arra irányul, hogy az itteni népek egymást kölcsönösen megértsék, de a kezdeményezésnek a kormány részéről kell kiindulnia. „Biztosra veszem — fejezte be nyilatkozatát — hogy amely mértékben javulni fog az erdélyi magyarság helyzete, ezzel egyenes arányban fog javulni Magyarország és Románia viszonya is. A hídépítésnek tehát ez lenne a legalaposabb módja.“

A Spectator cikke körüli vita lassan lecsendesedett, de a „hídverés“ fogalma benne maradt a köztudatban. A híd nem épült fel, mert a kormányzat semmi hajlandóságot sem mutatott kisebbségi politikája megváltoztatására, a Magyar Párt pedig — érthető okokból — nem akarta egyoldalúan letenni a fegyvert. A kormányzatnak módjában állott volna lényeges engedményekkel kihasználni a magyarság részéről mutatkozó kedvező hangulatot, hiszen maga Bethlen György is a kormánytól várta a kezdeményezést. Ez azonban nem következett be s a magyar panaszok csak szaporodtak, Spectatornak pedig cikkei miatt később sajtóperek sorozatát akasztották a nyakába. Már pedig hidat építeni úgy nem lehet, ha az csak az egyik oldalon épül, a másikon pedig mind távolabbra húzzák vissza a partot.

A Nemzetek Szövetsége előtt.

A párisi kisebbségi szerződés 12. szakasza kimondta, hogy amennyiben a szerződés rendelkezései olyan személyeket érintenek, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének vé-

delme alatt állanak. A kisebbségi jogok betartása feletti örökösödést pedig a szerződés a Nemzetek Szövetségének tanácsára bízta. A tanács minden egyes tagjának joga van felhívni a tanács figyelmét e kötelezettségek megsértésére, vagy a megsértés veszélyére. A kisebbségi szerződés tehát a tanácsnak ügyészi szerepet szánt s e szerint a tanácsstagjainak állandó ellenőrzés alatt kellene tartaniok a kisebbségi egyezményt kötött államot és ha ott valami kisebbségi jogsérelmet tapasztalnának, azonnal hivatalból fel kellene hívniok reá a tanács figyelmét. Ez az elgondolás azonban a gyakorlatban nem bizonyult keresztülvihetőnek. A tanács állandó tagjai a nagyantant hatalmak és később a szovjet, baráti, sőt szövetségi kapcsolatot tartottak fenn a kisebbségi szerződést kötött államokkal, egyedül Németország lépett fel a német kisebbségek érdekében 1926 és 1933 között, amíg tanácsstag volt. A tanács választott tagjai a világháborúban győztes vagy semleges államok képviselői közül kerültek ki, akiknek egy része maga is kisebbségi szerződést volt kénytelen kötni s így nem szívesen bolygatta a vele hasonló sorsban levő államok belső ügyeit, amikre különben minden ország rendkívül érzékeny volt. Románia 1926—1929-ig és 1935—1938-ig volt a népszövetségi tanács tagja, Magyarországot azonban sohasem választották be a tanácsstagok sorába.

A Nemzetek Szövetségének tanácsa, belátva a helyzet tarthatatlanságát, már 1920. október 22-én kimondotta, hogy *maguk a kisebbségek, vagy a tanácsban nem képviselt államok is felhívhatják a tanács figyelmét* bármiféle kisebbségi sérelem fennforgására, vagy annak veszélyére, de ennek csak tájékoztató jellege, van és a tanács közbelépését csak akkor vonja maga után, ha azt valamelyik tanácsstag magáévá teszi. A panasz elfogadhatóságát a főtitkár bírálja el és utána elküldi a beadványt az érdekelt államnak véleményezés végett. Ha az érdekelt állam válaszol, a panaszt a válasszal együtt megküldik a tanács tagjainak s ha egyik tanácsstag sem teszi a panaszt magáévá, az ügyet egy hármas vagy ötös kisebbségi bizottság tárgyalja le. Ilyen körülményes eljárás mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy az erdélyi magyarság 34 panasza közül csak kettő, a bánági telepések és a csíki magánjavak ügye került az illetékes fórum, a népszövetségi

tanács elé. A többi a kisebbségi bizottság jelentésével zárult le.

A trianoni békeparancs utáni első években először a magyar kormány és különböző magyarországi és külföldi egyesületek vitték a Nemzetek Szövetsége elé az erdélyi magyarság panaszait. A román agrárreformnak a magyar kisebbségre nézve sérelmes rendelkezéseit a magyar kormány két ízben is panasz tárgyává tette. Az Erdélyből származó első magyar panaszok is a földbirtokreform egyes sérelmes rendelkezései ellen irányultak. A román agrárreform ellen benyújtott panaszok közül kettő vert fel nagyobb port Genfben: *a telepes birtokok kisajátítása* és *a csíki magánjavak elkobzása* ellen beadott népszövetségi petíció. Mind a két panasz anyagát már a földbirtokreformmal kapcsolatban ismertettük.

Dr. Tornya Gyula csákovai ügyvéd mintegy 24.000 *bánsági és erdélyi telepes* nevében, akiknek a birtokai 24 holdnál kisebbek, 1925 február 18-án panaszt emelt az erdélyi agrárreform-törvény 10. cikke ellen, mely szerint az 1885 után telepített telepesek birtokai az illető vidéken megállapított hányad (lotul tip) mértékéig kisajátítandók a végből, hogy a 90. cikkben felsorolt igényjogosultakat ki lehessen elégíteni; továbbá az 1921. október 25-i törvény 2. cikke ellen, amely a magyar hatóságok 1918. december 1. után tett birtokjogi intézkedéseit semmisíti meg. A főtitkár február 28-án közölte a panaszt a román kormánnyal, de még a válasz megérkezése előtt a sürgősségi záradék alkalmazásával március 2-án megküldte a petíciót a tanács tagjainak is. A román kormány nevében Dúca külügyminiszter április 27-i kelettel válaszolt, hangsúlyozva, hogy a telepítés az elmagyarosítást célozta s amíg a magyar telepesek 15—25 holdas birtokon gazdálkodtak, a környékbeli románság föld nélkül élt; ez indokolja a rendkívüli kisajátítást. Az 1921. október 25-i törvény 2. cikkével azokat az intézkedéseket akarták felülvizsgálni, amelyeket a magyar hatóságok a magyar szuverenitás megszűnte és a román uralom tényleges átvétele közötti időben jogtalanul foganatosítottak. A főtitkár a választ május 7-én közölte a tanács tagokkal, amire dr. Tornya Gyula május 10-i pótpetíciójában újabb öt telepes község csatlakozását jelenti be, amit a főtitkár június 5-én közölt a tanács tagjaival. A tanács által kiküldött kisebbségi bi-

zottság, Belgium, Nagybritannia és Svédország képviselői, az ügynek a tanács napirendjére való kitűzését javasolták, ahol június 11-én foglalkoztak az erdélyi és bán-sági telepesek panaszával. Mello-Franco brazíliai delegátus, mint referens, bejelentette Titulescu londoni román követ nyilatkozatát, mely szerint a román kormány a tanács érdemi határozatáig nem fog változtatni a telepesek birtokállományának statusquo-ján, mire a tanács a kérdés tárgyalását a következő ülészakra halasztotta. Tornyó július 23-án új panaszt nyújt be, amelyben kimutatja, hogy a kormány kielégítheti a román parasztság földigényeit, a nélkül, hogy a telepesek birtokait ki kellene sajátítani. Augusztus 15-én táviratilag értesíti a főtitkárt arról, hogy Babsa községben 31 telepest megfosztottak birtokuktól, ami ellentmondásban áll Titulescu ígéretével. A főtitkár ezt 18-án közölte Titulescuval, mire ő 29-én kelt válaszában kijelentette, hogy a Tornyó táviratában foglaltak „egyszerűen nem igazak“.

A tanács szeptember 5-én foglalkozott érdemben a telepesek ügyével. Titulescu 700.000 aranyfrankot ajánlott fel a telepesek kártalanítására. Mello-Franco határozati javaslatában hangsúlyozta, hogy a hármass bizottság kétségesnek tartja az agrárreform törvény 10. szakaszának érvényességét, de véleménye szerint a román kormány ajánlata kedvezőbb a telepeseknek, mint a 10. szakaszt megsemmisítő bírói ítélet volna. Indítványára a tanács egyhangúan elfogadja a román kormány javaslatát, de a telepesek csak *másfél év múlva kapták meg a 700.000 aranyfrank kártérítést.*

Ugyancsak Tornyó Gyula 1925. július 19-én panasszal fordul a Nemzetek Szövetségéhez, mivel 129 torontálkeresztési magyar telepes birtokát az agrártörvény 7. a) cikke értelmében, mint a magyar katolikus vallásalap birtokát teljességében kisajátították. A főtitkár közlésére Petrescu Comnen szeptember 25-i válaszában a kisajátítást azzal indokolja, hogy a katolikus vallásalap birtoka holtkézi vagyon, ezeket pedig a 7. a) cikk értelmében teljes egészükben kisajátították, lettek légyen akár a korona, akár az állam vagyoni. Miután a főtitkár a választ közölte a tanács tagjaival, Tornyó Gyula 1926. január 4-én levélben és táviratban értesítette a főtitkárt, hogy a román kormánnyal időközben megegyezett és a panaszt

visszavonja. A román kormány január 6-i levelében ezt úgy értelmezte, hogy „a panaszosok beismerték panaszuk alaptalanságát, meg vannak elégedve a tett intézkedésekkel és a panaszt visszavonják“. A főtitkár mindkét levelet közölte a tanács tagjaival s az eljárást lezárta.

Az Averescu kormány uralomrajutása alkalmával a Magyar Párt elhatározta, hogy megkísérli az országban elintézni a magyar panaszokat. Három évig nem is érkezett egyetlen beadvány sem a Népszövetséghez az erdélyi magyarság részéről. Az eredmények azonban nem mutatkoztak s ezért 1928 őszén a Magyar Párt székelyudvarhelyi nagygyűlése Pál Gábor indítványára utasította az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa. Elsőnek a csíki magánjavak ügye jutott el Genfbe.

A csíkmegyei magánjavak név alatt ismert, a volt csíki székely határőrezredek leszármazottainak kizárólagos tulajdonát képező, a háború előtt 105,820.000 aranykoronára becsült vagyonkomplexumnak az agrárreform folytán történt kisajátítása, illetve elkobzása miatt Pál Gábor és társai, mint az érdekeltek képviselői, 1929. június 15-én panaszt terjesztettek a Nemzetek Szövetsége elé. A főtitkár közlésére a román kormány előbb október 2-án ideiglenes választ ad, majd 1930. január 9-i jegyzékében részletesen kitér a panaszosok három főérvére, a) A panaszosoknak az az állítása, hogy a kisajátítást végző Comitetul Agrár politikai szerv, nem felel meg a valóságnak, mert az agrárkomité nemzetiségre és politikai állásfoglalásra való tekintet nélkül végzi munkáját. A kisajátítást a román állam, mint a magyar állam jogutódja, hajtotta végre, mivel a magánjavak ennek a tulajdonát képezték volt. A kisajátított birtok legnagyobb részben a székely parasztság és csak kis mértékben a románság tulajdonába ment át. b) A panaszosok kisajátítás helyett elkobzásról beszélnek, mivel ingóságaikat is elvették, ezekhez viszont a román államnak „jure successionis“ joga volt. c) A panaszosok a naszódi és karánsebesi román határőrségek javainak meghagyására hivatkoznak, ezeket azonban nem lehet egy nevezőre hozni, mert a csíki magánjavakat 1848-ban elkobozták, míg a naszódi és karánsebesi határőrezredek birtoklási jogát semmiféle hatósági ténykedés nem szakította meg. A Perzsia, Nagybritannia

és Finnország képviselőiből álló kisebbségi bizottság újabb adatokat kért a román kormánytól, amiket az szeptember 3-i válaszában meg is adott.

Másfél éve folytak már a tárgyalások, amikor a román kormány 1930. december 20-i jegyzékében váratlanul illetékességi kifogást emelt a panasz állami bíróság elé utalását kéri. A hármass bizottság ezzel nem törődve, a panasznak a tanács napirendjére való kitűzését javasolja, ami meg is történik. A májusi ülészen Joshizawa referens (Japán) jelenti, hogy a román kormány a földművelésügyi minisztérium mellett hat tagú bizottságot küldött ki a panaszosokkal való tárgyalásra, aminek következtében a tanács elhalasztotta a petíció tárgylását. A tárgyalások nem vezettek eredményre, mivel a bizottság hallani sem akart a panaszosok tulajdonjogának elismeréséről, amire a román kormány a tanács szeptemberi ülészen újabb haladékat kért, amit a tanács meg is adott. Az 1932. januári tanácsülészen szintén nem jött megállapodás létre és Sato előadó (Japán) a helyzetet a következőképen foglalta össze: a panaszosok szerint a csiki magánjavak a határezen leszármazottaié, amit ellen érték nélkül elvettek, ugyanakkor, amikor a naszodi és karánsebesi hasonló vagyonok status quóját az agrárreform törvény fenntartotta. A román kormány szerint az állam tulajdonát képezték, amin a leszármazottak csak haszonélvezeti jogot gyakoroltak. Ezen a holtponon a tanács Sato indítványára úgy kívánt továbbjutni, hogy a román kormány által felvetett illetéktelenségi kérdés eldöntésére jogászbizottságot küldött ki.

Ez a határozat semmiképen sem volt helytálló. A román kormány kifogást emelt a Nemzetek Szövetségének illetékessége ellen és ha valamelyik tanácstag ellenkező véleményt jelentett volna be, a román kisebbségi szerződés 12.szakaszában értelmében a hágai állandó Nemzetközi Bíróság lett volna illetékes a kérdés eldöntésére. A véleménykülönbség bejelentésének ódiomát azonban egyik tagállam sem vállalta. E helyett kiküldöttek egy ad hoc jogászbizottságot, amelyet semmiféle szerződés nem ír elő és amelynek a felett kell döntenie, hogy a tanács foglalkozhat-e olyan panasszal, amellyel már másfél éve foglalkozik?

Időközben a főtitkár közölte a tanács tagjaival a kér-

dés egész dokumentációját, amely a Népszövetség hivatalos lapjában, a Journal Officielben is megjelent. A jogászbizottság elkészült munkájával és igen értékes elvi döntésben igazolta azt az álláspontot, hogy kisebbségi panaszoknak nem lehet előfeltétele belső állami fórumok ki-merítése. A tanács május 21-én Nagaoka (Japán) indítványára udvarias köszönetét mond a véleményért és ahelyett, hogy a magánjavak tulajdonjogának döntő fontosságú jogi kérdését vizsgálnák, „gyakorlati megoldás” keresésére hívják fel a norvég és angol kiküldöttek segítségével a román kormányt és az előadót. A tanács szeptember 27-i ülésén végül elfogadják Nagaoka javaslatát, mely az előző tárgyalások eredményeként így alakult ki: a jogi kérdés nyitva marad, a gyakorlati kérdés tekintetében pedig *a román kormány a régi magánjavakat részben visszaállítja és az igazgatás terheinek egy részét átvállalja*. E szerint 1. a régi „Administration des Biens de Ciuc” visszaállítandó, alapszabályai a román közjog szerint átdolgozandók. 2. Az összes városi ingatlanok és a régi igazgatás birtokában talált értékek visszaadnak az 1923-ban felvett leltár szerint. 3. A borszéki üdülőház szintén visszaadatik. 4. A román állam birtokában maradt erdő és legelő területekből 6704 hektár (11.659 hold) 50,787.700 lej értékben visszaadandó, ami az elvesztett 62.600 holdnyi összes erdő és legelő-terület 19%-a. 5. A román állam átveszi a magánjavak volt alkalmazottainak nyugdíjterhét, az állami alkalmazottakra vonatkozó szabályok szerint. 6. A Csíkszeredái líceum állami marad, román és magyar párhuzamos osztállyal; a csíksomlyói árvaház is az marad, de a magyar gyermekeket magyarul fogják oktatni; a székely diákok ösztöndíját a magánjavak igazgatósága ezután is saját költségén fenntarthatja.

A csíki székelyek azonban még a magánjavak visszaítelt részét sem tudták birtokba venni. Az 1934. július 17-i román törvény ugyanis kimondotta, hogy csak akkor adják vissza a magánjavak visszaitélt vagyonát, ha a magánjavak vezetősége olyan nyilatkozatot ad, amely szerint lemond minden egyéb követeléséről. Mivel az igazgatóság erre nem volt hajlandó és hiába nyújtott be újabb panaszokat a Népszövetséghez, a csíki magánjavak vágya továbbra is idegen kézen maradt.

Pál Gábor és társai 1930. május 14-én még egy panaszt

emeltek az ellen, hogy a békási románok elfoglalták Karcfalva és több székely község közbirtokosságának erdő, és legelőterületeit, annak ellenére, hogy a bukaresti agrárkomité az említett székely közbirtokosságoknak meghagyta azt. A román kormány augusztus 30-án betervezi észrevételeit. A panasz elintézése évekig nem került nyilvánosságra s a békási románok birtokban maradtak, míg végül 1933 áprilisában a román parlament törvényt szavazott meg, amelynek értelmében az állam a kérdéses erdő és legelőterületet a békásiak számára megveszi az említett két közbirtokosságtól s a vételárat közös megegyezéssel állapítják meg.

Az agrárügyek mellett az erdélyi magyarság *tanügyi kérdésekkel* fordult leggyakrabban a Nemzetek Szövetségéhez. A maga helyén már ismertettük a magyar egyházfőknek az Anghelescu-féle magánoktatási törvényjavaslat ellen beadott panaszát, valamint a szászvárosi Kuúnkollégium ügyét. Most a Magyar Párt vezetősége volt kénytelen a Népszövetség elé vinni a névelmezés, kultúr-zóna és a magyargyalázó tankönyvek ügyét.

Az Országos Magyar Párt vezetősége, Bethlen György és társai, 1930 május 25-én kelt petíciójukban panaszt emelnek a közoktatásügyi miniszternek a *névelmezés* tárgyában kiadott rendelete ellen. A román kormány észrevételeit augusztus 25-én teszi meg s az iratokat a főtitkár két nap múlva közli a tanács tagjaival. Az ügy megvizsgálására ötös bizottságot küldenek ki, melynek Németország, Franciaország és Venezuela kiküldöttei voltak a tagjai. A bizottság újabb felvilágosításokat kért a kormánytól s az úgyról csak 1931 szeptember 14-én tett jelentést a nélkül, hogy szükségét látta volna annak, hogy a tanács figyelmét felhívja a panaszra. A bizottság a román kormány válasza után abban a feltevésben volt, hogy a felekezeti iskolába való felvétel tekintetében az 1925. évi magánoktatási törvény 35. cikke nyer alkalmazást, mely szerint a felekezeti iskolába felvehető minden olyan növendék, akinek az anyanyelve azonos az iskola tannyelvével, nem pedig a korábbi ezzel ellentétes rendeletek és az 1924. évi állami elemi iskolai törvény 8. szakasza. Ez utóbbi ügy intézkedik, hogy azok a román állampolgárok, akik anyanyelvüket elvesztették, gyermekeiket csakis ro-

mán előadási nyelvű iskolákba tartoznak adni s ennek alapján azután is tovább folyt a névelmezés.

Az Országos Magyar Párt vezetősége Jakabffy Elemér, Ugron István, Balogh Arthur és Pál Gábor aláírásával 1930 szeptember 5-ön panasz tárgyává tette az Anghelescu-féle elemi oktatási törvénynek a *kultúrzonára* vonatkozó intézkedéseit, illetve ennek a székelyek lakta megyékre való kiterjesztését és egyéb iskolai sérelmeket. Az ügy megvizsgálására kiküldött kisebbségi bizottság 1931. szeptember 29-én tette meg jelentését olyan értelemben, hogy a tanács figyelmének felhívását a panaszra nem találta szükségesnek. A panaszt és a reá adott választ a hivatalos népszövetségi lapban tették közzé.

A petíció a kisebbségi szerződés 9. és 11. szakaszaival kezdődik, amelyek az állampolgári jogegyenlőséget, kisebbségi iskolák létesítését és a székely önkormányzatot biztositják. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a kultúrzonás megyékben fölös számban létesítenek állami elemi iskolákat a község költségén, ezekben a magyar nyelvet nem tudó, dús javadalmazással ellátott tanítókat hoznak, ami miatt az anyanyelven történő oktatás helyett az új nemzedék elrománosodás veszélyének van kitéve. A magyar felekezeti iskolák növendékeit a névelmezéssel állami iskolába kényszerítik, itt a tankönyvek magyar-nyelvező kitételeket tartalmaznak, a felekezeti iskolákat bezárják, a meglévőknél pedig több tantárgy románul való tanítását tették kötelezővé. Kérik, hogy a tanács mondja ki, hogy az állami elemi iskolai törvény 150. szakasza, mely a kultúrzonát létesíti, ellentmond természeté, célja és szellemében a kisebbségi szerződés 9., 10. és főként 11. szakaszának és ugyané törvény 50., 161., 162., 163., 173., 179. szakaszai, amelyek a községre hárítják az állami iskolák építését és fenntartását, ellentétben állanak a kisebbségi szerződés székely autonómiát előíró 11. szakaszával. A román kormány Antóniádé meghatalmazott miniszter útján 1931. január 9-én tett észrevételeiben statisztikailag kimutatja, hogy már a régi Románia német és magyar iskolákat állított fel, az új Romániában pedig a magyar felekezeti iskolák száma állandóan növekedik. A kultúr-zóna nemcsak a négy székelyek lakta megyére, hanem hat román megyére is kiterjed (Szatmár, Máramaros, Szilágy, Bihar, Torda-Aranyos és Hunyad) a Magyarorszá-

tól lecsatolt területen, amiből nyilvánvaló, hogy a kultúr-zóna célja nem az elrománosítás, hanem az analfabetizmus leküzdése s a székely megyékben ezt az a körülmény tette szükségessé, hogy a magyar uralom az ottlakó románságot kulturális szempontból elhanyagolta. Hangsúlyozza, hogy főként az óvodákban magyarul tudó tanerőket alkalmaznak s a kisebbségi kulturális intézmények fenntartásához az állam is hozzájárul. Ezenkívül az állam fenntartja a kisebbségi felekezeti szemináriumokat, azok igazgatási személyzetét és az összes egyházak személyzetét, ami közel 180 millió lejt tesz ki évente.

Az első panasz kiegészítéséül újabb panasszal fordult a Magyar Párt a Nemzetek Szövetségéhez, amire a román kormány szintén válaszolt és a Guatemala, Németország és Spanyolország kiküldötteiből álló kisebbségi bizottság 1932 december 19-én tette meg jelentését, anélkül, hogy a tanács figyelmét szükségesnek tartotta volna felhívni. Az iratok a kormány beleegyezésével szintén megjelentek a hivatalos lapban. A pótpetíció Háromszék megye állami iskoláinak tanítóit sorolja fel, annak kitüntetésével, hogy hányan nem tudnak magyarul, az állítólag magyar nyelvű állami iskolák kimutatását tartalmazza, valamint a Csík és Háromszék megyei óvodák tanerőinek névsorát és a kisebbségiek apadását a kereskedelmi iskolákban. A román kormány válaszában kijelenti, hogy a panasz semmi újat nem tartalmaz s csak a helyzetet mérgesíti el. Közli a marosmegyei magyar tagozatok és tanítók névsorát, ugyanezt 30 csíkmegyei községből s végül az 1931. szeptember 1-i 30.959. sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletet, mely a község költségvetéséből iskolai célokra fordítandó 14%-os hozzájárulásnak az állami és magániskolák közötti szétosztását írja elő. Legfőbb ütőkártyája azonban Veress Dónát székelyudvarhelyi római katolikus és Hodgyai Géza kányádi református tanítók, a katolikus illetve református tanítók egyesülete elnökeinek nyilatkozata, akik „az egyesülethez tartozó összes tanítók nevében“ kijelentik, hogy a felekezeti iskolák magyar nyelven akadály nélkül működnek az egyházi hatóságok utasítása szerint és nemcsak az 1919-ben levők vannak mind meg, de számuk azóta még növekedett. Veress Dónát és Hodgyai Géza az ellenük indított fegyelmi vizsgálaton azzal védekezett, hogy a tanfelügyelő kényszerí-

tette őket a nyilatkozattételre, de ez már a döntésen nem változtatott, mert a Nemzetek Szövetsége ezzel lezárta az ügy tárgyalását.

Balogh Arthur és Pál Gábor 1931 augusztus 25-én panasz tárgyává tették azokat a közoktatásügyi minisztérium által engedélyezett *tankönyveket*, amelyek bosszút hirdetnek és a magyar nemzetet sértik. A parlamenti csoport közbenjárására a román kormány Zaharescu könyvének engedélyezését vissza is vonta, Zaharescu azonban bírósághoz fordult és ott perét megnyerte. Főként történelem- és földrajzkönyvekről van szó, amelyek a húnok és magyarok szokásait bírálják. Egy második elemistáknak szánt olvasókönyvben például ilyen verset találunk: „*Óh, magyarok, veszett kutyák, sokat szenvedtünk tőletek, de most rajtunk a sor, hogy megbosszuljuk magunkat*“.

(Gh. Joan, Gheorghiu, Dobrovici és Vasiliu olvasókönyvének 11. kiadása. 112. 1. 397/1926. miniszteri engedélyezési szám.) Panaszosok tizennégy könyvből készítettek kivonatot s a kisebbségi szerződés 9. szakasza alapján kifogást emeltek ellenük.

A román kormány válaszában kijelenti, hogy a tankönyvekben a VIII. és IX. századbéli húnok és magyarokról s nem a maiakról van szó. Ennek ellenére a kormány 1930 február 28-án és 1931 augusztus 8-án köriratot bocsátott ki, amely szerint a kisebbségeket az oktatásban nem szabad sérteni. A tanítóknak jogukban áll 651 történelem- és földrajzkönyv közül válogatni, a kifogásolt 14 ezek között elenyésző csekélység. Zaharescunak a kormány 150.000 lej kártérítést fizetett; könyve ismét megjelent, de a kifogásolt rész nélkül.

Az ügy megvizsgálására kiküldött, Franciaország, Spanyolország és Norvégia kiküldötteiből álló bizottság egyetért a román kormánnyal abban, hogy a tankönyveknek nem szabad a kisebbségeket sértő kitételeket tartalmazniok. Erről megnyugtatta a bizottságot nemcsak a fenti válasz, hanem a külügyminiszternek a leszerelési konferencia 12. teljes ülésén elmondott, emelkedett szavai is a morális lefegyverezésről. Ezzel az ügy tárgyalását lezárja, a nélkül, hogy a tanács figyelmét szükségesnek tartaná felhívni rá.

Ezekből az esetekből is tisztán látszik az a mostoha bánásmód, amivel a Nemzetek Szövetsége a magyar pana-

szokat kezelte. A panaszokat többnyire tengeren túli államok és az antant-hatalmak kiküldöttei bírálták el. Az előzők nem érthették meg Középeurópa sajátos viszonyait, hiszen milyen fogalmi lehetnek egy japán diplomatának az ősi székely birtokviszonyokról, Venezuela megbízottjának a névelemzésről, vagy Guatemala kiküldöttjének a kultúrznáról? Az antant-hatalmak delegátusaitól pedig igazán nem lehetett várni, hogy a velük szövetséges román állammal szemben tárgyilagosak legyenek.

A kisebbségi bizottságok éppen úgy, mint a tanács, *nem jogi, hanem politikai szervek* s ez volt a népszövetségi panasz eljárás alapvető hibája. A leginkább nyilvánvaló szerződésértés esetében is a kérdést kizárólag politikai szempontok szerint mérlegelték és bírói ítélelhozatal helyett kompromisszumos megoldásokat találtak ki, sőt, ha az ügy kényesnek látszott, a hármashizottság jelentése felett egyszerűen napirendre tértek. Maga a panaszoló kisebbség pedig a népszövetségi eljárásnak nem alanja, hanem csak tárgya volt, nem perben álló fél, hanem csak kívülálló szemlélője a pernek. A panaszolt állam védekezését nem közölték vele, hogy arra észrevételeit megtehesse s a bizottság és a tanács az érdekelt állam egyoldalú beállítása alapján róla, de nélküle hozta meg határozatát.

Ezért nem vezetett az erdélyi magyarság egyetlen panasza sem teljes sikerre s a legtöbhnél a Népszövetség elfogadta a román kormány válaszát. Románia azonban mégis féltette hírnevét a külföld előtt s ezért igyekezett a legdurvább ferdítések árán is tisztára mosni magát Genfben. Az is előfordult, hogy a panasz hatása alatt már kiadott intézkedést visszavontak s a panasz ilyenkor *nem Genfben, hanem Bukarestben érte el hatását*. Minden tökéletlensége mellett is a népszövetségi panasz eljárás olyan fegyver volt a kisebbségi magyarság kezében, amivel, ha nem is sokat, de egy-két részleteredményt ki lehetett harcolni.

Kísérlet a magyar erők megbontására.

Könnyebb a történelmet írni, mint csinálni, — ez volt a közmegállapítás 1932 május utolsó napján, amikor Iorga benyújtotta a „Nemzeti Egységpárt“ kormányának lemondását, mely egy éven át a nemzet nagy többsége ellen kormányzott. Az uralkodó Vaida-Voevod Sándort bízta meg a kormányalakítással, Maniut nagy nehezen rábírták, hogy vállalja el ismét a pártelnökséget s a nemzeti parasztpárt nagy tömegeket vonultatott fel Bukarestbe, a királyi palota elé. Az új kormány átvette Brandsch Rudolfot, mint kisebbségi alminisztert, aki viszont a Német Párt és a kormány közötti választási kartellt legott megkötötte. A Magyar Pártnak is tettek ajánlatot választási egyezményre, mivel azonban az új kormány csak mandátumokat ígért és szélesebbkörű politikai megállapodásra nem volt hajlandó, a Párt intézőbizottsága június 26-án ismét az önálló lista mellett döntött. Erre Brandsch tárgyalásokat kezdett az úgynevezett „Magyar Gazdasági Szövetség“-gél, mely azokat az elemeket tömörítette magában, akik a Magyar Párt keretei között nem tudtak érvényesülni és a mindenkori kormánypárt segítségével igyekeztek mandátumhoz jutni. A választási kampány alatt a hatóságok megakadályozták a Magyar Párt gyűléseit, Kolozsvárt elkobozták a Magyar Párt magyar nyelvű plakátjait. Ugyanakkor a „Magyar Gazdasági Szövetség“ jelöltjei csendőrszuronyok védelme alatt szabadon korteskedhettek a kormány mellett és teliragaszthatták magyar plakátokkal még Bukarest utcáit is. A Gazdasági Szövetségnek két vesszőparipája volt. Az egyik az, hogy a Magyar Párt vezetősége grófokból és bankárokból áll, akik nincsenek tekintettel a nép érdekeire. Ezzel szemben a Gazdasági Szövetség jelöltjei és kortesei között is épen úgy találhatunk arisztokratát, mint bankügyészt, sőt még szökött papot és zsidó emigránst is. A másik vesszőparipa, amin a Gazdasági Szövetség sajtója lovagolt, a nép gazdasági megszerzése, ami valóban szép feladat és sürgős teendő volt. De a Gazdasági Szövetség ezt csak politikai jelszónak használta fel s a gazdasági szervezkedés érdekében semmit sem tett, hacsak nem számít annak egy bukaresti szövetkezet alapítása, ami a Szövetség egyik kezdeményezőjének ve-

zetése mellett hamarosan megbukott és a tagok tetemes anyagi károsodásával végződött.

A június 17-én tartott képviselőválasztáson a nemzeti parasztpárt a Német Párttal és a magyar renegátokkal együtt csak 40.30%-át tudta elérni a szavazatoknak s így alig nyerte el a választó törvény szerint kijáró prémiumot, mely a parlamenti többséget biztosítja. Négy évvel ezelőtt több mint kétszer ennyi szavazatot kapott volt Maniu pártja, az 1928 decemberi képviselőválasztáson s most valóban csak Brandschnak és a Német Pártnak köszönhették, hogy uralmon maradhattak. A „Magyar Gazdasági Szövetség” csak ott tudott helyi eredményeket elérni, ahol a csendőrszuronyok segítségükre voltak, hiába indítottak kormánypénzen sajtóhadjáratot a Magyar Párt vezetősége ellen. A megyénkénti szavazatok több mint 50%-át csak a Magyar Párt nyerte el az országban, a három székely megyében s a hatósági nyomás ellenére négyvel több képviselő és eggyel több szenátor került be a parlamentbe, mint az azelőtti választáson, a Magyar Párt zászlója alatt.

A képviselőházba bejutott Abrudbányai Ede, Barabás Béla, Bethlen György, Hegedűs Nándor, Jakabffy Elemér, Jósika János, Laár Ferenc, Pál Gábor, Szabó Béni, Szentkereszty Béla, Willer József. Első ízben választották meg dr. Gál Miklós tordai ügyvédet, az Unitárius Egyház későbbi főgondnokát, dr. Ferenczy Zsigmond marosvásárhelyi ügyvédet és dr. Sulyok István ismert közírót. A szenátusban Gyárfás Elemér és Sándor József mellett ismét helyet foglalt Balogh Arthur. A községi tanácsosok szenátorválasztásán Udvarhely megyében Sebesi Jánossal szemben a kormány csak; úgy tudta behozná a „Magyar Gazdasági Szövetség” jelöltjét, Mátis Andrást, hogy a magyar párti választókat nem engedték leszavazni. Gyárfás Elemér ezért meg is támadta Mátis mandátumát, a parlamenti vizsgálat azonban eredménytelenül végződött.

A választások után Brandsch ismét megkísérelte régi tervét, hogy a kisebbségi pártok vezéreit értekezletre hívja össze és a népkisebbségi kérdést a pártpolitikai harcokból kiemelve, állampolitikai kérdéssé tegye. Felhívására Bethlen György, a parlamenti csoport meghallgatása után, szeptember elsején válaszolt. Elsősorban megcáfolta Brandschnak az alminiszteri állás szükségességére és működésének eredményeire vonatkozó állításait. A Magyar

Párt elnöke szerint a kisebbségek helyzetének javulása egyáltalán nem észlelhető s ilyen körülmények között hasznosabb volna, ha a kormány csak hivatalnoki jelleggel felruházott szervre bízna a kisebbségekről való gondoskodást. Brandschnak, mint alminiszternek jelenléte a kormányban a külföld és belföld felé azt a hamis látszatot kelti, mintha a kisebbségi kérdés Romániában olyan helyes mederbe terelődött volna, mely megengedi, hogy a kisebbségek egyik képviselője a kormánnyal politikai szolidaritást vállaljon e kérdésben. Egyben leszögezte, hogy Brandsch kinevezése alkalmával az ország legnagyobb kisebbségi pártját nem kérdezték meg és így *az alminiszter nem bírja a magyarság bizalmát*. A tervezett értekezleten a Magyar Párt különben is csak akkor hajlandó részt venni, ha a kormánytámogatással alakult és választási visszaélésekkel mandátumhoz jutott „Magyar Gazdasági Szövetség” nem kap meghívást.

Az értekezlet ezek után természetesen nem jött létre.

Magyar vasutasok tragédiája.

Az új kormány legelső feladata a gazdasági válság leküzdése volt. Már a trónbeszéd kiemelte, hogy a kormány a hátrálékos fizetéseket teljesítette, noha még mindig voltak nyugdíjasok, akik több mint egy éve nem kapták meg illetményeiket. A kellő átgondolás nélkül készült első konverziós törvényt módosítani kellett, majd két hónap múlva a városi adósságok moratóriumáról szóló javaslatot is be kellett nyújtani, amit a Magyar Párt Gyárfás Elemér útján kezdettől fogva sürgetett. A tisztviselői fizetések leszállítása is napirendre került; a Magyar Párt a javaslat ellen szavazott. A magyarságot legsúlyosabban érintő rendelkezés azonban a magyar közalkalmazottak s elsősorban *a vasutasok tömeges elbocsátása* volt, ami ellen Hegedüs Nándor mondott nagy filippikát a képviselőházban.

A hatalomváltás után a CFR (Román Államvasutak) igazgatósága mindent elkövetett, hogy a magyar vasutasokat akiknek a szakértelmét nélkülözni nem tudta, állásaikban visszatartsa. Amikor ez sikerült, a magyar tisztviselőket hátrányos fizetési osztályokba sorozták, a munkásokat a Vasúti Népjóléti Pénztárba (Casa Muncii) osz-

tatták be, ahol sokkal alacsonyabb nyugdíj jár, mint az Általános Nyugdíjpénztárban; seregestől helyezték át őket az ország legkülönbözőbb részeibe, előléptetésről pedig szó sem lehetett. De az átvett vasutasok mellett a tulajdonképeni sérelem az elbocsátottakat érte. Az első csoportot azok képezték, akik nem tettek hűségesküvet. Az 1929. évi Boila-féle nyugdíjtörvény elrendelte, hogy ezeknek is nyugdíjat kell adni, közülük azonban 387 kisebbségi vasutas kérését az Általános Nyugdíjpénztár áttette a Vasúti Népjóléti Pénztárhoz, ez pedig ismét visszaküldte a kéréseket az Általános Nyugdíjpénztárhoz, így labdázott hosszú évek során át a két nyugdíjintézet a magyar vasutasok legszegényebb csoportjával, noha csak — mintegy évi négymillió lejbe került volna jól megérdemelt nyugdíjuk folyósítása.

A második csoportba azok a magyar vasutasok tartoztak, akiket létszámcsoökkentés címen bocsátott el a CFB, gyakran 10—20 éves szolgálat után. De legszámosabb a harmadik csoport, akiket a román nyelv nem-tudásának ürügyével bocsátottak el, noha a tulajdonképeni ok a létszámcsoökkentés és a nélkülözhető magyar vasutasoknak románokkal való leváltása volt. Családos emberek ezrei több évtizedes szolgálattal kerültek így az utcára máról holnapra, noha a vasút szabályzata csak fegyelmi úton való elbocsátást ismer, amit rendszeren le sem jártattak, mivel a román nyelv hiányos ismerete nem lehetett fegyelmi indok az elbocsátásra. A semmitőszék elvi jelentőségű döntésben mondotta ki azt a képtelenséget, hogy a nyelvtudás állandó tulajdonság s így bármikor felülvizsgálható. Vagyis e szerint előfordulhat, hogy valaki szolgálata közben, ahol magyarul nem volt szabad beszélnie, elfelejthet románul! így tehát olyanokat is újabb vizsgára állítottak és elbuktattak, akik egyszer, vagy többször sikerrel tették le a román nyelvvizsgát. Ezek aztán nyugdíjat csak a korhatár elérése, vagyis 57 éves koruk után kaphattak, addig pedig, tekintettel arra, hogy a gazdasági válság a munkaalakmat is lecsökkentette, családjukkal együtt válságos éhhalálnak voltak kitéve.

Így bánt Románia legdemokratikusabb kormánya a magyar vasúti tisztviselők és munkások nagy tömegével, akiknek az érdekében a Magyar Párt mellett még a román szociáldemokraták is kénytelenek voltak szót emelni.

Közigazgatás és iskolai segély.

A nemzeti parasztpárt erdélyi hivatalos lapjában, a „Patria“-ban Vaida kormányalakítása előtt egy hónappal vezércikk látott napvilágot „Megtelt a pohár“ címmel. A cikk kifejti, hogy miután a megyei és községi ideiglenes kinevezett tanácsok (comisia interimară) mandátuma lejárt, minden határozatuk érvénytelen, azoknak engedelmességni nem kell és felhívja az ország népét a passzív ellenállásra. A kormányra jutás után két hónappal a belügyminiszter javaslatot nyújtott be, mely úgy intézkedik, hogy az 1929. évi közigazgatási törvény utólagos módosításai életben maradnak, tehát a Iorga—Argetoianu-féle módosítások is. A „szakértők kormánya“ pedig a tanácsok felosztatásának jogát a revíziós bizottságok, vagyis a közigazgatási bíróság hatásköréből kivette és a prefektusok (főispánok), valamint a kormány hatáskörébe utalta. A nemzeti parasztpárt tehát fenntartotta az előző kormány önkényes rendszerét, amit az ellenzékben olyan hevesen ostromolt.

De a javaslat a prefektusoknak szinte korlátlan jogot adott arra is, hogy a községeket tetszésük szerint csoportosítsák. Az 1929. évi törvény ugyanis behozta a falusi község fogalmát, ami azt jelenti, hogy több község alkothat egy közigazgatási egységet, falusi községet. A prefektus tehát önkényesen egyesíthet két vagy több magyar és román, szegény vagy gazdag községet s vezetésükre időközi bizottságot nevezhet ki, a nélkül, hogy a lakosságot megkérdezné s bár a belügyminiszterhez felebbezni is lehet, a gyakorlatban a prefektus intézkedése jogerős. Az időközi bizottság pedig hol törvény, hol minisztertanácsi felhatalmazás jóvoltából működik mindaddig, amíg más kormány nem jön és más interimárt nem nevez ki, szintén magyar tagok nélkül, vagy renegát magyarokkal.

Mindezt szépen kimutatta az ellenzék tapsai között a képviselőházban Hegedűs Nándor, a szenátusban pedig Gyárfás Elemér. A közbeszólók közül Argetoianu bizonyára őszintébb volt, amikor kijelentette, hogy *1932-ben választott tanáccsal végezni a közigazgatást, túlhaladott álláspont*, mint Calinescu belügyi alminiszter, aki újabb és a helyi önkormányzat szempontjait szem előtt tartó közigazgatási törvényjavaslatot ígért be.

A magyar törvényhozók állandóan sürgették az állampolgársági névjegyzékből kimaradt magyarok utólagos felvételének engedélyezését. Vasutasok, vándor-iparosok és kereskedők, kisemberek tíz- és százezrei, akik itt születtek és az országot sohasem hagyták el, még mindig állampolgárság nélkül küzdöttek a mindennapi kenyérért, amit bizonytalanná tett számukra a hatósági közegek állandó zaklatása. 1928-ban újabb pár hónapos határidőt szabtak meg a jelentkezésre, mivel azonban ilyen rövid idő alatt nem lehetett az utólagos beírásokat lebonyolítani, 1982-ben a Magyar Párt kérésére törvényt hoztak, mely szerint *1933 szeptember 1-ig mindenki jelentkezhet*, aki az 1924. évi törvény feltételei szerint a román állampolgárságra jogosult. A magyar lapok hónapokon át figyelmeztettek mindenkit, hogy rendezze állampolgárságát, mert ez az utolsó lehetőség a román állampolgárság egyszerű feliratkozás útján való elnyerésére.

Egy másik állandó napirenden szereplő kérdés a magyar hitvallásos iskolákat megillető községi segély volt. Már az iskolaszékek szervezéséről szóló okiráltságbeli rendeletörvény, amit Erdélyre is kiterjesztettek, kimondta, hogy a községi jövedelmek 14%-a iskolai célokra fordítandó, a közoktatásügyi minisztérium szervezéséről szóló 1930 július 1-i törvény pedig úgy rendelkezett, hogy ezt a részesedést arányosan kell szétosztani az állami és felekezeti iskolaszékek között. A szétosztás arányára vonatkozóan egy 1931. évi közoktatásügyi miniszteri rendelet azt az intézkedést tartalmazta, hogy az „az iskolák szükségletei“ szerint osztandó szét, mivel pedig a felekezeti iskoláknak a községi állami iskolaszék megítélése szerint erre nincs szüksége, lényegileg fenntartotta az előző évtized gyakorlatát, amikor a 14%-os segélyt állami iskolák építésére és bővítésére használták fel. A Vaida kormány közoktatásügyi minisztere, Gusti egyetemi tanár, a neves falukutató, megértőbb volt ebben a tekintetben s a magyar törvényhozók számtalan sürgetésére 1933 április 27-én rendeletet adott ki a 14%-os iskolai segély szétosztására vonatkozóan. A rendelet megállapítja, hogy az iskolai segély kizárólag a falusi és községi állami vagy nyilvánossági joggal bíró magániskolákat illeti meg dologi szükségleteik fedezésére. Az igazságos és arányos felosztás érdekében elrendeli, hogy a segélyt az állami és felekezeti iskolák

között a tanulók *számának arányában* kell felosztani s ennek biztosítása érdekében a községi iskolaszék üléseire a magániskolák igazgatóit is meg kell hívni. így egy időre megnyílt a lehetősége annak, hogy a felekezeti magyar iskolák is részesüljenek a 14%-os iskolai segélyből.

**ERDÉLY MAGYARSÁGA A REVÍZIÓS HARC
KERESZTTÜZÉBEN
1933—1938.**

A revízióellenes mozgalom.

A nemzeti parasztpárt kormányzása alatt ismét szőnyegre került a népkisebbségi kérdés rendezése. Amikor Maniu 1932. október 28-án átvette a kormányelnökséget és átalakította kormányát, megszüntette a kisebbségi alminiszterséget, *költségvetési takarékoság címén* és Brandschot is kihagyta kormányából. A költségvetési szempont azonban csak ürügy volt, mert ugyanakkor helyettes miniszterelnöki állást és hivatalt is létesítettek, amire — úgy látszik — volt fedezet.

Az alminisztérium megszüntetése felett senki sem bánkódott. A románok luxusnak, a magyarok szemfényvesztésnek tekintették ebben a formában s a Német Párt is a miniszterelnökhöz intézett táviratában a kisebbségi minisztérium fenntartása mellett olyan hatáskört kér számára, „amilyent az eddig nagyrészt nélkülözött“. Ha végigtekintünk azon a hat ponton, amit Brandsch hivatalbalépése alkalmával programmjának jelölt meg, azok közül egyik sem vált valóra. E helyett a kisebbségi alminiszter pártot szervezett a magyar egység megbontására és a nemzeti parasztpárt másik kisebbségi szakértőjével, Pop Ghifával együtt mindent elkövetett, hogy a szatmárkönyeki sváb eredetű magyar tanulókat, szüleik akarata ellenére, német iskolába kényszerítse. Később azonban összevesztek az érdekemen s Pop Ghifa a parlamentben megtámadta a kisebbségi alminisztert azért, hogy

szatmári politikája nem volt elég eredményes. Egy év múlva különben Neugeboren Emil volt magyarországi német képviselő röpirata alapján, — melyben Brandschot német politikusok denunciálásával, megvesztegethetőséggel, üzleti kijárásokkal és a német egység megbontásával vádolja, — a szász Volksrat az összes szász népi szervezetből kizárta a volt kisebbségi alminisztert.

A kisebbségi ügyek tanulmányozására és intézésére később a szegedi születésű Serban Mihály alminiszter, a kolozsvári gazdasági akadémia tanára kapott megbízást, porban felvette a kapcsolatot a nemzetiségi pártok képviselőivel s kérésére a Magyar Párt is 1933. március 2-án részletes emlékiratot nyújtott át neki a magyarság helyzetéről és kívánságairól. Az emlékirat hét fejezetének főbb pontjai: a közigazgatásban a magyar nyelvhasználat bevezetése, törvények és rendeletek magyar nyelven való megjelenése, magyarul tudó bírák és tisztviselők kinevezése, csendőrbrutalitások megszüntetése, az állami anyakönyveknél az önkényes névrománosítások megtiltása. Az oktatásügy terén iskolai államsegély, a községi iskolasegélyből való részesedés, politikai célzatú állami óvodák és elemi iskolák megszüntetése, főként ott, ahol felekezeti iskola van, magyar állami iskolák létesítése, a névelmezés kiküszöbölése, a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának megadása, magyar nyelvű bakkalaureátusi vizsga a magyarul tanult tárgyakból. A nyugdíjpénztárral kapcsolatban gyors ügyintézés, a volt magyar csendőrök nyugdíjának megadása, az erdélyi hadirokkant tisztek nyugdíjigényének az ókiráltságbeliekhez hasonló rendezése, a nyugdíjhátrálékok kifizetése volt a Magyar Párt kívánsága. A közbirtokosságoknál a túladózás és az erdészeti hatóságok önkényeskedésének megszüntetését kérték. Mivel a földreform folytán sok magyar birtokostól mindent elvettek, a Magyar Párt az agrárreform törvény ama intézkedésének végrehajtását is kérte, mely lehetővé tette, hogy a kisajátított földek előző tulajdonosai a használatban meéhagyassanak olyan évi bér mellett, amely a kisajátítási ár 5%-os kamatának felel meg. Végül kitért az emlékirat az igazságtalan földadókivetés felülvizsgálására és a csiki magánjavak ügyének rendezésére. Az emlékirat csak a legsürgösebb teendőket ölelte fel s ezek a kérdések újra és újra felbukkannak hol interpellációk, hal

emlékiratok formájában a román megszállás hátralevő hét éve alatt.

A kisebbségi magyarságra különben mind nehezebb napok következtek attól kezdve, hogy Magyarországon Gömbös Gyula jött uralomra és a revíziót kormányprogramul jába nyíltan felvette. Erdély magyar népe ösztönösen érezte, hogy új lendületet vesz az elszakított keleti részek visszaszerzéséért folyó hosszú harc és tudta, hogy a végső cél érdekében az átmeneti idő alatt sok áldozatot kell hoznia. Ezt szívesen is vállalta, de ugyanakkor mély aggodalommal látta, hogy Magyarországon arra illetéktelenek is népgyűléseken hangzatos frázisokkal a revízió mellett tüntetnek, aminek rendesen az lett az eredménye, hogy bezártak egy pár iskolát, vagy elbocsátottak egy sereg magyar állami tisztviselőt Erdélyben. *Ez a revíziós hullám szülte Romániában az antirevizionista mozgalmat.* amit a román sajtó és magánosok siettek üzletileg kiaknázni. Az élen mindig Stelian Popescu volt igazságügyminiszter lapja, a magyargyűlöletéről közismert „Univer-sul“ állott. Az ő kezdeményezésére alakult meg a román „Antirevizionista Liga“, ahova az állami tisztviselőknek kötelező volt a beiratkozás s a magyar közalkalmazottak fizetéséből is hivatalból levonták a Liga tagsági díjait. Az, hogy néhányan meggazdagodtak ezen az üzleten, még nem keltett nagyobb feltűnést Romániában, de sokkal nagyobb volt az az erkölcsi kár, amit a sajtó közvéleménymérgező magatartása okozott. A nemzeti parasztpárti kormányok alatt a sajtószabadság előbb szabadabb kritikai szellemhez vezetett, a végén azonban a közéleti demagógia lett a sajtóban úrrá s a pártok egymást igyekeztek túlcitálni a rosszul értelmezett hazafiságban.

Ilyen légkörben vonta felelősségre a képviselőházban egy ellenzéki szónok a Magyar Pártot, hogy miért maradt tévői ez 1932. december 1-én tartott gyulafehérvári ünnepélyről. az őszinte és a többséget is megnyugtató választ Willer József adta meg s utána többet sohasem hívták a Magyar Pártot az egyesülési ünnepségre. A nyilatkozat így szólt:

„A magyar nép és politikai organizációjának, az Országos Magyar Pártnak magatartása ellen soha kifogás nem eshetett. A magyar nép testvéri szeretetben

és békességben akar élni az ország többi népével. És mi, a magyar nép választott vezetői, képviselői soha nem is hirdettünk mást. Még lojalitási nyilatkozatokban sem volt hiány akkor, amikor erre kellő idő és alkalom volt. Ámde az ilyen nyilatkozatnak csak akkor van értéke, ha őszinte és el is hihető. Uraim, vegyék elő józanságukat és nyugalmukat. Ítéljék meg: december elseje éppen úgy örömnapja a román népnek, mint amilyen gyásznapja a magyar nemzetnek, mert Magyarország katasztrófáját hozta meg. Ha a magyar ember december elsején önök elé áll és azt mondja, hogy az ő szíve is tele van örömmel, az ilyen kijelentés merőben ellentétben áll az emberi természettel és éppen ezért kérem, hogy ilyesmit ne kívánjanak tőlünk. Távolmaradásunkat a tapintat s a jóézés diktálja s minden energiával tiltakozom az ellen, hogy ezt provokáló gesztusnak bélyegezzék meg“.

A december 1-i ünnepségekkel kapcsolatban különben Kolozsváron egy sajnálatos incidens történt, ami diplomáciai következményeket vont maga után. Az ünnepély előestéjén több ezer főnyi tüntető tömeg vonult fel a magyar útleveélkirendeltség elé, ott betörték egy ablakot s azon bedobtak egy égő fáklyát, ami lángba borította az ablakfüggönyt. A tüzet sikerült eloltani, majd az egyik szónok javasolta, hogy tűzzék ki a román zászlót az épületre, ami meg is történt s utána a tömeg széteszlott.

A magyarelles hangulat az országban tovább hullámzott. Tavasszal országszerte megindultak az antirevi zionista gyűlések. Egy ilyen gyűlés után, május 28-án, Tordáról hazatérve, a mócok különvonatát megállították az Aranyos-Torda megyei *Sinfalva* állomásán. Itt a tömeg néhány fiatalember vezetésével bejárta a községet, behatolt a magyarok házaiba s ott mindent összerombolt, több embert súlyosan megsebesített s egy idősebb magyarnak halálát is okozta. Az ügyészség megindította a vizsgálatot, az eljárás azonban mindenki felmentésével végződött. Egyetlen marasztaló ítéletet mégis hoztak a sinfalvi rombolásokkal kapcsolatban: azt a magyar újságíróit ítélték el, ki mindezt megírta lapjában. A Magyar Nemzeti Szövetség panaszára a népszövetségi hármas bizottság, melyben Panama és Ausztrália kiküldöttje alkotta a többséget,

ügy találta, hogy a román kormány által foganatosított intézkedések elejét veszik a kisebbségek bántalmazásának.

A székely autonómia előtérben.

1933 július elsején nyílt meg a Magyar Párt hatodik országos nagygyűlése Marosvásárhelyen, a székely fővárosban. A pártkongresszus ismét megválasztotta négy évre az országos vezetőséget, akik között mindössze annyi változás történt, hogy az egyik alelnöki széket Teleki Arthur, az erdélyi református egyház főgondnoka átadta Túri Kálmánnak, aki a Királyhágón túli református egyház főgondnoka lett. A nagygyűlésen azonban első ízben jelentkezett a nemzedéki kérdés s a közművelődési szakosztály ülésén Árvay Árpád az ifjúságnak a pártszervezetbe való bevonását és külön ifjúsági szakosztály felállítását javasolta.

Bethlen György is kitért beszámolójában az ifjúsági kérdésre. Az ifjabb nemzedék nézetei eltérőek, — úgymond — hangjuk elkeseredett, mert nem tudnak elhelyezkedni. Mégis úgy találja, hogy a fiatalság nyitott kapukat dönt, amikor apái ellen fordul mivel az idősebb magyar nemzedék tagjai nem foglalnak el busás állásokat, amikre pályázni lehetne, a kisebbségi sors őket is visszaszorította a közélet és gazdasági pályák minden vonaláról. Az ifjúság „e helyett inkább fogjon össze velünk, hogy együtt döngessük azt a kaput, amely mindnyájunk előtt, — legyünk idősebbek, vagy ifjabbak, — egyaránt zárva van“.

A fiatalság képviselői közül néhányat be is választottak a Magyar Párt központi intézőbizottságába. így bejutott a negyven éven alóliak közül Becski István temesvári mérnök, Nánásy János marosvásárhelyi ügyvéd, dr. Kovács Árpád nagyváradi ügyvéd, aki a kisebbségi szakosztály előadója lett és dr. Kövér Gusztáv nagyváradi lapszerkesztő, akinek az állampolgárságát a román hatóságok jogtalanul megsemmisítették és akit az országból kiutasítottak. Ismét helyet foglalt az intézőbizottságban a Magyar Pártba visszatért Bernády György, de kimaradt a reform csoport egyik vezetője, Toldalagi Mihály és a Magyar Gazdasági Szövetségben vezető szerepet vállalt Bárdos Péter.

A nagygyűlés Paál Árpád javaslatára végre *programm-*

jóba iktatta a székely autonómia kérdését, ami a párisi kisebbségi szerződés aláírása óta állandó vita tárgya volt a sajtóban és pártéletben. A párisi szerződés 11. szakasza ugyanis a következő rendelkezést tartalmazta:

„Románia hozzájárul ahoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen“.

A Magyar Pártnak már megalakulásakor kiadott programjában szerepelt az önkormányzat kérdése, ezt azonban akkor is, később is az egész romániai magyar nemzeti kisebbség, mint közjogi alany részére követelték és sohasem hivatkoztak a 11. szakaszra. Ennek két fő oka volt. A magyarság vezetőinek egy része, elsősorban a nem székelyek, félték attól, hogy a külön székely önkormányzat hangoztatása megbontja a magyarság egységét. Annál is inkább, mivel a románok, annak hangoztatásával, hogy a székelyek elmagyarosodott románok, amúgy is éket igyekeztek verni a magyarság két törzse közé. De az egyházak vezetői sem nézték jó szemmel a székely autonóm iskolák felállításának tervét, mivel ebben az ősi hitvallásos oktatás veszélyeztetését látták. Attól tartottak ugyanis, hogy ha önkormányzati iskolák létesülnek, az állam ezzel az ürüggyel be fogja zártni a régi hitvallásos iskolákat. Az erdélyi magyarság így feladná a biztos felekezeti alapot az autonóm iskolákkal való kísérletezés kedvéért, ezek pedig a mindenkori kormányzatnak sokkal inkább ki lennének szolgáltatva.

Növelte a zavart még az a körülmény is, hogy a 11. szakasz homályos szövegét mindenki másképpen értelmezte. Román politikusok és jogi írók véleménye szerint a székely iskolai önkormányzat már megvalósult a közoktatási törvényekben s így ezen túlmenően nincs szükség más önkormányzatra. A magyar jogászok a „közület“ és „helyi önkormányzat“ kifejezésekből hol községi, hol székely nemzeti önkormányzatra, hol személyi, hol területi önkormányzatra következtettek. Tusa Gábor és Papp József jogi tanulmányai után Balogh Arthur adta meg a székely autonómiának nemzetközi jogilag leginkább helytálló magyarázatát. Szerinte a székely vallási és iskolai önkormányzat a székelység egyetemét, az egész székely közületet

illeti meg s a helyi önkormányzat csak az angol „local government“ fordítása, amit a központi kormányzattól való megkülönböztetésképen használnak. A vallási és iskolai önkormányzat természeténél fogva személyi autonómia és kiterjed a volt székely székek területére, ahol az önkormányzat fogja az állam . helyett az oktatásügyet ellátni.

A Magyar Párt megbízásából Paál Árpád dolgozott ki „a székely közületek közművelődési önkormányzatáról“ egy rendkívül eredeti törvénytervezetet. A székely közületbe tartozónak ismeri el mindazokat a román állampolgárokat, akik a Székelyföldön és az ezzel összefüggő területen állandó lakhellyel bírnak és magukat magyar anyanyelvűeknek vallják, őslakónak számít mindenkit, akinek ősei 1919 december 9-től visszamenőleg legalább egy nemzedéknyi időt a Székelyföldön töltöttek. Az összeírást községenként gondolja keresztülvihetőnek s az így felírtakozott tagokból alakul a székely közületi helység, ezekből a székely közületi vidék s végül a székely közületi központ. A székely közületi helység otthonterületet alkot, amelyre vonatkozóan a helység tagjainak közös vagyoni érdekeltisége van s ha ennek egy része elidegenítésre kerül, a közületi helység erre elővételi és visszavásárlási jogot gyakorolhat. Az önkormányzat külön adót szed tagjaitól, ami az állami adó egynegyed része s ebből fedezné az egyházi, iskolai, népjóléti és népművelési szervezet fenntartásával járó költségeket. Az önkormányzat nem érinti, sőt támogatja az egyházak önkormányzatát és az állam felügyelete mellett végzi a törvényben előírt feladatait.

A jogászok és székely gondolkozók sürgetése mellett még egy külső körülmény is hozzájárult a székely autonómia előtérbe kerüléséhez. A román kormány 1933. március 10-én immár másodízben szerződést kötött a jugoszláv kormánnyal a *bánsági kisebbségi iskolák* helyzetének szabályozására vonatkozóan. Az egyezmény elismeri, hogy a román Bánság szerb-horvát iskolái nyilvános jogúak lesznek, ahol a tanítóknak a tanulók anyanyelvéhez és vallásfelekezetéhez tartozóknak kell lenniök. Ilyen iskolát mindenütt fel lehet állítani, ahol legalább 20 szerb-horvát, illetve román tanköteles gyermek van s a gyermek nemzetiségét a szülő, illetve gyám határozza meg. A román Bánságban jugoszláviai képesítésű, jugoszláv állampolgár tanítók is taníthatnak ideiglenesen és jugoszláviai

tankönyvek is használhatók. A Magyar Párt nevében Gyárfás Elemér már a szerződés ratifikálásakor szóváltette a szenátusban ezeket a román közoktatásügyi törvényeken messze túlmenő kedvezményeket és kiterjesztésüket kérte a magyar iskolákra is. Iorga akkor azt válaszolta, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha Románia Magyarországgal olyan viszony kekerül, mint amilyen barátság Jugoszláviához köti.

A székely autonómia napirendre tűzésére tehát megérett az idő. Az egyházak aggodalmait a pártvezetőség azzal oszlatta el, hogy csak a székelyföldi állami iskolák átadását követelte az önkormányzat számára, a hitvallásos iskolákról tehát lemondott, sőt ezeknek az állami iskolákkal való régi egyenjogúságuk visszaállítását vette programjába. Azok megnyugtatására, akik a székelyek elkülönítésétől féltek, azt is kimondotta a párthatározat, hogy a közművelődési és népjóléti hatáskörrel felruházott önkormányzatnak a kiterjesztését kéri az egész romániai magyarságra.

A székely önkormányzat tervezete tehát elméletileg, minden közjogi finomságra való tekintettel kidolgozva, készen állott. A Magyar Párt azonban sohasem került abba a helyzetbe, hogy az önkormányzatról a kormánnyal komolyan tárgyalhasson. Pedig a Székelyföldön huszonkét éven át mindenben éppen az ellenkezője történt annak, amit önkormányzatnak lehet nevezni. A kormányzat tudta, hogy az erdélyi magyar kérdés csak addig veszélyes, amíg az egyetlen kompakt tömb, a székelység érintetlen s csak a Székelyföld hozhatja vissza Magyarországhoz ismét Erdélyt. Ezért kutatták a román történészek olyan előszere-ttel a székelyek „román eredetét“. Ezért vizsgálták román szakorvosok a székelység véré-t és kimutatták, hogy az közelebb áll az ókirályságbeli románokéhoz, mint a belsőerdélyi magyarok vérsajtjeihez. Ezért sajtótították és ir-tották ki a közbirtokossági erdőket és kényszerítették a székelyeket az eddiginél is nagyobb fokú kivándorlásra. Ezért térítették át görögkatholikusnak hatóságai kényszerrel sokszáz székelyt, akiknek a nevük romános hangzású volt. Ezért volt olyan nagy a csendőrterror és a lakosság bántalmazása azon a földön, ahol már az 1505-i udvarhelyi constitutio eltörölte a testi büntetést. A székelység rend-

kívüli életképességét bizonyítja az a tény, hogy ezt a két évtizedes tűzpróbát ki tudta állani.

A liberális párt ismét kormányon.

A nemzeti parasztpárti kormányzat nem tudta beváltani a hozzáfűzött reményeket. Amíg a pártban állandó belső ellentétek dúltak és a Maniu-csoport élesen szembenállott a királyt körülvevő kamarillával, a gazdasági nehézségek mind jobban elhatalmasodtak s a király nem látott más megoldást, minthogy öt évi nemzeti parasztpárti kísérletezés után a liberálisokat hívja kormányra. A liberális párt 1928 óta állandóan ellenzéken volt, ha nem számítjuk azt az évet, amíg a Iorga kormányt támogatta. Károly király hazatérése és Brătianu Ionéi fiának, Györgynek, az ifjú liberálisokkal együtt történt kiválása után az „öregliberális“ párt I. G. Dúca vezetése alatt visszanyerte egységét s mivel az ország pénzének jelentékeny része felett ők rendelkeztek, mindenki azt remélte, hogy végre konszolidálni fogják a gazdasági bajoktól meggyötört államot. I. G. Dúca, a megbízott kormányelnök, a liberális párt utolsó európai vonalú politikusa volt, akitől a népkisebbségek is felelősségteljesebb államvezetést s ha nem is jó indulatot, de tárgyilagosságot vártak. Két minisztere Anghelescu és Tatarescu kinevezése azonban méltán töltötte el a legsúlyosabb aggodalmakkal a magyarság vezetőit. Az előbbi románosító iskolarendszerével tette hírhedté magát, az utóbbi mindent elkövetett, hogy a Magyar Pártot befeketítse és éket verjen a magyarság sorai közé.

Az 1933 december 20-án és 22-én tartott parlamenti választáson a Magyar Párt megőrizte hagyományos önállóságát, de a múltból jól ismert liberális módszerek mellett csak nyolc képviselőt tudott behozni (kevesebbet, mint valaha), továbbá három szenátort. Képviselői mandátumhoz jutott: Bethlen György, Gál Miklós, Jósika János, Laár Ferenc, Pál Gábor, Szabó Béni, Szentkereszty Béla és Wille József; szenátor maradt: Balogh Arthur, Gyárfás Elemér és Sándor József. A mandátumok igazolásakor a választási visszaélések felsorolása után Bethlen György keserűen állapította meg, hogy csak azért nem tudja több megye képviselőválasztási eredményének megsemmisítését javasolni, mivel a kormány annyi magyar képviselőt sem

hagyott meg, amennyi a házszabályok értelmében ilyen indítványhoz szükséges. A belügyminiszter is érezte, hogy túllőttek a célon, amikor a szavazatok 50,99%-át „szerezték meg“ az egész országban s ezért az udvarhelymegyei pótválasztáson nem gátolta meg, hogy Abrudbányai Ede bejusson a képviselőházba.

Karácsony és újév között váratlan politikai gyilkosság rázta fel az ország nyugalmát. Dúca miniszterelnököt a sinaia-i állomáson a vasgárda szervezethez tartozó fiatal emberek meggyilkolták. A Zelea Codreanu vezetése alatt álló vasgárda múltjában már fordultak elő gyilkosságok, a szervezet azonban később politikai párttá alakult és parlamentáris úton törekedett céljai megvalósítására. Dúcára a merénylők a vasgárda feloszlata miatt haragudtak, a vasgárdát pedig Titulescu nyomására oszlatták fel, mivel az ő külpolitikáját feszélyeztette ez a szélsőjobboldali mozgalom. A gyilkosok tettük indokolására azt hozták fel, hogy Dúca az országot eladta a zsidóknak és ezért kellett pusztulnia. A bíróság súlyos fogházbüntetésre ítélte a merénylőket, Codreanut és társait azonban a felbujtás vádjá alól felmentette.

A Dúca-gyilkosság után a kisebbségek közül azok is elvesztették a kormány iránti bizalmukat, akik a miniszterelnök személyében látták a békeesség jövő zálogát. Ismét bevezették az ostromállapotot, statáriumot és szigorított cenzúrát, amit a népkisebbségek duplán éreztek meg. Dúcáról szinte minden megyében egy-egy községet neveztek el, így kapta Székely keresztúr is az I. G. Dúca nevet, amiből a székelyek különböző szójátékokat faragtak, de különben a postai forgalomban is sok zavart okozott ez a túlhajtott Duca-kultusz.

Dúca után rövid ideig Anghelescu lett a miniszterelnök, ennek utódja pedig Tatarescu, aki négy évig egyfolytában vezette a kormányt, amire Brátianu Ionéi óta nem volt példa:

Tatarescu hosszú miniszterelnöksége a kisebbségi magyarság sorsának mélypontját jelenti. Alatta vált kormányrendszerre az a kétszínű politika, mely a kisebbségek legkegyetlenebb és pontos tervszerűséggel végrehajtott elnyomását kifelé szép szavak és humánus elvek hangoztatásával leplezte.

A Tatarescu-rendszer bevezetése óta mind gyakrabban

kezdték hangoztatni többségi és kisebbségi részről, hogy a nemzetiségi kérdést csak úgy lehet megoldani, ha előbb eloszlatják azt a légbört, ami ezt a kérdés-csoportot körülveszi. A légbört azonban emberek mérgezik meg s ilyen kútmérgező mind több akadt, amióta a legkisebb tanító vagy csendőrorrmester is látta, hogy nem büntetés, hanem jutalom vár reá, ha üt egyet a magyarságon.

A légbört a sajtón át nehezedett reá a közvéleményre. A magyar toll forogatóit valóságos blokádn alá vette a cenzúra és az ügyészség. De az előbbi nem védett meg az utóbival szemben és sok magyar újságíróat büntettek meg olyan cikkért, amit a cenzúra átengedett. Az ügyészek közül főként a kolozsvári Colfescu tett nagy hírre szert s a magyar sajtó ellen évek óta folytatott hadjáratát a Tata-roscu-rendszer csak elősegítette. A magyargyűlölet mellett az anyagi javakat sem vetette meg a híres sajtóügyész, akit később vagyonrevíziós perbe fogtak s aki nyugalomba vonulása után maga is felcsapott újságírónak. Colfescu vád alá helyezte a legártatlanabb újságíróat, szerkesztővel és kiadóval együtt s a legsúlyosabb büntetések kirovását kérte többórás vádbeszédeiben, amelyek során mindig kifejtette sajátos nézeteit a barbár, ázsiai magyarokról, akik a művelt latin faj ősi ellenségei. A sors iróniája, hogy Colfescu legjobban a hídverő Krenner Miklóstra haragudott, aki az „Ellenzék“ hasábjain Spectator álnév alatt állandóan szorgalmazta a román-magyar közeledést. Krennert később „Húsvéti harangszó“ című cikkéért, amiben Erdély autonómiája mellett tört pálcát, súlyosan elítélték és az írástól is jogerősen eltiltották; ennek az ítéletnek a végrehajtására azonban sohasem került sor.

A kisebbségi sajtó elleni hadjárat oda vezetett, hogy nem engedélyezték többé az időszakai közleményekben a magyar helységnevek használatát s mivel a román községek nem mentek át a köztudatba, a közönség nagyon gyakran nem értette meg a lapok közleményeit. Egyes irodalmi és tudományos munkák kiadása pedig lehetetlenné vált, mivel pl. az Erdélyi Múzeum című tudományos folyóiratban egy helység és dülőnevekről szóló tanulmányból a cenzúra kitorölte az összes neveket. Végül is bizonyos tolvajnyelv honosult meg a magyar sajtóban. Erdélyt „országgrészünk“, Kolozsvárt „kincses város“, Marosvásár-

helyt *székely főváros*“, Nagyváradot *„peceparti Páris*“ néven kezdték idézni a lapok.

Amíg a magyar sajtóra hangfogót tett a cenzor és az ügyész, a román sajtó szabadon izgathatott a magyarság ellen. Áprilisban Pamfil Seicaru, aki még két évvel azelőtt a magyaroknak a kormányban való részvétele mellett foglalt állást, a „Curentul“ című lapjában népszavazást rendezett. Hét kérdést intézett olvasóihoz, amire falusiaktól államférfiakig mindenki válaszolhatott s a válaszokat hónapokon át közölte Románia egyik legelterjedtebb lapja. A kérdések arra irányultak, hogy az országban a román elemet háttérbe szorítják a kisebbségek s ennek megakadályozására kért javaslatokat a szerkesztő olvasóitól. Természetesen mindenki azt válaszolta, hogy a román elemet valóban elnyomják a kisebbségek s ezen csak úgy lehet segíteni, ha a kisebbségeket kiteszik állásaikból, a közoktatást elrománosítják és a kisebbségek helyébe új román középosztályt fejlesztenek ki a népből. Az olvasók közül ennek a tervnek a végrehajtását nagyon sokan meg is kezdték saját hatáskörükben s a vasúti és posta igazgatóság gyors iramban folytatta a magyar alkalmazottak elbocsátását, a tanárok számára pedig ismét kiírták a román nyelvvizsgát.

A parlamentben.

Amikor a Tatarescu kormány a parlamentben bemutakozott, a válaszfelirati vita folyamán 1934. februárjában Bethlen György a képviselőházban, Sándor József pedig a szenátusban nyilatkozatot olvasott fel. Ebben mint legfontosabb megoldandó kérdések szerepeltek: a székely vallási és iskolai önkormányzat, az egyházi és iskolai államsegély, a magyar nyelvhasználat a hatóságok előtt, a köztisztviselői elbocsátások megszüntetése, a közterhek enyhítése és az állampolgársági névjegyzékből kimaradtak utólagos felvétele. Nistor miniszter válaszában kijelentette, hogy a kultusz és magánoktatási törvény, — amelyeknek jogfosztó intézkedéseit volt már alkalmunk ismertetni, — a párisi szerződés 11. szakaszán túlmenő jogokat biztosít nemcsak a székely és a szász közületeknek, hanem az egész magyar és néniét kisebbségnek. Ezzel a kérdés le is került napirendről. A vasutasok elbocsátása ügyében

Bethlen György később hiába interpellált. A lelkészek és felekezeti iskolák államsegélyét Laár Ferenc tette a képviselőházban szóvá. Kimutatta, hogy a Iorgai kormány óta a protestáns lelkészek államsegélyét különböző áldozati adók és a lélekszám szerinti arányosítás ürügyével annyira leszállították, hogy egy tizenkettedik kategóriába eső négy kórpótlékos görögkeleti lelkész 3150 lejt, a görög-katholikus ugyanannyit, a római katolikus 3000 lejt, a lutheránus 2950 lejt, a református 1700 lejt, az unitárius pedig 1250 lejt kap havi államsegély címén. A magyar felekezeti iskolák pedig 1931 óta semmiféle államsegélyt sem kaptak, noha a magyar egyházak vagyonát a föld-birtokreform folyamán kisajátították s így ezek a legnagyobb nehézségekkel küszködnek.

Az állampolgársági névjegyzékbe való utólagos beírásokkal kapcsolatban az igazságügyminisztérium ki is dolgozott egy javaslatot, ebből azonban sohasem lett törvény. Helyette olyan törvények láttak napvilágot, amelyek a kisebbségi magyar társadalom egyes rétegeit létalapjában támadták meg.

Némi enyhülést csak a konverziós törvény hozott, amit a liberális kormány, immár ötödször, átdolgozott. A képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér rámutatott arra, hogy a régi törvény rendkívül bonyolult eljárást írt elő az adósságok konvertálására, az adósok és hitelezők között különböző kategóriák egész sorozatát állította fel és nem volt tekintettel arra a helyzetre, amibe a hitelezőket juttatta. Az új javaslat az eljárást egyszerűsíti ugyan, de fenntartja a kategóriák rendszerét. A javaslat csak a mezőgazdasági és városi ingatlanulajdonosok adósságát rendezi s bár a kormány még mindig nem készíteti pontos statisztikát, az előbbieket tartozása majdnem ötven, az utóbbiaké húsztól harminc milliárd lejig terjedő összeget tesz ki. Nem konvertálja azonban az iparosok, kereskedők, kis hivatalnokok és szabadfoglalkozásúak adósságát, akiknek nincs ingatlanuk s akiket tartozásuk felhajtása létükben fenyeget, mert munkaeszközeik, fizetésük vagy nyugdíjuk esik áldozatul. E mellett a hitelezőkre háluló veszteségek is egyenlőtlenül vannak elosztva, mert azok, akik pénzüket a bankokból idejében kimentették, nem hordoznak semmi veszélyt s a konverzió terhe csak a becsületes betétesekre hárul. Bár az adósságok rendezésének

egyetlen igazságos módja a túlságosan magasan stabilizált lej értékének csökkentése volna, a Magyar Párt mégis megszavazta a javaslatot, mivel abban az előző konverziós törvényekhez képest haladást látott. Az utolsó parlamenti úton hozott konverziós törvény 1934. április 7-én lépett életbe.

A gazdasági javaslatok során a kormány legközelebb a banktörvény javaslatát terjesztette elő, aminek az előkészületei már egy évtizede folytak. Találónan jegyezte meg Gyárfás Elemér a szenátusban, hogy ez a javaslat éppen most, amikor az ország hitellete romokban hever, azt a benyomást kelti, mintha valaki *sport-intézményt akarna szervezni kórházi ágyban fekvő betegek számára*, akik közvetlenül műtét előtt állanak. A javaslat alapvető hibája a túlzott központosítás. A bankszervezet csúcsán a központi bank-tanács áll, mely teljhatalommal rendelheti el valamely pénzügyintézet felszámolását, sőt fiókot is csak az ő engedélyétől függően lehet létesíteni. Ebből a tanácsból kifejejtették a kisebbségi bankok képviselőit, noha az 1916. évi magyar törvény lehetővé tette, hogy az erdélyi románok és szászok hitelszervezeteinek, a Solidaritatea és a Bevisionsverband képviselői a budapesti központi hitelszervezetekben részt vegyenek. Pedig az Erdélyi Magyar Bankszindikátus már 1923. december 13-án 98 tagintézzettel és 228 millió lej saját tőkével újjáalakult s azóta, noha a Nemzeti Banktól minimális visszszámítolási hitelt élvezett és bankpolitikájáért magyar részről is sok támadásnak volt kitéve, mégis összefogta és védeni igyekezett a magyar pénzügyintézeteket, amelyek sajnos legnagyobb részben nem töltöttek be nemzeti hivatást.

Gál Miklós helyesen mutatott rá a képviselőházban arra, hogy a javaslat túlságosan magas alaptőkét kíván meg a bankoktól. Törvényhatósági jogú városban 20 millióra, más városban 10 millióra, falusi községekben 4 millióra kell öt éven belül felemelni az alaptőkét. Ennek következtében a kisebbségi bankoknak fel kell számolniok, mivel legnagyobb részben mezőgazdasági kihelyezéseik vannak, amelyek a konverzió miatt csak 17 év alatt törlesztendőek. Tizenhét év alatt pedig új banküzletek kötése nélkül az intézetek minden aktíváját felemésztí a rezsi. Az 1934. május 8-án megjelent banktörvény a Magyar Párt által kifogásolt rendelkezéseket fenntartotta, sőt a

bankoktól az alaptőkének duplájára való felemelését kívánta meg.

Az oktatásügy körébe tartozó javaslatok között kiemelkedett az úgynevezett „premilitar“ törvényjavaslat, mely kötelező katonai előképzést ír elő minden 18—21 éves ifjú számára s ezzel külföldi minták után indulva, Románia is a nemzetvédelem tökéletesítését kívánta szolgálni. A Magyar Párt elvi kifogást nem tett, csak a valláserkölcsi nevelés fontosságát hangoztatta a katonai nevelés mellett.

Ismét napirendre került a középiskolai törvény, amit már a Iorga kormány is módosított. 1928. óta a líceum csak hét osztályos volt Romániában s most belátva, hogy a középiskola francia módszer szerinti óriási anyagát nem lehet hét év alatt megtanulni, másrészt pedig, mivel az egyetemi előkészítő év sem vált be, a javaslat közmegelegedésre visszaállította a nyolcosztályos líceumot. Súlyosan érintette a magyar felekezeti iskolákat a *tanárok képesítő (capacitate) vizsgájának* ügye. A törvény előírta, hogy a tanároknak az egyetem elvégzése után képesítő vizsgát kell tenniök, ami tulajdonképen versenyvizsga azok számára, akik állami középiskolánál kívánnak elhelyezkedni. A gyakorlatban ezt a vizsgát a jelentkezők 10—15 százaléka szokta letenni, mivel csak annyit engedtek át, ahány üres katedra volt az illető szakban. Ezekre a helyekre természetesen mind románokat engedtek át s így kisebbségi tanár csak fehér hollóként mehetett át a képesítő vizsgán. Laár Ferenc a képviselőházban rámutatott arra, hogy azoknál a tanároknál, akik felekezeti iskolákban akarnak elhelyezkedni, nincs értelme a képesítő vizsgának. Anghelescu miniszter erre azt válaszolta, hogy őt nem érdekli, van-e vagy nincs a felekezeti tanároknak képesítő vizsgájuk, mivel a törvény csak az állhali középiskolákra vonatkozik. Laár erre elmondta, hogy a magánoktatási törvény szerint csak akkor nyerheti el valamely középiskola a nyilvánossági jogot, ha az alsó tagozaton (gimnázium) legalább két végleges tanára, a felsőn (líceum) pedig legalább négy végleges tanára van, végleges tanárnak pedig a minisztérium csak azt ismeri el, akinek képesítő vizsgája van Anghelescu röviden azt válaszolta, hogy aki nyilvánossági jogot akar, annak teljesítenie kell e jog feltételeit. A képesítő vizsga

tehát megmaradt s a miniszter csak abba egyezett bele, hogy a felekezeti tanárokat vizsgáztató bizottságba kisebbségi tanárokat is nevezhetnek ki.

A javaslat másik aggodalomra alkalmat adó intézkedése a *tanárok nyelvvizsgálója* volt. A magánoktatási törvény kimondotta volt, hogy a románul nem tudó felekezeti tanerők vizsgát fognak tenni, s ha ezt le is teszik sikerrel, de utólag kiderül, hogy nem tudtak románul, román tanfolyam hallgatására kötelezhetők. A javaslat most úgy módosította a törvényt, hogy a román nyelvből sikerrel vizsgázott tanárok nemcsak tanfolyamra, hanem újabb nyelvvizsgálóra is kötelezhetők, ami ha nem sikerül, eltilthatják őket a tanítástól. A miniszter e szakasz fenntartását azzal indokolta, hogy a magánoktatási törvény óta eltelt kilenc év alatt sem tanultak meg a magyar tanerők románul. Az augusztus hó folyamán tartott nyelvvizsgák aztán szomorú eredményt is hoztak. Egynéhány részleteredmény igazolja a magyar törvényhozók aggályait. Csikmegyében az állami iskolákból vizsgára rendeltek 100 magyar tanítót, ebből elengedték a vizsgát 23-nak. 15 nyugdíjazását kérte, 13 nem jelentkezett a vizsgára, 38 átment és 11 megbukott. A felekezeti tanítók közül vizsgára rendeltek 125-öt. Nem jelentkezett 27, átment 32, megbukott 66. A két unitárius főgimnáziumból 8 tanárt köteleztek vizsgára, akik közül 3 nem jelent meg, 2 átment, 3 megbukott. A 19 unitárius tanító közül 5 átment, 14 elbukott. Az erdélyi református egyházkerületben vizsgára jelentkezett 56 tanár közül átment 24, megbukott 32. 174 református tanító közül átment 62, megbukott 88, új vizsgára állhat 24. Az aradi római katolikus gimnázium 6 tanára közül 4 megbukott, az aradi állami gimnázium 5 magyar tanára közül egyet mentesítettek a vizsga alól, egyet nyugdíjaztak és 3 megbukott a vizsgán. Akik nem jelentkeztek, azok a minisztérium rendelete értelmében még egyszer vizsgára állhatnak, a többiek, legyenek azok családos és nagy múlttal rendelkező tanerők, állásukból elbocsátandók.

A magyar középiskolák ellen tehát Anghelescu két fronton indított támadást. A fiatal tanárokat a képesítő vizsgán buktatták el. Az idősebb, háború előtt diplomát szerzett tanárnemzedéket a nyelvvizsgán rostálták ki. Közben pedig, ha hatnál kevesebbre olvadt le a tanárok

száma valamelyik gimnáziumnál, az iskolát be lehetett zárni.

A tanári elbocsátások mellett a kormány szemet vetett a magyar postamesterekre is, akik évtizedek óta szerződéses viszonyban állottak az állammal. A falusi posta Erdélyben valóságos családi tulajdon lett és a községi hagyományokhoz tartozott, hogy mindig egy odavaló tanultabb ember töltötte be a postamesteri hivatalt, akit a faluban mindenki személyesen ismert. A magyar postamestereknek máról holnapra felmondtak s helyükbe ókirályságbeli, magyarul nem tudó postásokat hoztak, akik természetesen nem tudták megértetni magukat a falu népével.

A magyarság vitális érdekei ellen indított támadásokat betetőzte a *nemzeti munka védelméről szóló törvény javaslata*, mely a mesterségesen felkorbácsolt sovíniszta áramlat hatása alatt és az elhelyezkedést kereső ifjúság sürgetésére jött létre. Az ebből született 1934. július 1.6-i törvény súlyos büntetés terhe mellett kimondotta, hogy a gazdasági, ipari, kereskedelmi és más vállalatoknál a személyzet nyolcvan százalékának és az igazgatóság öt ven százalékának románnak kell lennie s a fennmaradó húsz százalék keretében lehetőleg olyan idegenek alkalmazandók, akiknek román feleségük és gyermekük is van. A javaslat tárgyalásánál Gyárfás Elemér felszólította N. Teodorescu ipari és kereskedelmi minisztert, hogy tegyen olyan értelmű nyilatkozatot, mely szerint a „románok“ kifejezés alatt alkotmányjogi értelemben román állampolgárokat kell érteni, amire a miniszter helybehagyóan azt válaszolta: „Így van ez megírva az alkotmányban“. Az ellenőrző közegek azonban bizalmas utasításokra büntetni kezdték azokat a vállalatokat, ahol nem alkalmaztak kellő számú fajrománt s a gazdasági liberalizmus elveit éppen a liberális párt törte első ízben törvénynyel át. A közhivatalokból nyelvvizsga folytán kidobott magyar köztisztviselőket és munkásokat pedig most már a magánvállalatoknál is üldözőbe vették* De megteremtették a dísz-román fogalmát is, aki minden üzemnél és vállalatnál ott ül és nemcsak, hogy semmit sem dolgozik, mivel ő az „etnikai arányszám“, hanem az állandó besúgó szerepét játszódj a kisebbségi vállalatnál.

A törvényjavaslatnak két mellézköngéje is volt. Az

egyik szerint a kereskedelmi könyveket románul kell vezetni, a másik kimondja, hogy a kereskedelmi levelezés is csak román nyelven történhet. A magyar és német képviselők a levelezésre vonatkozó képtelen rendelkezést töröltették. A könyvekre vonatkozóan csak annyi került be a végleges szövegbe, hogy a főkönyvet, leltárt és naplót a vállalatoknak román nyelven kell vezetniük.

Parlamentari bizottságot kér a Magyar Párt.

A liberális párt kormányzásának első éve a legsúlyosabb megpróbáltatásokat hozta a romániai magyarságra. A kormányintézkedésekre az ellenzéki pártok és az anti-revizionista mozgalom igyekezett ráduplázni, nehogy kisebb hazafinak látszódjanak a kormánynál. Ilyen légkörben határozta el a Magyar Párt elnöki tanácsa és parlamenti csoportja 1934. november 12-én, hogy a felirati vita során kifejezést ad annak a kívánságának: küldjön ki a törvényhozás parlamenti bizottságot, melyben minden román párt képviselve legyen, ez hallgassa meg a kisebbségek sérelmeit és kívánságait, ezután létesítsen olyan pártközi megállapodást a kisebbségi kérdésekben, amit a gyakran változó pártkormányok irányadónak tekinthetnek.

A képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér adta elő a Magyar Párt kívánságát. A javaslat indokolásaképpen három főérvet hoztak fel. Ki kell emelni a kisebbségi politikát a politikai pártharcokból és a magyarság, kárára való licitálásokból. Függetleníteni kell a kisebbségi magyarság helyzetét a változó nemzetközi viszonyoktól, mivel a romániai magyarokat a román közvélemény túszként kezeli a Magyarországgal szembeni kapcsolatoknál. A magyarság és románság közös érdeke olyan lelki béke megteremtése, mely a román-magyar együttélést lehetővé teszi. A szónokok visszatekintettek a magyarság múltjára s nem hallgatták el, hogy a Magyar Párt is kénytelen volt kezdetben, paktumot kötni az Ave-rescu-féle néppárttal, mivel az 1922. évi liberális parlamenti választáson a magyar jelöléseket mind visszautasították s utána *belépőjegyre* volt szükség a román közéletbe. Látva azonban a gyűlöletnek azt a hullámát, ami-

vel a két nagy párt, a liberális és nemzeti parasztpárt az 1926. évi választások sikerét fogadta, a Magyar Párt nem kötött többet román párttal parlamenti választási egyességet és kilenc év alatt tanú jelét adta annak, hogy a nemzetiségi kérdést pártok feletti ügynek tekinti. 1926 óta hát általános választás és tíz miniszterelnök volt, de egyik sem ült le a zöld asztalhoz a kisebbségi pártokkal, hogy négy-millió román állampolgár panaszát meghallgassa. Mivel a mai pártpolitikai rendszer mellett könnyen hazaárulónak kiáltja ki az ellenzék azt a kormányfőfit, aki a kisebbségekkel tárgyalásokba bocsátkozik, csak *egy pártközi parlamenti bizottság* tudná kellő súllyal a nemzetiségi kérdést tanulmány tárgyává tenni és a megoldásra vonatkozó alapelveket lefektetni. Ilyen bizottságot a közelmúltban küldött volt ki a parlament a Skoda-féle szállítási botrányval kapcsolatban, mennyivel inkább teljesíthető volna tehát a Magyar Párt kívánsága, amit Willer is, Gyárfás is történelmi lépésnek nevezett.

A parlamenti bizottság gondolata körül, amit Hans Ottó Roth, a német parlamenti csoport elnöke is helyezett, a válaszfelirati vita alatt nagy kavarodás támadt. Tamandi miniszter beszéde során utalt a Romániában élő négymilliónyi kisebbségekre, akik „az ország egyik-másik vidékén tökéletes történelmi folytonosságban jelentkeznek“, akiknek óriási többségével szemben nem lehet illojálítás címén vádat emelni s ezért nem szabad őket erőszakos politika áldozataivá tenni. A „nacionalizmus pszichózisa“ helyett a parasztságból kell fokozatosan kiépíteni az erdélyi városok középosztályát. Tamandi beszéde valóban szokatlan volt, főként azért, mert a liberális kormány miniszteri padsorából hangzott el s a magyargyűlöletből meggazdagodott Stelian Popescu az „Universur“-ban többetes hajsztát indított Tamandi ellen. Az ellenzéki pártvezérek közül a gyulafehérvári határozat szerzői, Maniu és Vaida, valamint a „csúcsai paktum“ megalkotója, Goga, siettek felháborodásuknak sajtónyilatkozatban hangot adni és „nemzeti eretnokség“-gel vádolták. a jóhiszemű minisztert, amiért a kisebbségi elem folytonosságát merte említeni Erdélyre vonatkozóan. A Tamandi-ügyben Tatarescu is kétértelmű nyilatkozatot tett, aminek következtében Tamandi kénytelen volt felajánlani lemondását. Amikor pedig a parlament előtt tisztázni akarta magát,

olyan fülsiketítő lármával fogadták, hogy alig tudta elmondani beszédét.

A Iamandi-ügy bizonyos mértékig elterelte a figyelmet a Magyar Párt javaslatáról, amire érdemben Lapádatu miniszter válaszolt. A kultuszminiszter a kisebbségi kérdés elmérgesedésének felelősségét a Magyar Pártra hárította, mint aki a paktum-politikát kezdeményezte és a Népszövetség előtt Romániát befektíteni igyekszik. A parlamenti bizottságnak, véleménye szerint, semmi értelme sincsen s e helyett helyesebb, ha miként 1927-ben, úgy most is, a liberális kormány küld ki egy bizottságot a kisebbségi kérdések tanulmányozására.

Több parlamenti felszólaló és a román sajtó a Magyar Párt javaslatát a külpolitikai helyzettel hozta összefüggésbe. Ugyanakkor tárgyalták Genfben Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter Marseille-ben történt meggyilkolásának ügyét s a kisantantnak ezzel kapcsolatban Magyarország ellen emelt vádjait. Titulescu és Eckhardt Tibor szóharca alatt nem lehetett szó román-magyar közeledésről s mint annyszor, most is a kisebbségi magyarságon csattant a Magyarország ellen felkorbácsolt gyűlölet. Ettől kezdve nem Budapestre, hanem Janka pusztára kezdték a magyarokat küldözgetni.

A „*numerus valachicus*“ mozgalom.

A Magyar Párt történelmi lépése tehát nem vezetett eredményre. Helyette a sovén irányzatok újabb erőforrással gyarapodtak, ami azért volt veszélyesebb, mint a többi, mert felelős államférfi, többszörös miniszterelnök állott az élére. Vaida Sándornak mindig érzéke volt ahhoz, hogy megtalálja a népszerűséghez vezető utat. A most kínálgató szélsőjobbaldali konjunktúrát úgy igyekezett kihasználni, hogy a nemzeti parasztpárt 1933. február 3-i programmalkotó végrehajtó bizottsági ülésén a közép- és felsőoktatási kérdések tárgyalásánál, bedobta a „*numerus valachicus*“ gondolatát. Addig csak *numerus clausus*ról beszéltek. Most a megjelenésében régi jó táblabírákra emlékeztető Vaida, aki magát nem romának, hanem rendszeren „oláhnak“ nevezte, az oláh arányszám elvét vetette fel. Vagyis helyet követelt a románságnak előbb az isko-

lában, de később a mozgalom a magán- és közélet minden vonatkozására kiterjedt. A végrehajtó bizottság tagjainak nagyrésze nem tudta összeegyeztetni liberális felfogásával az etnikai arányszámi bevezetését. Maga Maniu, aki Vaida szerint egész életében megmaradt Concha Győző tanítványának, kijelentette, hogy ha nem lett volna demokrácia, „ma még mindig az ekét húznák az idegenek földjén“ s a Vaida javaslatát nagy többséggel leszavazták.

A „*numerus valachicus*“ teljesen megzavarta a nemzeti parasztpárt amúgyis laza egységét. Vaidát megfosztották az erdélyi rész vezetésétől, amire hívei még erősebb propagandával válaszoltak. A király körüli kamarilának, mely a „*divide et impera*“ elvét vallotta, kétségtelesenül egyik legsikerültebb sakkhúzása volt, hogy Vaidát elhidegítette Maniutól, akiket egymáshoz több évtizedes hagyományos barátság fűzött s így megbontotta a legnagyobb tömegekre támaszkodó pártot, mely sikeresen tudta volna a harcot felvenni ellene. A „*numerus valachicus*“ körül pedig megindult a nyilatkozatok lavínája. A barátok Vaidát mint legesélyesebb miniszterelnököt emlegették, aki az egyre növekedő jobboldali erőket tömöríteni tudná a mai népszövetségi külpolitika fenntartása mellett. Az ellenségek szemére vetették Vaidának, hogy ellentétbe került azzal a kisebbségi szerződéssel, amelynek az aláírására őt használta fel Brátianu Ionéi.

A Magyar Párt parlamenti csoportja február 27-i ülésén foglalkozott a „*numerus valachicus*“-szal és kiáltványban tiltakozott az ellen, hogy a szabadfoglalkozások, ipar és kereskedelem terén etnikai arányszámot vezessenek be, ami a nemzetközi szerződésekkel és az emberi jogokkal egyaránt ellenkezik.

Ha már józannak ismert politikusok is a különböző nemzetiségi arányszámok útvesztőjére tévedtek, akkor nem csodálkozhatunk, ha a kisemberek -is hazafias érdekeket siettek maguknak szerezni. Colfescu egymásután ültette a vádlottak padjára a magyar újságírókat, vádbeszédjeiben hangoztatva, hogy az ilyen hivatásos államellenes izgatok nem érdemlik meg, hogy civilizált országban éljenek, menjenek tohát oda, ahol a barbárság uralkodik. Különben is a magyar revíziós propaganda Közép-Európát rákbetegséggel akarja megfertőzni, amire a románoknak erélyes választ kell adnia. „*Az irredentizmust*

letörni, a rákot kiirtani azzal a népkisebbséggel együtt, amely azt terjeszti“ — ez minden jó román kötelessége.

De a vádlottak padjára kerültek a politikusok és írók is. Bethlen György, Fábián László volt szenátor, Zágoni István és Hexner Béla, a Magyar Párt kolozsvári tagozatának vezetői; továbbá dr. Gál József ügyvéd az 1932. évi választásokból rífolyólag, izgatás címén állították a kolozsvári törvényszék elé. Daday Lóránd református lelkész, Székely Mózes álnév alatt írott két regénye, a Budapesten megjelent „Zátony“ és „Csütörtök“ miatt került a kolozsvári hadbírótság elé. Annak ellenére, hogy román mentőtanúk egész sora, köztük maga Vaida Sándor is Daday mellett vallott, a hadbírótság hathónain fogházra és tíz évi jogvesztésre ítélte Dadayt.

Daday elítélése ellen Victor Eftimiu, a kitűnő író, a román Pen Club elnöke is állást foglalt, aki ellen ezért az „Universul“ bojkott mozgalmat indított s a Nemzeti Színház is levette színdarabját a programúiról. Eftimiu „Jós

laba de pe tricolor!“ (*Le a mancsot a zászlóról!*) című röpiratában válaszolt Stelian Popescunak, aki ellene olyan jelzőket használt, amik között az áruló, szemtelen, vakmerő az enyhébbek közé számít. Válasza szellemesen jellemzi a román üzleti hazafiságot.

„A gangszter“ című fejezetben Eftimiu elmondja, hogy Popescu az országot két részre osztja; aki fizet az Universulnak, az jó román, aki nem, az tolvaj és hazaáruló. Az igazi hazafi nem csinál mesterséget a hazafiságból s az országzászló nem arra való, hogy palotákat emeljenek belőle, vagy cipőt fényesítsenek vele. Antirevizionista ligára nincs szükség, mert minden jó román a revízió ellensége s egész Románia egy nagy antirevizionista liga, melynek Károly király az elnöke. „Ha egy román politikus meglátogatja Budapestet, ha egy író baráti kezet nyújt a kisebbségi kolléga felé, ha egy kereskedő vízumoztatja útlevelét, hogy árut adjon el a határon kívül, felborzolódnak a sárkány pikkelyei, az Universul apróhirdetései és halálozási rovatai megrövidülnek, hogy a sokkal rentábilisabb patriotizmusnak adjanak helyet.“ Mi az igazi hazafiság? — veti fel végül a kérdést. „A magyarok minden művészi megnyilatkozására — elő-

adás, koncert, kiállítás, film, színdarab — hasonló, még tökéletesebb megnyilatkozás a mi részünkről. Ahelyett, hogy hathónapi börtönnel sújtanak egy magyar író, számunkra ellenséges regényéért, inkább írjanak a román írók hat nyugateurópai mértékkel mérhető román regényt. Mert a börtönbüntetés letelik, de a könyv megmarad.“

Eftimiu szava a pusztában hangzott el.

Őrségváltás a bánási tagozatnál.

A romániai magyarság huszonkétéves kisebbségi küzdelmei alatt a Bánáság bizonyos mértékig mindig megőrizte függetlenségét az országos magyar szervezkedésben. A kolozsvári központtól legtávolabb a bánási megyék estek, a román-német-szerb együttélés pedig egészen sajátos helyzetet teremtett az ottani magyarság számára. Ezért Temes-Torontál, Szörény és Krassó megye magyar párti tagozatai már 1929. június 30-án egyesültek és az „Országos Magyar Párt bánási tagozata“ nevet vették fel. Egy éven belül közadakozásból felépült a temesvári Magyar Ház, ahol otthont talált a Magyar Párt, a népkisebbségi szakkönyvtár, a Bánási Magyar Gazdasági Egylet, a Temesvári Magyar Nőegylet és Leányegylet, Temesvári Dalárda és a magyar cserkészek, előadóterme pedig minden magyar megmozdulás központja lett. Dr. Páll György főtitkár vezetése mellett a bánási tagozat főként a népszervezés terén *mintá-tagozattá* nőtte ki magát.

Ez a különállás a politikai vonalvezetésben is megnyilvánult. A világháború előtti időben Temesvár lakói közt nagy számmal voltak olyanok, akiknek nem volt határozott nemzeti öntudatuk s ha azt kérdezték tőlük, hogy milyen nemzetiségűek, azt felelték németül vagy magyarul: temesvári polgárok vagyunk. Ez a „Temeschwarer Bürger“ típus magyar érzelmű volt, de politikailag nem szívesen vallott színt, pedig a kormánysegédlettel megindult visszanevetesítési mozgalom erre mindinkább rákényszerítette. A bánási Magyar Párt ezért gyakran kötött paktumot a közigazgatási vagy országos választásokon helyi sváb alakulatokkal. Az 1931. évi parlamenti választáson például nem várva meg a központi pártveze-

tőség döntését, a bánsági tagozat választási egyezményt kötött a német-sváb népközösség ellenzékét képező „Freie Deutsche Gemeinschaft“-tal. Az országos pártvezetőség, nem akarva ellentétbe kerülni a hivatalos népközösséggel, csak a szenátorválasztásra vonatkozóan hagyta jóvá a paktumot. A képviselőválasztáson mégis közös listán indult a magyar-német csoport, de így sem tudtak egyetlen jelöltet sem behozni tízennyeg és félezer szavazattal, noha Brassó és Kisküküllő megyében ötezernél kevesebb szavazattal is választottak képviselőnek magyar jelöltet. A tenies-torontálmegyei magyar jelöltek szinte minden választáson több mint tízezer szavazatot kaptak s mégis csak 1937-ben tudott egy jelölt bejutni az 1926. évi választótörvény szerinti rendszer alapján, mivel az ország egyik legnagyobb megyéjében a nyolcvanezer magyar polgár kisebbséget képezett az egyéb népkeverékekkel szemben.

A bánsági tagozat elnöki széke br. Ambrózy Andor 1932-ben bekövetkezett halála után három évig üresedésben volt, ami alatt a zsidó származású dr. Ungár Adolf alelnök vette át az ügyvezetést, aki később politikai magatartása miatt börtönbe került. 1935. november 3-án a bánsági tagozat Bethlen György jelenlétében választotta meg Jakabffy Elemér országos alelnököt elnökének. Jakabffy székfoglaló beszédében szükségesnek látta, hogy kitérjen az akkor vitatott kérdésre: alkalmazható-e a Führer elv a kisebbségi életben? Az új elnök, aki annak idején nem tűzött sem tulipánt, sem őszirózsát a gomblyukába, kijelentette, hogy most sem akar hódolni a politikai divatnak és *megvalósíthatatlannak tartja kis nemzetek és néptörzsek életében azt a vezér-elvet*, ami nagy népeket eredményesen vezethet. Programja a múlt és az alkotmányos berendezkedések tisztelete, a demokrácia és liberalizmus, ha ez alatt az emberi értékek egyforma tiszteletét és megbecsülését értik.

A bánsági tagozat ebben az időben a Magyar Párt bal-szárnyát képezte.

Bethlen és Titulescu vitáig*

A parlament őszi ülészakájának megnyitása után, a válaszfelirati vita során, 1935. december 3-án Bethlen György terjesztette elő a képviselőházban a Magyar Párt szokásos nyilatkozatát, mely a magyarság kisebbségi sérelmeit sorakoztatta fel. A legtöbb közülük olyan volt, amit már azelőtt is szóváttettek a parlamentben, mint a névelemzés, iskolák elrománosítása, magyar köztisztviselők elbocsátása és a csendőrbrutalitások. De rámutatott a készülő törvényjavaslatok sérelmes intézkedéseire is. A közigazgatási javaslat fenntartja az időközi bizottságok rendszerét s ha a községi vagy megyei tanácsban magyarul beszélnek, a tanács azonnal felosztható. Az ipartörvény tervezete az ipartestületek vagyonát a munkakamaráknak készülő odaajándékozni.

A Magyar Párt hasonló nyilatkozatait máskor csak néhány ellentmondással hallgatták végig a Házban, s ugyanazt a nyilatkozatot Gyárfás Elemér nyugodtan olvashatja fel a szenátusban. Most azonban jelen volt Titulescu külügyminiszter is, aki külföldön szívesen szónokolt a ha árok spiritualizálásáról, ami az ő elgondolásában a triaoni határba való belenyugvást és a revízióról való lemondást jelentette. A külügyminiszter a képviselőház állandó zajos helyeslésétől kísérve, példátlanul éles választ adott Bethlen beszédére. Titulescu egyetlen állítását sem cáfolta meg Bethlennek, ellenben szemére vetette, hogy a romániai magyarság minden panaszát világgá kürtölik a genfi nagy hangszórón keresztül. A képviselőház tapsviharától feltűzelve, Titulescu most már Magyarország ellen emelte fel szavát s szemrehányást tett Budapestnek, amiért nem szavazta meg a szankciókat Olaszország ellen. A magyarok csak előjogokat követelnek kötelességek nélkül, de ha Magyarország kivonta magát a kötelességteljesítés alól a 16. szakasznál, a Népszövetség nem fogja elismerni jogát a 19-nél sem. A kisebbségi kérdést a magyarok idegen szegnek tekintik a román házban, aminek az útján a revízióhoz juthatnak el, az ezeréves Magyarország azonban nem fog feltámadni, *nem nem soha!* — fejezte be beszédét a külügyminiszter.

A végsőökig feszült hangulatban Willer József próbálta megmagyarázni, hogy a magyarság felsorolt sérel-

mei tényleg fennállanak és kérte a külügyminisztert, hogy változtassa meg a magyarság képviselőiről elhamarkodva alkotott véleményét, különben ennyire megbélyegezve nincs mit keresniök a román parlamentben. Amire Titulescu így válaszolt:

„Budapestre akarnak menni? Én nem mondtam ilyesmit Önöknek. Én általánosságban beszéltem. Nem engedem meg, hogy azt állítsa, hogy az én véleményem elhamarkodott volt, mert 17 éve szenvedek önök miatt a béke lövészárkaiban. Következésképpen nem fogadhatom el azt, amit ön mondott. Ami pedig az ön jelenlétét itt a parlamentben illeti, az nekem nagyon kellemes, távolléte viszont hidegen hagy.“

A román sajtó, az „Universul“ és „Curentul“ vezetésével sokáig ünnepelte Titulescut azért, hogy ilyen kitűnő pillanatban annyira találóan fejezte ki azt, amit minden román érez. Ebben körülbelül igazuk is volt, mert a közvéleményben az utolsó évek uszításai következtében ugyanaz a demagóg magyarellenesség lett úrrá, amit a „nagy európai“ ilyen utcai hangnemben kiáltott világgá. Az ünnepelésbe azonban egy magát magyarnak tartó hang is keveredett. A „Magyar Parasztpárt“, a „Gazdasági Szövetség“ utódának nevében dr. Réti Imre volt római katolikus plébános és képviselő is táviratot intézett Titulescuhoz:

„Abból az alkalomból, hogy excellenciád mély intuícióval rávilágított a jelenlegi lehetetlen politikai helyzetből kivezető útra, amibe akaratunkon kívül tévedtünk, a magyar tömegek nevében azt a szívből jövő kívánságunkat nyilvánítjuk, hogy eredményes együttműködést fejthessünk ki többségi testvéreinkkel.“

A „magyar tömegek“ kifejezés nyilván Tőkés Ernő bukaresti református esperesre, Mátis András volt szenátorra, Makkai Domokos volt interimárbizottsági elnökre és egy aranyosszéki kiscgazdára vonatkozott, akik Réti-vel együtt a székelyudvarhelyi Barkóci étterem kistermében öten határozták el a távirat elküldését.

A közigazgatási reform.

A liberális kormány hosszas előkészületek után nekifogott, hogy a közigazgatás terén lebontsa mindazt, amit a nemzeti parasztpárti kormányok négy év alatt építettek. Jellemző a román törvények változóságára, hogy az 1925. június 25-i liberális közigazgatási törvényt már ugyanazon év december 22-én módosították, négy év múlva pedig a nemzeti parasztpárt az 1929. augusztus 3-i új törvénnyel hatályon kívül helyezte, amit öt év alatt tizenegy ízben módosítottak. 1929 óta külön törvényben szabályozták a közigazgatási bíráskodást, amit szintén módosítottak, majd külön törvényt hoztak a helyi pénzügyi közigazgatásra, amit a következő évben háromszor módosítottak, nem is beszélve egyes különleges törvényekről (közegészségügy, számvitel stb.). Ilyen törvénykezési anarchiában természetesen senki sem tudta, hogy melyik törvényszakas van életben, mivel az új törvény mindig csak azt mondta ki, hogy az előzőknek vele ellentétes intézkedései hatályukat veszítik, de nem sorolta fel az ellentétes paragrafusokat.

A nemzeti parasztpárti törvénnyel szemben, mely a közigazgatási decentralizálással kísérletezett, a liberálisok javaslata visszaállítja a központosított közigazgatást és a helyi önkormányzatot teljesen kiküszöböli azért, nehogy politikai ellenfelei és a népkisebbségek megvetessék a lábukat a megyében vagy városon. A kormány által a megye élére kinevezett prefektusoknak a törvény annyira kiterjeszti a hatáskörét, hogy az már egyenesen az alkotmányba ütközik, amely szerint a helyi közigazgatásnak a decentralizáció elvén kell felépülnie. Maga a törvényeket véleményező Törvényhozási Tanács (Consiliul Legislativ) is alkotmányellenesnek találta a javaslat két másik intézkedését. Az egyik „Közigazgatási Tábla” címen fenntartja a revíziós bizottságok rendszerét, noha az alkotmány kimondta, hogy a közigazgatási bíráskodás kizárólag a bírói hatalom jogkörébe tartozik s a kétfokú közigazgatási bíráskodásról külön törvény rendelkezik (1925. december 23.). A másik a javaslatnak az a rendelkezése, hogy a fürdőhelyekre kinevezendő községi bírónak nem szükséges az illető községben állandó lakhellyel

bírni. Így kerültek a székely fürdők élére okiráltságbeli ezredek és liberális kortesek.

A képviselőház 1936. február 25-i ülésén Willer József nagy beszédben mutatott reá a magyar nyelvhasználatot ért sérelmekre. A magyar nyelv a kisebbségi szerződés határozott rendelkezései ellenére a közélet minden vonaláról kiszorult. A katonaságnál nem szabad magyarul szólni, közhivatalban és vasútnál nem szabad magyarul felvilágosítást kérni, még kevésbé adni, magyarnyelvű beadványokat nem fogad el egyik hatóság sem, a cenzúra kerékbe töri a magyar nyelvet a román helységnevekkel, magyarul legfeljebb adót lehet fizetni, de azt is csak akkor, ha szó nélkül fizetünk, mert a kivetés mérvét nem kifogásolhatjuk magyarul. A közigazgatási törvény javaslata mindezt még azzal is megtoldta, hogy a tanácsokba csak azok választhatók, kik románul írni-olvasni tudnak, ha pedig a tanácsülésen valaki más, mint román nyelven szólal fel, a tanács azonnal feloszlatható, ami pedig nyílt felhívást jelent az agent provocateur-ök számára.

A Népszövetséghez benyújtott panaszra és a parlamentben indított ostrom következtében a kormány bizonyos módosításokat eszközölt a javaslaton, pl. csak az írást-olvasást és nem a románul írni-olvasni tudást kéri a közigazgatási választóktól, de így is számos sérelmes intézkedése maradt az 1936. március 27-én életbelépett törvénynek. A magyar nyelvet csak a falusi községi tanácsokban szabad használni, de itt is a más, mint románnyelvű felszólalást a bírónak azonnal románra kell fordítania, a jegyzőkönyvet pedig románul kell vezetni. A városi vagy megyei tanácsban, *ha valaki más, mint román nyelven beszél, az a tanács feloszlását vonhatja maga után.* A falusi községi tanácsnak nem tagja többé hivatalból a legnagyobb lélekszámúnál bíró kisebbségi egyházközség lelkésze s mivel a legtöbb községben a lelkész egyúttal politikai vezető is, a tanácsba így rendszeresen csak olyan egyszerűbb magyarokat engedtek be, akikkel könnyen elbánhattak. A községi és megyei tanácsra vonatkozó intézkedéseknek nagy részét azonban nem hajtották végre, mivel a tanácsválasztásokra nem került sor, hanem a liberális kormány is időközi bizottságokkal végezte a helyi közigazgatást. A törvény úgy intézkedett

ugyan, hogy az időközi bizottság csak három hónapig működhet, de ezen úgy fogtak ki, hogy háromhavonként meghosszabbították mandátumát.

A törvényhez mellékelt illetékügyi táblázat kimondja, hogy a román és más nyelven írott cégtáblák adója ugyanannyi, mint a kizárólag román cégtábláké. Ha azonban a cégtábla csak idegen szövegű, akkor az adó a román cégtábla adójának *nyolcszorosa*. Ezt még betetőzte a törvénynek egy évvel később megjelent végrehajtási utasítása, amikor elrendelte, hogy a cégtáblákat csak román nyelven lehet megszovegezni. A törvény tehát — a végrehajtási utasítás szerint — tiltott cselekmény után állapított meg adót.

A magyar népoktatás ügye.

A román kultúrpolitika irányítói kezdettől fogva felismerték a felekezeti oktatás rendkívüli jelentőségét a magyarság nemzeti öntudatosítása szempontjából s ezért mindent elkövettek, hogy azt tönkretégyék és a magyar tanköteleseket az állami iskolákba kényszerítsék. Az első roham az iskolafenntartó egyházak ellen a földbirtok-reform volt, a második az államsegély megvonása. Azután jöttek különböző törvényes intézkedések, megtiltva, hogy az állítólag román eredetű tanulók magyar iskolába járjanak, hogy a felekezeti iskolák bizonyos létszámon felül vegyenek fel tanulókat. De a szülők sokszor önként is állami iskolába adták gyermekeiket, mivel ott nem kellett tandíjat fizetni és sajnos gyakran átadták a felekezeti iskolát az államnak, mivel kettőt nem tudtak fenntartani, az állami iskola létesítésére pedig kötelezték őket.

A középiskolákat nagy áldozatok árán fenn tudták valahogy tartani az egyházak s c. téren az állam alig kíséreltezzett valahol magyar tagozattal. Nagy hiány mutatkozott magyar szakiskolákban, de az egyházak fokozatosan ezeknek a kiépítéséhez is hozzáálltak. A népoktatás terén azonban a helyzet katasztrófálissá kezdett válni. Rónay András adatai szerint a hatalomváltás után a román állam átvette a görögkeleti és görögkatholikus egyház által fenntartott 2786 felekezeti iskolát, amelyek a magyar uralom alatt tekintélyes államsegélyt élvezve,

virágzóan működtek. De rátette a román állam a magyar állami és községi iskolákra is a kezét s a magyar tanulók 1318 állami elemi és 248 községi elemi iskolából szorultak ki, akiket 755 magyarnyelvű felekezeti iskolának kellett volna felvennie, mivel nem számíthatjuk ide azt a 49 görögkatholikus és 31 zsidó magyar tannyelvű iskolát, ahova Trianon után rögtön bevezették a román-, illetve hébernyelvű oktatást. Az egyházak tehát kénytelenek voltak iskoláik továbbépítéséhez látni s 1932-ben már 297 római katolikus, 483 református, 36 unitárius, 6 evangélikus elemi iskola volt, ami a katolikusoknál 89, az evangélikusoknál pedig 1 apadást, a reformátusoknál viszont 149, az unitáriusoknál pedig 8 növekedést jelentett. Az összes magyar felekezeti elemi iskola így is csak 75.580 tanulót tudott befogadni. Az 1930/31. iskolai évben a 180.029 magyar tanköteles közül csak 76.255 járt az óvodistákkal együtt felekezeti iskolába, a többi, vagyis *a magyar tankötelesek 57.6%-a kénytelen veit állami iskolába iratkozni.*

Az állami iskolákban a kisebbségi szerződés és az elemi oktatási törvény szerint magyar nyelven kell tanítani, vagy magyar tagozatot kell létesíteni ott, ahol a magyar tankötelesek bizonyos százalékot elérnek. Az állami iskolák eleinte tényleg azzal csalogatták magukhoz a magyar tanulókat, hogy magyarul is adtak elő, amiben természetesen nem volt köszönet, mert az erős ellenőrzés miatt a tanító, ha magyar volt, akkor sem adhatott igazi nemzeti nevelést tanítványainak. Később azonban fokozatosan elrománosították a magyar tagozatokat, hiszen a kultúrözna intézménye egyenesen arra irányult, hogy más megyéből hozzanak román tanítókat a székelyek visszaramanosítása céljából.

A közoktatásügyi minisztérium 1933. évi kimutatása 4295 iskola közül 427 magyar állami iskolát és tagozatot tüntet fel. Az 1934/35. iskolai év végén Kiss Árpád adatai szerint ezek közül csak 112-ben folyt még némi magyarnyelvű tanítás. A magyarabb megyék közül Csíkban, Szatmár és Brassó megyében egyetlen állami elemi iskolában sem tanítottak magyarul. Mivel a román statisztika szerint 261.000 magyar nemzetiségű tanköteles van az országban s a 112 állami iskolában csak 11.484 gyermek tanult magyarul, ha leszámítjuk a felekezeti iskolák ma-

gyar tanulóinak fentebb idézett számát, körülbelül 175.000 magyar tanuló járt kizárólag románnyelvű iskolába.

A liberális kormány alatt a helyzet még jobban leromlott. Az 1936/37. tanév végén már csak 17 magyar tanynyelvű és 27 magyar tagozattal rendelkező állami elemi iskolában, /összesen 44 iskolában tanították a magyar anyanyelvű tanköteleseket, mindössze 4527 gyermeket magyarul. A legmagyarabb Udvarhely megyében csak hat magyar állami elemi iskola működött, Háromszéken egy magyar tagozat, Csíkban és Maros-Tordában egy sem.

Az új magyar nemzedék a legjobb úton volt a felé, hogy anyanyelvén már ne tudjon, románul pedig még ne tudjon írni-olvasni s így nemzetiségi szempontból a legjobb esetben semleges legyen.

A Magyar Párttal ellentétes erők.

Azt a küzdelmet, amit az erdélyi magyarság fennmaradásáért folytatott, nagyon sokan nem értették meg, sokan hiábavalónak látták. Az erdélyiek egymástól még inkább eltúrték a bíráló szót, de ha Magyarországról jöttek „előkelő idegenek“ s egyik a románság keblére borulást, a másik a szélsőjobboldali szervezkedést ajánlotta, de mind a kettő lekicsinyelte azt az élet-halál harcot, amit az erdélyi magyarság úgy folytatott, „ahogy lehet“, akkor elemi erővel tört ki a méltatlankodás és elkeseredés. Az utóbbi években pedig a mártír-szemlélet mellett, mely csupa vértanút és gáncsnélküli lovagot látott a csendőrrrel és miniszterrel perlekedő romániai magyarokban, az erdélyi magyarságnak egy másik arca is kezdett kialakulni a magyarországi szemlélő előtt. Jöttek, akik azt mondták, hogy a Magyar Párt letűnt idők feudalizmusát képviseli a demokratikus Romániában s a kommunisták és szabadkőművesek táborába kergeti a magyarság legjavát (Boldizsár Iván); mások a „*morbus minoritatis*“-t, a sérelmek oktalan és állandó hangoztatását rótták fel és kiábrándulva távoztak, mivel az erdélyi magyarság kisebbségi sorsban nem tudott a humánium magaslatán a dunai népek egyesülésének előharcosává válni (Németh László). Egyéb sem kellett az Univer-sul-nak és a Curen-tul-nak; évekig olvasták fejünkre a magyarországi írók

eszmefuttatásait. Hogyne, amikor minden antirevizáonista kiállításon ott volt látható román fordításban Petőfi illusztrált verse a magyar nemesről, annak bizonyítására, hogy íme a legnagyobb magyar költő is megmondta: ilyen semmirekellő a magyar! — A legrosszabbul azonban Makkai Sándor cikke esett. A kitűnő író és nagy püspök, aki a „Magunk revíziójában a kisebbségi életbölcselet alapelveit fektette le s az államhatalmat veszített erdélyi magyarság új impériumát lélekben és igazságban akarta felépíteni, — Magyarországra repatriált. A kisebbségi magyarság reménytelennek látszó küzdelme s a nemzeti eszme mind erősebb hódítása arra indította, hogy a budapesti „Láthatár“ c. folyóiratba „Nem lehet“ címen cikket írjon, amiben egész múltjára rácáfolva, kimondja a végső szót: *kisebbségi sorsban élni nem lehet!* Mindenki egyet értett abban, hogy a magyarság helyzete Romániában a mélypontra süllyedt s ez így nem maradhat tovább, de mit tehet az erdélyi magyar, ha annak ellenére, hogy ez az életforma lehetetlen, mégis kisebbségi sorsban kell élnie, mert közel kétfélmillió magyar mégsem vándorolhat ki Magyarországra! A Makkai cikke Reményik Sándor válaszolt és írásának már a címe kifejezte minden erdélyi magyar ember érzését: „Lehet, mert kell“. Ebből a hangulatból született meg Reményik egyik legszébb költői alkotása, az „*Ahogy lehet*“, ami valóságos himnusz a kisebbségi magyarság zivataros évtizedéből.

Kik vagyunk mi?
 Ó nem az Alázat,
 Csak a megalázottság, fiai.
 Nemzedékek büszke hídfői közt
 Görbülő ív, görnyedő átmenet:
 Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
 Nem apáinknak tetsző életet.
 De aki másképen tehetne helyünkben,
 Az vesse reánk az első követ!
 Minden percünk kínzó kiegyezés:

Ahogy lehet...

Az irodalom és politika különben mindig külön vágyá-
 nyon haladt Erdélyben. Az „Erdélyi Helikon“ körül cso-

portosult független írói tábor a szellemi ember fölényével nézett le a Magyar Párt közkatonáira, akik ha tollat ragadnak, kezük alól csak gravaminális emlékiratok kerülnek ki. A Magyar Párt urai viszont bizalmatlanul tekintettek a „bohém“ írók táborára, akik azt hiszik magukról, hogy amiért egy novellát jól meg tudnak írni, azért joguk van országvezetési kérdésekbe is beleszólná Gyárfás Elemér fel is vetette a sajtóban s később az egyik pártülésen a kérdést: miként magyarázható meg, hogy a magyar toll munkásai közéleti harcosaink küzdelmét közömbösséggel, sőt néha leplezetlen ellenszenvvel nézik, holott e küzdelem kudarca őket is menthetetlenül eltemeti? Nem életérdeke-e az irodalomnak is e nemzetkisebbség életcéljainak intuitív meglátása, közfelfogássá tétele s „e célkitűzéseknek tetszetős és kívánatos formában a közvélemény elé állítása?“ A „Pásztortűz“ erre „*Jaj az irodalomnak*“ című vezércikkében válaszolt s egyrészt leszögezte, hogy az írók mindig teljesítik kötelességüket, de ugyanakkor tiltakozott a „népszerűsítő“ szerep ellen, ami a fizetett újságíró mestersége.

Többségi népnél ez az okoskodás talán helytálló lehet, de kisebbségi sorsban, ahol nem kormányprogramok között kell választani, hanem az a kérdés, hogy megéllünk vagy elpusztulunk, az irodalomnak is ki kell lépni tárgyilagosságából, amit íróink egy része meg is tett. Egyébként Reményik-Végvári versei, Kós Károly Varjú-nemzetisége, Tamási Ábelje vagy Nyíró Uz Bencéje több önbizalmat, életkedvet és erdélyi öntudatot adott a magyarság elesettjeinek, mint akárhány kortesbeszéd vagy interpelláció. A politika és irodalom közötti meghasonlásnak egy másik, gyakorlati oka kétségtelenül az volt, hogy a Magyar Párt bosszú évek folyamán kiküszöbölt minden ellentétet magából és egy szűkebb körű, de homogén élcsapat közreműködésére szorítkozott. Azok, akik a párttal szemben állottak, kiszorultak a politika teréről, hiszen politikát a párt keretein kívül az egységbontás vádja nélkül nem lehetett csinálni és irodalmi, társadalmi vagy gazdasági téren jutottak vezető szerephez. Az ellentét tehát nagyjából nem az irodalom és a politika között állott fenn, hanem kovászai rendszeren *írók voltak, akik nem tudták a politikai életben érvényesülni s gyakran politikusok, akik az irodalomban alul maradtak.*

A Magyar Párttal a magyar sajtó egy része is szembe helyezkedett. 1927-ig a párt nem rendelkezett napisajtóval s csak a polgári radikális „Keleti Újság“ átvétele után tudott erőteljesebb sajtópropagandába kezdeni. A napilapok közül a Bánffy Miklós irányítása alatt álló kolozsvári „Ellenzék“ kritikával kísérte a párt működését. Székely íróink harcos kolozsvári napilapja, az „Újság“, anyagiak híjján megszűnt. A zsidó tőkével, de a legjobb magyar újságírók közreműködésével virágzó „Brassói Lapok“ sok borsot tört a pártvezetőség orra alá. A Szele Béla vezetése alatt tüzes magyar sajtóorgánum később a demokrácia magyar szócsöve lett, szellemi irányítója Kacsó Sándor pedig a Magyar Párt népi, sőt népfronti alapokra helyezését és a románsággal való megbékülést sürgette. Itt cikkezett Szentimrei Jenő „*két szomszédvár*“-ról, a Bethlen György és Bánffy Miklós közötti kiegyenlíthetetlen ellentétéről. Később Nagyváradon megindult az ottani római katolikus püspökség támogatásával az „Erdélyi Lapok“, az „Újság“ egykori főszerkesztőjének, Paái Árpádnak szerkesztésében, főmunkatárs pedig Gyárfás Elemér státuselnök lett. A lapban a jobboldali irányzatok kerekedtek felül és ezeknek harcosai (elsősorban Sulyok István volt magyar párti képviselő) a Brassói Lapokkal ellentétben túlságosan liberálisnak, tehát baloldalinak találták a Magyar Pártot, Amíg a konzervatív és liberális pártvezetőség igyekezett minden olyan kérdést távortartani a pártélettől, ami a magyarság sorainak megoszlására vezethet, Kacsó Sándor Sulyok Istvánnal *spanyol polgárháborút folytatott* Brassó és Nagyvárad között. A sajtó legnagyobb része azonban Kolozsváron és Brassóban, éppen úgy, mint Aradon, Temesváron vagy Nagyváradon a választások alkalmával a Magyar Párt mellé állott. Nem számítjuk ide azokat a magyar! nyelven megjelenő sajtóorgánumokat, amelyek cionista, vagy nemzetközi célokat szolgáltak. Végül a titkos rendőrség mindig támogatott olyan sajtóbrigantikát, akiknek a zsarolás mellett az Volt a feladatuk, hogy magyar nyelven megjelenő lapjaikban a magyarság vezetőire minden piszkot rákenjenek és állandóan denuncióalják őket.

A Magyar Párt kezdettől fogva totális nemzeti csúcs-szervezetnek, a Magyar Szövetség utódjának tartotta magát és nem ismert el magán kívül más politikai alakula-

tot. A Magyar Néppárt és a reform-csoport elvi síkon küzdő harcosainak egy részét felszívta, magába, másokat kiszorított a politika színteréről. Később a „Gazdasági Szövetség“, majd a „Magyar Parasztpárt“ megpróbálta kormánypénzen idegen zászlók alatt felvonultatni a magyar választókat, de olyan csekély sikerrel, hogy egy időn túl a kormányoknak sem volt rentábilis ez a befektetés. A pártvezérek pedig összevesztek az „államsegély“ felett és kiszerveztették a lapokba, hogy ki mennyit költött saját célra a pártkasszából. Ezeknek a párt-kísérleteknek csak annyi szerepük volt, hogy a kormánynak lojalitási nyilatkozatokat szállítottak s a román közvélemény önmagát ámitotta azzal, hogy a magyarság „államhű“ nagyobbik részét ők képviselik.

Világnézeti alapon indult a „Magyar Párti Ellenzék“ mozgalma. Ez a nemzeti jelszavak mögött szélső baloldali célokért küzdő kis csoport a városi és falusi proletáriátus védőjének mondta magát és sajtójában, a „Falvak Népe“-ben a politikai életben is szokatlan hangnemben támadta a Magyar Pártot. Az a pár magyar párti disszidens, aki kezdetben velük indult, hamar otthagya a legnagyobb részben fiatal főiskolai hallgatókból, munkásokból és kisiparosokból álló csoportot, mely később „*Magyar Dolgozók Szövetsége*“ (Madosz) címen politikai pártot alakított. A Madosz az utóbbi idők egyetlen zsidómentes baloldali megmozdulása volt. Szélső baloldali programja mellett csak úgy túrték meg a hatóságok, ha adott alkalmakkor lojalitási nyilatkozatokat tett, ami miatt sohasem tudott gyökeret verni a nemzeti érzésű magyarság szélesebb rétegeiben. Többször megkísérelte a közeledést a Magyar Párthoz, a párt azonban nem akarva magára venni az irredentizmus mellett még a kommunizmus vádját is, mindig elhárította magától a madoszisták barátságát, akik közül sokan egyénileg beléptek a párttagozatokba s ott — taktikájuknak megfelelően — zavart próbáltak kelteni.

Szent Bertalan éjszakája.

A liberális uralom igyekezett elfojtani a magyarság minden egyéni vagy közösségi életmegtúlvánulását.

A magyargyűlöletéről híres Onisifor Ghibu, kolozsvári egyetemi tanár, most élte virágkorát. Az „Uni versül“ 1936. október 5-i számában dicsekedve számolt be áldásos működéséről. E szerint 21 városban tartott előadást a magyar katolikusok ellen, 14 könyvet és röpiratot adott ki, feljelentéseket adott be a vallás-, közoktatásügyi-, belügy-, külügy-, egészségügyi- és földművelésügyi minisztériumhoz, állambiztonsági hivatalhoz, csendőrpáncsnoksághoz, négy város ügyészségénél és hat törvényszéknél indított katolikus vezető emberek ellen eljárást Emlékirattal fordult a magyar katolikusok ellen az Antirevizionista Ligához, a román püspökségekhez, II. Károly királyhoz, a Népszövetség elnökéhez, sőt magához XI. Pius pápához is. Minderre hivatást érzett — úgymond — „mert a magyar katolicizmus nagyzási hóbortja, melyet a pápa is támogat, ezer esztendő óta már annyi bonyodalmat okozott Európa délkeleti részében...“

A román bíróságok sohasem alkalmazták a vallásfelekezet elleni izgatásról szóló törvényszakaszt!

A politikai perek a magyarság vezető egyéniségeit sem kímélték. Onisifor Ghibu feljelentette dr. Biró Vencel piarista rendfőnököt hamisítás, csalás, irredentizmus és címbitorlás miatt. Az ötoldalas vádirat abban csúcsosodott ki, hogy a rend címere felett a magyar korona látható, a címerben pedig az M. és A. betű olvasható, ami „Magyar Államot“ jelent. A rendfőnök okiratokkal igazolta, hogy a címerben látható M. A—M. P.—0. Y. betűk görögül annyit jelentenek, mint „*Mária Isten anyja*“, a korona pedig nemesi címereken általánosan használatos. Több tárgyalás után a bíróság kénytelen volt Biró Vencelt felmenteni.

De súlyosan elítélte a kolozsvári hadbíróóság az erdélyi magyar tudományos élet egy másik kiválóságát, dr. Roska Márton egyetemi magántanárt, a kolozsvári egyetem régészeti intézetének egyik vezetőjét. Roska Mártonnak az volt a bűne, hogy három cikket írt az Erdélyi Férfiak Egyesületének kiadásában Budapesten megjelenő „A történelmi Erdély“ című kötetbe. Az egyik tanulmánya „*Erdély őskora*“ címen a kő, réz, bronz és vaskorszakbeli Er-

déllyel foglalkozott, a másik „Erdély és a népvándorlásokéről“ szólt, a harmadik „A honfoglalás és Erdély“ című, a magyarok Erdélybe való behatolását Szent István előtti időre tette. A vádirat, miután rámutat arra, hogy az egész kötet irredenta célt szolgál, Roska ellen nem tudott egyéb terhelő adatot felhozni, mint azt, hogy a helységneveket magyarul használja és Erdély honfoglalás kori térképén a Kárpátoknál tünteti fel a román-magyar határt s a trianoni határt meg sem jelöli. Az ügyész Roskának ezt az eljárását „államellenes izgatásnak“ minősítette. Roska védekezésében előadta, hogy kartársai s elsősorban Daicovicu egyetemi tanár hajszájának áldozata, akik kitiltották őt hivatalából, íróasztalát feltörték és az utcán inzultálták. A bíróság három hónapi fogházbüntetésre ítélte Roska Mártont, akinek a részére később Iorga próbált kegyelmet kérni a királytól.

Egy-egy politikai perben hozott ítélet rávilágított arra a légkörre, amiben a kisebbségi magyarságnak harcolnia kellett. Első ízben történt meg a Magyar Párt fennállása óta az is, hogy rendes évi nagygyűlését nem engedélyezték, ugyanakkor, amikor a kormánypárt szabadon gyűlésezhetett országszerte.

A nemzetközi politikai események azonban egy időre elterelték a figyelmet a belpolitikáról. Olaszország győzelmesen fejezte be az abesszíniái háborút s ezzel a Titulescu irányítása alatt álló román népszövetségi külpolitika is súlyos vereséget szenvedett. Románia a szankciók megszavazásával végleg elhidegítette magától a fasiszta Olaszországot, amellyel addig fajrokonni és kultúrkapcsolataira hivatkozva, igyekezett baráti viszonyt fenntartani. A másik oldalon a magyar-olasz barátság kiállotta a szankciók tűzpróbáját és Mussolini elmondta híres milánói beszédét, melyben Magyarországot Európa nagy megcsonkítottjának (*la grande mutilata*) nevezte. A beszéd a román közvéleményben rendkívüli megdöbbenést keltett s a sajtó reprodukálhatatlan kifejezésekkel illetve a Dúcét és fenyegette a magyarságot. Egy újságcikket a mellékletek közt teljes terjedelemben le is közlünk annak jellemzésére, hogy ha a külügyminiszter is kijött sodrából, amikor a Magyar Párt elnökét megleckéztette, akkor mit engedett meg magának a legmagyarabb székely városban, Székelyudvarhelyen megjelenő román sajtóorgánium. Octavian M.

Dobrota a „Román hang az elszékelyesített vidéken“ (Glas románesc în regiunea secuizată) című lapjának 1936. november 12-i számában cikket írt a milánói beszéddel kapcsolatban, melyben Mussolinit az örültek házába küldi, a romániai magyaroknak Szent-Bertálán éjszakát helyez kilátásba, ami után jöhetnek majd az olaszok, hogy a magyar hullákat Erdélyben összeszedjék s azzal fejezi be, hogy *a magyar viperák közt szét kell taposni és máglyára kell küldeni őket!*

A cikket a cenzúra átengedte, mivel azonban a Mussolinire vonatkozó sértő kifejezések miatt az olasz és román kormány között diplomáciai jegyzékváltás indult meg, a kormány kénytelen volt két hétre beszüntetni Dobrota lapját. Ezzel az ügynek Olaszországra vonatkozó része lezárult. A Magyar Párt elnöke azonban az udvarhelyi ügyészségen bűnvádi feljelentést adott be Dobrota ellen nemzetiség elleni izgatás címen. Az ügyészség 220/1937. számú végzésével megszüntette Dobrota ellen az eljárást, „mivel a feljelentésben foglaltak nem egyesítik magukban a bűncselekmény elemeit“. Pedig ha a Szent-Bertalan éjszaka kilátásba helyezése a legenyhébb minősítés mellett sem képez nemzetiség elleni izgatást, akkor igazán nem lehet tudni, hogy mi értelme van a 172. §-nak a büntető törvénykönyvben. Ha azonban ezt a törvényszakaszt csak egy esetben is alkalmazták volna, akkor elsősorban az ügyészeket kellett volna a vádlottak padjára ültetni.

A liberális parlament utolsó ülészaka.

1936 novemberében nyílt meg az utolsó parlamenti ülészaka, amit a következő év tavaszán berekesztettek s ezzel meg is szűnt a parlamenti demokrácia Romániában. Willer József a képviselőház november 25-i ülésén monddta el válaszfelirati beszédét, amiben rendkívül szellemes formába öltöztetve tárta fel a kamara előtt a magyarság legsúlyosabb sérelmeit. A bevezetést még csendben hallgatták végig, a nyelvvizsga folytán elbocsátott magyar közalkalmazottak kérdésénél azonban

Pop Ionéi (nemzeti parasztpárti) közbeszólt: Azt hiszi, hogy román tisztviselők nem akadtak, akik

ugyanilyen sorsra jutottak? Amire Willer: Azon a címen, hogy nem tudtak románul?

Az iskolai államsegély megvonásánál és a protestáns lelkészek államsegélyének leszállításánál Prelipceanu (cuzista) szólt közbe: Az állam költségvetése nem teljesítheti ezeket a követeléseket s ön nem kovácsolhat ebből tőkét, ön olyan enyhe hangon beszél, mint egy internátusi hölgy, csak azért, hogy sértegetéseit leadhassa címünkre.

Willer: Képviselő úr, bebizonyítottuk illetékes helyen, hogy pl. az unitárius püspöknek kevesebb a javadalmazása, mint egy képviselőházi ajtónállóé. Ha nem ismeri a tényeket, akkor kérem kell, hogy vitatkozás helyett higgyen szavaimnak.

Pop Ghita (nemzeti parasztpárti) ismét szemére vetette Willernek, hogy a Magyar Párt egyik tagozata a közigazgatási választáson paktumot kötött a liberálisokkal.

Robu (cuzista): Igazán kétszínűség. Paktáltok a parasztpártiakkal és szavaztok a liberálisokkal. (Derültség.)

Pop Ghita: Soha sem paktáltunk velük, de Goga igen. Ilyesmikkel akartok port hinteni a világ szemébe, hogy a kormányt támadva, ne vegyük észre a valóságot.

Willer: Jaj, Pop Ghita uram, mint muzsikus bevallom, hogy Schumann vagy Schubert dalai közt sok van olyan, amelyet százszor is szívesen meghallgatok, de önnek ezt a legalább tízszer hallott nótáját igazán únom.

A szilágy- és szatmármegyei sváb eredetű magyarok kérdése ismét nagy port vert fel és Pop Ghita azzal gyanúsította meg a Magyar Pártot, hogy még most is erőszakosan magyarosít. Willer javasolta, hogy nevezzenek ki egy vegyes bizottságot, amelyben magyar és német képviselők is vegyenek részt s ezek faluról falura járva állapítsák meg, hogy ki magyar és ki német? Az ostromállapotra és cenzúrára rátérve felolvasta Dobrota cikkének egy részét, amire Pop Ghita azt felelte, hogy a „Glas románese“ olyan obskúrus kis lap, amiről senki sem tud. Ezzel szemben a volt a miniszter megkérdezte Willert, mit

híd a „Brassói Lapok“ betiltásáról. A brassói radikális magyar lap megjelenését ugyanis nemrég függesztették fel s az a pletyka kelt szárnyra, hogy a Magyar Párt kérte beszüntetését, mivel a Brassói Lapok gyakran bírálta a pártot. Erre Willer a jelenlevő Iuca belügyminiszterhez fordult válaszáért, aki kijelentette, hogy éppen Willer, mint a magyar parlamenti csoport főtitkára, járt nála és tiltakozott a betiltás ellen. A beszéd végül is humoros epilógussal végződött, mert Pop Ghifa állandó közbeszólásai alatt Willer széket hozatott az emelvényre, ahonnan beszédét mondotta és leült. Solomon képviselő tiltakozására Willer általános derűtség mellett kivitette a széket. Más parlamentben nem törhetett volna az ellenzéki szónok ennyi borsot a többség orra alá, de Willer teljesen otthonos volt a bukaresti parketten és az ő egyéni stílusában a legdurvább gorombaságokat is elnézték neki.

A parlament karácsonyi szünete alatt jelent meg Bethlen István újrési nyilatkozata és Gratz Gusztáv hasonló szellemű cikke, melyben a magyar államférfiak annak leszögezése mellett, hogy Románia nem tartotta meg a kisebbségeivel szemben vállalt nemzetközi kötelezettségeit, kezdeményező lépést tettek a magyar-román viszony rendezésére. A cikkek a román hírszolgálati iroda útján kivonatolva Erdélybe is eljutottak s a magyarság vezetői őszintén kívánták, hogy a két ország kormányai között megegyezés jöjjön létre, mivel Szent-Bertalan éjszakai hangulatban a magyarság képvisellete szinte lehetetlenné vált. Nem egyszer merült fel az a gondolat is, hogy a magyar képviselők tüntetőleg mondjanak le mandátumukról. Erre azonban nem került sor, mivel akkor a magyarság egészen képviselület nélkül maradt volna, renegátokat pedig a kormány biztosan kapott volna arra a célra, hogy a magyarság képviselétének' játszódja ki őket. Sokáig tartotta magát az a hír, hogy Magyarország és Románia kölcsönös kisebbségi egyezményt fog kötni s a később megindult tárgyalások meghagytak egy reménysugárt, amiért érdemes volt a további harcot vállalni.

Bethlen István nyilatkozatát a román sajtó részletesen taglalta és vele kapcsolatban román politikusokat is megszólaltatott. A válaszok abban megegyeztek, hogy Románia teljesítette a kisebbségi kötelezettségeket s a magyar-román közeledést Magyarországnak kell kezdenie a reví-

ziós propaganda megszüntetésével. Románia valóban nem tett kezdeményező lépéseket, pedig Eris almája, az erdélyi medence, akkor még egészen az ő kezében volt. Sőt alig egy hónappal a Bethlen-féle nyilatkozat után Kolozsváron „Hazafias Mozgalom“ (Actiunea Patriotica) néven új szervezet alakult Papp Danila volt osztrák-magyar hadseregbeli ezredes, nyugalmazott tábornok elnöklése alatt. Az alakuló gyűlés tizenkét pontba foglalt programja követeli a gyulafehérvári határozatok megszüntetését, mivel azok a román államra káros engedményeket tettek a kisebbségeknek; követeli, hogy sajtóítsák ki a kisebbségek vagyonát; állítsanak fel az országhatáron egy ötven kilométeres védövet, ahol a kisebbségek ne vásárolhassanak ingatlanokat s itt egyetlen kisebbségit se nevezzenek ki állami, tisztviselőnek; a székelyeket tekintsék külön nemzetiségnek és *létesítsenek külön székely pártot*, mivel a Magyar Párt a románok halálos ellensége; az állam ne támogassa pénzzel a felekezeti iskolákat (amit nem is tett) stb., stb. Az ilyen megmozdulások döntő hatással voltak a közvéleményre s ha a „Hazafias Mozgalom“ javaslataiból nem is lett törvény, a hatóságok igyekeztek mindent elkövetni, hogy ezeket az elveket a gyakorlati életben érvényesítsék.

Az új esztendőben a parlament először a rendelettvények ratifikálásával foglalkozott. A kormány már a múlt év tavaszán arra kapott felhatalmazást, hogy a parlamenti szünet alatt a költségvetés egyensúlyát és az állami igazgatás egyszerűsítését célzó kérdéseket rendeletekkel szabályozza. A rendelettvények messze túllépték ezt a keretet s negyvenhat rendelet került a parlament elé jóváhagyás végett, amelyeket az ellenzék ostrom alá vett, a Magyar Párt részéről pedig Gyárfás Elemér tett bírálat tárgyává. Ugyancsak ő tette szóvá a szenátusban a magyar hadirokkantak sérelmeit, akiknek nyugdíját törvényellenesen adó fejében lefoglalják, felemelt járulékaikat pedig csak a száz százalékosoknak folyósítják. A rokkantügy Erdélynek állandó fájó sebe volt. Az osztrák-magyar hadseregben szolgált legénységi és altiszti állományban levő hadirokkantak minimális rokkantjárulékot kaptak s ezt is soktól megvonták azon a címen, hogy időközben felgyógyult. A rokkant tisztek azonban nem kapták meg il-

letményeiket, ami sok románt is súlyosan érintett, aki az osztrák-magyar hadseregben szolgált.

Gyárfás Elemérre hárult még az a feladat is, hogy az igazságügyi szervezetről szóló javaslatot a szenátus előtt bonckés alá vegye. Bár egyre kevesebb magyar köztisztviselő szolgált már az igazságügyi szervezetben, nem lehetett szó nélkül hagyni a javaslatnak azt a rendelkezését, hogy „a kisebbségi bírák és tisztviselők, akik nem bírják szóban és írásban tökéletesen a román nyelvet, bármikor fegyelmi bizottság elé állíthatók és elbocsáthatók“. Fegyel-mivel és fegyelmi nélkül, de mindig nyugdíj nélkül, tömegesen bocsátották el a magyar bírókat és bírósági tisztviselőket. Egy részük közigazgatási perrel támadta meg az államot. Az ítéletábrák, mint elsőfokú közigazgatási bíróságok, ellentétes álláspontot foglaltak el a nyelvvizsga folytán elbocsátott köztisztviselők kereseteivel szemben. Néha elutasították a keresetet a semmitőszék ama döntvé-nye alapján, hogy a román nyelv tudása állandó követel-mény, amiről a felettes hatóságok bármikor és bármi mó-don meggyőződhetnek s így a vizsga eredménye elég az eltávolításhoz. Máskor a tisztviselő kihallgatása után meg-állapították, hogy jól bírja az állam nyelvét és a kereset-nek helyt adtak. A semmitőszék azonban rendesen meg-semmisítette az ilyen ítéletet és ezzel eltiltotta az íté-lő-táblákat a javító-vizsgák tartásától.

Február 26-án Willer József szólt hozzá a színházi tör-vény vitájához, rámutatva arra, hogy amíg a román szí-nészet állami támogatásban részesül és nem fizet adót, addig a magyar színházak nélkülözik a szubvenciót s amel-lett még súlyos adóterheket is viselnek.

Március 15-én Laár Ferenc a költségvetés vitájánál azt sérelmezte, hogy a román lelkészek és a protestáns pa-pok államsegélye között az eddiginél is nagyobb az arány-talanság. Az új költségvetés a kezdő ortodox lelkészeknek havi 4060 lejt juttat s velük szemben az unitárius papok még mindig csak havi 1200 lej éhbért kapnak.

Az 1937. március 22-i mezőgazdasági törvény a mező-gazdasági termelés irányítására, okszerűsítésére és támo-gatására vonatkozó részletes intézkedések mellett a föld-birtokreform folytán nyert ingatlanok forgalmát valóság-gal gúzsba kötötte. A kisajátítás után a kisajátítottnak visszamaradt birtok forgalmára vonatkozóan március

18-án, parlamenti kezdeményezés folytán, épületes javaslat került a szenátus elé. Címe: „Az erdélyi agrárreform törvény 47. szakaszának *értelmezése*“. Az idézett törvény 47. szakasza az állam elővételi jogát biztosította az eladásra kerülő teljesen kisajátított birtokok tanyáira és az 50 holdon felüli egy tagban levő művelhető területre. Az „értelmező“ törvényjavaslat ezzel szemben kiterjesztette az elővételi jogot a részben kisajátított birtok tanyájára, gazdasági épületeire és az olyan 50 holdon felüli területre, ami az agrárreform után vált művelhetővé. Ebben a formájában a földművelésügyi minisztérium sem helyeselte a javaslatot, a Törvényhozó tanács pedig egyenesen alkotmányellenesnek mondta. Gyárfás Elemér a szenátus előtt rámutatott a javaslat indító okaira. Egy Teleki gróf eladta kolozsmegyei birtokát dr. Gyergyay Árpád volt egyetemi rendkívüli tanárnak. A birtokon levő kastélyra és parkra szemet vetett dr. Pordea Ágoston liberális képviselő. A nagybefolyású képviselő rávette a földművelésügyi minisztériumot arra, hogy gyakorolja az elővételi jogot, az ügy azonban a bíróság elé került s a semmítőszék már két ízben adott igazat dr. Gyergyaynak, mivel ilyen belsőségre az állam elővételi joga nem terjed ki. Azért volt tehát szükség új „értelmező“ törvényre, hogy az visszamenő hatállyal kiterjessze az állam elővételi jogát s a törvényt Iorga heves felszólalása után meg is szavazták, mindössze annyi módosítással, hogy az állam az így megvásárolt ingatlant csak közcélra használhatja. Ennek ellenére elvették dr. Gyergyaytól a kendilónai birtok felét egy rögtönzött falusi földvásárló szövetkezet részére, mely rövid idő múlva eladta a kastélyt és parkot Pordeának.

Ez az úgynevezett „Lex Gyergyay“ története.

Utána még nagy sietséggel megszavaztak egy pár törvényt. Az ülészak utolsóelőtti napján este fél tizenegykor szintén parlamenti kezdeményezésből javaslatot osztottak ki az iskolai törvények módosításáról s éjfélre már meg is szavazták a szenátusban. Ennek egyik rendelkezése kimondja, hogy a kultúrzónában levő tanítók tíz hektár földet kaphatnak ajándékba, egy másik pedig lehetővé teszi, hogy egyszerű inspektori jelentés alapján a véglegesített, magyar állami tanítót el lehessen bocsátani. A többségi szavazógép lehengerelt minden kisebbségi felszólalást s mint annyiszor az ülészak végén, most is éjszakai ülése-

ken lázas iramban szavazták meg a törvények sorozatát, melyekről szinte senki sem tudta, hogy mi van bennük és mikor, hogyan, ki ellen fogják alkalmazni.

Az ülészak bezárásától kezdve két évig semmiféle parlament sem működött Romániában, a törvényeket pedig kizárólag királyi rendeletek (decrete regale) formájában hozták. Az alkotmány kimondotta ugyan, hogy a királyt csak a törvények végrehajtására vonatkozó szabályzatok alkotásának joga illeti meg, de ezek sem módosíthatják a törvényeket és senkit sem mentesíthetnek azok végrehajtása alól. A következő évek nemzetközi és belpolitikai eseményei azonban túlhaladták az alkotmányt, amit Maniun és környezetén kívül senki sem vett többé komolyan.

1937.szeptember 4-én ült össze utoljára a Magyar Párt nagygyűlése Sepsiszentgyörgyön. Négy év óta nem tudott összeülni a magyarság parlamentje s közben csak a kisebbségi szakosztály tartott két országos jellegű tanácskozást 1935 májusában Nagyváradon és 1937 májusában Kolozsváron, a jogi szakosztály pedig 1935 májusában szintén Kolozsvárt ülésezett. A szűkebb értelmiségi rétegnek szánt szakosztályi ülések után a sepsiszentgyörgyi hetedik országos nagygyűlés volt a Magyar Párt utolsó nagy tömeg-megmozdulása, amin 3210 igazolt kiküldött s ezen felül még több ezer érdeklődő vett részt. A nagygyűlés újabb négy évre megválasztotta a régi pártvezetőséget s az intézőbizottságba a fiatalok közül beválasztotta még Árvay Árpád nagyváradai hírlapíró, dr. Oberszt Zoltán temesvári, dr. Szilágyi Olivér marosvásárhelyi és dr. Teveli József szatmári ügyvédet, valamint gr. Teleki Ernőt, aki a bukaresti magyar külkereskedelmi irodának volt a vezetője.

A Magyar Párt szónokai kemény szavakkal bírálták a kormány kisebbségi politikáját. A határozati javaslatot Pál Gábor terjesztette elő. Ebben utalt arra az ellentétre, ami a király nyilatkozata és a kormány politikája között fennáll, öfelsége 1935. december 18-án a parlamentben kijelentette, hogy „meg akarjuk tartani a kisebbségeket, nem az elnyomásban részesítve őket, hanem az egyenlőség, kiengesztelődés és igazság alkalmazásában“. Ezzel szemben a kormány kisebbségi politikáját Tatarescu diktálja, aki már 1934-ben kolozsvári programbeszédében a „törté-

nelmi igazságtalanságok jóvátételét“ tűzte ki céljának s azóta következetesen ennek az érdekében dolgozik. Éppen ezért javasolta, hogy *a magyarság panaszait emlékiratban terjesszék a király elé* s ha e határozat közzétételét megakadályoznák, a Magyar Párt a nemzetközi fórumok útján hozza azt az ország és a külföld tudomására.

Az emlékiratot a nagygyűlés után Willer József benyújtotta a: kabinetirodához, de válasz onnan sohasem érkezett.

Az ügyvédi kamarák elrománosítása.

1937 tavaszán bontakozott ki egész terjedelmében az az országos mozgalom, mely az ügyvédi kamarák elrománosítását tűzte ki céljának. Az ügyvédszövetség már 1935 szeptemberében Marosvásárhelyen tartott kongresszusa elhatározta, hogy köriratot bocsát ki minden egyes kamarának s ebben feleletet kér a következő két kérdésre: 1. hogy viszonylik a román elem a kisebbségekhez az illető kamarában? 2. milyen törvényes eszközökkel lehetne a nemzeti elem túlsúlyát biztosítani a kamarákban? A mozgalom legfőbb irányítója Istrate Micescu, az Ilfov megyei kamara dékánja, a későbbi külügy- és igazságügyminiszter volt, aki elsősorban a zsidó ügyvédek ellen harcolt, de a zsidóellenes pergőtűz mellett az erdélyi román ügyvédek is igyekeztek a maguk pecsenyéjét megsűtni és a magyar ügyvédek kizárását keresztülvinni. Micescu egyik beszédét meg is küldötték útmutatásnak a vidéki kamaráknak. Ebben a híres bukaresti ügyvéd az etnikai arányszám ellen foglal állást, mivel ez a kisebbségeknek is számarányuk mértékében jogokat biztosít, már pedig *„amikor Romániában jogokról beszélnek, lelkiismeretem tiltja, hogy más jogokra gondoljak, mint a románokéra“*. Micescu a „numerus nullus“ mellett tört pálcat és tiszta román kamarákat követelt.

Az ország 66 ügyvédi kamarája közül 35 határozottan a románosítás mellett foglalt állást, 14 kamara nem adott határozott választ, 5 kamara ellenezte a románosítást, 12 kamara pedig nem válaszolt a kérdőívre. Az 5 tiltakozó kamara közt volt Csík megye, ahol a magyar ügyvédek voltak többségben és Udvarhely. Ez utóbbi megye az egyedüli az országban, ahol mindvégig a dékán is magyar volt.

dr. Jodál Gábor, a Magyar Párt Udvarhely megyei tagozati elnökének személyében. Háromszék megye ügyvédjei a brassói kamarához tartozván, nem tudtak szóhoz jutni, a marostordai kamarában pedig a magyar és román ügyvédek más-más határozatot hoztak s mind a kettőt felterjesztették Bukarestbe.

Az ügyvédszövetség országos kongresszusát 1937. május 9-én Bukarestben tartották meg. Az „Arta“ terem bejáratánál álló vasgárdista csoport gondoskodott arról, hogy csak azoknak a kamaráknak a kiküldöttei juthassanak be, amelyek a románosítás mellett foglaltak állást. A terembe csak hat magyar kiküldött tudott behatolni, de ezek sem szólalhattak fel, csak dr. Bartha Ignác kolozsvári ügyvéd adott át egy emlékiratot az elnöknek, melyben ezerháromszáz magyar ügyvéd tiltakozott az etnikai arányszám bevezetése ellen. A kongresszus végül is olyan értelmű határozatot hozott, hogy *„az ügyvédi kamarák teljes egészükben őslakó románokból fognak állami!“,* ami numerus nullust jelent. A végrehajtást a központi választmányra bízták.

Az „Arta“ teremből kizárt ügyvédek Dobrescu Demeter, az ügyvédszövetség első elnökének vezetése mellett a demokrata klub helyiségében ellen-gyűlést tartottak, ahol Gyárfás Elemér is felszólalhatott és határozatukban kimondták, hogy törvénytelennek tekintik a kongresszust és alkotmányellenesnek minden olyan határozatot, mely a faji származás alapján megkülönböztetést tesz ügyvéd és ügyvéd között.

Az ügyvédi arányszám kérdése tehát megszűnt kari vagy jogi kérdésnek lenni és politikai síkra tolódott át, ahol egy maroknyi román demokrata ügyvéd állott szemben a sovínisták ezreivel. Pedig az ügyvédi karban tulajdonképpen csak a zsidók voltak számarányuknál sokkal nagyobb százalékban képviselve. A magyar ügyvédek közül az idősebbek jelentős része nyelvi nehézségek miatt visszavonult, a fiatalok utánpótlása pedig lassan haladt előre, hiszen magyar hallgatók csak 1928 után kezdtek tömegesen beiratkozni román egyetemekre. Ha a jogvégzett magyar fiatal emberek szinte mind ügyvédi pályára mentek, annak egyetlen oka az volt, hogy a közigazgatási, pénzügyi és bírói pályát elzárták a magyar fiatalság elől. Az 1936. november 1-i adatok szerint Erdélyben 98 táblabíró

közül 83 román és 3 magyar (3.06%); 269 törvényszéki bíró közül 241 román és 13 magyar (4.8%); 375 járásbíró közül 294 román és 40 magyar (10.6%); 2125 bírósági tisztviselő közül 1745 román és 233 magyar (10.9%) s ezeknek is legnagyobb része olyan, aki Trianon után esküt tett és bennmaradt állásában. Ugyanakkor 165 közjegyző közül csak 4, vagyis 2.4% volt magyar a megszállott területen.

Ennek ellenére, ha a Magyarországtól Romániához csatolt megyékben a magyarság arányszámát a magyar ügyvédek arányszámával hasonlítjuk össze, kiderül, hogy a legmagyarabb megyékben, Csík, Háromszék, Udvarhely, Maros-Torda, Bihar, Arad, Kolozs, Brassó és Torda-Aranyosban lényegesen kisebb a magyar ügyvédek aránya, mint a magyar lakosságé, az egész elszakított területen pedig 24.4%-os magyar lakosság mellett csak 20.47% a magyar ügyvédek arányszáma. A magyarságnak tehát követelni valója lenne, ha az ügyvédek kamaránkénti arányszámát vezetnék be. A román ügyvédek azonban országosan értelmezték az etnikai arányszámot, ami azt jelenti, hogy Udvarhely megyében is csak 8%-nyi magyar ügyvéd lehet, a magyarság országos arányszámának megfelelően, éppen úgy, mint Besszarábiában vagy Dobrudzsában.

A numerus proportionalis vagy numerus nullus megvalósítása nem ment oly könnyen, mint gondolták s az új ügyvédi törvény meghozatala éveikig vajúdott. Ezen ügy próbáltak segíteni, hogy az ügyvédi kamarákba a magyar jogászok felvételét eleinte nagyon megnehezítették, később pedig az igazságügyminisztérium jóváhagyásától tették függővé, ami sohasem érkezett meg. A gyakorló ügyvédek kiselejtezése céljából pedig az ügyvédszövetség elhatározta, hogy nyelvvizsgára állítja a kisebbségi ügyvédeket. 1938 folyamán el is rendelték a nyelvvizsgát Aradon, Tordán és Csíkszeredán. Az első két városban az időközben országosan megszervezett magyar ügyvédi kar a Magyar Párt utasítására *sztrájkba lépett* és senki sem jelent meg a nyelvvizsgán. Csíkszeredán a magyar ügyvédek előálltak a vizsgára, amit a vizsgáztató román ügyvédek sem vettek komolyan és senkit sem buktattak meg. Az ügyvédszövetség végül is belátta, hogy a nyelvvizsgákkal nem tudja megtörni a magyar ügyvédség ellenállását s a bekövetkező belpolitikai események következtében levették napirendről az ügyvédi nyelvvizsgák kérdését.

Magyar vagyonok elkobzása.

Nem telt el év, hogy Onisifor Ghibu ne vette volna célba a magyar katolikusok valamelyik intézményét. A temesvári piaristák és aradi minoriták után a *nagyvárad* *premontreiekre* került rá a sor. Ghibu kérésére a nagyvárad telekkönyvi hatóság a premontrei rend templomát, rendházát, gimnáziumát és szőlőjét névhelyesbítés címén a román állam javára írta át azzal az indokkal, hogy a premontrei rend ezeket az ingatlanokat a magyar államtól csak haszonélvezetre kapta, amíg iskolát tart fenn. Már pedig — Ghibu és a telekkönyvi bíróság szerint — a rend nemcsak hogy nem tartja fenn a gimnáziumot, de nem is létezik Romániában s így az ingatlan a magyar állam jogutódjára, a román államra száll vissza. A végzés szerint a tulajdonjogot 1870-ben tévedésből kebelezték be a premontrei rend javára, amelyet csak haszonélvezőnek kellett volna feltüntetni. Az átíró végzést a csehszlovákiai jászói prépostságnak kézbesítették ki azzal az indokkal, hogy a rend Romániában nem létezik, noha a kultuszminisztérium 1930. évi határozata úgy a rend közjogi személyiségét, mint az átírt ingatlanokra vonatkozó tulajdonjogot is elismerte. A végzés ellen a nagyvárad rend és a jászói prépostság felfolyamodást jelentett be dr. Patzkó Elemér rendi ügyész útján, továbbá Fiedler István nagyvárad püspök és dr. Krüger Jenő püspökségi főügyész útján hasonló felfolyamodással élt a nagyvárad törvénytörvényességhez.

Bár a földművelésügyi miniszter táviratilag utasította az államügyvédet, hogy kérje a tárgyalás elnapolását, a premontrei rend ellen önként jelentkező nyolcvan román ügyvéd, Ghibu és a felvonult csöcselék kérésére a nagyvárad törvénytörvényesség mégis megtartotta 1937. február 20-án a tárgyalást és elutasította a felfolyamodást, tehát jóváhagyta a premontrei vagyon minden törvényes alapot nélkülöző elkobzását.

A vagyonelkobzásnak egy másik esete a *szatmári Iparos Otthonnal* történt. Az 1936. április 29-i ipartörvény hatályon kívül helyezte az 1884. évi magyar ipartörvényt, megszüntette a magyar ipartestületeket és öt évtized alatt gyűjtött vagyonukat átadta a munkakamarák kisipari osztályának. A munkakamarák hatásköre öt-hat vármegyére

terjedt ki s így olyanok rendelkeztek az ipartestületek vagyona lelett, akik annak megszerzéséhez vagy gyarapításához nem járultak hozzá. A szatmári Iparos Otthon hat millió lej értékű székházát annak ellenére, hogy nem volt ipartestületi vagyon, hanem külön jogi személy tulajdonát képezte, a nagyváradai munkakamara vezetősége 1937. április 9-én karhatalommal birtokba vette. A szatmári járásbíróság visszahelyezte az Otthon tulajdonosait birtokukba. A munkakamara felebbezett, de mielőtt jogerős bírói ítélet eldöntötte volna az ügyet, május 28-án a munkakamara vezetősége Kondor Gedeon elnököt felszólította, hogy adja át az épületet, amit Kondor természetesen megtagadott. Erre erőszakkal behatoltak és másnap ismét beköltözött a munkakamara s benn is maradt a bécsi döntésig.

A liberális kormány alatt került sor a szász egyetem és hét bírák vagyontömbjének likvidálására. Az „Universitas Saxonum“ a Királyföld területi összességét jelentette 1224 óta, kilenc székkal (Segesvár, Medgyes, Szászsebes, Szerdahely, Nagysink, Kóhalom, Újegyháza, Szeben, Szászváros) és két vidékkel (Beszterce és Brassó). A hét bírák székhelye pedig Nagyszeben székkal, mint központtal, a Királyföld törzs-törvényhatóságait foglalta magában, vagyis a segesvári, szászsebesi, nagysinki, kóhalmi, szerdahelyi, újegyházi és szászvárosi székeket. A magyar rendi alkotmány megszűnése után Tisza Kálmán alatt az 1876: XII. törvénycikk megszüntette a szász egyetem és hét bírák vagyonának nemzeti jellegét s a szász comes-i címet a szebenmegyei főispánra, mint a szász egyetem új közgyűlésének elnökére ruházta át. Ettől kezdve a szász egyetem kizárólag közművelődési célú intézménnyé alakult át s a tekintélyes vagyon jövedelme „a tulajdonos összes lakosság javára vallás és nyelvkülönbség nélkül fordítandó“. Mivel pedig a Királyföldön a szászok mellett magyarok és románok is éltek, a világháború előtt ez utóbbiak iskolái és intézményei is rendszeres segílyt kaptak a vagyon tömb jövedelméből.

A kisajátítás után is mintegy hetven millió lejt tett ki a szász egyetem és a hét bírák vagyona, amire a román állam régóta szemet vetett. A kormány tárgyalásokat kezdett a szászok vezetőivel s tekintettel arra, hogy a Királyföld lakóinak többsége román, megállapodás jött létre kö-

zöttük, mely szerint a vagyon háromnegyede a románoké, egynegyede pedig a szász evangélikus egyházra száll. Ezt tartalmazta az 1937. június 1-i törvény. Rá két napra az eredetileg „Vitéz Mihály alap“ céljaira ítélt háromnegyed részt újabb törvény a szebeni görögkeleti püspökségnek ajándékozta. Egyik törvény sem tett azonban említést a Királyföldön mintegy tizennégy százalékban élő magyarságról, amely az 1876: XII. t. c. szerint a vagyonszövetség társtulajdonosa s így mintegy tízmillió lejes vagyonszövetségből semmizték ki a királyföldi magyarságot.

A Magyar Párt tiltakozására felelős kormány fér fiaik megígérték, hogy utólag módot találnak a magyar lakosság kártalanítására. Erre azonban nem került sor egy év múlva sem, amikor az 1938. május 7-i törvény a vagyonszövetségből az ortodox érsekségnek jutó állampapírok egy részét a balázsfalvi görögkatholikus érsekségnek juttatja s a királyföldi magyarokról ismét és végleg megfeledkezik..

Lehetne szaporítani a példákat, ki lehetne még térni az ősmaroszéki közbirtokosság vagyonára, melynek kezelését Maros-Torda megyére bízták, ennek időközi bizottsága pedig megyeházát épített a jövedelemből és a maroszéki községek székely lakosságát megfosztotta egyik fő jövedelmi forrásától. Jöhetnének a székely közbirtokosság sérelmei, amelyeken erdő-inspektorok és adótisztek raja gazdagodott meg. Hivatkozhatnánk az Erdélyi Múzeum Egylet nagyértékű tudományos gyűjteményeire, amit a kolozsvári egyetem ingyen használt, sőt a tulajdonjogra is igényt támasztott De nem célunk mindannak a felsorolása, ami jogtalanság huszonkét év alatt ért, csupán néhány főbb típusra mutattunk rá annak igazolására, hogy a magántulajdont sohasem tekintették szentségnek, amikor magyar vagyonszövetségről volt szó.

Ilyen elkobzott vagyon visszavétele a népszövetségi eseteken kívül csak egy ízben sikerült s akkor is államközi megállapodással. A magyar és román kormány közötti egyesség jött létre a *Gojdu-alapítványra* vonatkozóan, melynek ingatlanai Magyarországon maradtak. Ezzel kapcsolatban a minisztertanács 1936 november 24-i jegyzőkönyvében hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos szebeni vitás ingatlanok tulajdonjoga átírassék a szebeni római katolikus Theresianum árvaház nevére; jóváhagyta a szintén elkobzott kolozsvári Erzsébet-Mária (vörös kereszt) szana-

tóriumnak a Gojdu-alapítvány részéről történő esetleges megvételét és felhatalmazta a nemzetnevelési minisztériumot, hogy a Székely Tanulmányi Alap ingó és ingatlan vagyonát a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kezelésébe adja át. A Tanulmányi Alap felhasználásáról 1937 február 18-án újabb minisztertanácsi napló döntött s így ez a közérdekű intézmény a Székely Nemzeti Múzeum kezében tovább folytathatta nemzetnevelő munkásságát.

A népszövetségi politika alkonya.

A román uralom második évtizede alatt az európai nemzetközi viszonylatok gyökeres változáson mentek keresztül. A nemzetközi együttműködés korát a német-olasz túlsúly váltja fel Hitler uralomra jutása óta.

Nagyrománia az antant-hatalmak győzelmének köszönhető megalakulását és területének természetellenesen nagyarányú megnövekedését. Éppen ezért szomszédaival, akiktől nagy. országrészeket ragadott el a világháború után, sohasem tudott baráti viszonyt kifejleszteni. Magyarország kezdetől fogva hangoztatta a trianoni szerződés revíziójára irányuló igényét, Oroszország sohasem mondott le Besszarábiáról, Bulgária pedig nyitva hagyta a dobudzsai kérdést. Az ellenséges szomszédok ellen a román külpolitika a békekonferencia után szövetségeseket keresett. 1921 március 3-án Románia Lengyelországgal lépett szövetségbe Oroszország ellen s mindkét ország kötelezettséget vállalt, hogy keleti határának megtámadása esetében közösen fogják kivédeni a támadást. 1921 április 21-én Románia Csehszlovákiával, június 7-én pedig Jugoszláviával kötött szerződést, mely a már előbb létrejött csehszlovák-jugoszláv egyezmény mintájára kimondta, hogy Magyarország részéről a szerződő felek valamelyike ellen irányuló nem provokált támadás esetére a másik állam köteles lesz a megtámadott félnek segítséget nyújtani. Ez a három szerződés volt a kisantant-szövetség alapja s ezzel Magyarországot ellenségei egészen bekerítették. — Bulgária látszott a legkevésbé veszélyes ellenfélnek, mivel minden oldalról ellenségek vették körül. Bulgária nem vett részt azokon a megbeszéléseken, amiket a

Balkán államok 1929 óta évenként rendszeresen folytatták s amelyek 1934 február 9-én a Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország közötti Balkán-paktum megkötéséhez vezettek. Ebben a szerződő felek biztosították egymás határait, kimondták, hogy a szerződést alá nem írt más Balkán államokkal szemben (Bulgária és Albánia) nem fognak politikai akciót kezdeni és velük szemben nem fognak kötelezettségeket vállalni a többi szerződő fél hozzájárulása nélkül. Végül a kisantant konferenciák mintájára kimondták, hogy a paktumot érintő kérdésekről rendszeresen eszmecsere-t fognak folytatni.

A lengyel szövetség, a kisantant és a Balkán-paktum képezte a román külpolitika alapját, akkor, amikor a német és olasz előretörés 1936 július 11-én a Berlin—Róma tengely megalakulásához vezetett és Magyarország a római jegyzőkönyv vonaláról a feltörekvő tengelypolitika irányába állította be külpolitikai törekvéseit.

A *kisebbségi kongresszusokat* is a gyors német előretörés jellemezte. Az 1931. évi hetedik genfi kongresszusra elkészült az európai nemzetkisebbségek helyzetét ismertető hatalmas munka. 1932-ben „takarékosági okokból“ Bécsben tartottak kongresszust, ahol a kisebbségekkel szembeni kötelezettségeknek azokra az államokra való kiterjesztéséről folyt a vita, amelyek nem írtak alá kisebbségi egyezményt. Az 1933-as kongresszus már a zsidó és német népcsoportok éles összetűzésének jegyében zajlott le. A németek nevében H. O. Roth, nyilatkozatot olvasott fel, mely szerint jogosnak ismerik el, hogy egy nép a maga testéből kirekessze a más fajúakat. 1934-ben a kisebbségi kongresszus elfogadta a magyar csoportnak Jakabffy Elemér útján tett ama javaslatát, hogy miután a népszövetségi állandó kisebbségi bizottság terve megghiúsult, kérjen fel a kongresszus egy európai tekintélyekből álló bizottságot a kisebbségi kérdés tanulmányozására. 1935-ben a kongresszus határozatilag kimondta, hogy az európai nemzeti-ségi mozgalom önálló és független mozgalmat jelent és nem azonosítható semmiféle politikai rendszerrel, sőt arra törekszik, hogy minden politikai rendszerrel együttműködjék. Az autoratív államvezetésekkel szemben is azt a követelést állítja fel, hogy a nemzeti-ségi csoportok fejlődési szabadságát ismerjék el és politikai képviselőket biztosítsák.

Az 1936. évi kongresszuson még mindig részt vett a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán harcoló katalánok kiküldöttje. A kongresszus a népszövetségi alapokmány időszerűvé vált reformjával kapcsolatban szögezte le a nemzetkisebbségek kívánságait. Az 1937. évi kisebbségi kongresszust Londonban tartották meg, tekintettel arra a nagy érdeklődésre, amit az angol politikai élet ebben az időben a kisebbségi kérdés iránt mutatott. Itt Jósika János adta elő Balogh Arthur tanulmányát a Népszövetség kisebbségi panaszéi járásának hibáiról. 1938-ban képviselte Jósika János utoljára az erdélyi magyarságot a stockholmi kisebbségi kongresszuson, ahol határozatig állapították meg, hogy az európai kisebbségek helyzete ijesztő mértékben rosszabbodik és felhívást intéztek az európai kormányokhoz a nemzetiségek életjogának biztosítása iránt. A szudétanémet küldöttség vezetője a következő távirattal mentette ki magát: „Nem vehetek részt a tanácskozásokon, mert a konferencia elméleti alapelveinek gyakorlati alkalmazása e pillanatban itthon tart.”

Erdélyben azonban nem indult meg olyan hamar a bomlás, mint a Szudéta-földön s ezért az erdélyi magyarság még mindig a Nemzetek Szövetségére volt utalva, ott kopogtatott legégetőbb panaszaival. A magyar-román közvetlen tárgyalások megindulása után *felmerült* ugyan *a két állam között egy kölcsönös kisebbségi egyezmény megkötésének terve*, de ez az 1937—38-as években népszerű gondolat sohasem vált valóra. A panaszok tehát változatlanul mentek Genfbe, ahonnan egymásután távoztak el Magyarország barátai, úgy, hogy a végén a párisi kisebbségi szerződés aláírói közül csak Anglia és Franciaország maradt a Nemzetek Szövetségének tagja.

Az erdélyi magyarság utolsó panaszai közül a Népszövetség egyeseket elutasított, mások részben vagy egészben eredménnyel jártak, végül egy néhány panaszra a válaszadást a román kormány elhúzta s ezek a később felállított kisebbségi minisztériumhoz kerültek.

Nem sikerült eredményt elérni a *névelemzés* ellen 1935 március 10-én beadott panasszal, ami elől a román kormány azzal tért ki, hogy ezt már egy ízben panasz tárgyává tette a Magyar Párt és a Népszövetség akkor sem szolgáltatott neki igazat. A magyar postamesterek és postai alkalmazottak elbocsátása miatt 1935 március 20-án

benyújtott panaszra az volt a válasz, hogy ezek másfél évtized alatt sem tanultak meg románul. A közigazgatási törvény javaslata ellen 1935 augusztus 25-én benyújtott és a magyar közalkalmazottak elbocsátását tárgyaló 1935 november 20-i panaszok sem vezettek sok eredményre.

Sikeresen intéződött el azonban a kolozs megyei *Zentelke és Kalotaszentkirály községek közbirtokosságának legelő ügye*. A zentelki és kalotaszentkirályi magyarok legelőjét elfoglalták volt a szomszédos Székelyjő község román lakói, mivel az elsőfokú kisajátítási bizottság nekik ítélte azt. A felsőbb agrárbizottság azonban 1929-ben vissza ítélte a földet jogos tulajdonosainak, a székelyjóiak azonban nem akarták átadni a legelőt. A magyarok birtokháborítási pert indítottak s azt minden fokon meg is nyerték, de az ítéletet évekig nem lehetett végrehajtani, sőt a helyszínre kiszálló földművelésügyi alminiszter, a helyett, hogy rendet teremtett volna, a zentelkieket és kalotaszentkirályiakat Magyarországra küldte. Miután Bethlen György hiába interpellált az ügy békés megoldása érdeké* bem 1934 augusztus 25-én panaszt intézett a Nemzetek Szövetségéhez, majd később pótbeadványt nyújtott be. Ennek eredményeképpen jelent meg az 1936 április 7-i törvény, melynek értelmében az állam egymilliószázezer lejért megveszi a százharminchat holdas legelőt a zentelki és szentkirályi gazdáktól. A magyarok megkapták a pénzt, a románok megtartották a legelőt.

A magyar *felekezeti tanárok és tanítók nyelvvizsgálja* ügyében 1934 június 15-én benyújtott panasz eredményeképpen a kormány elállott a felekezeti tanerők újabb nyelvvizsgájától.

Az Országos Magyar Párt a *büntető törvénykönyv javaslatának 21§. cikke ellen* is panaszt emelt, amely szerint büntetés alá esik az, aki a román állam érdekeinek ártó állításokat tesz külföldön, *ha azok a valóságnak meg is felelnek*. Ennek szigorú alkalmazása megbénította volna a kisebbségeknek azt a nemzetközileg elismert jogát, hogy a Nemzetek Szövetségéhez panaszt nyújtsanak be. A szakaszt a javaslatban átszövegezték s ennek bejelentésére a Népszövetség a panasz felett napirendre tért. A 215. szakasz végleges formájában így szól: egytől három évig terjedői fogházbüntetésre és 5000-tól 20.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel, továbbá polgári jogainak egytől öt évig

tartó felfüggesztésével büntethető az, aki olyan valótlan, célzatos vagy túlzó híreket terjeszt külföldön, amelyek a román nemzet és állam becsületét érintik, vagy érdekeit sértik.

Eredménnyel járt a *nemzeti munkavédelem ügyében* 1937-ben tett fellépés. A fentebb már ismertetett nemzeti munkavédelmi törvényt a kormány módosítani szándékozott olyan értelemben, hogy az ipari és kereskedelmi vállalatok alkalmazottaira vonatkozóan nyíltan bevezesse az etnikai arányszámot Bethlen György és Willer József erre a miniszterelnökségen és a külügyminisztériumban emlékiratot nyújtott át, tiltakozva az alkotmányba és a nemzetközi szerződésekbe ütköző javaslat ellen. A javaslat le is került napirendről, de Pop Valér ipar és kereskedelemügyi miniszter bizalmas körlevélben szólította fel a vállalatokat, hogy alkalmazzanak megfelelő százalékig fajromán személyzetet. A Magyar Párt megszerezte a körirat egyik példányát és azonnal panasszal fordult a Nemzetek Szövetségéhez a kisebbségi szerződésben foglalt jogegyenlőségi elv megsértése címén. Pop Valér kénytelen volt visszavonni köriratát és a Franciaország, Anglia, valamint Svédország kiküldötteiből álló hármas bizottság 1937 október 22-én tudomásul vette a román kormány választát, mely szerint „a különben csak ajánlás jellegével bíró körlevélnek *nem lesznek következményei*“. Ettől kezdve a kormány sokkal óvatosabban alkalmazta a nemzeti munkavédelmi törvényt.

Inczedy-Joksman Ödön is panasszal fordult a kolozsvári *Magyar Zenekonzervatórium tanárainak nyelvvizsgálója* ügyében a Nemzetek Szövetségéhez, amire a kormány halasztó választ adott s így megmenekültek a konzervatóriumi tanárok a nyelvvizsga veszélyétől.

A kisebbségi főkormánybiztosság, majd a kisebbségi minisztérium elé került az a hat panasz, amit a halódó Népszövetség nem tudott már elintézni: a Brassói Magyar Kaszinó elvételének ügye (benyújtva 1934 február 16-án), a dévai csángó telepések legelőjének erőszakos elfoglalása (1936 július 28), a helységneveknek a sajtóban való használata (1937 január 27), az egyházak által a magyar államnak átadott iskolaépületek ügye (1937 február 21), a magyarnyelvű cégtáblák használatának tilalma (1937 május

8) és a magyar hitvallásos iskolák államsegélye (1937 július 23).

Ezek sorsáról majd a maguk helyén fogunk beszámolni.

Az új nemzedék.

Az erdélyi magyarság huszonkétéves történetének egyik sajátos jelensége, hogy mindvégig az a nemzedék tartotta kezében a politikai vezetést, amelyik a hatalomváltozást már java férfikorában, érte meg s így múltja és műveltsége a világháború előtti kiegyezési korban gyökerezett. Az új nemzedék képviselői, akiknek a világháború gyermekkori emlék, akik az iskolában román tanterv szerint tanultak s akik nevelésüknél fogva az idősebbeknél harcképesebbek lehettek volna, csak a román uralom legutolsó éveiben jutottak némi szerephez. *A nemzedéki őrségváltás az 1940. évi hatalomváltozással esett egybe.*

Az új nemzedék első harcait már az iskola padjaiban megvívta a román nyelvvel, a túlsúfolt tantervvel és a bakkalaureátus nyaktilójával. Az egyetemre a hatalomváltozás után sokáig alig iratkozott be magyar hallgató. Aki beiratkozott, azt görbe szemmel nézték a románok, a magyar társadalom pedig szintén gyanakvással fogadta: ezek a diákok olyanak tűntek fel, mint az a tisztviselő, aki letette a hűségesküt. Ennek a téves felfogásnak a következménye az, hogy a magyar ifjúság nagy része Budapestre ment tanulni s mivel diplomáját Romániában nem ismerték el, többnyire Magyarországon volt kénytelen letelepedni. A háborúban elesettek után tehát újabb fiatal évfjاراتokat veszített el Erdély s az így kihulló mintegy tizenöt korosztály mély szakadékot támasztott öregek és fiatalok között. Az 1930-as évek kezdetén, amikor a magyar ifjúság az egyetemen szóhoz jut, Erdélyben alig van magyar férfi 25 és 40 év között.

Az ifjúsági mozgalmaknak mindig a kolozsvári egyetem és a kolozsvári egyházi diák-otthonok voltak a központjai. 1930-ban indult meg Kolozsváron Jancsó Béla kezdeményezésére, László Dezső szerkesztésében az „*Erdélyi Fiatalok*“ című magyar főiskolás folyóirat. Az új nemzedéknek e lap körül tömörült élcsapata a fiatalság öntudatra ébresztését és a magyarság szellemi vezetésére való

felkészülését tartotta legelső feladatának. Az egyetemes magyar kérdéseket Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond szemüvegén keresztül nézte. Erdélyi viszonylatban transzilvanizmust hirdetett, ami alatt fajok találkozását értette az emberi értékek magaslatán. Legjelentősebb eredményeit a *falukutatás* terén érte el, szociográfiai kiadványai időrendben messze megelőzték a magyarországi falutanulmányok megjelenését. Az ifjúsági szervezetek kiépítése és együttműködésében játszott kovász-szerepe egy évtizedre biztosította a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság közéletének autonómiáját. A Székelyek Kolozsvári Társasága keretében rendezett társadalomtudományi szeminárium rányomta egy egész nemzedék gondolkozására bélyegét. Az ezerkilencszázharminchármas évek nagy szellemi harcaiban az „Erdélyi Fiatalk” világnézeti függetlenséget hirdetett s ennek következtében elveszítve jobb és balszárnyát; a lap egy szűkebb, de szívósan kitartó református ifjúsági csoport kezébe került.

A politikai küzdelmek iskoláját szintén az egyetem padjaiban járta végig az új nemzedék. A Székely Társaság keretében kezdett, majd az Erdélyi Fiatalk mögött folytatott közjogi szeminárium megismertette a joghallgatókat a nemzetiségi kérdés történetével és a tételes kisebbségi joggal. De az egyetemi ifjúság a tettek mezejére is lépett. 1930 március 26-án egy tizenöttagú küldöttség négyszáz magyar egyetemi polgár aláírásával emlékiratot nyújtott át a kolozsvári egyetem rektorának, melyben egy *magyar faji alapon álló egyetemi diákegyesület* engedélyezését kérték. Mivel az egyetemi szabályzat csak kari, vidékenkénti, sport és központi jellegű diákegyesületeket ismert el, a Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesületét a rektor ném engedélyezte. A mozgalom az 1930 december 14-i nagygyűlésen kétfelé vált. Az egyetemi törvény reformjára való tekintettel az ifjúság elhatározta, hogy újabb emlékirattal fordul a közoktatásügyi miniszterhez, melyben az egyetemi szabályzat megváltoztatását kért. Addig is a rektor biztatására megalkotja tartományi alapon az Erdélyi Egyetemi Hallgatók Bólyai Művelődési Körét s ez a diákegyesületet fogja kezébe venni. A 423 aláírással ellátott második emlékiratot egy négytagú kolozsvári és bukaresti diákokból álló küldöttség e sorok írójának vezetésével adta át Costachescu közoktatásügyi

miniszternek Bukarestben. A főiskolai törvény parlamenti vitájára csak 1932 márciusában került sor, amikor is Sándor József a szenátusban szóváltette a magyar ifjúság emlékiratát, de Iorga ellenállásán megbukott a módosító javaslat s az új törvény sem nyújtott módot arra, hogy egyetemi hallgatók faji alapon diákegyesületet szervezhessenek. A Bólyai Kör megalakult ugyan, de a rektorától sohasem kapott működési engedélyt s így szerepkörét egy, a felekezeti egyesületek és a Székely Társaság ifjúsági csoportjának elnökeiből álló diáktanács foglalta el, melyben a Bólyai Kör meg nem erősített elnöke is részt vett.

Az egyetemi egyesületért folytatott harc tehát nem járt eredménnyel, de a siker elmaradását pótolta az a nevelő hatás, amit a mozgalom az egyetemi ifjúságra gyakorolt. A KMEHE és Bólyai Kör vezetői s az emlékiratok szerkesztői között pedig mindenkit ott találunk, aki a következő évtizedben közéleti szerephez jutott.

Nemsokára az Erdélyi Fialoknál idősebb és fiatalabb ifjúság is felsorakozott. Az idősebbek, az úgynevezett harmincévesek (akik közt azonban negyven és húszévesek is voltak) kék gombostűvel a kabátjuk kihajtójában felvonultak a Magyar Párt kolozsvári tagozatának 1931 decemberében tartott gyűlésére s ott dr. Sulyok István vezetése mellett reformokat ée a jobboldali szellem érvényre juttatását követelték. Később a csoport Botos János napilapjában, a „Friss Hírek“-ben fejtette ki közirói tevékenységét, mindaddig, amíg a lapot a hatóság be nem szüntette s a harmincévesek szét nem szóródtak a szélrózsa minden irányába.

A legfiatalabb nemzedék, a húszévesek, 1935-ben Koós Kovács István szerkesztésében megindították a „Hitel“ című folyóiratot, mely kezdettől fogva szemben állott az „Erdélyi Fialok“-kal. 1936-ban a harminc- és húszévesek egyesüléséből kialakult csoport vette át a „Hitel“-t, mely komoly negyedévi folyóirattá alakult át. Szerkesztői Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor lettek. A „Hitel“ Erdély „Magyar Szemlélje igyekezett lenni és szempontjait a Szekfű Gyulán keresztül felismert Széchenyi határozta meg. „Körültekintünk a magyarság legfőbb társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai kérdései közt, hogy képet alkothassunk a *szórványokba elszí-*

getelt közép-európai magyarság önerejéről és lehetőségeiről; keressük továbbá az irányulást elvek és lehetőségek közt, hogy történelmi hagyományainknak s népünk belső értékeinek és erőinek teljességét a jelenben magunk számára lehetővé tegyük; éppen ezért értelmiségünkben tudatosra kívánjuk tenni a *történet és nép* ismeretét“. A „Hitel“ túllépte a nemzedéki kereteket és az egymástól elszigetelt „egyedülálló-magyarokhoz“ szólt. Ezek együttmenetelésének lelki feltételeit akarta megteremteni és „a meggondolkozató igazságok rendszerezésével a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozását nyújtani.“

Az új nemzedék sokféle szétágazó és egymással harcban álló csoportjainak összefogását tűzte ki célul Tamási Áron, amikor cikksorozatot indított a „cselekvő 'magyar ifjúságról'“. írói tekintélyének latba vetésével szállott síkra „az Erdélyi Fialatok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékeléseknek és a baloldaliak szocializmusának“ egyesítése mellett. Ez utóbbi csoport volt a legnehezebben meghatározható, mivel ide tartozott az „Ady Endre Társaság“ szépíróinak asztaltársasága, az „Új arc; vonal“ és „Új erdélyi antológia“, később az „Erdélyi Enciklopédia“ munkatársainak egy része, egészen a Madosz osztályharcos gárdájáig. A következő lépést azonban éppen erről az oldalról tették meg. Balogh Edgár a felvidéki „Sarló“-mozgalom Erdélybe költözött vezetője a „Független Újság“-ban szólaltatta meg a fiatal szellemiség tizennyolc tagját, akik egy *iffjúsági találkozó* mellett foglaltak állást.

A találkozó gondolata széles hullámokat vert az erdélyi és magyarországi sajtóban. A Magyar Párt sajtója szellemi népfrontot látott a találkozóban, az „Erdélyi Fialatok“ arról írt, hogy a baloldal trójai lovat akar becsempészni a magyar közélet falai közé. A találkozó mégis létrejött Marosvásárhelyen 1937 október második, harmadik és negyedik napján. Tamási Áron klasszikus elnöki megnyitója megadta a vásárhelyi találkozó alaphangját s az mindvégig a nemzeti demokrácia, keresztény erkölcs és szociális igazság jegyében zajlott le. Albrecht Dezső az erdélyi magyarság társadalmi alkatáról, dr. Asztalos Sándor a közjogi helyzetről, Kacsó Sándor a magyar-román együttéléstről, Pálffy Antal az iskolán kívüli népnevelésről, dr. Szemlér Ferenc a tudományról és irodalomról, Gagy

László a sajtóról. Nagy István a munkásságról, Vita Sándor és gr. Teleki Ádám közgazdasági kérdésekről tartott előadást. Az előadásokat kimerítő Vita és határozathozatal követte, a találkozó határozatait pedig közös hitvallásba foglalták össze, aminek a megtartására a jelenlevők fogadalmat tettek.

A hitvallás alapelveként szögezi le a kereszten y erkölcsöt és a nemzeti demokráciát, amelynek jegyében az erdélyi magyarság minden intézményét az egység gondolatának kell áthatnia és ezek felett épülné ki népszervezeti eszményként az új »Magyar Szövetség“, A nemzetépítő munkából mindenkire feladatok hárulnak, amit a nemzet minden tagjának anyagi és szellemi tehetségéhez mérten teljesítenie kell, mert ha ezt elhanyagolja, kizárható a nemzeti közösségből. A hitvallás azután az oktatásügy, népnevelés és a sajtó területén az állami korlátozás ellen tiltakozik és belterjes munkát sürget. Gazdasági vonalon a munka szabadsága mellett tör pálnak és gazdasági intézményeink közötti egyeztető tanács felállítását javasolja. Az értelmiségi osztály tagjait szakmájukon át akarja a nép szolgálatába állítani. A munkássággal szemben a szociális igazság elvét vallja és segédkezet nyújt neki a kizsákmányoló tőke elleni harcban, ezzel szemben viszont elvárja, hogy a munkásság és kisiparosság síkra szálljon a magyar kisebbségvédelem egyetemes érdekei mellett. Az államhatalomtól a romániai magyarság nemzeti önkormányzatát követeli Gyulafehérvár szellemében, mert csak ezen az úton jöhet létre a lelki béke a két nép között s csak így tölthetik be dunamedencei hivatásukat,

A vásárhelyi találkozó ünnepi hangulatában jobb- és baloldal egyetlen magyar népi egységbe forrott össze, az új nemzedék pedig itt lépett fel először mint önálló politikai tényező az erdélyi magyar közéletben. A hitvallás kimondotta, hogy a találkozó eszméit mindenkinek a maga őrhelyén vagy munkaterületén kell szolgálnia. A találkozó határozatait Erdély minden részében újra letárgyalták és több magyar párti ifjúsági tagozat, élén a bánásiakkal, csatlakozását jelentette be a találkozó programjához. A

Magyar Párt sajtója fenntartotta aggodalmait, de azt is megállapította, hogy a találkozón mégis a nemzeti szellem kerekedett felül. Támadás tulajdonképpen csak a szociáldemokrácia doktrinereinek részéről és az Erdélyi Fiatalok hasábjairól érte a találkozót. Az Erdélyi Fiatalok a világnézeti szempontok mellett tárgyi kifogásokat is emelt az összehívás módja és a program hiányai ellen, amiből aztán újabb vita fejlődött ki a „Hitel“-lél.

Vásárhely után Tamási Áron egy darabig még összehozta a találkozó vezető gárdáját. A gyakorlati életben azonban nemsokára kiújultak az ellentétek jobb- és baloldal között *s a találkozó munkaközössége alkatelemeire hullott szét*, amelyek közül mindenik azt állította magáról, hogy ő képviseli a hitvallás igazi szellemét.

A parlamentarizmus bukása.

Amióta a Magyar Párt a parlamentben komoly képviselőhez jutott, vagyis 1926 óta először történt meg, hogy a parlament megérte a törvényszabta négy évet és nem kormánybukás következtében oszlatták szét. A liberális kormány és parlament bizonyos állandóságot hozott az 1926 és 1934 közötti kormányok kapkodása után, a gazdasági helyzet pedig lényegesen megjavult. A gazdasági helyzet javulása a világgazdaság fellendülésére vezethető vissza. A kormányzat állandósága pedig rendszeresítette a kisebbségek kifosztásának azokat a módszereit, amikben Tatarescuhoz képest minden előző kormány műkedvelőnek tiint fel.

Amikor a parlamenti választásokat 1937 december 20. és 22-re kitűzték, a román közélet a bomlás jeleit mutatta. A liberális párt kétszínű kül- és belpolitikájából mindenki kiábrándult, de nem volt egyetlen olyan méretű ellenzéki párt sem, mely megszerezhetné volna a szavazatoknak legalább is a többséget jelentő 40%-át. A nemzeti parasztpárt a belpolitikában demokráciát, a külügyeknél angol-francia tájékozódást hirdetett. A vasgárda a légionárius Románia misztikus hitét prédikálta és Zelea Codreanu uralomra jutása esetére megígérte, hogy huszonnégy órán belül barátsági szerződést köt a tengelyhatalmakkal. A vasgárdista sajtó Kerensky kormányáról írt, amikor Mihalachet

miniszterelnöknek emlegették. Rá néhány hétre Maniu választási egyezményt kötött Codreanuval s a tűz és víz együtt vette fel a választási harcot. Mindkettőjüknek bevallott célja volt, hogy a liberálisokat letaszítsák a kormányról. Szövetségük éle azonban végső fokon a király és az őt körülvevő kamarilla ellen irányult.

A választáson végeredményben hatvanhat párt és csoport indult és volt olyan önjelölt, aki csak egy szavazatot kapott — nyilván sajátmagától. A német kisebbség sorában a nemzeti szocialista rendszerre való áttérésből kifolyólag évek óta áldatlan testvérharc dúlt. Ezért a Fabritius vezetése alatt álló hivatalos Német Párt a kormánnyal kötött kartellt, a Waldemar Gust vezetése alatt álló Német Néppárt pedig önállóan indult harcba s bár jelentős sikert ért el, egyik jelöltjét sem tudta megválasztani képviselőnek.

A Magyar Párt ezúttal utoljára indult egyedül a választási küzdelemben. A liberális párt részéről történt ugyan tapogatózás választási egyezmény irányába, de Tatarescu vezetésével választási harcba bocsátkozni a magyarságnak erkölcsi lehetetlenség lett volna. Pedig ha a Magyar Párt a liberális kormányt támogatja, akkor nemcsak a választás eredménye lett volna más, hanem Románia egész belpolitikai fejlődése is más irányt vehetett volna. A jelölések összeállításánál az elnöki tanács arra törekedett, hogy fiatalok is szerephez juthassanak s ezért több régi törvényhozó önként visszalépett (Balogh Arthur, Hegedűs Nándor), másokat pedig elejtettek. A Magyar Párt vezetői 1935 nyarán Szebenben és 1936 nyarán Marosvásárhelyen többnapos megbeszélést folytattak a fiatal magyar ügyvédek legjavával s ezek közül választották ki a politikai utánpótlást.

A Magyar Dolgozók Szövetsége, amelynek egyes vezetői régebben szidalmak özönével árasztották el sajtójukban a Magyar Pártot és a magyarországi politikai rendszert, a népfront politika bevezetése óta számtalan együttműködési ajánlatot tettek a pártvezetőségnek, ami elől a Magyar Párt mindig kitért. A vásárhelyi találkozó után november 14-én Brassóban országos nagygyűlést tartottak s ott bejelentették, hogy szövetségre léptek a Magyar Kisgazda párttörredékekkel és a Groza-féle román Ekésfronttal. Mind a három csoport a választáson a nemzeti

parasztpártra adta le szavazatait s így az a különös helyzet állott elő, hogy a Maniu-Codreanu paktum következtében a magyar szélső baloldal a román szélső jobboldal uralomrajutását segítette elő.

A december 20-i képviselőválasztás ismét a liberális párt hagyományainak jegyében folyt le. A Magyar Párt jelöltjeit letartóztatták, gyűléseket nem engedélyeztek, egész községeket zártak le a szavazás előtti napokban járvány címén, a Magyar Párt bizalmi embereit nem engedték az urnák közelébe, az ellenszegülőket megverték, a leadott szavazatokat pedig ellopták és liberális szavazatokkal cserélték ki. A legsúlyosabb összeütközés a maros-tordamegyei Nyárádmagyarós határában történt. Több község mintegy nyolcszáz magyar választója indult el a hajnali órákban a Felsőorosziban levő választási körzeti központba szavazni. Nyárádmagyarós közelében a Pelényiből Peremivé románosodott mikházi jegyző nyolc csendőrrel megállásra szólította fel a tömeget és délelőtt 11 óráig ott tartotta őket. Akkor odaérkezett szekeren a deményházi plébános, akit a jegyző átengedett a rajvonalon. A tömeg azt hitte, hogy nekik is szabad az út s a szekér után indult. Erre a jegyző tüzet vezényelt és vadászfegyverével ő lőtt elsőnek. Tizenegy székely ember összeesett. *Kettő a helyszínen meghalt*, holttestüket a csendőrség titokban elszállította és temetésükre senkit sem engedtek. A többieket a marosvásárhelyi állami kórházban helyezték el. *Egy közülük meghalt, többen munkaképtelenné váltak.* A választás után megindult az eljárás a tettesek ellen, de már a vizsgálóbíró megszüntető végzést hozott, amit a táblai vádtanács is jóváhagyott s maga a semmitőszék is a gyilkosoknak adott igazat. A vizsgálat megállapította, hogy a csendőrök önvédelemből használtak fegyvert, a jegyző puskáját pedig a vizsgálat alatt kicserélték, s az új fegyverről megállapítást nyert, hogy el sem süttették. A magyarság első mártírjait tehát a falusi nép adta Erdélynek. Megérdemlik, hogy nevüket a történelem számára feljegyezzük. Ezek: Marton Károly, Siklódi Sándor és Balogh Antal.

A véres választás nagy meglepetést hozott. A legelkeseredettebb terror ellenére sem tudta a Vaida román frontjával szövetkezett liberális párt megszerezni az összes szavazatoknak a prémiumhoz szükséges 40%-át s így

először fordult elő Románia politikai történetében, hogy a választást levezető kormány kisebbségben maradt. Ha a liberális párt paktumot kötött volna a Magyar Párttal, a liberálisokra esett 35.92%-nyi szavazat a Magyar Párt 4.43 %-ot kitevő szavazataival kiadta volna a parlamenti többséget. Ebben az esetben a parlamentarizmus továbbra is fennmaradhatott volna Romániában. A Magyar Párt azzal, hogy nem kötött választási kartellt, egy rendszer sorsát döntötte el. De nem kapta meg a többséget egyik ellenzéki párt sem. A vasgárda a szavazatok 15.58%-ával nagyon megközelítette a nemzeti parsztpártot, melynek 20.40% volt a szavazati aránya. A szenátorválasztáson aratott liberális győzelem nem pótolhatta a képviselőházban elveszített mandátumokat.

A prémium elmaradása folytán a választási aritmetika is megváltozott. A Magyar Párt *tizenkilenc képviselői mandátumhoz* jutott s ezeket a központi választási bizottság úgy osztotta szét, hogy minden megyében megválasztottnak jelentette ki a listavezetőt. így egy magyar képviselő jött be Csíkban és Háromszéken, ahol a Magyar Párt abszolút többséget kapott, éppen úgy, mint ahogy egy magyar képviselőt kapott tízezerén felüli szavazattal Temes-Torontál, Szilágy, Maros-Torda, Arad és 1003 szavazattal Beszterce-Naszód. Megválasztottnak jelentették ki Bethlen György, Bene Ferenc, Gál Miklós, Gyárfás Elemér, Jakabffy Elemér, Jósika János, Kendeffy Ödön, Meskó Miklós, Müller Jenő, Pál Gábor, Parecz Béla, Soós István, Szabó Béni, Szentkereszty Béla és Willer József országgyűlési képviselőket. A négy helyen megválasztott Bethlen György és a két helyen számításba jövő Willer József mögött a szerint, hogy melyik mandátumukat tartják meg, bekerülhetett volna Szász Ferenc és Laár Ferenc, valamint Parecz György, Oberszt Zoltán, Miké Imre a fiatal nemzedékből, míg a szenátusba is beválasztott Gyárfás Elemér helyébe Barabás Béla és Bethlen Bálint lépett volna. A szenátusba Gyárfás Elemér mellett Sándor Józsefet és Sebesi Jánost választották meg Háromszéken és Udvarhely vármegyében.

A legnépesebb magyar képviselői csoport mandátumait azonban sohasem igazolták. A politikai pártok késhegyig menő harcában pártközi koalíciós kormányról, mely a decemberben választott parlamentnek legyen fele-

lős, szó sem lehetett. A király legnagyobb ellenségeire, Mamiira és Codreanura nem bízhatta a kormányt s így a negyedik legnagyobb pártot, a Goga és Guza vezetése alatt álló „Nemzeti Keresztény Párt“-ot hívta kormányra, tnyel után sorrendben mindjárt a Magyar Párt következett. A parlamenten kívüli kormány kinevezésével a román liberális demokrácia megszűntnek tekinthető és Goga rövid miniszterelnöksége csak átmenet volt a rendi román államformához.

V.

A RENDI ROMÁNIA ÉS A MAGYAR NÉPKÖZÖSSÉG 1938—1940.

Goga és a magyarok.

Goga Octavian, akit a világháborús nemzedék legnagyobb költőjének emleget a román irodalomtörténet, az erdélyi magyarságnak régi ismerőse. Vele kötötte meg a Magyar Párt 1923. október 23-án az úgynevezett csúcsai paktumot. Goga akkor még az Averescu-féle néppárt alvezére volt. Azóta párthíveivel együtt az ókirályságbeli antiszemita Cuza párthoz csatlakozott s így született meg a Nemzeti-Keresztény Párt. Az új párt a belpolitikában zsidógyűlöletet és fajvédelmet, a külpolitikában német és olasz tájékozódást hirdetett. Hitler uralomra jutása és első nagy sikereinek hatása alól a román politikai élet sem tudta kivonni magát s a román nacionalizmus kivirágzásához az olaszokkal való rokoni kapcsolat felújítása és a magyar revíziós mozgalom elleni küzdelem is hozzájárult. Ezért Károly király Goga uralomra hívásával kísérleti ballont engedett fel. Goga és Cuza a belpolitikában a királyellenes vasgárda elől igyekezett kifogni a szelet s így alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a nacionalista közhangulatot alkotmányos keretekbe vezesse le, anélkül, hogy a külföldi és zsidó tőke túlságosan megijedne. A külpolitikában Goga személye nem volt annyira vörös posztó az antant előtt, mint a Codreanué és rajta keresztül a király kacérkodni próbált a tengelyhatalmakkal az antant szövetségi hálózatának keretein belül. Károly király egyébként a „Daily Herald“-nak adott nyilatkozatában leszögezte, hogy az ország igazi nacionalista

hangulatának engedett, amikor Gogát hívta uralomra s ez semmit sem változtat Románia Anglia iránti érzelmein. Ugyanezt mondta a franciák számára a „Cándide“ munkatársának.

A Goga-kormány egyik legsürgősebb feladatát az ország közvéleményének mielőbbi átformálásában látta. 1938. január 18-án királyi dekrétummal feloszlatták a még meg sem alakult parlamentet és a választásokat március 2—6-ra tűzték ki. Calinoscu belügyminiszter a választótörvényt olyan értelemben módosította, hogy az eddigi választási jelek (szorzójel, kör, függőleges vonás stb.) helyett, amik azt a célt szolgálták, hogy az analfabéták is szavazhassanak, pontokat vezetett be. Ennek a Sziámban bevált módszernek az lett volna az előnye, hogy a kormány egy pontját még könnyén felismerte volna a szavazólapon a választó, de már a háromnál több pontok között egészen összezavarodott volna. A közvélemény átformálására szolgált az úgynevezett lándzsás szervezet, ami az S. A. szerepét töltötte be a nemzeti keresztény pártszervezetben.

A törvényhozás terén a Goga-kormány alkotásai közül az állampolgárságok felülvizsgálatáról szóló 1938. január 22-i törvény emelkedik ki. A törvény szerint a zsidók állampolgársága hivatalból felülvizsgálandó, de az egyik szakasz lehetőséget nyújt arra, hogy feljelentés alapján bárkinek az állampolgárságát revízió alá vegyék. Régebben is előfordult, például Kövér Gusztáv esetében, hogy magyar embertől megvonták a román állampolgárságot és kitoloncolták őt az országból. Az új törvény most jogalapot adott az ilyen törvénytelen eljárásoknak s a magyar határ mentén megindultak a feljelentések magyar birtokosok ellen, akiket a kormányzat sohasem látott szívesen a határmenti övezetben. Az illetőknek azután bíróság előtt kellett tisztázniok magukat.

Goga már újévi rádiószózatában felhívást intézett az ország kisebbségeihez, kérve, hogy ne lássanak jogfosztást az új rendszerben, mert mindaz, aki be tud illeszkedni az államrendszerbe, nyugodtan és békésen élhet. Később a sajtó képviselői előtt kijelentette, hogy a román-magyar megbékülésre a hatalomváltozás óta nem nyílt kedvezőbb alkalom, mint most.

A közeledő választásokra való tekintettel Goga megkísérelte, hogy a Magyar Párttal ismét egységre lép-

jen, mivel pártja a legutolsó parlamenti választáson még tíz százalékát sem nyerte el az országban leadott szavazatoknak. A Német Pártra biztosan számíthatott s ha a Magyar Pártot is meg tudja nyerni, ez már külpolitikai sikert is jelentett volna a tengelyhatalmak felé. A tengely vonalába illeszkedő német és magyar kisebbség uralomra segítette volna azt a román irányzatot, mely nagyobb belső forradalom nélkül Románia külpolitikájának kormánykerekét Londonból Berlin, Párisból Róma irányába kívánta átfordítani. A Magyar Párt vezetőségének nagy többsége nem akarta feladni az eddigi választásokon kilenc éve jól bevált önállóságát. Egy hónappal azelőtt a Tatarescu-féle parlamenti választáson a magyar jelöltek egyik vezérszólama éppen az volt, hogy csak önmagunk bán bízhatunk, nem adhatjuk el jogainkat egy tál lencséért és nem akarunk beavatkozni a román pártok küzdelmeibe. Még ki sem nőtt a fű a magyar választási halottak sírján, még fel sem épültek a betegágyukból a magyarországi sortűzet kapott magyarok és annyi megvert és megkínzott magyar választó s máris román párt zászlója alatt indulni választásra — erkölcsileg nehezen volt elképzelhető.

A választási egyezmény megkötése elől azonban mégsem lehetett kitérni. A kormánnyal meginduló tárgyalások folyamán a Magyar Párt olyan helyzet elé került, amelyikben *két rossz közül a kisebbiket kellett választani*. Mintsem, hogy elhidegüljenek azok, akik a romániai magyarság törekvéseit belföldön és a nagyvilág előtt is támogatták, hogy megkíméljék a magyar választóközönset egy újabb és még véresebb választás gyötrelmeitől, inkább vállalniuk kellett a Magyar Párt vezetőinek egy olyan paktumot, ami a tömegek előtt népszerűtlen volt és aminek a becsületes megtartásában, a csúcsai paktum példáján okulva, ők maguk sem hittek. Bethlen György hosszú és merev ellenállásának azonban meg volt az az eredménye, hogy a kormánynak újabb és újabb engedményeket kellett tennie s a végén olyan széleskörű megállapodás jött létre Goga és a Magyar Párt között, amire az Averescu-féle paktum óta nem volt példa. A megállapodás több szakminiszterhez, intézett emlékiratból állott, amikre a miniszterelnök rávezette, hogy az abban foglalt követeléseket teljesíteni kell. A miniszterelnök végül írásba adta a Kolozsváron tervezett nagygyűlésen tartandó

részének a kisebbségekre vonatkozó részét, amiben az erdélyi magyarság *népszemélyiségét* is elismerte.

A Magyar Párt intézd bizottsága az elnöki tanács előértekezlete után 1938. február 10-én ült össze Kolozsváron, hogy a paktumot ratifikálja. Az ülés kezdetén a tárgyaláson résztvevett képviselőkön kívül mindenki az egyezmény ellen volt, elsősorban természetesen a magyar zsidók, akik abba a lehetetlen helyzetbe kerültek volna, hogy antiszemita pártra kellett volna szavazataikat leadniok. Igaz, hogy a magyar párti zsidók a magyar anyanyelvű zsidóság elenyésző százalékát képezték, mert az erdélyi zsidóság túlnyomó nagy többsége Trianon után nemzeti alapra helyezkedett és pártjuk több ízben a kormány oldalán heves választási harcot folytatott a Magyar Párt ellen. Az intéző bizottság végül is a pártvezetőség iránti bizalomból szótöbbséggel megszavazta a kormánnyal kötött megállapodást, aminek akkor csak a körvonalai voltak ismeretesekek előttük. Mielőtt azonban a határozatot nyilvánosságra hozták volna, Bukarestből telefonértesítés érkezett, hogy megbukott a Goga-kormány s így a paktum és a határozat tárgytalanná vált.

Goga bukását a Romániára nehezedő antant nyomással és Butenko szovjet követ titokzatos eltűnésével hozták kapcsolatba. Az is tény azonban, hogy a király egy sokkal szélesebb alapokon nyugvó és állandóbb politikai rendet akart bevezetni s ezt a költő-politikus miniszterelnöksége mellett nem tudta megvalósítani. Goga nem sokkal élte túl bukását; néhány hónap múlva agyszélhűdésben meghalt.

A királyi diktatúra és az új alkotmány.

Goga félretolása után Károly király maga ragadta kezébe a politikai hatalmat s ezt kiáltványban hozta az ország népének tudomására, bejelentve azt is, hogy a pátriárka vezetésével *pártok feletti kormányt* alakított, mely politikamentessé fogja a közéletet tenni és új alkotmányt a'S Romániának. A Miron Cristea vezetése alatt álló „nagy kabinet“ a liberális párt és a Vaida-féle román front embereiből tevődött össze, hat volt miniszterelnök pedig (Angelescu, Averescu, Iorga, Mironescu, Vaida, Vaitoianu) tárcanélküli miniszteri tisztséget kapott. Külügyminisz-

ter Tatarescu, belügyminiszter Calinescu, ipar és kereskedelemügyi miniszter Argetoianu lett. Kimaradt a kormányból az ország második és harmadik legnagyobb pártja, a Nemzeti Parasztpárt és a „Mindent a hazáért** (régii nevén Vasgárda). Mamut a király felszólította a kormányban való részvételre, ő azonban elvi és személyi kifogásai miatt nem vállalt szerepet és hosszú időre passzivitásba vonult. Zelea Codreanu, a vasgárda „kapitánya“ nem kapott hasonló felszólítást. Codreanu nemsokára önként feloszlatta a vasgárdát, három hónap múlva pedig hadbíróóság elé állították és tíz évi kényszermunkára ítélték Bukarestben. Végeredményben tehát az a kartell került kormányra, mely a decemberi választáson nem kapta meg a többséget, de kormányzati gyakorlatával, gazdasági erejével, kétértelmű külpolitikájával és aulikus hűségével, a pátriárka és a volt miniszterelnökök' erkölcsi súlyával alátámasztva legalkalmasabbnak látszott a király terveinek keresztülvitelére.

Az új kormány egyik legelső rendeletével az addig csak részleges ostromállapotot az egész országra kiterjesztette, a közrend megvédését a katonaságra bízta és minden fontosabb bűntettet és vétséget a hadbíróóság hatáskörébe utalt. Február 12-én a minisztertanács megtiltotta a köztisztviselők politikai tevékenységét, intézkedett, hogy azokat a polgárokat, akiktől a papok esküt vettek be a vasgárdára, felmentsék esküjük alól, felfüggesztették a köztisztviselői szabályzatot, a bírók elmozdíthatatlanságát és az egyetemek önkormányzatát.

Az 1923. évi alkotmány az alkotmánymódosításra szigorú formákat írt elő. A törvényhozás két házának együttes ülésen kell elhatározni, hogy melyik szakaszokat akarják módosítani s ezután a parlament feloszlik. Az újonnan választott parlament hajthatja csak végre a módosítást tagjai kétharmadának jelenlétében, kétharmad többséggel. Erre most gondolni sem lehetett s ezért február 24-re népszavazást hirdettek, amelyen az ország képviselőválasztásra jogosult férfiai nyílt szavazással, igenel vagy nemmel nyilváníthatnak véleményt a február 20-án közzétett alkotmány törvény javaslata felett. A szavazáson 4,297.581 szavazat esett az alkotmány mellett és 5483 ellene. Az eredmény azért volt meglepő, mert amíg a december 20-i képviselőválasztáson hosszú hetek előké-

születei és kemény pártharcok után is csak 3,071.695-en szavaztak, addig február 24-én négynapos előkészület után, igaz, hogy ostromállapot mellett, az ország 4,649.163 választója közül 4,303.064 adta le szavazatát. Még különösebben hangzik az eredmény, ha tekintetbe vesszük, hogy az új alkotmány megszavazásával a választók legnépesebb kilenc korosztálya fosztotta meg önmagát szavazói jogától, mivel az új alkotmány az aktív választójog korhatárát huszonegy évről harmincra emelte fel. Aki nemmel szavazott, arról jegyzőkönyvet vettek fel. Ezekből a tényekből is látszik, hogy komoly szavazásról nem lehetett szó, még kevésbé ellenpropagandáról. Igaz viszont, hogy nagyon sokan örömmel szavazták meg az új alkotmányt, mert azt remélték, hogy ezzel a politikai pártharcoknak egyszer s mindenkorra vége szakad. A magyarság vezetői a legtöbb helyen nem szavaztak.

1938.február 27-én lépett életbe ünnepélyes formások között Nagyrománia új alkotmánya. Ha csak felületesen tekintünk végig az új alkotmány rendelkezésein, akkor is szembeötlő *a királyi jogkör kiterjesztése és a végrehajtó hatalom előtérbe állítása*, ami pedig a diktatúra kétségtelen jele. Az állampolgárok kötelességeinél kimondja az új alkotmány, hogy minden polgárnak kötelessége az ország integritásának védelmére áldozni magát. Az állampolgárságot honosítás útján többé nem lehet minisztertanácsi határozattal megszerezni, hanem csak külön törvénnyel. Bevezették a halálbüntetést és a vagyonek kobzást. Kötelezővé tették az egyházi házasságot és törölték a sajtó cenzúrázására vonatkozó, a régi alkotmányban foglalt tilalmat. Az új alkotmány 27. szakasza előírta, hogy a *köz-hivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi és államalkotó jellegére*. Törölték a régi alkotmánynak azt a rendelkezését, hogy minden törvényhez a király, képviselőház és szenátus hozzájárulása szükséges. A parlament teljesen alárendelt szerepet játszik, a király egy évben csak egyszer köteles összehívni s bármikor feloszthatja. A király azonban törvényerejű dekrétumokat hozhat s ezeket csak utólag kell a parlamentnek ratifikálnia. A király hadat izenhet, békét köthet, politikai és katonai szerződéseket köthet a parlament megkérdezése nélkül. A parlamentet viszont rendi alapokra helyezi az új alkotmány. A választójogot később külön törvény sza-

bályozta. A mandátumok igazolását a parlament helyett a semmitőszék fogja végezni. Lényeges újítás a parlamenti felelősséggel való szakítás és a kormány ezután csak a királynak tartozik politikai felelősséggel. A megyei és községi tanácsokat kihagyták az alkotmányból, ami a kinevezett időközi bizottságok törvényesítését jelenti. Végül megszüntették az esküdszéket és a költségvetés megszüntetését a szenátusnak is hatáskörébe utalták.

A kisebbségeknek semmi jót sem hozott az új alkotmány. Megint alkalom nyílt volna a gyulafehérvári pontok és a kisebbségi szerződés becikkelyezésére, ezt azonban nem lehetett az alkotmány szerzőjétől, Istrate Micescutól várni, aki mint Goga külügyminisztere nemrég Genfben kétségbe vonta a kisebbségi szerződés érvényességét, mivel az azt aláíró öt nagyhatalom közül csak Anglia és Franciaország maradt tagja a szerződést garantáló Népszövetségnek. A diktatúra a közszabadságok körének szűkítésével jár s ezt elsősorban a kisebbségek érzik meg. Az alkotmány közzététele alkalmával kiadott királyi szöveg kiemelte, hogy a románokkal „azonos elbánásban fognak részesülni az egyesült Románia területén *évszázadok óta élő másfajú népek*“. Az alkotmány szövegében azonban nem találjuk meg sem a történelmi kisebbség, sem a népszemélyiség fogalmát, hanem e helyett a jogokat csak a románok számára biztosították (ez alkotmányjogi értelemben ugyan román állampolgárokat jelent) s csak a kötelességeknél mondták ki, hogy azok „faji eredetre és hitvallásra“ való tekintet nélkül minden románt megilletnek.

A Magyar Párt feloszlata.

Az ország politika-mentesítése a kormányprogramul szerint tervszerűen haladt előre. A megyék élére a prefektusok helyett a rangidős csapattisztek közül ezredes-prefektusokat neveztek ki, akik katonás fegyelemmel igyekeztek pótolni a pártpolitikai közigazgatás laza hálózatát. Volt közöttük, aki „carcer“-be záratta a pontatlan jegyzőt, de olyan is akadt, aki katonás nyíltsággal közeledni próbált a magyarsághoz. A hadbíróságok lázas sietséggel ítélték a vasgárdisták felett, akiknél Codreanu elítélése olajat öntött a tűzre. De hadbíróság elé került minden

semmisségért sok száz és ezer magyar ember, akiket a fogházban épen annyira megkínóztak és úgy elítéltek, mint a gárdistákat, az új rendszer első számú közellenségeit. Különösen nagy hírre tett szert Negulescu alezredes, a kolozsvári katonai törvényszék elnöke, aki a legképtelenebb feljelentés alapján, olyan esetben is, amikor az ügyész felmentést kért, elvből börtönbe juttatott minden magyart, aki eléje került.

Az ostromállapotot elrendelő 1938 február 11-i dekrétum feljogosította a hadtestparancsnokokat, hogy rendeleteket adjanak ki s ezekben 1 hónaptól 2 évig terjedhető büntetéssel sújtsák az ellenük vétőket. A kolozsvári VI. hadtest parancsnoka február 23-i I. számú rendeletével nemcsak a politikai propagandát tiltotta meg és a társas vacsorák megtartását kötötte engedélyhez, hanem a kisebbségpolitikába is önkényesen beleszólt. Tilos a román nemzeti érzés, a hivatalos nyelv és az állami intézmények megcsúfolása. A közhivatalnokok hivatalukban csak románul beszélhetnek. Villamoson és társasgépkocsin az állomásokat csak románul szabad bejelenteni. A rikkancsok csak románul kiálthatják ki az újságokat, a plakátok és röpcédulák csak román nyelvűek lehetnek. A sajtóban helységneveket csak román nyelven szabad használni. Április 1-ig a más mint román nyelvű címtáblákat ki kell cserélni kizárólag román táblákkal és tilos a jelenlegi idegen feliratok elfedése. A kolozsvári hadbíróóság egymás után ítélte el a rendelet ellen vétőket 1 hónaptól 2 évre, ami ellen csak birtokon kívül lehetett felebbezni a bukaresti katonai semmitőszékhez, ez pedig a büntetésbe nem számította be azt az időt, amit az elsőfokú ítélet kihirdetése előtt és után a vádlott börtönben töltött.

A politikai pártok működését annyira körülzárták, hogy a Magyar Pártnak csak személyes összeköttetések útján nyílt alkalma egy-egy fontosabb kérdésben szót emelni. Gyárfás Elemér és Willer József felkereste Calinescu belügyminisztert, aki kijelentette, hogy a rendpártok folytathatják működésüket s a Magyar Pártot is *rend-vártnak* tekinti. A gyakorlat azonban erre nemsokára rácsfolt, mivel a politikai pártharcok tovább folytak s olyan általános kormányintézkedést tettek szükségessé, ami a Magyar Pártot is magával rántotta.

Március 30-án Miron Cristea átszervezte kormányát

és kihagyta belőle a volt miniszterelnököket, akiket azután királyi tanácsosnak nevezett ki az uralkodó. A koronatanácsot kifejeztették az alkotmányból s most utólag ütötték össze a volt kormányelnökökből, akiknek az volt a feladatuk, hogy a kormány felett a király szűkebb politikai környezetét alkossák és az országvezetés legsúlyosabb kérdéseiben tanáccsal szolgáljanak. Királyi tanácsosok lettek Miron Cristea, Averescu és Presan marsall, Vaitoianu és Baliff tábornokok, Anghelescu, Iorga, Miromnescu, Vaida és Tatarescu volt miniszterelnökök.

A koronatanács felállításával egyidejűleg március 31-én rendelet törvény jelent meg a politikai pártok, egyesületek és csoportok felosztatására vonatkozóan. A Magyar Párt nem volt a szó szoros értelmében vett politikai alakulat, hanem a romániai magyarság védelmére létesült nemzeti szövetség. A párt nevet éppen a román kormány sugallatára vette volt fel a Magyar Szövetség felosztatása után, amikor más címen nem adtak engedélyt a magyar tömegek megszervezésére és képviselésére. Ezt azonban a kormány nem vette tekintetbe és a kisebbségi pártok felosztatását is végrehajtotta. Vidéken helyenként önként zárult be a magyar pártiroda, máshol hatóságilag pecsételték le a helyiséget, mint például Temesváron, ahol a magán-részvénytársaság tulajdonát képező Magyar Házat zárta le a rendőrség, mivel egyik részét a magyar párttagozat vette volt bérbe. A kolozsvári központi irodát is ki kellett üríteni s az iroda e sorok írójának, mint központi titkárnak, ügyvédi irodájában működött még tíz hónapig tovább.

A felosztatás ellenére a Magyar Párt Sepsiszentgyörgyön négy évre megválasztott vezetősége maradt továbbra is a magyarság képviselése. Hivatalosan ugyan nem léphetett fel a hatóságok előtt, de az elnökség és a volt országgyűlési képviselők mint magánemberek ezután is eljárta a sérelmek orvoslása érdekében és főként a hadbírótság elé mind tömegesebben hurcolt magyar emberek számára igyekeztek megszervezni a jogi és anyagi támogatást.

A pártok felosztatása után a felületen szélcsend állott be, de a föld alatt annál jobban izzottak a politikai szenvedélyek és titkos szervezetek váltották fel a felosztatott politikai pártok helyét.

A „kisebbségi státútum“.

A nemzetiségi pártok feloszlátása nem oldotta meg a kisebbségi kérdést s az új rendszer is előbb-utóbb szembeállta magát az ország lakosságának több mint egy negyedét kitevő nem-román népek problémájával. A parancsuralmat Romániában a középeurópai példáktól eltérően, nem egy népi mozgalom (mint a vasmárda) valóította meg, hanem tulajdonképpen államcsíny történt és felülről lefelé kényszerítették bele az országot az új rendbe. A diktátor szerepére maga a király vállalkozott, rácsafolva arra a dinasztikus elvre, hogy a király uralkodik és nem kormányoz. Románia csak nyolcvan éve alakult meg a Havasalföld és Moldva egyesüléséből s a társadalmilag is kiforrotlan országban egyedül az alig hatvan éves uralkodó család jelent bizonyos összetartó magot, amire talán diktatúrát is lehet építeni. *Ezzel II. Károly minden felelősséget magára vállalt és a maga, sőt az ország jövőjét is egyetlen kártyalapra tette fel.*

Parancsuralmi rendszerben a nemzetiségi kérdés is új beállítást nyer. A parancsuralom nem zárja ki, de nagyon megnehezíti a kisebbségi jogok érvényesítését, mivel ott, ahol a közszabadságok általában erős korlátozás alá esnek, a kisebbségeknek alkotmányos államban biztosított jogai privilégiumoknak tűnnek fel. Román kormányférfiak gyakran válaszolták azt a magyarság képviselőinek, hogy nem adhatnak több jogot a magyaroknak, mint amennyivel a többségi nép rendelkezik. Ezzel szemben a parancsuralmi rendszernek az az előnye is megvan a kisebbségi kérdés megoldása szempontjából, hogy nincs látható ellenzéke. A nemzetiségi kérdés a liberális Romániában a pártharcok kereszttüzebe került. Ha a kormánypárt a kisebbségeknek kedvező intézkedést tett, az ellenzék és sajtója rögtön rásütötte a hazaárulás bélyegét. Elég itt hivatkozni a Boila-féle nyugdíjtörvényre, vagy lamandi nyilatkozatára. A parancsuralomnak nincsenek ilyen gátlásai, az ellenzék legfeljebb suttozhat, ha a kormány a kisebbségi kérdés megoldásához nyúl s ha a parancsuralmi államférfiakban elég felelősségérzés van, akkor sokkal bátrabban és fesztelenebbül nézhetnek szembe a népkisebbségek súlyos kérdéseivel. Károly királynak régi terve volt, hogy a kisebbségi kérdést nyugvó-

pontra juttassa. Először is gazdát keresett, akire a kérdés tanulmányozását és a megoldásokra való javaslattételt rábízhatja. Ezért a hivatalos lap 1938 május 4-i számában rendelettvényt tett közé, mely a kultuszminisztérium kisebbségi ügyosztályát a miniszterelnökségre helyezi át és főkormánybiztossági rangra emeli. Egy negyedévvel később pedig a hivatalos lap augusztus 4-i 178. számában megjelent a főkormánybiztosság működési szabályzata és az 1.750 bis számú minisztertanácsi napló a főkormánybiztosság működésének irányelveiről. A törvény, utasítás és napló együtt mint „kisebbségi statútum“ ment át a köztudatba, bár itt nem beszélhetünk statútumról, mivel a kisebbségi jogokat pontosabb és részletesebb megfogalmazásban a minisztertanácsi napló tartalmazza, az pedig a román alkotmányjog szerint nem képez jogszabályt, hanem csak a hatóságoknak szolgál útmutatásul.

Az úgynevezett kisebbségi statútum *a magyarság felelős vezetőinek közreműködése nélkül jött létre*. Igaz, hogy Vaida-Voevod volt miniszterelnök Demeter Béla hírlapíró útján a magyar egyházi és társadalmi vezetőférfiaknál tájékozódott a magyarság kívánságai felől és a püspökök, valamint gr. Bánffy Miklós volt magyar külügyminiszter és dr. Szász Pál az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke részletes emlékiratokban fejtették ki álláspontjukat a romániai magyar kérdésre vonatkozóan. A Magyar Pórt vezetői ilyen megkeresést nem kaptak. Ezek az emlékiratok és megbeszélések különben is egészen általános keretben zajlottak le s ha a „kisebbségi statútum“ az itt felmerült követeléseket teljesítette volna, akkor Európa legmodernebb törvénykönyvének kellett volna lennie. A kisebbségi főkormánybiztosság működési szabályzata és az erről szóló minisztertanácsi napló nagyrésztben Pácli?eanu Zeno kultuszminiszteri tanácsos munkája, aki a főkormánybiztosi szerepet is betöltötte Dragomir Silviu kolozsvári egyetemi tanárnak augusztus 4-én történt kinvezéséig. Hogy a „kisebbségi statútum“ tulajdonképpen a külföldnek szólott, az abból is kitűnik, hogy a minisztertanácsi napló csak a hivatalos lapban jelent meg s a cenzúra hosszú ideig megtiltotta közlését úgy a többségi, mint a kisebbségi sajtóban. Hivatalos körök ezt azzal indokolták, hogy nem akarták izgatni a közvéleményt a kisebbségi kérdéssel. A román sajtó ezzel szemben leszögezte, hogy a statútum nem tar-

talmaz újításokat, Pamfil Șeicaru pedig feleslegesnek minősítette, mivel a kisebbségeknek — úgymond — különben is kitűnő dolguk van Romániában. A külföldi sajtó viszont azonnal értesült a minisztertanácsi naplóról és a határokon túl a román propaganda úgy igyekezett beállítani a kérdést, mintha a kisebbségek helyzetét teljesen új alapokra helyezték volna Romániában és merész újításról volna szó. Azt is hangoztatta a kormány hivatalos sajtónyilatkozatában, hogy a nemzetiségi kérdés rendezéséhez külső kényszertől függetlenül, saját elhatározásából fogott. A státutum pedig nem sokkal azután jelent meg, hogy Tatarescu Angliában járt kölesönért és az angol kormány Runciman lordot a felbomló Csehszlovákiába küldte tanulmányútra. Az események sorrendjéből a következők önként adódnak.

Milyen céllal létesült tehát a kisebbségi főkormánybiztosság? A főkormánybiztosság feladatait és hatáskörét a létesítéséről szóló törvény és végrehajtási utasítás a következőképpen határozza meg:

1. Ellenőrzést gyakorol a felett, hogy a különböző törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket az állam keretében a kisebbségekkel szemben hogyan alkalmazzák; 2. valahányszor szükségesnek találja, közbelép ezen intézkedések egységes és pontos alkalmazása érdekében; 3. tanulmányozza azokat a kérdéseket, amelyeket az állami törvényhozás a kisebbségek tekintetében felvet és az illetékes hatóságoknak a közérdek szempontjából hasznos megoldásokat javasol. A főkormánybiztosság szerves kapcsolatot fog fenntartani a közhatóságokkal s e célból az illetékes hatóságok ki fogják kérni a főkormánybiztosság véleményét mindazon intézkedésekre vonatkozóan, amelyeket a kisebbségeknek az állam keretében való életével kapcsolatban tenni szándékoznak. A közhatóságok viszont felvilágosításokkal fognak szolgálni és a főkormánybiztosság rendelkezésére fogják bocsátani mindazt a dokumentációs anyagot, amire ennek hivatása gyakorlása közben szüksége lehet. De állandó kapcsolatban fog állni a főkormánybiztosság a miniszterelnökkel, akinek az útján és csak az ő útján terjeszthet javaslatokat az egyes szakminisztériumok elé, sőt a miniszterelnök a

minisztertanácson való részvételre is meghívhatja a kisebbségi főköormánybiztost valahányszor ott olyan kérdések megvilágítására kerül sor, amelyek a faji, nyelvi, vagy vallási kisebbségeket érdekelhetik. A főköormánybiztosság ügyosztályokra oszlik s a vezető tisztviselőknek és referenseknek ismerniük kell annak a kisebbségnek a nyelvét, amelyik hivatalukhoz tartozik. A főköormánybiztosság költségeit a miniszterelnökség költségvetéséből fogják előirányozni.

A kisebbségi főköormánybiztosság hatásköre tehát a nemzetiségi kérdés minden vonatkozására kiterjed, de ezen a széles munkamezőn csak adatgyűjtő és ellenőrző hatásköre van. Közbeléphet ugyan a kisebbségekre vonatkozó törvények pontos végrehajtása érdekében, de javaslatokat az egyes minisztériumoknak csak a miniszterelnök útján tehet. Később a kisebbségi főköormánybiztosság — bár szervezeti törvény nélkül — a kisebbségi minisztérium nevet vette fel, Dragomir főköormánybiztos pedig mint kisebbségi miniszter, belépett a kormányba.

A kisebbségekre vonatkozó anyagi jogi intézkedéseket a főköormánybiztosság működési szabályzata és az idézett minisztertanácsi napló foglalja magában. A szabályzat semmi újat sem tartalmaz, csak az alkotmány három cikkét és a párisi kisebbségi szerződés öt szakaszát ismétli meg. Újjítást csak az augusztus 4-i minisztertanácsi napló hoz, de ennek inkább csak erkölcsi súlya, mint kötelező ereje van s különben is a kisebbségi problémák aránylag szűk területét öleli fel. Mégis huszonkét év alatt ez volt az egyetlen kísérlet, amikor a kormány a kisebbségi szerződés elvont rendelkezéseit gyakorlati formába igyekezett öltöztetni és a nemzetiségi kérdés törvényszerű megoldására lépéseket tett.

A huszonnyolcszakaszos minisztertanácsi napló az érvényben levő törvényekre hivatkozva, az egyes minisztériumok és a kisebbségi főköormánybiztosság számára a következő irányelveket szögezte le.

Iskolai téren elismeri a kisebbségi állampolgároknak azt a jogát, hogy a magánoktatási törvény keretei között iskolákat és felekezeti intézményeket tartsanak fenn. Ezeket az állam anyagilag támogatni fogja — ami addig csak egyszer fordult elő, — s a 14%-os községi iskolasegélyből

is részesedni fognak, ennek a nehézségeit viszont szintén ismertettük, különösen mióta ismét az iskolák „szükségleteidhez mérten osztották szét az erre előirányzott összeget A napló megígérte, hogy a folyamatban levő iskolai nyilvánossági jog iránti kéréseket el fogják intézni, mivel e nélkül az iskolák csak félmunkát végezhetnek. Elvi jelentőségű az 5. szakasznak az az intézkedése, hogy egyedül a szülőnek vagy gyámnak áll jogában a gyermek nemzeti-ségét megállapítani, akit szabadon beíráthatnak bármelyik felekezet vagy az állam iskolájába. Ennek következtében a névelemzések száma a következő években tényleg alább hagyott. A vasárnapi iskolák és ifjúsági egyesületek szabadon működhetnek. A felekezeti vallástanárok tovább taníthatnak a kisebbségi teológiai akadémiák által kiállított diplomájuk alapján, de állami képesítő (capacitate) vizsgát nekik is kell tenniük, amire azonban sohasem került sor. A bakkalaureátusi bizottságokban a napló olyan tanárok kinevezését ígéri, akik a kisebbségi tanulókat az anyanyelvükön tanult tantárgyakból anyanyelvükön vizsgáztathatják le.

Egyházi téren a napló a történelmi kisebbségi egyházak önkormányzatát biztosítja és megtiltja a közigazgatási hatóságoknak, hogy az istentisztelet kérdéseibe beavatkozzanak. Ez a tiltó rendelkezés önmagában is eléggé bizonyítja, hogy ilyen beavatkozások történtek. A lelkészek felekezetre való tekintet nélkül azonos államsegélyt fognak kapni, ami a román uralom utolsó évében hozzávetőlegesen be is következett.

A *nyelvhasználati kérdést* a napló részletesen szabályozta. A községi tanácsban szabad magyarul beszélni, — kár, hogy a hátralevő két év alatt nem választottak egyetlen községi tanácsost sem! A románul nem tudó kisebbségi polgárok anyanyelvükön is adhatnak be a községi eljárásához kérvényt. Ezt a jogot sem vette senki sem igénybe, mivel a kéréshez hiteles román fordítást kellett csatolni, ami többbe kerül, mintha a kérést egyenesen román nyelven íratnák meg. A sajtóban ismét használhatók a magyar helységnevek s ezt a cenzúra egy darabig el is tűrte, majd ismét eltiltotta a magyar elnevezések használatát. A családneveket eredeti formájukban kell írni, a bíróságoknál pedig könnyítéseket kell tenni, hogy az ügyvéd nélkül megjelenő és románul nem-tudó peres

felek anyanyelvükön védhessék meg érdekeiket. Miután az egész országban minden magyar vagy kétnyelvű felírása címtáblát át kellett festeni román nyelvűre, a napló megengedte, hogy az ilyen feliratok magyar és román nyelven, egyenlő nagyságú betűkkel készíttessenek el. Nem sokan verték magukat újabb költségbe címtáblájuk visszafestésébe annál kevésbé, mert a magyar cégtáblákat eltiltó hadtestparancsnoksági rendeletek továbbra is érvényben maradtak, s az ellenük vétőket fogházbüntetéssel sújtották.

A *közigazgatás terén* a napló kimondotta, hogy a kisebbségi községek tisztviselőinek ismerniük kell az illető kisebbség nyelvét. Ezzel szemben a vezérkar utasítására a magyar jegyzőket, vasutasokat és postásokat tömegesen helyezték át az ókirályságba, onnan pedig magyarul nem tudó románokat hoztak helyükre. Azokban a községekben* ahol a kisebbségek „jelentős arányban” laknak, a bírót vagy helyettesét közülük fogják kinevezni, ami helyenként meg is történt, de a magyarság vezetőinek megkérdezése nélkül.

Az a tény, hogy valaki kisebbséghez tartozik, nem képez akadályt valamely közhivatal betöltésénél, — ezzel szemben viszont már az alkotmány kimondotta, hogy a hivatali állások betöltésénél a románokat kell előnyben részesíteni. Az a köztisztviselő, aki román állami iskola által kiállított diplomával rendelkezik, nem állítható román nyelvvizsgára, sem pedig azt nem lehet még egy nyelvvizsgára kötelezni, aki egyszer már sikerrel vizsgázott le a román nyelvből. Ha ez a rendelkezés idejében jön, akkor sok magyar családot menthetett volna meg a pusztulástól, így azonban csak egy szinte egészen lejárt folyamatot állított meg, a nélkül, hogy a magyar köztisztviselőknek azon a túlnyomó többségén segített volna, akiket többszöri nyelvvizsga után már elbocsátottak állásukból.

A napló képviselőket ígér a történelmi kisebbségeknek a kereskedelmi és ipar, mezőgazdasági és munkakamarákban, amelyeknek az állandó időközi bizottságaiban csak fehér hollóként szerepelt magyar tag. A kisebbségi bankok és szövetkezetek a napló szerint a románok hasonló vállalataival azonos feltételek mellett működhetnek. Ez a gyakorlatban a banktörvény és az 1938. június 23-1 szövetkezeti törvény megerősítését, vagyis a szövetkezetek államosítá-

sát jelenti. Az új törvény ugyanis minden szövetkezeti a Nemzeti Szövetkezeti Intézetbe kényszerített bele, ennek viszont a hatásköre kiterjedt a szövetkezetek egyesítésére, sőt likvidálására is. A magyar szövetkezeti központok (a kolozsvári Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége és a nagyenyedi Hangya) fennmaradtak ugyan, de kilenc igazgatósági tagjuk közli! a közgyűlés ezután csak ötöt választ, négyet pedig, valamint a központi szövetkezeti igazgatót, a nemzetgazdasági minisztérium nevezi ki. Amíg tehát a román szövetkezeteknél a Nemzeti Szövetkezeti Intézet gyámsága fokozott állami támogatást jelentett, addig a magyar szövetkezetek munkáját egészen megbénította az új törvény és magyar nemzeti gazdaságpolitikát ilyen keretek között többé nem lehetett folytatni.

A napló végül elismeri a társadalmi egyesületek zászló és jelvényhasználati jogát. A magyar intézmények közül az Erdélyi Múzeum Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a marosvásárhelyi Teleki könyvtár helyzetének méltányos rendezését helyezi kilátásba. A két utóbbi intézmény jogi helyzete nem volt vitás. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, gr. Mikó Imre egyik nagy-szerű, alkotása, gyűjteményeit, könyvtárát és levéltárát a kolozsvári tudományegyetemnek adta bérbe még magyar uralom alatt s mivel az egyetem igényt támasztott e nagyértékű kultúrkincsekre, tárgyalások indultak meg, hogy miként lehetne az Erdélyi Múzeum Egyesületet kártalanítani. A tárgyalások azonban a bécsi döntésig semmi eredményre sem vezettek. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, Erdély Széchenyiének e másik nagy alkotása, a napló szerint szabadon működhet. Az EGE, később EMGE dr. Szász Pál elnökké választása óta nagy lendületet kapott és a nagy és középbirtokosok egyesületéből fokozatosan a romániai magyarság háromnegyedét kitevő kisgazdatársadalom erős vára lett.

A romániai nemzetkisebbségek kérdéskomplexumából ezeket a részleteket szabályozta a kisebbségi fő-kormánybiztosság működéséről szóló minisztertanácsi napló.

Amint láhattuk, a napló sem mint jogi alkotás, sem pedig mint kisebbségpolitikai cselekedet, nem hozta közelebb a romániai magyar kérdést a gyökeres megoldáshoz. Az úgynevezett státútumot senki sem tekintette tételes jogszabálynak s így ez nemcsak a vele ellentétben álló törvé-

nyek hatályát nem szüntette meg, hanem egyszerű hadtestparancsnoki rendeletek is elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy egyes rendelkezéseit felfüggeszék. A kisebbségi politikára pedig már nem gyakorolhatott döntő befolyást, mivel azon a szűk területen is, amit felölelt, a húszéves román uralom olyan pusztítást végzett, hogy a napló 1938-ban csak az *eső utáni köpönyeg* szerepét töltötte be.

Az új rend alaptörvényei.

Romániában minden kormány igyekezett minél több törvényt hozni és a meglévőket módosítani, ami lehetlenné tette a jogbiztonságot és a szerves fejlődést. A parlamentarizmus korában a törvényhozás két házának teljesítőképessége bizonyos korlátokat szabott a törvénykezési láznak. Mióta azonban a törvényeket nem a parlament szavazta meg, hanem királyi rendeletek útján jöttek létre, a törvényalkotás kilépett addigi amúgy is széles medréből s hullámai összecsaptak a hatóságok és a jogkereső közönség, feje felett. A királyi diktatúra jobban megvastagította a Corpus Jurist, mint bármelyik előző kormány, annál is inkább, mivel az állam minden egyes intézményét az új alkotmány szellemében kellett rövid időn belül áthangolni. Ezek közül csak a három legfontosabbra, a közigazgatás átszervezésére, a hivatásszervek felállítására és az állampárt megalakulására mutatunk rá, mivel ezek képezik annak az új államigazgatásnak az alapjait, amelyben a magyarságnak is el kellett helyezkednie.

Az augusztus 14-i *közigazgatási törvény*, Calinescu Armand alkotása, azzal a céllal készült, hogy megszüntesse a közigazgatási törvénykezés anarchiáját (a törvény kimondja, hogy két évig nem módosítható) és mentesítse az államigazgatást a politikumtól. E két alapelvből kiindulva, az indokolás a törvény újításait így foglalja össze:

a közigazgatás decentralizálása és a közigazgatási központok szétesztása, a közigazgatási érdekeknek egyes, a központi hatalom által kinevezett szervekre való ruházása, amelyeknek a közigazgatási decentralizáció tekintetében a választott tanácsok, a közigazgatási központosítás tekintetében pedig a hivatalnokok

tanácsai vannak segítségére; a közigazgatásnak szakemberek kezébe helyezése pontosan megállapított hatáskör és hierarchia szerint, különös gond az építkezésre és urbanizmusra; komolyan megszervezett közigazgatási ellenőrzés és gyámság; a törvényegységet őriző közigazgatási bíraskodás“.

Ennek megfelelően a törvény az országot tíz tartományra osztja, amelyeknek az élén egy-egy királyi helytartó áll, alminiszteri rangban. A tartományok beosztása mindenütt keresztezi a történelmi határokat és úgy állítja össze a benne levő megyéket, hogy a románság túlsúlyát mindenütt biztosítsák. Kolozs, Bihar, Szolnok-Doboka, Szilágy, Szatmár, Máramaros és Beszterce-Naszód megyék együtt Szamos tartományt alkotják Kolozsvár székhellyel; Alsó-Fehér, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Fogaras, Nagy- és Kisküküllő, valamint Szeben megye együtt a Maros tartomány elnevezést kapta Gyulafehérvár székhellyel, ami nem is fekszik a vasúti fővonal mellett és a Székelyföldről alig megközelíthető; Temes-Torontál, Arad, Krassó-Szörény és Hunyad megye pedig a temesi tartományt alkotja Temesvár székhellyel. A legsérelmesebb ellenben az volt, hogy Brassó és Háromszék megyét a havasalföldi Bucegi tartományhoz csatolták, melynek Bukarest volt a székhelye s így teljesen kikapcsolták az erdélyi medence gazdasági és földrajzi egységéből, képviselőhez pedig csekély számarányánál fogva az ország legnépesebb tartományában sem gazdasági, sem politikai téren sohasem juthatott. Annak, hogy a tartományi székhelyen sok ügyet el lehetett intézni, meg voltak a maga előnyei. A tulajdonképeni helyi önkormányzat azonban megszűnt, mert a megye elvesztette jogi személyiségét, a községet pedig a kinevezett bíró vezeti, a gyakorlatban tanács nélkül. Ezért csak elméleti jelentőségű az a kedvezmény, hogy ahol kisebbségi felekezet van többségben, ott ennek a lelkésze is hivatalból községi tanácsos, sőt a 41. szakasznak az a rendelkezése sem nyerhetett alkalmazást, hogy a tanácsban magyarul is fel lehet szólalni. A kisebbségi többségű községekben a bírónak az illető kisebbséghez tartozónak kell lennie, — ezt az intézkedést, mint már említettük, nagyon szórványosan hajtották végre. A magyar községeket is közről érintette a tör-

vénynek az a rendelkezése, hogy az úgynevezett kiegészítő pótdadót csak egészen kivételes esetben s a belügy- és pénzügyminisztérium jóváhagyásával szabad kivetni, közmunkára pedig csak elemi csapásból kifolyólag és újavítás céljából, legfeljebb öt napra lehet évente behívni a lakosságot. A pótdadó és a közmunka a vidéki kiskirályok kezében mindig a magyar falusi lakosság sanyargatásának legkipróbáltabb eszköze volt.

Október 12-én megjelent a *céhtörvény* azzal a céllal, hogy az új alkotmány által megjelölt hivatásszerveket ipari és kereskedelmi téren felállítsa. A törvény tartományonként céhekbe (breszlák) tömöríti a munkásokat, magántisztviselőket és iparosokat, akik felett a céhek szövetsége áll. Kéthónapos határidőt szabott a szakmai csoportoknak, szövetségeknek vagy szindikátusoknak, hogy a törvény előírásai szerint átalakuljanak és jogi személyiségük elismerését a munkaügyi minisztériumtól kérjék. A céhtörvény elsősorban a nemzeti gondolkodásé magyar kisiparosságra nézve volt sérelmes, mely a városokon a magyarság legerősebb oszlopa volt. Amint már említettük, az 1884. évi magyar ipartörvény által létesített ipartestületeket már az 1936. évi ipartörvény feloszlatta és vagyonukat a több megyét felölelő munkakamarák kisipari osztályának adta át. A céhtörvény most egy lépéssel tovább ment s csak az erdélyi román iparos egyesületek szerzett jogait ismerte el, tehát már a magyar iparos egyesületek és otthonok jogi helyzete és vagyona is e törvénnyel kérdésessé vált.

December 16-án váratlanul rendelettörvény jelent meg az állam egyetlen politikai szervezetének, a *Nemzeti Újjászületés Frontjának* megalakulásáról. A Front célja „a nemzeti lelkiismeret mozgósítása, együttérző és egységes román tevékenység megvalósítása, az állam konszolidálása és a haza előrehaladása érdekében“. Tagja lehet minden nagykorú román. A parlamenti, községi és szakmai választásokon csak a Front állíthat jelölteket és a Fronton kívül minden politikai tevékenység tilos. A Front szervezetét tárgyaló végrehajtási utasítás 6. szakasza kimondotta, hogy „a Frontba beiratkozott etnikai kisebbségek saját alosztályaik keretében érvényesíthetik mindazokat a jogukat, amelyeket az életben levő törvények biztosítanak számukra“.

A fronttörvény megjelenése előtt különös politikai események játszódtak le Romániában. A bécsi döntés után egy héttel, mely a Felvidék egy részét visszajuttatta Magyarországnak, György angol király bejelentette a parlamentben, hogy Károly király látogatást fog tenni Londonban. A román uralkodó a trónörökösrel együtt november 15-én érkezett az angol fővárosba, majd Belgiumot látogatta meg és utána Párisban tárgyalt néhány napot. Ezek után eredeti programjától eltérően visszajövet kiszállott Hitler vezér és kancellárnál, ami Párisban és Londonban nagy port vert fel. Hazaérkezésekor értesült a király arról, hogy Kolozsváron azelőtt való napon vasgárdista diákok merényletet követtek el Stefánescu-Goanga egyetemi rektor ellen. A golyók csak a rektort kísérő detektívet ölték meg s Goanga később csodával határos módon felépült. A kormány hasonló retorziókhöz folyamodott és a fogházban levő Zelea Codreanut tizenhárom társával együtt november 29-ről 30-ra virradó éjjel teherautóval egy Bukarest környéki erdőbe szállíttatta s ott csendőrökkel meggyilkoltatta. Másnap a lapok közölték, hogy Codreanut és társait „szökés közben” lelőtték. Ugyancsak szökés ürügyével legyilkoltak törvényes eljárás és ítélet nélkül több vasgárdistát, akik a Goanga gyilkossággal kapcsolatban gyanúsak voltak. Az elfogott vasgárdistákon pedig kipróbálták a modern inkvizíció minden eszközt.

Ilyen véres események után jelent meg a fronttörvény, mely a sokpárt rendszer helyébe az egységpárt vagy állampárt alapjait vetette meg azzal a céllal, hogy ennek keretében egyesítse Románia minden konstruktív politikai erejét. Az összeesküvő szélső jobboldali és a suttogó baloldali ellenzékkel azonban a front nem tudta felvenni a versenyt s így csak azokat a politikusokat tömörítette, akik kiábrándultak a pártharcokból, okultak a csehszlovákiai bomlási folyamaton és a válságos időben a király mellé álltak. A román tömegek előtt sohasem tett nagy népszerűsége szert a felülről létrehozott front tarka egyenruháival, mivel a tömegek szeretik azt a látszatot, mintha az eseményeket, alulról felfelé, ők irányítanák. A front sohasem vált népmozgalommá, hanem csak a köztisztviselők szabadidőmozgalma lett, *erő és öröm nélkül*.

Az ország politikai élete azonban lassan mégis meg-

indult s a kisebbségek besorolása a front kereteibe is időszzerűvé vált. Most már a kormány kereste a módot és alkalmat arra, hogy az állampárt részére a magyar néptömegeket is megnyerje.

Belépés a Nemzeti Újjászületés Frontjába.

A romániai magyarság politikai történetének legtöbbit vitatott fejezetéhez érkeztünk akkor, amikor felmerült a kérdés: hogyan illeszkedjék be a magyarság a rendi Románia totálisan nemzeti kereteibe? A román kormány — amint már említettük — nem akart a Magyar Párt vezetőivel tárgyalni, bár Gyárfás Elemér és Willer József a Bethlen György megbízásából emlékiratban hozták a miniszterelnök tudomására, hogy a magyarság nemzeti képviselőtének kialakítása érdekében tervezett tárgyalásoknál „mi és barátaink mindenkor rendelkezésére állunk és felajánljuk jó szolgálatainkat a minket érdeklő kérdések „megoldása céljából.“ A román kormány a maga elutasító álláspontját azzal indokolta, hogy nem szándéka a régi pártkeretek felújítása, mert ezáltal a többségi pártok felé is veszélyes precedenst teremtene, már pedig az új alkotmány az ország politikai képviselőtét nem pártokra, hanem hivatásszervekre építette fel. Különbben is a Magyar Párt a román kormányok mindenkor álláspontja szerint egy zártkörű és osztályérdeket szolgáló társaság, mely nem képviseli a magyar néptömegeit, akik a román uralommal meg vannak elégedve. A Magyar Párt vezetősége ezzel szemben arra hivatkozott, hogy őt a sepsiszentgyörgyi nagygyűlés négy évre választotta meg, tehát kizárólag ő képviselheti az erdélyi magyarságot. A Magyar Párt eredetileg Magyar Szövetség volt s csak ennek betiltása után, a román kormány tanácsára vette fel a párt nevet, de így is mindig hangsúlyozta, hogy nem foglalkozik napi politikával, hanem a magyarság egyetemes népi érdekeinek védelméért harcol. Ha tehát román pártpolitikusokat is felvesznek, sőt nagy gaudiummal fogadnak a frontban, akkor teljesen alaptalan a kormány visszautasító magatartása azokkal a magyar vezetőférfiakkal szemben, akik sohasem voltak pártpolitikusok.

Már Goga rövid kormányzása óta mind nagyobb be-

folyásra tett szert a román kormánynál *Bánffy Miklós* volt magyar külügyminiszter és a Bethlen Györgyöt az Erdélyi Gazdasági Egylet elnöki székében felváltó *Szász Pál*. Bánffy Miklós az erdélyi magyar politikai életben mindeddig nem vehetett tevékeny részt, mert csak tíz évvel a román állampolgárság megszerzése után nyerte el politikai jogait Romániában. Mint a református egyház főgondnoka, az „Erdélyi Helikon“ írói csoport szellemi vezetője és a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank igazgatósági elnöke azonban kivételes helyet biztosított magának az erdélyi közéletben. Egyéniségének ritka sokoldalúsága, minden iránt érdeklődő rugalmas szelleme, amellyel otthonos volt a gazdasági és társadalmi életben éppen úgy mint az irodalomban és művészetben, de még inkább nagy politikai múltja a román kormány előtt is értékessé tette nevét, főként mióta a Magyarországhoz való közeledés gondolata állandó napirendre került. Szász Pál sokáig csak közgazdasági téren, mint a petrozsényi szénbánya r. t. igazgatósági tagja működött, később pedig a nagyenyedi Bethlen kollégium választotta főgondnokává. 1936 óta munkásságának legnagyobb részét az Erdélyi Gazdasági Egyesületnek szentelte, amit sikerült teljesen új alapokra helyezve mintegy negyvenezer taggal a magyarság legvirágzóbb népszervezetévé tennie. Amikor az új alkotmány a közélet foglalkozási ágak szerinti csoportosítását bevezette, a magyar gazdatársadalom jelentős része már megszervezve vonult fel az EGE zászlója mögött. Ez a „politikamentes“ gazdavédelem román részről elismerést váltott ki és dr. Szász Pált a király is szívesen hallgatta meg, amikor egy ízben ilyen irányú terveiről beszélt.

De megnövekedett a Magyar Párt feloszlataása óta az egyházak politikai súlya is. Miként a hatalomváltás utáni években a képviselet nélküli magyarság egyedüli elismert képvisellete sokáig a Nagy Károly—Mailáth Gusztáv Károly és Ferencz József triumvirátus volt, úgy most is az erdélyi egyházfők kerültek a román kormány érdeklődésének előterébe. Nagy Károly református püspök korai halála és Makkai Sándor Magyarországra távozása után *Vásárhelyi János* volt magyar párti képviselő került a legnagyobb magyar egyház püspöki székébe, aki ebben a minőségben a szenátus egyetlen hivatalbóli magyar tagja lett Mailáth püspök visszavonulása és Vorbuehner

Adolf halála után *Márton Áron* költözött be a gyulafehérvári püspöki rezidenciába s a fiatal, háborúviselt székely püspök erős jelleme és magyar érzése a más felekezettűek előtt is tiszteletet parancsolt. A pátriárka korú Ferencz Józsefet dr. Boros György követte Dávid Ferenc szószéknén, majd visszavonulása után *dr. Varga Béla* filozófiatanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, lett az unitárius püspök. Bánffy Miklós és Szász Pál állandó kapcsolatot igyekezett fenntartani a három püspökkel s hozzájuk állott közelebb az a vásárhelyi találkozóból visszamaradt ifjúsági csoport, mely az egyházak és társadalmi szervezetek felett álló Magyar Szövetség megalkotását sürgette s akik közül Albrecht Dezsőt és Teleki Ádámot később a Dragomirral folytatott tárgyalásokba is bevonták.

A fronttörvény megjelenése után a romániai németység tárgyalásokat kezdett a kormánnyal a német népcsoport egységes belépésére vonatkozóan, ami rövidesen meg is történt. Közben hivatalos nyomásra a magyar köztisztviselők, papok, tanárok, tanítók, iparosok és kereskedők, akiknek megélhetése közvetve vagy közvetlenül az állami hatóságoktól függött, szintén beléptek a frontba és bekenyszerítették helyenként a magyar falu népét is. Az a veszély fenyegetett tehát, hogy a magyarság csoportonként előbb-utóbb beiratkozik minden ellenszolgáltatás nélkül a frontba s végül csak a vezetők fognak kívül maradni, a nélkül, hogy a belépés ellenében engedményeket tudtak volna kapni a kormánytól. Azt egyébként mindenki kénytelen volt elismerni, hogy a román nemzeti célokat szolgáló frontba mégis *be kell lépni*, mert csak így jut be a magyarság ismét az alkotmány sáncaiba. A kint maradók törvényen kívüli állapotba kerültek és nemcsak politikai jogaikat veszítették el, hanem foglalkozásukat sem gyakorolhatták zavartalanul tovább.

Ebben a kényszer-helyzetben indultak meg a tárgyalások Dragomir Silviu és a magyarság társadalmi, gazdasági és egyházi vezetői között. Ez utóbbiak azonban nem vállalhatták egymagukban a felelősséget s ezért nem voltak hajlandók mindaddig érdemi tárgyalásokba bocsátkozni, amíg a Magyar Párt vezetőit is be nem vonják a megbeszélésekbe. A Magyar Párt vezetősége, melynek mandátumát az illetékes magyar tényezők is elismerték, még mindig azon az állásponton volt, hogy a döntés joga

kizárólag őt illeti. Ennek ellenére vállalta, hogy a Dragomirral és később Calinescu belügyminiszterrel folytatott tárgyalásokba bekapcsolódjék s így a Magyar Párt részéről a tárgyaló csoport Bethlen György, Gyárfás Elemér, Jakabffy Elemér, Pál Gábor és Türi Kálmánnal bővült ki. A magyarság képviselői előadták Dragomir főkormánybiztosnak népünk panaszait és sérelmeit, amiket később Calinescu helyettes miniszterelnök is meghallgatott és legnagyobb részükre orvoslást ígért. A kormány azonban elzárkózott attól, hogy a frontba való belépést e sérelmek orvoslásától tegye függővé és mindössze annyit volt hajlandó írásba adni, hogy a magyarság a front vezetőségében, valamint a szakkamarákban képviselőkhöz jut, gazdasági, társadalmi és kulturális érdekeinek ápolására pedig külön népszervezetet alakíthat.

1939. január 14-én elvi megegyezés jött létre a tárgyaló felek között. Január 17-én írta alá a megállapodást Bukarestben Bethlen György és Gyárfás Elemér a Magyar Párt részéről, továbbá Bánffy Miklós és Szász Pál, a kormány képviselőjeként pedig Calinescu belügyminiszter. A megállapodás szövege mutatis mutandis szó szerint megegyezik azzal az egyességgel, amit a kormány azelőtt a német és azután a bolgár kisebbséggel kötött. Első pontja szerint a magyarok testületileg belépnek a frontba s ennek keretében a városi és falusi községekben külön osztályokat létesítenek. Ezek a front-tagozatok a Legfelsőbb Nemzeti Tanácsban tíz, a front Igazgatóságában pedig egy taggal képviseltetik magukat. A második szakasz előírja, hogy a magyarok szakmai szervezetei szintén testületileg lépnek be a meglevő és létesítendő általános szakmai alakulatokba s ez utóbbiak vezetőségében megfelelő képviselőkhöz jutnak. A harmadik szakasz a politikai megnyilatkozások mellett lehetőséget nyújt arra, hogy a magyarok egy összefogó kulturális, gazdasági és társadalmi célkitűzésű szervezetbe tömörüljenek.

A frontba való belépésnek ilyen formáját tehát a magyarság egész képviselőlete elfogadta és a Magyar Párt megbízottai is aláírták. Amikor ezt kiáltványban a magyar tömegek tudomására hozták és felszólították minden nagykorú magyart, hogy lépjen be a frontba, a kiáltvány első aláírójaként Purgly László, a magyar evangélikus szuperintendencia főgondnoka, Magyarország kormány-

zójának sógora szerepelt. A magyarság legszélesebb rétegei megértették ezt a gesztust és majdnem minden egyes magyar ember beiratkozott a Nemzeti Újjászületés Frontjába.

A Magyar Népközösség megalakulása.

A kényszerítő körülményektől eltekintve, a magyarság azért vállalta a román front magyar tagozatába való belépést, mert ennek ellenszolgáltatásaképpen olyan társadalmi szervezet létesítésére nyert jogot, mely a Magyar Szövetség örökébe léphetett. Az egyességokmány harmadik pontja elismeri a romániai magyar kisebbség, népi személyiségét és lehetőséget nyújt az ostromállapot hosszú éveit alatti széthullott magyarság megszervezésére.

Ha a frontba való belépés egységesen is ment, a népi szervezet megalakítására vonatkozóan eltértek a nézetek. Calinescu Dragomirt bízta meg, hogy ezt a kérdést a magyarság vezetőivel tisztázza. Bethlen Györgynek az volt az álláspontja, hogy *oktrojált* jellegű szervre nincs szükség, ennél már az is jobb, ha semmilyen sem engedélyeznek. A politikusok kizárását sem tartotta helytállónak, mivel ezt az elvet szerinte sem a németekkel, sem a románokkal szemben nem alkalmazták. De azt is felajánlotta Dragomirnak, hogy ha alkalmatlannak tartja a magyar pártiakat a vezetésre, akkor személyükkel nem kívánják az új szervezet megterhelni. Dragomir kijelentette, hogy a kormány olyan személynek, aki a múltban politikai szerepet játszott, nem adhat megbízást a népszervezet megalakítására, mivel ragaszkodnia kell ennek kizárólag társadalmi jellegéhez. Ekkor hozta javaslatba Szász Pál elnöknek a Bánffy Miklós személyét, amire vonatkozóan a Magyar Párt három jelenlevő képviselője, Bethlen György, Gyárfás Elemér és Pál Gábor, tartózkodott Dragomir jelenlétében a határozott nyilatkozattételtől és kikapcsolódott a további tárgyalásokról. Másnap vette kézhez Bánffy Miklós Calinescu levelét, amiben a belügyminiszter működési engedélyt ad „egy saját szervezet részére, mely az ön elnöklete alatt kulturális, gazdasági és társadalmi célkitűzéssel mint a romániai Magyar Közösség egyetemes képviselője” fog működni. Ugyanilyen szövegű megbízó levelet kapott néhány nappal azelőtt Fritz Fabritius, aki a német népközösségnek már évek óta vezére volt.

A Magyar Párt részéről sok kifogás hangzott el az ellen, hogy Bánffy Miklóst Calinescu belügyminiszter a Népközösség elnökének valósággal „kinevezte“ és élénk kritika tárgyává tették azt a módot, ahogy Bánffy a kinevezéshez jutott. Ez a születési hiba végigkísérte a Népközösség egész működését. Bánffy Miklós azonban ugyanakkor a legilletékesebb magyar tényezők bizalmának is birtokában volt, akik az erdélyi magyarság érdekében állónak látták, hogy olyan személyiségek kerüljenek előtérbe, akikkel a román kormány tárgyalni és együttműködni hajlandó. Amennyire fájdalmas volt egyrészt, hogy a magyarság több kipróbált vezetője a háttérbe szorult, annyira *szükséges volt, hogy a magyar politikai élet végre ismét meginduljon*, úgy amint az az adott kényszerhelyzetben lehetséges volt.

1939. február 11-én tartotta a Magyar Népközösség alakuló gyűlését Kolozsváron, a Nemzeti Kaszinó termében. Az erdélyi magyarság vezető férfiai sereglettek össze az új népképviselőt alapjainak lerakásához, csak Bethlen György és a Magyar Párt tagozati elnökeinek nagyobb része maradt távol. Bethlen híveinek szabad kezet adott a Népközösségbe való bekapcsolódás kérdésében, ő maga azonban szűkebb környezetével együtt mindvégig távol tartotta magát a népközösségi munkától.

Az elnöki asztalnál a három püspök és Bánffy Miklós foglalt helyet, aki megnyitó beszédében előadta az értekezlet és a Népközösség célkitűzéseit. Elmondta a frontba való belépés előzményeit, hangsúlyozva, hogy a magyarság részére minden tekintetben a német kisebbséggel egyenlő jogokat biztosított a román kormány. Ünneplésesen kijelentette, hogy nem kereste a Népközösség elnöki székét, de amikor a kormány bizalma feléje fordult, nem térhetett ki előle, különösen miután a »megállapodás aláírói e megbízáshoz hozzájárultak«. A megbízást így is ideiglenes jellegűnek tekintti, amíg, a mai különleges rendszabályok fennállanak. Mihelyt lehetőség nyílik arra, hogy népünket megkérdezhessük, a romániai magyarság rendelkezésére bocsátja mandátumát, „mert valódi erő csak az, ami a nép közös akaratából fakad“. Ez az időpont azonban távolinak látszik, népünk társadalmi megszervezése pedig sürgető kötelesség. Ennek lehetősége

nyílt meg a január 17-i egyességgel s ehhez a szent ügyhöz kéri a magyar vezető társadalom támogatását. A front magyar tagozata csak a magyarság képviselői testülete és harci szervezete. A politikánál sokkal nagyobb népi érdek azonban a Népközösségben helyezkedik el. Az értekezletnek ezért kettős célja van. Ki kell hirdetnie, hogy a magyar nép csak akkor nyeri el az őt megillető helyet az új alkotmányban, ha belép a frontba, melynek tagságával a politikai jogok teljessége jár. És ki kell fejeznie véleményét a népközösségi megbízás iránt, meg kell választania a Népközösség alapszabályait megalkotó bizottságot.

Vásárhelyi János református püspök a belső fegyelem megőrzése érdekében szólalt fel és Kemény János fejedelem szavait idézte: „Istenetekre, becsületek, életetekre kérlek, legyetek egyesek“. Gyárfás Elemér a római katolikus egyházmegye világi elnöke, szintén az egység mellett tört pálcát, amikor rámutatott arra, hogy miután más lehetőség nem nyílik a közéleti szereplésre, mint a Népközösség, e szervezet vezetését pedig Bánffy Miklós vállalta, az egység parancsa zár ki minden további vitát. Javaslatára az értekezlet kiküldötte az alapszabály előkészítő bizottságot. Bánffy Miklós zárószavaiban ismét hangoztatta, hogy legfőbb törekvése az egész magyarság összefogása s ebben a munkában mindenkit szívesen lát, aki a magyar élet bármely munkaterületén szerzett tapasztalataival és tudásával a Magyar Népközösség hasznára válhat.

A Népközösség Bánffy Miklós által kijelölt ideiglenes vezetősége széles alapokon felölelte mindazokat, akik társadalmi, gazdasági, irodalmi téren szerepet játszottak Erdélyben, kiterjedt a Magyar Párt vezető férfiakra és tekintettel volt arra az új nemzedékre is, mely a vásárhelyi találkozón hallatta először szavát. A három fő szakosztály közül a közművelődési élére Jósika János volt magyar párti képviselő, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke került, aki Bánffy Miklós állandó helyettese is lett. A szakosztály több alosztályra oszlott. A kultúregyesületek irányítását br. Kemény Jánosra, az Erdélyi Helikon házigazdájára bízta; a Dalosszövetség és Zenekonzervatórium

továbbra is dr. Inczedy-Joksman Ödön, a Magyar Párt ügyvezető alelnökének vezetése glatt maradt; az irodalmi ügyek kézbentartására Tamási Áron, a vásárhelyi találkozó elnöke kapott megbízást; a színház ügyek dr. Jelen Gyula, a kolozsvári Színpartoló Egyesület elnökének hatáskörébe tartoztak; a testnevelés irányítását pedig Máriaffi Lajos marosmegyei földbirtokos vette kezébe. A gazdasági szakosztály tulajdonképen az EMGE lett. Elnöke Szász Pál, alelnöke Telegdi László, az EMGE ügyvezető alelnöke, az iparos kérdések előadója Teleki Ádám, az „Erdélyi Gazda“ szerkesztője lett, a kereskedelmi és közgazdasági ügyek összhangba hozásával pedig Teleki Ernőt bízták meg, aki később lemondott erről a tisztségről. A társadalmi szakosztály vezetését Bánffy Miklós Kós Károlyra, a kitűnő íróra és építészre bízta, aki a Magyar Néppárt keretei között régen politikai szerepet is játszott. E szakosztály előadója Albrecht Dezső lett s a közművelődési szakosztály előadója Kéki Béla, a gazdaságié Demeter Béla, a jogügyi előadó Asztalos Sándor és a statisztikai előadó Vita Sándor, mind a vásárhelyi találkozók nemzedékéből kerültek ki. A jogtanácsosi állást dr. Tusa Gábor ügyvéd, a jeles jogi közíró töltötte be, a központi iroda igazgatója és a népközösségi központi adminisztráció vezetője dr. Grois László, az „Ellenzék“ igazgatója lett, aki nehéz időkben, két évtizeden át vezette Kolozsvár legrégebb napilapját. A bukaresti iroda vezetésére s egyben a kormánnyal való állandó kapcsolat kiépítésére e sorok írója kapott megbízást főtítkári minőségben.

A Népközösség vezetősége az idők folyamán állandóan bővült. Az elnöki tanácsba bevonták gr. Bethlen Bálint nagyküllői földbirtokost, református főgondnokot, Gyárfás Elemért, gr. Haller Istvánt, a „Hangya“ szövetkezeti központ elnökét, dr. Kolumbán József Csíkszeredái ügyvédet, Markovics Kálmán biharmegyei földbirtokost, Purgly László evangélikus főgondnokot és Teleki Ádámot.

A Népközösség megalakulása az alapszabályok megalkotásával vált teljessé. A népközösségi statútumot Tusa Gábor készítette el, majd miután a szakbizottság és az elnöki tanács is kiegészítette és magáévá tette, a Népközösség július 9-i egyesített ülése szavazta meg és léptette életbe. Az alapszabály a Nép-

közösség fogalmát a román állampolgárságú magyarok összességével azonosítja. A magyarság népi közösségébe a nők és gyermekek is beletartoznak s ebben az értelemben a Népközösség tulajdonképpen a romániai magyarság nagy családja. A Romániai Magyar Népközösség tehát „*a romániai magyarság egyetemének általános nemzeti képviselője és népi munkaközössége*”. Választójoga azonban csak annak a 21. életévét betöltött férfinak vagy nőnek van, aki valamelyik közösségi tagozatba belép. A népi közösség gondolatából következik, hogy bármelyik tagnak a részére esetenként kijelölt munkát el kell vállalnia s a népközösségi iradók támogatását is csak az veheti igénybe, aki tagdíját pontosan befizette, vagy ez alól felmentést kapott. A Népközösség célja „kulturális, gazdasági és szociális téren a Romániában élő magyarok egységes képviselője, érdekeinek megóvása és előmozdítása. Ennélfogva feladata keresztény szellemben ápolni a magyar kultúrát, megvédeni és kielégíteni a magyar nép gazdasági érdekeit és szociális szükségleteit”. A Népközösség szervezete minden magyar országos intézmény felépítésével megegyezik. Alapul a közösségi szervezet szolgál, itt az alapszabály a székelyföldi „tízesek” rendszer felújítását ajánlja. E felett áll a vármegyei és törvényhatósági városi szervezet mindezeket pedig összefogja a központi szervezet. A végleges megalakulás alulról felfelé menő választás útján fog történni.

Az alapszabállyal kapcsolatban az az álláspont alakult ki, hogy azt egyelőre nem terjesztik a kormány elé. Ha ugyanis a kormány elzárkózik az elől, hogy külön törvény útján, mint közjogi jogi személyt engedélyezze a Népközösséget, akkor jobb, ha semmiféle engedélyt sem ad, mert mint magánjogi jogi személy a Népközösség ki lehet téve a hatóságok állandó ellenőrzésének és gáncsainak. Az alapszabályokat végül mégis be kellett mutatni a később elkészült fegyelmi szabályzattal együtt. A Népközösség pedig a január 17-i megállapodás és a Calinescu féle levél alapján úgy működött ahogy tudott e ahogy a különböző kormányok engedték.

Magyar harc román egyenruhában.

Nehéz és hálátlan szerep jutott azoknak, akik az újjászületési front keretei között voltak kötelesek a magyar érdekeket megvédeni. Noha mindenkinek be kellett látnia, hogy ezen kívül nincs más politikai keret és a front a kisebbségek számára nem egyéb szükséges rossznál, sokan bizalmatlansággal és gyanakvással kísérték azoknak a munkáját, akiket különben a magyar közönség más tekintetben bizalmával túlságosan is kitüntetett, amikor kérések ezreivel halmozta el őket, azt várva, hogy mindent elintézzenek, ami a Magyar Párt feloszlatása óta nem sikerült.

Ez az ellenszenv elsősorban érzelmi okokra vezethető vissza. A front vezetőségének éppen úgy, mint a képviselőknek, ünnepélyes alkalmakkor fel kellett ölteniök a kék egyenruhát és római módon karfelemeléssel kellett köszönniök. A katonaságnál minden magyar román uniformist viselt, de a politikában ezt sokkal nehezebben tudták megbocsátani. A nagyközönség előtt különben mindig az az ellenzéki magyar volt a népszerűbb, aki „megmondta a magáét“ a románoknak, nem gondolva arra, hogy ezzel az ügynek javára vagy kárára szolgált. A front által-megkövetelt fegyelem keretei közt azonban alig nyílt alkalom arra, hogy merev és ellenzéki magatartást tanúsítsanak a magyarság képviselői, vagy ha meg is mondták a magukét, abból a sajtóba a cenzúra miatt, csak néhány szürke sor kerülhetett.

Annak sem volt módja, hogy a kormánynál elért engedményeket a sajtóban kellőképen kidomborítani lehessen, mert ezt a cenzúra azért nem engedte, nehogy az a román közvéleményben ellenérzést váltson ki. Túrni kellett tehát *a legilletékesebb magyar tényezők megbízásából* a népszerűtlenséget, sőt azt is, hogy a közvélemény ellen, de a magyarság érdekében, a kormánytól kieroszakolják mindazt, amit szép szóval vagy lemondással való fenyegetéssel az adott körülmények között elérni lehetett.

A január 17-i megállapodás szerint a magyarságnak a front Direktóriumában egy hely, a Legfelső Nemzeti Tanácsban pedig tíz hely járt. Február 7-én kinevezték a magyarság illetékes tényezőinek javaslata alapján a Front magyar képviselőit, még pedig a Direktóriumba

Bánffy Miklóst és Szász Pált, a Tanácsba pedig Gyárfás Elemért, Jósika Jánost, Konopi Kálmánt, Mikó Imrét, Mikó Lászlót, Szabó Bénit, Szentkereszty Bélát, Teleki Ádámot és Teleki Ernőt. Konopi Kálmán, Mikó László és Teleki Ádám az EMGÉ-nek volt vezető személyisége, Teleki Ernőnek a román gazdasági életben voltak kitűnő összeköttetései, a másik öt fronttanácsos a Magyar Pártban játszott azelőtt vezető szerepet.

A front Direktóriumának és Tanácsának az lett volna a feladata, hogy megállapítsa a front politikai irányvonalát, ellenőrizze a közigazgatást és jóváhagyja a parlamenti, közigazgatási és szakmai választásoknál a jelöléseket. Végrehajtó szerve a három főtitkár volt, akik éppen úgy a három fő foglalkozási ágat képviselték, mint ahogy a Direktórium és Tanács 24, illetve 150 tagja is egyenlő arányban volt földműves, iparos-kereskedő és szellemi munkás. A front szervei azonban sohasem fejtettek ki komoly működést s az irányítást a kormány tartotta a kezében, a frontvezetők pedig csak a tömegeket jelképezték. A frontgyűléseken érdemi tárgyalásra sohasem került sor, viszont alkalom nyílt arra, hogy magánbeszélgetések útján a magyarság képviselői a kormány tagjaival hasznos kapcsolatokat tarthassanak fenn.

A kisebbségi tanácsosok kinevezése után február 27-én, az új alkotmány egy éves évfordulója alkalmával a királyi palotában nagy ünnepség volt, ahol a front direktóriumának és főtanácsának tagjait bemutatták a királynak s utána a király ebéden látta vendégül a megjelenteket. Az ebéd utáni cercle keretében a király Bánffy Miklóssal is elbeszélgetett. Az ünnepi hangulatot csak az zavarta meg, hogy elmaradt a február 27-i közkegyelem, ami sok magyar politikai fogoly szabadulását jelentette volna. A frontba való belépéskor ez volt a megállapodás magyar aláíróinak legelső feltétele, most azonban a kormány azzal tért ki az ígéret beváltása elől, hogy az ország biztonsága érdekében nem engedheti ki a vasgárdistákat, már pedig ez elkerülhetetlen volna, ha a magyarok megkegyelmezésére általános intézkedést hozna.

A királyi ebédet követő hónap alatt azután a külpolitikai helyzet átalakulása halomra döntötte azokat a reményeket, amiket határon innen és túl a romániai magyarság helyzetének javulásához fűztek. Az ország bel-

politikai életének legjelentősebb eseménye Miron Cristea pátriárka-miniszterelnök halála volt, akinek a helyét a kormány élén Calinescu helyettes miniszterelnök és belügyminiszter foglalta el. A királyi tekintélyuralmat Cristea addig is csak erkölcsi súlyával támasztotta alá, de Calinescu vaskeze volt az, mely a vasgárdista mozgalom vérbefojtása után az országban a rendet helyreállította és eszközben nem válogatva fenntartotta. Erre a kézre Romániának szüksége is volt, mert Csehszlovákia felbomlása feltartóztathatatlanul ment tovább és következményeit nem lehetett előre látni.

Csehszlovákia végleges összeomlása a magyar csapatok Kárpátaljára való bevonulását hozta maga után s Romániában-elterjedt a híre . annak, hogy a magyarok öt hadtestet vontak össze a magyar-román határon és be akarnak nyomulni Erdélybe. Közben a román* kormány gazdasági ultimátumot kapott Németországtól és Románia összeroppanása már küszöbön állott. A vezérkar általános mozgósítást rendelt el s a csendőrség tömegesen hajtotta be a falvak férfilakosságát a városokba, ahol nem lévén előkészítve a mozgósítás, a bevonulók elszállásolásáról szó sem lehetett, a katonákat fel sem lehetett öltöztetni, legtöbben a tavaszi hidegben az utcán háltak s a mozgósítás általános pánikot és fejetlenséget okozott. A vegyeslakosságú vidékeken a bevonulók részeg fejjel megtámadták a magyar lakosságot és betörték a vezető emberekhez, ami ellen a Népközösség a legnagyobb eréllyel lépett fel a hatóságoknál. Ha akkor átlépi a magyar honvédség a még meg nem erősített trianoni határt, a román hadsereg semmi ellenállást sem lett volna képes kifejteni. De Romániát nem hagyta el hagyományos szerencséje. Megkötötték a német-román gazdasági szerződést, ami kapitulációt jelentett és utána hazabocsátották a behívottak jelentős részét.

Március 27-re összehívták a front főtanácsát, mely akkor a parlament szerepét játszódta, hogy a román kormány számot adjon a politikai helyzetről. Ritkán kerültek a magyarság képviselői olyan nehéz helyzetbe, mint ezen az ülésen. Calinescu beszámolt a közelmúlt eseményeiről és minden szavát megújuló tapsorkán követte. A mozgósítás fejetlenségéből koszorút vont a román katoná fejé köré s azt állította, hogy a behívottak négysze-

rese jelentkezett a csapatoknál, elhallgatva, hogy a csendőrök a serdülőket és az aggokat is behajtották a városokba. Megüzentük a külföldi hatalmaknak — úgymond — hogy „*határai épségéért Románia bárkivel szemben minden erejével verekedni fog, a nélkül, hogy a harc kimeneteletét mérlegelné.*“ A márciusi események után Anglia kérés nélkül garantálta Románia függetlenségét és határait, amit a román kormány köszönettel, de vegyes érzelmekkel fogadott, mivel időközben átengedte Németországnak gazdasági erőforrásainak jelentős részét s a kétszínű játékot London és Berlin között már nem lehetett sokáig siker reményében folytatni.

Ilyen puszkaporos külpolitikai helyzet mellett, amikor Románia és Magyarország egymás ellen mozgósított s a magyarelles hangulat a tetőfokra hágott, az erdélyi magyarság kérdésének rendezése is lekerült a napirendről. A magyarok a honvédség bevonulását várták, a románok a mozgósítással voltak elfoglalva. Az erdélyi magyarság helyzetét az sem enyhítette, hogy Kárpátalja elfoglalása után a magyar kormány felajánlotta Romániának egy kisebbségi szerződés megkötését, amit a román kormány elutasított. Közben érkezett az ideje annak, hogy az erdélyi magyarság is kezdeményező lépéseket tegyen s ezért Bánffy Miklós és Szász Pál április 19-én kihallgatáson jelent meg a miniszterelnöknél. Követeléseiket utána a front magyar vezetősége által aláírt emlékirat is alátámasztotta. A magyarság képviselte ebben megállapította, hogy noha a magyar nép tömegesen belépett a Nemzeti Újjászületés Frontjába, a kormány a január 17-i ígéreket közül semmit sem teljesített, sőt *a magyarság helyzete csak romlott.* A magyarokkal szembeni megkülönböztetés már odáig ment, hogy vadászfegyvereiket és rádiójukat is elkobozzák. A front magyar vezetőségét nem hallgatják meg a törvények és rendeletek előkészítésénél, a szakkamarai kinevezéseknél, sőt a temesvári királyi helytartó már abbeli minőségünket is kétségbe vonta, hogy a hatóságoknál magyar ügyekben felléphessünk. Ilyen körülmények között a front direktóriumának és nagytanácsának tagjai nincsenek abban a helyzetben, hogy szerepüket továbbra is betöltsék, hacsak a kormány nem teljesíti azonnal a magyarság életbevágó kívánságait.

A front magyar vezetősége az ultimátumjellegű em-

lékirat után el volt szánva, hogy benyújtja lemondását. A politikai élet azonban hirtelen olyan fordulatot vett, hogy felelőtlenség lett volna otthagyni a már megszerzett állásokat. A május 10-i egyesülési ünnep alkalmával gyűlésre hívták össze a front főtanácsát. Ugyanakkor leplezték le I. Károly király lovasszobrát a királyi palotával szemben, a hagyományos katonai parádén pedig a hadsereg bemutatta minden fegyvernemét. A frontgyűlésen Calinescu bejelentette, hogy a választótörvény elkészült, a választásokat kiírták június 1. és 2-ra, június 7-én pedig összeül az új parlament. A front magyar vezetőségének tehát nem sok ideje maradt, hogy a miniszterelnök ama másik kijelentésével vitába szálljon, mely szerint a kisebbségi kérdés a világon a legtökéletesebben Romániában van megoldva, hanem azonnal neki kellett látnia a választási előkészületeknek, ha nem akarta, hogy habozásával kockára tegye a magyarság második hadállását, a parlamenti képviselőket.

Nagyrománia utolsó parlamentje.

A román politikai életben sok olyan jelenség volt, aminek senki sem tudta pontos magyarázatát adni, történetek dolgok a nélkül, hogy reális okokra lettek volna visszavezethetők. Így vagyunk a parlamentárizmus felújításával is. Sokan azt állították, hogy az angolok kívánták; felelős angol körök azonban tudták, hogy Romániában a háború utáni országházi színjáték a parlamentárizmusnak csak paródiája volt. Az 1939. május 9-i törvénnyel megismerhették *a paródia paródiáját* is.

Nagyromániában a parlamenti demokrácia azért mondott csődöt, mert a nép széles rétegei nem voltak elég érettek, a politikusok pedig eléggé becsületesek ahhoz, hogy élni tudjanak azokkal a politikai eszközökkel, amelyek a nyugati hatalmakat nagygyá tették. Húsz év alatt sohasem a parlament szülte a kormányt, az anya a gyermeket, hanem előbb volt a kormány s az kilenc választáson, ha kellett csendőrszuronnal és urnalopással összeszedte magának a parlamenti többséget, vagyis kilencszer megismételte a „filius ante patrem“ esetét. De nem volt annyi fegyelem sem a román közéletben, hogy át tudott volna térni a vezéri államformára, mivel ez a szervezőképességnek olyan fokát tételezi fel, amiről szó sem lehetett a szer-

vezésre teljesen képtelen román vezető osztálynál. Tömegszervezetet az elmúlt évtizedben csak a nemzeti parasztpárt és a vasgárda tudott felmutatni. Az előző azonban laza összetételénél fogva csak ünnepélyes megnyilatkozások alkalmával volt használható, az utóbbi viszont selejtes emberanyagával inkább csak elszigetelt terrorcselekményekre, mint átütő erejű politikai megmozdulásokra volt képes.

A királyi diktatúra bevezetésével a tengelyhatalmak felé szeretett volna egyet lépni Románia. Most a parlamentárizmus felújításával az antant felé próbált egy másik lépést tenni. A két tengely és a két rendszer között igyekezett egyensúlyi helyzetet teremteni Károly király parancsuralma. S hogy az új rend erősségét és népi alapjait a külföld és a belföldi ellenzék előtt is igazolja, az új választótörvény alapján kiírták az országos választásokat. Az új választójog szerint azonban nem lehetett többé szó a régi értelemben vett parlamentáris választásról.

Az 1939. május 9-i választótörvény az új alkotmány szellemében új arculatot ad a parlamentnek. Az aktív választójog korhatárát 21 évről 30 évre emelték fel a képviselőválasztásnál, a passzív választójogét pedig 25 évről szintén 30 évre. A választóknak a következő foglalkozási ágak valamelyikét kell ténylegesen üzniök: földművelés, ipar és kereskedelem, vagy szellemi foglalkozások. A titkos és kötelező választójogot a szenátorválasztásnál a nőkre is kiterjesztették. Csak az írni-olvasni tudóknak van szavazati joguk. A mandátumok a képviselőválasztásnál az eddigi négy helyett hat évre, a szenátorválasztásnál pedig kilenc évre szólnak s a nyolcvannyolc szenátort egyharmadonként, három évenként kisorsolják és újakat választanak helyettük. Az új választótörvény a közigazgatási törvény mintájára tíz választókerületre osztja fel az országot, amihez tizenegyediknek a főváros csatlakozik. A választókerületek a régi törvény szerint a megyéknek feleltek meg, ami a magyarság érdekeit jobban biztosította. Most például semmi remény sem lehetett arra, hogy Brassó és Háromszék magyar képviselőt küldhessen be a parlamentbe, mivel e két megyét Bucegi tartományhoz

csatolták, ott pedig a magyarság számaránya elenyésző volt. A régi törvénnyel ellentétben egyébként mindenki csak a lakhelyén vállalhatott jelöltséget és az új törvény kiterjesztette az összeférhetetlenségi eseteket a vállalatok igazgatósági tagjaira is. A régi választójog szerint 387 képviselőt választottak s a szavazás megyénként listára történt. Az új törvény a képviselők számát 258-ra szállította le s a szavazás tartományonként egyéni jelölések alapján történik, mivel a választáson pártok már nem indulhatnak s így a pártlista lehetetlenné vált. A három fentemlített foglalkozási csoportba tartozók minden tartományon belül külön kollégiumban szavaznak és minden tartomány egyenlő arányban választ földműves, iparos-kereskedő és értelmiségi képviselőt, akiknek száma 15 és 30 között váltakozik tartományonként. A szenátusba 88 tagot a király nevezett ki, ugyanannyit pedig a különböző szakmai testületek választottak s a választásnál az egész ország egy szavazókerületet alkot. Ezekhez járulnak a jogszerinti szenátorok s közöttük a kétszázezernél nagyobb lélekszámúnál bíró egyházak fejei.

A június elsején tartott képviselőválasztáson és a másodiki szenátorválasztáson csak az jelöltethette magát, akinek a front direktóriuma erre felhatalmazást adott. A magyarságnak tehát megállapodást kellett kötnie a kormánnyal, mert csak így vehetett részt a választáson. A helyzet némiképen hasonló volt az 1926. évi Averescu-Goga-féle választáshoz, amikor szintén a kormánnyal együtt indult a Magyar Párt a választási küzdelembe. Akkor is, most is először próbálták ki a választási törvényt és pontos statisztika sem volt arról, hogy tartományonként és foglalkozási ágak szerint milyen arányt képviselnek a magyar választók. A legnagyobb zavar keletkezett abból, hogy ki melyik foglalkozási ág kollégiumában szavazzon? A munkások a földműves kategóriába tartoztak, ahol mindenütt a románok voltak többségben. A kombattansabb ügyvédek közül egyeseket át kellett minősíteni iparosnak és kereskedőnek, hogy ebben a kollégiumban lehessenek jelölhetők, mivel szellemi foglalkozásúak osztályában a magyarság mindenütt kisebbségben

volt és az erdélyi tartományokban csak az ipari és kereskedelmi kollégiumban lehetett valószínű eredményre számítani. Külön nehézséget okozott a szenátorválasztásnál az a körülmény, hogy csak a szakmai egyesületek vezetőinek volt aktív és passzív választójoga. A földműves kollégiumba az idő rövidsége miatt csak az EMGE vezetősége és választmánya iratkozott be, mivel a feliratkozásra a törvény megjelenésétől számítva csak három nap állott rendelkezésre. Az ipari és kereskedelmi kollégiumban nem volt egyetlen magyar választó sem, mivel a szak kamarákat mindenütt időközi bizottságok vezették s a három magyar jelöltet előbb ki kellett nevezetni a megfelelő kamara vezetőségébe, hogy jelölhető legyen. A szellemi foglalkozásúaknál választó hiányában nem is állítottak egyetlen magyar szenátorjelöltet sem.

A kormánnyal kötött megállapodás értelmében tizenhat képviselő és öt magyar szenátor jelölt indult a választáson, akik közül 12 képviselő és 5 szenátorjelölt megválasztását a miniszterelnök szavolta. Bánffy Miklós, akinek egyik politikai alapelve a német kisebbséggel való együttműködés volt, *megállapodott a Német Népközösség vezetőségével*, hogy egymás jelöltjeit kölcsönösen támogatni fogják, amire a szétszórta élő németeknek is nagy szüksége volt. A román jelöltek közül csak a miniszterek és alminiszterek támogatására adott utasítást a Népközösség vezetősége. Mindezt nem lehetett nyilvánosságra hozni, mert a kormány mindenféle választási propagandát betiltott s a jelöltek csak egy rövid, fényképpel ellátott kiáltványt intézhetek választóikhoz, amit csak előre meghatározott helyen volt szabad kifüggeszteni. Bár a magyar jelölteknek még a fényképét és életrajzát sem közölhette a magyar sajtó, a Népközösség tagozataihoz pontosan kiment az utasítás, hogy melyik magyar és német jelöltre kell szavazni. A szavazás kis szavazólapokkal történt, amelyen a jelölt neve és fényképe szerepelt. Mindenki annyit választhatott ki a jelöltek közül, ahány képviselő az illető kerületre és foglalkozási ágra esett.

A választás sok meglepetést hozott. A mezőgazdasági kategóriában egyetlen magyar képviselőjelöltet választottak meg Maros tartományban, Orosz Károly szenterzsébeti, udvarhelymegyei földbirtokost, az EMGE felügyelőjét. Az iparos-kereskedő kollégiumban a magyar jelöl-

tek döntő sikert arattak, Maros tartományban az első három helyen magyar jelöltet választottak meg. Legtöbb szavazatot kapott Teleki Ádám, a Népközösség elnöki tanácstagja és az iparos ügyek előadója, utána Tompa Lajos, a kitűnő tordai kerámiagyáros, majd Ludvigh Gyula nagyszombati ládagyáros került be képviselőnek. Szamosban két ügyvéd, dr. Bartha Ignác Kolozsvárról és dr. Soós István Nagyváradról jött be képviselőnek, ők lettek később a parlamenti csoport debatterei, Temesben pedig Péter János szövogyári munkást, a bánási magyar ifjúság vezetőjét választották meg. Az értelmiségi kollégiumban csak Maros tartományban tudott bejönni dr. Kovács Károly Csíkszeredái és dr. Filó Ferenc székely udvarhelyi ügyvéd képviselőnek. A szenátorválasztásnál a mezőgazdasági kategóriában Bánffy Miklóst és Gyárfás Elemért választották meg. Mivel a választótörvény nem nyújtott módot arra, hogy a magyarság a választáson számarányának megfelelő képviselőhöz juthasson, a király kinevezte még szenátornak Szász Pált, valamint Márton Áron római katolikus és Varga Béla unitárius püspököt, úgyhogy Vásárhelyi János jogszerinti szenátorral együtt a magyar parlamenti csoport elérte a hatos szenatori és kilences képviselői létszámot.

A képviselőválasztáson leadott magyar szavazatok nem állottak arányban a mandátumok számával. A kormány nem akart kinevezésszerű választást s ezért több mint kétszerannyi jelöltet engedett indulni, mint ahány mandátumot a törvény előírt. A magyar választóközönség eredményesen támogatta a Népközösség jelöltjeit, noha a törvény sokkal kedvezőtlenebb feltételeket szabott meg a számukra, mint a régi választójog. Már a választói névjegyzékbe való feliratkozásnál kiderült, hogy a magyar választói jogosultsággal bíró lakosság 84 százaléka feliratkozott, sőt helyenként nagyobb arányban iratkoztak be, mint a románok, akiknek egy része passzív ellenállásba vonult Bár egészen más volt az 1926. és 1939. évi választójog rendszere, megfelelő átszámítás után megállapítható, hogy a Népközösség jelöltjeire tizenhatezerrel több szavazatot adtak le a magyar választók, mint 1937-ben a Magyar Párt jelöltjeire, főként azért, mert 1937-ben nagyon sok választót erőszakkal tartottak vissza az urnáktól, 1939-ben pedig a kormánynak érdeke volt,

hogy minél több szavazatra hivatkozhassek a külföld előtt. De az 1928. évi szabad választással is összehasonlítva, akkor a 21—30 évesek és az írni-olvasni nem tudók leszámításával összesen 96.700 szavazatot kaptunk, most pedig körülbelül 98.000-et. Ilyen közbizalom mellett, legfőképen a mostoha területi és szakmai beosztás miatt, a magyar mandátumok aránya mégis kisebb volt, mint azelőtt. 1928-ban a képviselőház 387 mandátumából 16-ot, vagyis a mandátumok 4.1%-át nyerték el a magyar képviselők, 1937-ben a prémium elmaradása miatt 19-et, vagyis 4.9%-ot, 1939-ben pedig az előbbieknél aránylag több szavazattal 9 mandátumot a 258 közül, vagyis a mandátumok 3.5%-át.

Az eredményt az a tény is befolyásolta, hogy a Német Népközösséggel kötött választási egyezmény nem járt teljes sikerrel. Az idő rövidege nem engedte meg, hogy a szavazást tökéletesen meg lehessen szervezni s a százszok lapja, a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ felszólalt azért, mert a magyarok állítólag nem támogatták a képviselőválasztáson kellőképpen a német jelölteket. Magyar részről ugyanilyen kifogások hangzottak el a német választóközönség ellen. Tény az, hogy a németek területi szétszórtságuk miatt nem tudtak kellő számú képviselőt behozni, amin a király úgy segített, hogy több német szenátort nevezett ki, mint magyart. A válaszfelirati vita alkalmával Hans Hedrich, a némettség politikai vezetője követelte is a választójog megváltoztatását és olyan nemzetiségi kollégium felállítását, amelyben a németek egymagukban megválaszthatják a számarányuknak megfelelő képviselőket. Nemsokára ismét Hans Ottó Roth vette át a romániai némettség politikai vezetését s alatta az együttműködés a Magyar Népközösséggel mindvégig zavartalan és bensőséges volt.

Románia rendi parlamentje ünnepélyes keretek között nyílt meg 1939. június 7-én. A megnyitás napján a magyar parlamenti csoport is megalakult. Elnöknek Bánffy Miklóst, alelnöknek Szász Pált és Soós Istvánt választották meg. A csoport munkabeosztását Bánffy Miklós később Teleki Ádámra, a csoport főtítkárára bízta, aki a belső szervezkedést és az iparos ügyeket is végezte. A képviselők nem hivatásos politikusok, hanem szakemberek voltak s közülük *azelőtt egyik sem volt a román*

parlament tagja, a szenátorok közül is csak Gyárfás Elemér és Vásárhelyi püspök szerepelt régebben a román felsőházban. Ezért tehát fokozott munka hárult mind a beadványok elkészítése, mind a minisztériumokban való eljárás terén a Népközösség bukaresti irodájára, ahol e sorok írója mellett még Bokor Béla, a magyar parlamenti csoport régi titkára és dr. Fogarasi Géza közgazdasági író dolgozott.

Már a válaszfelirati vitánál kiderült, hogy az új parlament némaságra van kárhóztatva, ahol a román képviselők is legtöbbször csak nyilatkozatokat olvastak fel és vitának nem volt helye. Különbösen is a legfontosabb törvényeket rendeleti úton hozták s a ritkán ülésező parlament harmadrangú javaslatokkal és ünnepségekkel töltötte idejét. A válaszfelirati vita folyamán a képviselőházban Teleki Ádám, a szenátusban Szász Pál olvasta fel a magyar csoport nyilatkozatát.

A nyilatkozat kiemelte a trónbeszédnek azt a részét, mely szerint „különleges figyelemmel vizsgálandók meg az együttélő etnikai kisebbségek szükségletei, hogy így a belső rend és az állameszme megerősödjék“. A király azt is mondta, hogy „a törvényes keretek között biztosítani fogja a kisebbségek gazdasági, szellemi és kulturális fejlődését s a kormány ezt a feladatát teljes őszinteséggel fogja teljesíteni“. A nyilatkozat a királyi szavaknak bizalmat előlegezett és kérte, hogy az érvényben levő törvényeket és rendeleteket hajtsák is végre a magyarság érdekében, a *„kisebbségi státútumot“ pedig bővítsék ki és emeljék törvényerőre.* A felszólalás eltalálta a totális parlament hangját, de a magyar közvélemény mást várt.

A parlament második és utolsó ülészakának megnyitása alkalmával a képviselőházban Kováts Károly, a szenátusban Gyárfás Elemér olvasott fel rövid nyilatkozatot. A képviselőházban egy jelentősebb magyar felszólalás hangzott még el, a Bartha Ignácé, a céhtörvény tárgyalása alkalmával. A magyar képviselő aránylagos képviseletet kért a céhekben a magyarságnak és a magyar mezőgazdasági, iparos és kereskedő egyesületek szerzett jogainak tiszteletben tartására hívta fel a figyelmet.

A magyar képviselők egyébként gyakran éltek azzal a törvényes jogukkal, hogy a parlament útján az egyes miniszterekhez írásban kérdéseket intézzenek, amikre ha

idejében nem jött válasz, vagy a válasz nem volt kielégítő, meg lehetett ismételni intjrpelláció formájában. A megbénult parlamenti munka mellett képviselőink a kisebbségi miniszter útján s a szakminisztereknél való együttes fellépéssel és követeléseink állandó, mind erősödő hangú szorgalmazásával igyekeztek népünk ügyét szolgálni.

Sziszifuszi küzdelem.

A magyarság új politikai képviselője minden erejével arra törekedett, hogy kiemelje a nemzetiségi kérdést abból a kátyúból, ahova az utolsó évek folyamán jutott. A Népközösség másfél éves működése alatt valóban több fontos magyar kérdés jutott előbbre, mint azelőtt hosszú évek folyamán. A román kormány azonban most is rendesen csak fél-megoldásokat hozott és ezeket igyekezett propagandisztikusan beállítva a külföld elé tárni. Befelé pedig ezek az eredmények az általános helyzet romlása és a magyar igények növekedése miatt nem voltak annyira szembe-tűnők, mintha csendes békeidőben következtek volna be.

A január 17-i megállapodás alkalmával a miniszterelnök megígérte, hogy a magyar hitvallásos iskolákat államsegélyben fogja részesíteni. A magyar iskolai államsegély addig csak két ízben szerepelt Románia költségvetésében s a magyar tanszemélyzet ennél fogva valószínűleg éhbérért volt kénytelen tanítani. Az 1939/40. évi költségvetésbe húsz millió lejt fel is vett a kormány a magyar hitvallásos *elemi* iskolák részére, amiből a felekezeti tanítók fizetését sikerült lényegesen emelni, de végleg elmaradt a középiskolai államsegély, azzal az indoklással, hogy úgyis igen sok középiskola van s ha ezeket az államnál fokozatosan leépítik, akkor nem adhatnak segílyt a felekezetieknek sem.

Az 1939. májuő 27-i új népiskolai törvényből kihagyták a régi törvénynek a névelmezésekre vonatkozó sérelmes 8. szakaszát, amiből az következne, hogy a szülő abba az iskolába írathatja be gyermekét, amelyikbe akarja. Ugyanekkor azonban a tanulók létszámát az egyes osztályokban negyvenre szállították le s mivel párhuzamos osztályok felállítása hosszadalmas eljárást vesz igénybe, a létszámon felüli tanulóknak az állami iskolá-

ban kellett volna elhelyezkedniök. A közoktatásügyi minisztérium azonban átmenetileg megengedte az 1939/40. iskolai évre, hogy a hitvallásos iskolákba negyvennél több tanulót is felvegyenek egy osztályba.

A márciusi próba-mozgósítás után a vezérkar utasítására megindult a közalkalmazottak tömeges áthelyezése az ókirályságba, Besszarábiába és Dobrudzsába. Először a határ mentéről helyezték át a magyar jegyzőket, bírósági és pénzügyi tisztviselőket, vasutasokat és postásokat, de később a belső erdélyi részeket is megisztították a magyar köztisztviselőktől. Az áthelyezés valóságos számüzetésszámba ment. A tisztviselők nem kaptak költözési átalányt s ezért családjaikat otthon kellett hagyniok, csak a férfi foglalta el több száz kilométerre fekvő állomáshelyét. Az áthelyezetteket természetesen a legrosszabb helyekre tették, ahonnan a románok is elkívánczoltak. A legsúlyosabb a jegyzők helyzete volt, akiket mind kisebb jövedelmű állásokba, az Isten háta mögé helyeztek. A Magyar Népközösség nap-nap után fellépett az áthelyezettek érdekében. A rendelkezést a kormány nem vonta ugyan vissza, de az idősebbek közül többet nyugdíjba engedett, egyeseket pedig visszatartott addigi szolgálati helyükön.

Az állampolgársági kérdés rendezése még mindig első helyen állott a magyarság követeléseai között. Az állampolgársági névjegyzékbe való jelentkezés végső határideje 1933 szeptember elsején járt le. Azok közül, akik addig jelentkeztek; az igazságügyminisztérium a nagy anyagtorlódás miatt csak nagyon kevésnek intézte el a kérését. De százezernél több volt azoknak a száma, akik részben a hatóságok mulasztása, részben saját hanyagságuk miatt még a jelentkezésig sem jutottak el. A következő évben jött a nemzeti munka védelméről szóló törvény s ennek következtében a magánvállalatoktól is el kellett bocsátani azokat, akik nem tudták felmutatni állampolgársági bizonyítványukat, illetve az ilyenek idegennek számítottak és csak húsz százalékban voltak alkalmazhatók. A közhivatalokból már azelőtt kiküszöbölték a rendezetlen állampolgárságúakat, most pedig az állami nyugdíjasoktól is megvonták illetményeiket, ha nem szerepeltek az állampolgársági névjegyzékben. Sőt legújabbán az ilyen hazátlan magyarokra idegen-illetéket is róttak.

Az 1939. január 20-i új állampolgársági törvény lehetővé tette, hogy a fajrománok állampolgársága egyszerű jelentkezés alapján elismertessék. Ez a törvény már készen állott, amikor a január 17-i megállapodás alkalmával Calinescu megígérte, hogy hasonló jelentkezésre a magyaroknak is módot fog nyújtani. A módosító törvény csak július 27-én jelent meg. Mivel Kárpátlaja elfoglalása óta a határmenti községekből főként a katonaköteles magyar fiúk tömegesen szöktek át Magyarországra, a törvény kimondotta, hogy ezek elveszítik román állampolgárságukat. Azokra vonatkozóan viszont akik nem szerepelnek a névjegyzékben, úgy intézkedett, hogy *három hónapon belül jelentkezhetnek*. A jelentkezőknek azonban be kellett bizonyítaniok, hogy 1918. december 1-én illetőségük volt a Romániához csatolt területen, úgy amint azt az 1924. évi törvény megkívánta.

A Népközösség vezetősége már régóta kihallgatást kért a miniszterelnöktől, aki a törvény megjelenésének napján fogadta a Népközösség képviselőit s előterjesztésükre intézkedett, hogy az állampolgárság nélküli magyaroktól ne szedjenek idegen-illetéket. Calinescu ugyanakkor szóvátette a budapesti rádió támadásait, de a Népközösség vezetőinek sikerült kitérnie a nyilatkozattétel elől, amit Dragomir kisebbségi miniszter erőltetett. Már ezen a megbeszélésen szóba került, de csak az augusztus 16—18-i tárgyalásokon jött létre elvi megállapodás a közigazgatási választásokra, valamint a községi bírói és polgármeisteri kinevezésekre vonatkozóan. A választásokat azonban sohasem írták ki, mert közben nagyobb események vágtak a román belpolitikai élet apró tényei elé.

*

A Magyar Népközösség munkája sziszifuszi küzdelem volt. Megindulása után két hónappal, amikor az állampártba való belépés eredményei esedékessé váltak, Románia és Magyarország egymás ellen mozgósított és könyökünkkel súroltuk a háborút. Utána mindent előiról kellett kezdeni. Alig telt el ismét öt hónap azzal, hogy a legsürgősebb kérdések napirendre kerültek, szeptember 1-én megindult Románia tőszomszédságában a német-lengyel háború s a nagy kő ismét legurult a hegy tetejéről, ahova alig sikerült feltaszítani.

Erdélyben mindenki érezte, hogy a háború kitörésével világtörténelmi folyamat indul el, ami Nagyrománia bomlását is előbb-utóbb maga után vonhatja. A mindinkább növekvő belső elégedetlenség mellett az ország Jugoszlávia kivételével most már csak ellenséges hatalmakkal volt körülvéve és adandó alkalomkor az oroszok éppen úgy nem fogják hagyni Besszarábiát a a bolgárok Dobrudzsát, mint ahogy Magyarország sem mondott sohasem le Erdélyről. Ezért Románia is burkoltan ugyan, de mozgósítást rendelt el. A magyar férfilakosság legnagyobb részét közmunkára vitték el az orosz és bulgár határra, a lakosságtól, ami mozgatható volt, elrekvirálták, a határmenti magyar községeket kiette mindenéből a beszállásolt katonaság, a nyugati határon kiépítették a Károly-vonalat s az országban mindenfelé repülőtereket építettek, ami a magyar birtokok krajcárokért való kisajátításával járt. A magyar hadbavonultak legnagyobb részének semmiféle rangja sem volt s így a magyar katonák hónapok, sőt több mint egy éven át nem kaptak zsoldot, családjuk pedig otthon nélkülözött. A magyarság vezetőinek a katonai hatóságoknál való fellépése mindvégig eredménytelen maradt. A katonák még a polgári kormány közbejárására sem támogattak a mozgósítással kapcsolatos kérdésekben.

Az új helyzetben a Népközösség vezetősége elhatározta, hogy emlékiratot intéz a miniszterelnökhöz s ebben feltárja a magyarság helyzetét s előadja minden panaszát. Az emlékirat szeptember 21-én készült el és mellékleteivel együtt közel *száz oldalt tett ki*. Első része az eddig elért törvényes rendelkezésekre mutat rá, amelyeknek a végrehajtását az alantas hatóságok szabotálják. Második része tizenkilenc pontban azokat a kívánságokat sorolja fel, amelyeknek a teljesítését a január 17-i megállapodás alkalmával megígérték, de nem hajtották végre. A harmadik fejezet a január 17-i megállapodással ellentétes intézkedések folytán felmerült panaszokra vonatkozik, mint a kultúr zóna kiterjesztése, a céhtörvény sérelmes javaslata és a csendőrség brutális bánásmódjának fokozódása a magyar közönséggel szemben. A negyedik rész tíz pontban azokat az újabb sérelmeket sorolja fel, amelyek a frontba való belépés óta merültek fel, köztük a mozgósítással kapcsolatos sérelmeket. Már ki is volt

tűzve Bánffy Miklós kihallgatása Calinescu miniszterelnökhöz szeptember 21-re, amikor futótűzként terjedt el Bukarestben a hír, hogy Calinescut lakása közelében az utcán meggyilkolták.

A merénylők a felosztatott vasgárdista, később légiionista szervezet tagjai voltak s a gyilkosságot úgy hajtották végre, hogy autón üldözőbe vették a miniszterelnök gépkocsiját, beszorították két jármű közé s ott sortűzet adtak reá. Utána a bukaresti rádióállomáshoz hajtottak, elfoglalták az épületet és bemondták a mikrofonba, hogy „a gyilkos Calinescut“ kivégezték. A rendőrség le tartóztatta a merénylőket s a megtorlás civilizált államban elképzelhetetlen módszerekkel történt. A gyilkosokat a tett színhelyén kivégezték, holttesteik mellé táblát állítottak azzal a felírással, hogy így járnak a haza ellenségei és napokig otthagyták őket elrettentő példaként. De ez még nem volt elég, hanem összefogdostak ötletszerűen minden városból egynéhány nyilvántartott vasgárdistát, az egész országban több mint ezret, ítélet nélkül kivégezték őket és holttesteiket hasonló felírással közszemlére tették ki az országút mellé. A vérbosszúnak ez a Balkánon is szokatlan módja mélyen megrázta az ország közvéleményét s még halálosabb ellenséggé tette a vasgárdistákat és a kormányt éppen akkor, amikor a románoknak a legteljesebb lelki egységre lett volna szükségük, A magyarság mindebből azt a következtetést vonta le, hogy ha Románia bomlása megindul és háborúra kerül a sor, mi sem várhatunk kedvezőbb elbánást, mint azok a román fiatalemberek, akiket túszként kivégeztek.

Calinescu halála után néhány napra Argesanu tábornokot nevezte ki a király miniszterelnöknek, majd a retorziók lezajlása után 1939. szeptember 28-án Argetoianu bízta meg a kormányalakítással. Bánffy Miklóst közvetlen személyes kapcsolatok fűzték az új miniszterelnökhöz s így a tárgyalások hamar megindulhattak az új kormánnyal, melyben Dragomir kisebbségi miniszter és Gafencu külügyminiszter képviselte a január 17-i megállapodás szellemét. A Népközösség emlékiratát így Argetoianu vette át. A miniszterelnöksere azonban a kisebbségi politikára is kihatott. Calinescu hazája szempontjából felismerte a nemzetiségi kérdés nagy jelentőségét és valóságos szenvedéllyel vetette magát a kérdés rendezésére.

Argetoianu éppen az ellenkezője volt és cinikus egykedvűséggel kezelte a kisebbségi kérdést, úgy mint az egész politikai életet. Gazdagabb és előkelőbb bojár volt annál, semhogy kicsinyes szempontok vezették volna, de irtózott a gyors cselekvéstől és hagyta, hogy a kérdések maguktól oldódjanak meg. Éppen ezért rövid miniszterelnöksége alatt a magyar kívánságok teljesítése nem sokat haladt előre.

A legfontosabb kérdés, amit az Argetoianu kormány oldott meg, az állampolgársági névjegyzékből kimaradt magyarok felvétele volt. Soós István javaslata alapján lamandi igazságügy miniszter megalkotta az október 20-i állampolgársági módosító törvényt. Ez nemcsak, hogy meghosszabbítja a jelentkezés határidejét 1940. február 1-ig, hanem kimondja, hogy mindaz, aki 1918. december 1. és 1921. július 26., vagyis a gyulafehérvári egyesülési nagygyűlés és a trianoni szerződés ratifikálása közötti időben Romániában vagy az ahhoz csatolt területen *lak-hellyel* bírt, felvehető az állampolgársági névjegyzékbe. A jelentkezők állampolgárságát az igazságügy minisztérium hagyja jóvá s névsoruk a hivatalos lapban jelenik meg. A nagy akta-torlódás miatt azonban a kérések feldolgozása nehezen haladt előre s közben a kérvényezők még mindig sok zaklatásnak voltak kitéve.

A további kibontakozás elé ismét váratlan akadályok tornyosultak. Október hó folyamán a hatóságok a magyar határ mentén s Erdélyben tömegesen tartóztattak le magyar lelkészeket, tanárokat, vasutasokat és kisembereket azon a címen, hogy titkos nemzetvédelmi szervezetet létesítettek és szabotázs cselekményeket készítettek elő. Mivel sok olyan magyart is letartóztattak, akinek az üggyhez semmi köze sem volt s a letartóztatottakat válogatott kínzásoknak vetették alá, a magyar parlamenti csoport is október 25-én a képviselőház és szenátus elnökének útján a miniszterelnökhöz fordult s annak hangoztatása mellett, hogy az összeesküvéssel semmi kapcsolata sincsen, igazságos elbánást és az ártatlanok szabadonboesátását kérte. Hónapokon át tartó szívós munka után végül is sikerült elérni, hogy a 220 vádlott egy részét szabadlábra helyezték, más részét áttették Magyarországra és csak tizenötöt ítélte el a craiovai hadbíróság, köztük Póczy Mihály kolozsvári vasúti mérnököt

életfogytiglani kényszermunkára, a többieket 5—5 évre. A bécsi döntéskor a többi politikai foglyokkal együtt őket is átadták Magyarországnak.

Az összeesküvés szálai után kutatva, később Temesváron is letartóztattak egy kiskorúakból álló csoportot, akiknek semmi közük sem volt az összeesküvéshez, hanem romantikus tervekkel szervezkedni kezdtek. Bizonyítékok hiányában mindnyájukat szabadlábra kellett helyezni, de ketten közülük Gritta Ovidius rendőrkesztor vállalási módszereibe behaltak.

A magyarság megszervezése.

A Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépés mellett a legfőbb érv az volt, hogy csak ettől függően engedélyezték a Magyar Népközösség megalakulását, a Népközösség pedig módot nyújtott a magyarság megszervezéséhez. A Magyar Párt sohasem végezhetett nagyobb arányú szervező munkát, mert az ellenzéki és főként nemzetiségi pártok mozgási szabadsága erősen korlátozva volt. A Párt csak a nagygyűlések és választások alkalmával mozgatott meg nagyobb tömegeket s akkor is nem a rendszeres szervező munka, hanem intranzigens politikai magatartása biztosította számára a magyarság fel-fel lobbanó bizalmát. Éppen ezért nagy feladat hárult a Népközösségre, melynek munkáját megkönnyítette az a körülmény, hogy a magyarság tagja volt az állampártnak s így a hatóságok is kevesebb akadályt gördítettek működése elé. Befelé a Népközösség szervezése folyt s ez kifelé mint a front magyar alosztályának szervezkedése szerepelt. A Népközösség vezetősége tudta, hogy csak annyi súlya van a kormány előtt, amekkora tömeg-szervezettel alá tudja támasztani a magyarság követeléseit. Ezért a parlamenti csoport védőövezete mögött a népközösségi munka legjava a belső szervezkedésre irányult. Erre a társadalmi szervezkedésre különben a háborús idők beálltával mind nagyobb szükség lett.

Már a frontba való beiratkozás alkalmával a magyar alosztályba történő jelentkezések elég tökéletes katasztert nyújtottak a magyarságról. Ennek alapján a népszervezés megindítása a társadalmi szakosztályra hárult. A szak-

osztály vezetősége előbb bizonyos elvi kérdéseket akart tisztázni. Az írók és fiatalok csoportja a front és Népközösség különválasztását, a társadalmi szervezkedés kivonását a központi iroda felügyelete alól, külön propaganda központ létesítését javasolta s e kérdések megoldásának húzódása sok értékes elemet kapcsolt ki egy időre a népközösségi munkából. A városi szervezkedés azonban Szolnok Gyula vezetése mellett Kolozsváron példás lendületet vett. Szolnok Gyula mint központi szervezési igazgató arra is megbízást kapott, hogy a szervezkedést a nagyobb városokban megindítsa és Marosvásárhely, Brassó, Beszterce, Arad, Temesvár, Medgyes, Bukarest hamar követte Kolozsvár példáját. 1940 tavaszán a szomszédsági szervezeteknek már 140.000 tagjuk volt.

A szervezkedésnél az egyes vidékeken ma is fennálló régi székely *tízes szervezetet* és a szászok szomszédsági szervezetét vették alapul. Ennek lényege az, hogy öttől tizenkét család egy-egy szomszédságot alkot. Ezek gondozását és vezetését az élükre állított tizedes végzi. Tíz-husz vagy több ilyen szomszédság illetve tized egyesült egy fő-tized alatt. A fő-tizedek ismét egy-egy kerületet alkotnak. A kerületek közötti kapcsolatot úgy igyekeztek bensőségesebbé tenni, hogy nagyobb városokban egy gazdagabb kerület elvállalta a szegényebb támogatását. Minden önálló keresetű egyén aki belépett, anyagi teherbíró képességének megfelelően önként ajánlott fel tagdíjat. Az így begyűlt összeget a szegények segítésére fordították s a pénzt a tizedesek juttatták el rendeltetési helyére, akik mindenkit személyesen ismertek. A sokgyermekes családokat gyermekkelengyével látták el. A magyar orvosok ingyen rendelték azoknak a szegény betegeknek, akiket a tizedes igazolt. A gyógyszerészek önköltségi áron adták az orvosságokat. Fiatal magyar nők az egyházak nőegyleteivel karöltve önként vállalták a szegények látogatását és munkásanyák helyettesítését. A Népközösség jogvédő irodái viszont ingyenes jogsegélyben részesítették az arra rászorulókat.

Sokkal nehezebb volt a falusi magyarság megszervezése, de ezt a munkát az EMGE az utolsó években a gazdakörök segítségével, gazdatanfolyamok rendezésével, sajtó-propagandával s a nép és vezetői gyakori személyes érintkezésével kitűnő eredménnyel végezte. Városon és falva-

kon egyaránt meg kellett küzdeni a közönség kezdeti bizalmatlanságával. Sokan voltak, főként Kárpátalja elfoglalása óta, akik fölöslegesnek tartottak minden szervezkedést, mert a magyar honvédség előbb vagy utóbb csak felszabadítja Erdély magyarságát. A bizalmatlanság azonban lassan eloszlott és a legtöbben belátták, hogy nem elég a revíziót tétlenül várni, hanem fel kell készülni a bekövetkezendő eseményekre.

A hatóságok eleinte nem akadályozták a szomszédsági és tizedszervezési munkát. Az első év végén azonban a folyton erősödő magyar szervezkedés felkeltette a román kormány gyanakvását. A hatóságok azzal állottak elő, hogy ha a mozgósítás és az ostromállapot miatt a románok gyűlésezését be kellett szüntetni, akkor a magyarokat sem engedhetik szervezkedni. Román ellenzéki részről pedig nyíltan hangoztatták, hogy a kisebbségeknek sokkal több joguk van mint a románoknak, mivel a fronton kívül minden más szervezkedés tilos volt, a román front pedig nem végzett komoly szervező munkát. Részben a román ellenzék nyomására a hatóságok betiltották egyes gyűlések tartását, a vezetőket a rendőrségre idézték, a tagdíjak beszedését megakadályozták s a beszedett tagdíjakat helyenként elkobozták. Mindez főként az 1939. októberi összeesküvés után és Ghelmegeanu belügyministersége alatt történt, aki a tizes rendszerben katonai szervezkedést látott s a szomszédságokat irredenta sejteknek fogta fel. Ennek ellenére a szomszédsági szervezet kisebb-nagyobb megszakítással szépen teljesítette feladatát egészen a bécsi döntésig.

A Népközösség *helyi szervezeteinek* megalakítása, amit Teleki Ádám irányított, belső nehézségekbe is ütközött. A Magyar Párt helyi tagozatainak keretei szinte mindenütt fennmaradtak és nem mindenütt alakultak át Népközösséggé. E mellett a széles alapokon induló népközösségi szervezetekbe behatoltak a kommunisták, — akiket a Magyar Párt szűkebb kereteiből sikerült volt kirekeszteni — és igyekeztek egyes tizedek vezetését magukhoz ragadni, vagy ahol ez nem ment, legalább zavart kelteni. A Magyar Párt tagozatai szinte változatlanul illeszkedtek be a Népközösségbe Máramarosban, Szilágyban, Nagyváradon, Szolnok-Dobokában, a Bánságban, Hunyadban, Szebenben, Nagyküküllőben, Kisküküllőben, Alsó-Fehér

megyében, Torda-Aranyosban és Háromszékem E vármegyékben és kerületekben, ahol arra mód kínálkozott, szabályos alakuló gyűlést tartottak, ahol pedig az hatósági korlátozásokba ütközött, a régi vezetőség a központi elnökség megbízásából vezette tovább az ügyeket. Bihar, Szatmár, Beszterce-Naszód, Brassó és -Fagaras megyében csak az elnök személye változott. Lényeges személyi csere állott be a helyi szervezet vezetőségében Kolozsvárt, Maros-Torda, Csík (Gyergyó kivételével) és Udvarhely vármegyében, ahol a régi magyarpárti vezetőség visszavonult s helyüket mások foglalták él, akiknek legnagyobb része azonban már a Magyar Pártban is szerepet játszott. Aradon a közgyűlés, bár szabálytalanul, kibuktatta a régi magyarpárti vezetőséget és bizonyos szélsőséges elemek támogatásával dr. Parecz Béla helyett Jombart Lajos nyugalmazott őrnagyot választották meg elnöknek. A vizsgálat több szabálytalanságot állapított meg, a választást megsemmisítette és a központ dr. Palágyi Jenő orvost kérte fel az ügyek vezetésére, amire Jombart hosszabb huzavona után lemondott. A Madosz tagjai Kolozsvárt és Bukarestben is megkísérelték az alakuló közgyűlésen a rendezavarást, de a választás eredményét nem tudták megváltoztatni.

Szép sikerrel indult meg a bukaresti magyarság megszervezése is. A román fővárosban már a világháború előtt is nagyon sok székely és csángó telepedett le. Erdély Romániához csatolása után pedig a magyarok ezrei vándoroltak a fővárosba, ahol akkor kitűnő megélhetés nyílt cseléd és mérnök számára egyaránt, úgy, hogy statisztikai becslések szerint Budapest után Bukarest lett a legnagyobb magyar város. A Magyar Párt itt nem állíthatott jelölteket a választáson, tagozatának csak a keretei voltak meg s ezért a magyarság összefogásának feladata kizárólag az egyházakra hárult. A Népközösség bukaresti szervezete dr. Papp Béla lelkes csángó orvos vezetése mellett alakult meg és orvosi ingyen rendelőt, jogvédő irodát, könyvtárat tartott fenn a nagyvárosban elkallódó proletármagyarság számára.

Országos alakuló nagygyűlést a Népközösség az ostromállapot és gyülekezési tilalom miatt nem tudott tartani.

A magyarság társadalmi megszervezése a munkásság

és iparosság csatlakozásával vált teljessé, *A magyar munkásság* két évtizeden át a magyar nemzeti munkától távol szakszervezetekben, a szociáldemokrata és az illegális kommunista pártban élte le életét. Amint azonban a román munkásság nemzeti alapokra kezdett helyezkedni s a nemzeti munkavédelmi törvény különleges elbírálás alá vonta a kisebbségi munkásokat, a magyar munkásság is belátta, hogy a nemzetközi osztályharc vonala többé nem tartható fenn. Egy részük a nemzeti jelszavakkal dolgozó szélsőbaloldali alakulatokba, legutóbb a Madosz-ba tömörült. A Madosz „népi találkozók” rendezésével foglalkoztatta a magyar munkásságot és Balogh Edgár vezetésével, főként Brassóban, erős szervezetet létesített. A munkásság jelentős része azonban fenntartás nélkül belépett a népközösségi tizedekbe, ahol a szegények segínyt kaptak és munkások számára rendezett előadássorozatokon vehettek részt.

A királyi diktatúra a szakszervezeteket és a volt szociáldemokratákat ismerte el a munkásosztály képviselőinek. Az 1939 júniusi választások alkalmával a román munkásvezérek mellett bekerült a szenátusban Bartalis Sándor, a vasmunkások vezetője és Bartha Károly, a famunkások szakszervezetének titkára. A parlamenti ülészek alatt tárgyalás indult meg a Népközösség és a magyar munkásság vezetői között s a magyar munkásság képviselői december 3-i értekezletükön önként beléptek a Magyar Népközösségbe. A Népközösség december 17-i intézőbizottsági ülése ezt örömmel vette tudomásul, a két munkásszenátort behívta az elnöki tanácsba és úgy döntött, hogy a helyi szervezetek vezetőségében a munkásságnak mindenütt helyet biztosít. Első ízben történt meg Romániában, hogy a munkásság a polgári társadalommal egy táborban kívánta szolgálni a magyar ügyet.

A *kisiparos társadalom* már a Magyar Párt idejében is fontos szerepet játszott a magyar közéletben. Szabó Béni sokáig a román parlament egyetlen iparos képviselője volt. Hiányzott azonban egy olyan egyetemes magyar iparos szervezet, mely a magyarság legnépesebb városi rétegének érdekeit állandóan védeni és képviselni tudta volna. Teleki Ádám szervező munkájának eredményeképpen 1940.január 28-án megtarthatta Kolozsváron alakuló gyűlését az Országos Magyar Iparos Egyesület, Erdély ma-

gyar iparos társadalma legjavanak jelenlétében. A nagygyűlés elnöknek Teleki Ádám képviselőt, Szabó Béni brasói tagozati elnököt és Reinhart Gyula aradi iparosvezetőt, ügyvezetőnek pedig Tompa Lajos tordai gyáros, képviselőt választotta meg.

A világháború és Románia belső válságai közepette Erdélyben az EMGE gazdakörei útján, a szomszédságok kiépítésével, a munkásság csatlakozásával és az iparosok összefogásával olyan magyar szervező munka indult meg, amire azelőtt sohasem volt példa.

Kisebbségi minisztérium és kisebbségi politika.

A külpolitikai események és a szervezkedés megindulása felbátorította a csüggedő magyarságot s ereje tudatában politikai téren is erősebb hangot követelt. Ezt az a körülmény is indokolta, hogy a kormány még nem teljesítette januárban tett ígéreteit. Azok a nem mindig szükséges és szerencsés nyilatkozatok, amiket a parlamentben vagy a vidéki frontgyűléseken tettek a magyar képviselők, természetüknél fogva nem sok bírálatot tartalmazhattak, sőt a román távirati iroda elferdítve közölte azokat a sajtóval, az esetleges cáfolatot pedig a cenzúra törölte. Ezért a magyar közönségnek az a része, mely az ilyen megnyilatkozásoknak a belső munkánál és az elért eredményeknél nagyobb jelentőséget tulajdonít, ellenzékbe ment át. Nehéz is volt román-magyar megértést hirdetni, amikor a két ország egymás ellen fegyverben állott, a román börtönök pedig tömve voltak magyar politikai foglyokkal. De valakinek erre a reménytelen szerepre, vagy legalább is színjátszásra vállalkozni kellett, mert más mód nem volt arra, hogy az erdélyi magyarság érdekeit a román kormány előtt meg lehessen védeni.

Az Argetoianu kormány bukása után, 1939 november 24-én, a király Tatarescu királyi tanácsost és volt párisi nagykövetet bízta meg a kormányalakítással alig két hónappal azután, hogy a német hadsereg lehengerelte Lengyelországot. Tatarescu kormányzása mindig a legsötétebb elnyomást jelentette az erdélyi magyarság számára. A miniszterelnök jellegzetes megtestesítője volt annak a levantei politikus-típusnak, aki négy szem közt mindent

megígér, de utána éppen az ellenkezőjét teszi. Beköszöntőbeszédében a kisebbségekre is kitért és kormányprogramja egyik pontjának a *kisebbségi törvény* megalkotását jelölte meg. A magyar és német kisebbség vezetői tudták, hogy ez az ígéret csak a külföldnek szól s ha meg is valósulna a kisebbségi törvény, Tatarescu kezei között nem lenne más írott malasztnál. Tatarescuvál a kapcsolatot különben rögtön felvették a magyarság vezetői és Szász Pál, akit a petrozsényi bányatársaság útján régi ismeretség fűzött a miniszterelnökhöz, december 15-én részletes pro memóriát terjesztett elé Tatarescunak, mely, magábanfogalta a magyarság legfontosabb kívánságait, Bánffy Miklós pedig a Népközösség ideiglenes intézőbizottságának december 17-i ülésén utalt arra, hogy a kormányígéreteket nemcsak a törvényben, hanem az életben is keresztül kell vinni s a magyarság követelései ma már túlhaladják a januári megállapodás kereteit.

A kisebbségi törvény előkészítésében való részvételre a miniszterelnök a kisebbségi népcsoportok vezetőit is felkérte. A felhívásra Bánffy Miklós 1940 január 6-án emlékirattal válaszolt s abban feltárta a magyar nép elkeseredésének okait. Elmondta, hogy az egy évvel azelőtt kötött megállapodás legnagyobb része nem vált valóra, sőt a magyarság helyzete sok tekintetben súlyosbodott. Éppen ezért a magyar nép minden kormány ígérettel s így a kisebbségi törvény gondolatával szemben is indokolt bizalmatlansággal viseltetik. Ezt a bizalmatlanságot csak úgy lehetne eloszlatni, ha a kormány a törvényt megelőzve, azonnal teljesítené a magyarság már előterjesztett kívánságait. „E nélkül a nép az új törvényt csupán papírnak fogja tekinteni és még azoktól a vezetőktől is elfordulna, akik azt neki beajánlanák.“ Az emlékiratot Bánffy Miklós elküldte a Népközösség helyi szervezetei vezetőinek s Erdélyszerte mindenütt zárt körben felolvasták és a legnagyobb helyesléssel kommentálták. Még azok sem találhattak benne kifogásolni valót, akik nem szüntek meg azt hangoztatni, hogy a Népközösség egyes vezetői a kisebbségi jogok terén való lefelé licitálással szereztek megbízatásukat a román kormánytól.

A január 6-i emlékirat román oldalon azonban mély megdöbbenést váltott ki és szétfoszlatta azoknak a román politikusoknak az illúzióit, akik azt hitték, hogy a Nép-

közösség vezetőségével könnyebben és olcsóbban kiegyezhetnek, mint a régi Magyar Párttal. A legnagyobb megütközést az emlékiratnak az a része okozta, mely utalt arra, hogy Csehszlovákia felbomlott, *a magyar honvédség már bevonult Kárpátaljára s ez a körülmény csak fokozta azt a nyugtalanságot, amely a kormányígéretnek be nem váltása következtében a magyar lelkekben élt.* Maniu emlékiratot intézett a királyhoz s ahhoz csatolta a Bánffy-féle emlékirat egy példányát, a kormány gyengeségének tulajdonítva azt, hogy a magyarok ilyen hangnemet engedhetnek meg maguknak. A király a kisebbségi minisztert vonta felelősségre és néhány nap múlva rendelet jelent meg, mely súlyos büntetés terhe mellett megtiltotta, hogy cenzurázatlan körleveleket lehessen kibocsátani.

A január 6d emlékirat annyiban nem tévesztette el hatását, hogy a kisebbségi minisztérium sietett egy néhány fontosabb kérdést dűlőre juttatni.

Bánffy Miklós emlékiratának közvetlen hatása alatt az 1940 január 27-én megjelent királyi rendelet tizenkét és félmillió lejt bocsátott póthitel formájában a református és unitárius lelkészek rendelkezésére, államsegélyüknek a más lelkészek kongruájával való összhangba hozatala érdekében. A póthitelből a római katolikus papok államsegélyét is emelték s most már a magyar lelkészek egymás között egyenlő államsegélyt kaptak, ami kevéssel maradt a román lelkészek államsegélye mögött.

Egy hónap múlva jelent meg a római katolikus egyház és a román állam közötti vitás kérdések rendezéséről szóló két rendelettvény a hivatalos lap 1940 március 2. és 3-i számában, ami tulajdonképen a Ghibu-féle hajsza egy részének felszámolását jelentette. A kérdést a kisebbségi minisztérium keretében működő és az illetékes minisztériumok jogászaiból, valamint a római katolikus egyház kiküldöttjéből álló bizottság készítette elő, melyben a magyar katolikus álláspontot Gyárfás Elemér egymagában védte. A március 2-i és 3-i törvény ratifikálja a római egyezményt, amit eddig sikerült Ghibunak és társainak megakadályozni, továbbá a romániai római katolikus szerzetesrendek és kongregációk jogi személyiségének elismerésére, a patronális javak felszámolására, valamint a telekkönyvbe szabálytalanul beírt egyházközségi javak jogi helyzetére vonatkozóan intézkedik. Bár nem minden

vonatkozásban szolgáltat igazságot a meghurcolt egyháznak és intézményeinek, azért mégis nyugvópontra hozta ezt az olyan nagy harcok középpontjába került kérdés-csoportot. Ghibu természetesen nem volt megalégedve az eredménnyel és most már a kisebbségi minisztérium ellen is támadásba ment át.

A király hágómelléki református püspökség elismerése a Tatarescu kormány alatt már az 1939 november 22-i törvénnyel megtörtént. A Magyarországtól Romániához csatolt terület határmenti református egyházközségei, amelyek nem tartoznak az erdélyi református püspökség alá, 1920 december 14-én külön egyházba tömörültek Sulyok István vezetése alatt, Nagyvárad székhellyel. A püspököt azonban a román kormány nem erősítette meg és államsegélyt sem adott a fiatal püspökségnek. Zigre Miklós nagyváradai ügyvéd kultuszminisztersége alatt készült el az elismerésről szóló javaslat és utóda, Nistor miniszter idejében lépett életbe. Sulyok püspök személye ellen azonban a kormánynak magyar magatartása miatt kifogásai voltak s ezért eskütételére nem is került sor a bécsi döntésig.

A nagyváradai református püspökség elismerése után az 1940 március 3-i törvénnyel az aradi ágostai hitvallású evangélikus szuperintendencia elismerése is megtörtént. A Romániához csatolt magyar lutheránusok csekély számuk miatt nem tudtak önálló püspökséget alkotni s ezért a főhatalom-változás után Arad székhellyel szuperintendenciába tömörültek, mely mint az egyházközségek felettes hatósága működött. A március 3-i törvény a református püspökséghez hasonlóan elismeri a szuperintendenciát és tisztviselői számára államsegélyt állapít meg. Az örömhírről Frint Lajos, a lutheránusok agg szuperintendense a betegágyhím értesült s nem sokkal azután, mielőtt az esküt letehetette volna, meghalt.

Időközben rendeződött a dévai csángó telepesektől a román lakosság által erőszakkal elfoglalt birtok ügye, ami már a Népszövetséget is megjárta. A kisebbségi minisztérium közbelépésére a csángók a tőlük erőszakkal elvett birtokukért némi kártérítést kaptak. Ugyancsak a kisebbségi minisztérium közbelépésére a pénzügyminisztérium módosította azt a rendeletét, mely szerint italmérési engedélyt csak fajromán kaphat s így a Hangya szövetkezetek

üzletvezetőinek egy része is visszaszerezhetette az elvont engedélyt.

A kisebbségi törvény a Bánffy-féle emlékirat és a németek ellenállása folytán zátonyra futott s helyette a kormány kénytelen volt a magyarság kérései közül néhányat teljesíteni. Tatarescu azonban mindezért olyan elismerő nyilatkozatot akart kicsikarni a magyarság vezetőitől, amivel a külföld előtt igazolhatja, hogy Romániában a magyar kérdés megoldást nyert. Erre természetesen Bánffy Miklós nem volt hajlandó és felajánlotta visszavonulását a kisebbségi miniszternek. A helyzetet Szász Pál mentette meg, aki ismét Bánffy mellé állott és a kisebbségi miniszterrel tárgyalásokba kezdett. A január 17-i megállapodás felborítását a kormány sem akarta s most már Tatarescu is megelégedett azzal, hogy nyilatkozat helyett csak egy jegyzőkönyvet szerkesszenek, illetve mérleget állítsanak fel belső használatra a kisebbségi minisztériumban arról, hogy a kormány mit valósított meg és mit nem teljesített a magyarság kívánságai közül.

A jegyzőkönyv kiinduló pontját az a jelentés képezte, amit a kisebbségi minisztérium tisztviselői február 22-én készítettek el a magyarság panaszainak egy év leforgása alatt történt elintézéséről, amire a mi válaszuk február 28-án készült el. Március 14-én a magyar parlamenti csoport négy órás megbeszélést folytatott Dragomir miniszterrel és tanácsadóival s itt elhatározták, hogy két jegyzőkönyvet vesznek fel, egyiket az elvi kérdésekről, a másikat pedig a folyó ügyekről. Az egyes pontok részletes letárgyalása és hosszú szövegezési munka után jött létre a két jegyzőkönyv, amit a magyar törvényhozók mind aláírtak.

Az elvi kérdésekről szóló jegyzőkönyv az 1939 január 17-i megállapodás alkalmával és Bánffy Miklós január 6-i emlékiratában kifejtett kívánságok sorsával foglalkozik, kiemelve azokat, amelyeket a kormány teljesített és hivatkozva arra, hogy az elintézetlenül maradt kérdések közül a legfontosabbak a nyelvvizsga folytán elbocsátott magyar közalkalmazottak ügye, az Erdélyi Múzeum Egylet és a csíki magán javak kérdése. A folyó ügyekről szóló jegyzőkönyv azokkal a panaszokkal foglalkozik, amelyeket a magyarság képviselői a kisebbségi minisztérium elé terjesztettek. 28 olyan ügyet sorol fel, ami kedvező elintéztést nyert, 5 ügyet, amiben kedvező döntést hoztak, de azt

még nem hajtották végre és 29 elintézetlen ügyet. Ez utóbbiak közül a fentebb már említett három legfontosabb kérdésen kívül a leglényegesebbek: a magyarság politikai képviselete a front keretei között; a céhek kérdése; a magyar ifjúság megszervezése és az országőr szervezet; végül a szövetkezetek önkormányzata.

Ezzel az ügy azonban korántsem zárult le, mert egy hónap múlva Tatarescu felhívására Ion Petrovici, volt közoktatásügyi miniszter, interpellációt intézett Dragomirhoz a kormány kisebbségi politikája tárgyában. Dragomir az előre megrendezett programuknak megfelelően április 18-án nagy beszédet tartott a képviselőházban a kisebbségi kérdéstről. A magyarokra vonatkozóan kiemelte, hogy elnyerték politikai képviseletüket a frontban és a parlamentben. Hivatkozott a március 14-i jegyzőkönyvekre és felsorolta mindazokat a kívánságokat, amiket a kormány teljesített, azok közül azonban, amiket nem teljesítettek, kihagyta az elbocsátott tisztviselők ügyét, mivel ezeknek legnagyobb részét Tatarescu előző kormánya dobta ki állásukból. Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy a magyarságnak nincsenek olyan panaszai, amik a románokkal való együttműködést zavarnák és a felhozott panaszokat már szinte mind orvosolták. Utalt az 1939 őszén felfedezett összeesküvésre is, de ez nézete szerint a romániai magyarság tömegeitől távol áll s ezért nem befolyásolta a román kormány „megértő” kisebbségi politikáját, amit nem a pillanatnyi nehézségek áthidalása, hanem az állam magasabb érdekei diktálnak. Dragomir beszéde kisebbségi oldalon élénk elégedetlenséget váltott ki. A sajtóban a cenzúra miatt nem lehetett ennek hangot adni s így csak Szász Páltól jelenhetett meg egy rövid nyilatkozat, mely szerint a magyar törvényhozók kifejtették a beszéddel kapcsolatos álláspontjukat az illetékes kormánytényezők előtt.

A Dragomir-féle beszédben hangoztatott megértő kisebbségi politikára a közeljövő is nemsokára rácáfolt. Ghelmegeanu Mihai belügyminiszternek szemet szúrt a Népközösség munkája és betiltotta a további szervezkedést. Május 3-án a Népközösség vezetői több mint egyórás kihallgatáson jelentek meg a belügyminiszternél, aki kifejtette, hogy a Népközösség eredeti céljával ellentétben politikai tevékenységet folytat és a bukaresti magyar követ-

séggel tart fenn szoros kapcsolatot, amelynek a kisebbségi minisztérium tőzsomszédságában levő épületébe a magyar urak feltűnően sokat járnak. A Népközösség céljaira való tagdíjgyűjtést — úgymond — csak akkor engedélyezheti, lia annak felhasználásáról pontos kimutatást kap, mert a németek is a tagdíjak egy részét Németországba küldik ki. A következő hónapban a tagdíjgyűjtés ismét megindulhatott, de a Népközösség működése mind szűkebb keretek közé szorult s minden külső megnyilatkozása hatósági tilalomba ütközött.

A front feloszlataása.

A Nemzeti Újjászületés Frontja a román tömegek előtt sem volt népszerű. A világháború utáni nemzeti mozgalmak mind alulról indultak el és forradalmi úton jutottak kormányra. A román királyi diktatúra tulajdonképen a kamarilla és a minisztertanács államcsínye volt, az ennek eredményeképen felsőbb parancsra létrehozott frontnak pedig semmiféle alapja a tömegekben nem volt. A népszéles rétegei még mindig a vasgárdával és a nemzeti parasztpárttal rokonszenveztek s a felülről lefelé mesterségesen kiépített front a népben sohasem tudott mélyebb gyökeret verni.

A kisebbségeket a front csak annyiban érdekelte, hogy azon keresztül juthattak politikai képviselőhez. A kormány maga sem tudta, hogy mihez kezdjen a fronttal és hogy milyen keretek között engedélyezze a kisebbségi tagozatokat, a kisebbségek vezetői pedig igyekeztek *csak annyi kapcsolatot fenntartani a fronttal, mint amennyi feltétlenül szükséges volt.* A front szervezését végül is rábízták Constantin Giurescu egyetemi tanárra, aki ebben a minőségben miniszteri rangot is kapott és 1939 decemberében a kisebbségek képviselőivel tárgyalásba kezdett. Giurescu elkövette azt a taktikai hibát, hogy december 9-re együtt hívta meg tárgyalni a magyar, német, bulgár, ukrán és török kisebbség képviselőit, akiknek a politikai súlya és földrajzi megoszlása más és más volt s így maga alkotta meg a kisebbségi egységfrontot a fronttitkárok kinevezésére tett javaslata ellen. Elképzelése szerint a kisebbségeknek a frontba való beilleszkedéséhez elegendő, ha egy-egy fronttitkárt kapnak azokban a megyékben és tartományokban,

ahol az illető kisebbség 20%, illetve 15%-ban van képviselve. A kisebbségek vezetői még aznap egységes ellenjavaslatot dolgoztak ki s azt a december 19-i értekezleten Giurescu elé terjesztették. E szerint minden egyes kisebbség külön tagozatot kért a frontban a községtől a városon, megyén és tartományon át a front-minisztériumig számarányának megfelelő titkárokkal, akik az illető kisebbség központi vezetőinek irányítása alatt állanak. A miniszter a válaszadás előtt azzal a bejelentéssel tért ki, hogy új fronttörvény készül, ami január 20-án meg is jelent.

A törvény 46. szakasza a kisebbségekre vonatkozóan csak annyit mond, hogy azok saját tagozataikban érvényesíthetik az életben levő törvények által számukra biztosított jogokat. A front szervezete azonban gyökeresen átalakul, a direktórium és főtanács csak formailag marad meg s a front működését egy héttagú központi bizottság vette kezébe. A titkárok felé most már úgy a központi, mint a vidéki szervezeteknél elnököt és fronttanácsokat is neveznek ki. Rendkívül fontos intézkedése a törvénynek az, hogy községi bíró, vagy községi tanács tag csak az lehet, aki a községben frontelnöki, illetve fronttanács tagi tisztséget tölt be, s így a közigazgatási választások sorsa tulajdonképpen a kisebbségekkel kötendő front-megállapodáson fordul meg. E mellett a törvény egy csomó megvalósíthatatlan intézkedést tartalmaz, amit csak egy elméleti tudós találhatott ki az íróasztal mellett. A front országos elnöke Vaida-Voevod Sándor, a képviselőház elnöke, alelnök pedig Tatarescu miniszterelnök lett.

A tárgyalások csak akkor indultak meg ismét, amikor a király Giurescu helyébe a front főtitkárának Victor Moldovant, az egykori nemzeti parasztpárt vezető férfiát nevezte ki. Moldovan gyakorlati ember volt, az új fronttörvény több pontját maga is kifogásolta s amikor a magyarság képviselőit április 18-án értekezletre hívta össze, kijelentette, hogy egy hónapon belül meg akarja szervezni a frontot, mert júniusra várhatók a közigazgatási választások. A magyarság javaslatát Gyárfás Elemér készítette el e ebben hivatkozva a január 17-i megállapodásra, a kisebbségi státútumra és a Calinescuval 1939 augusztusában létrejött, a közigazgatási választásokra vonatkozó megállapodásra, kimutatta, hogy az új fronttörvény mindezzel szöges ellentétben áll s ezért a törvényt teljesen át kellene

dolgozni, mert ennek a törvénynek a keretei közé a magyarság nem tud beleilleszkedni. Egyik legsúlyosabb kérdés a *front-gárda* volt, amelynek a hatáskörét az új törvény szintén kibővítette. A román frontgárda tagjai között fegyvereket osztottak ki, lögyakorlatokat tartottak, az árellenőrzéssel bízták meg őket s amiként az egész front-szervezet az állami közigazgatás megkettőződését jelentette, úgy a frontgárda is állandó összeütközésbe került városon a rendőrséggel, falun pedig a csendőrséggel. Két nap múlva Moldovan egy jegyzőkönyvet nyújtott át a magyar kiküldötteknek, amit a belügy- és kisebbségi miniszterekkel együtt készített el s amely arra vonatkozóan tartalmaz javaslatot, hogy a kisebbségek milyen százalékban nyerjenek képviseletet a fronttanácsokban és a tisztségek között. A németekével összhangban készült magyar ellenjavaslatot május 2-án nyújtottuk át Moldovának. Ez csak a kormány által felajánlott helyekre vonatkozik s kimutatja, hogy a magyarságot helyi arányszámának megfelelően milyen képviselet illeti meg a frontban. A közvetítő tárgyalások még pár napig folytak a kisebbségi minisztériumban, de a két álláspontot nem lehetett összeegyeztetni. Közben a németek felvetették a frontba való beilleszkedés kérdését és a Calinescuval kötött megállapodás felülvizsgálatát. A tárgyalások tehát ismét megghiúsultak, de elmaradt a közigazgatási választás is, úgy hogy most már nem volt sürgős sem a kormánynak, sem a kisebbségeknek a megállapodás.

Franciaország leverése és a nyugati hadjárat befejezése Romániában is új helyzetet teremtett, mely szükségessé tette a nemzeti erők minél szorosabb összefogását. A vasgárda tagjainak egy része sorra hűségnyilatkozatot tett, a frontba azonban kevesen kapcsolódtak be, mivel ahhoz Calinescu véres emléke fűződött. A Vaida-Voevod vezetése alatt álló front különben is olyan politikai akcióba kezdett, ami nem tetszett a Tatarescu vezetése alatt álló kormánynak. Mindezek következtében a király június 21-én rendelettörvényt adott ki, mely szerint a front átalakul a „Nemzet Pártja“ című egyetlen és totális politikai szervezetté, ez pedig a király legfőbb vezetése alatt fog működni. Az új párt „vezérkari főnökének“ Ernest Urdarianu udvari minisztert nevezte ki a király, aki később a kormányba is belépett, majd a besszarábiai válság

után mindkét állásától botrányos körülmények között visszavonult. A „Nemzet Pártjáéról szóló rendelettel egyidejűleg törvényrendelet jelent meg s ez öt évig terjedhető fogházzal büntette azt, aki az egyetlen párttal ellentétes tevékenységet fejt ki.

Megindultak a beiratkozások az új pártba s a románok közül a vihar előtti csendben sokan jelentkeztek, főként vasgárdisták, akik a frontnak nem voltak tagjai. A Népközösség vezetői igyekeztek távortartani a magyarságot az új párttól s a június végi válság után a németek nyomdokain Bánffy Miklós, Gyárfás Elemér és Mikó Imre megállapodott Moldovan főtitkárral abban, hogy a magyarság egyelőre *nem lép be* az új pártba. Erről a Népközösség elnöke július 15-én hirdetményt adott ki, ami általános megnyugvást keltett.

Erdély visszatérése.

Ezerkilencszáznegyven nyarán az erdélyi magyarság olyan világpolitikai események középpontjába került, melyek a közel kétfélmillió magyar sorsát is magukkal ragadták s júniustól kezdve a magyarság vezetői már csak passzív szemlélői voltak annak a viharoknak, ami Európának ezen a részén támadt. A magyar tömegek helyzete rendkívül súlyos, sőt *kétségbeejtő* volt. A férfiak javarészt katonának hívták be és a Kárpátokon túli Romániában szórta szét. A hadbavonultak családjai otthon nyomorogtak, a föld parlagon hevert, a jószágot elvitte a katonaság. A román polgári lakosság között fegyvereket osztottak szét. A fegyverek a csendőrségen állottak, de a katonai korhatáron innen és túllévőkkel időnként lögyakorlatokat tartottak azzal az ürüggyel, hogy az ejtőernyősök elhárítására képezik ki őket. A magyar nép lelkileg felkészült a háborúra. Nemcsak arra a háborúra, ami a határokon indul meg s amelynek során magyarországi testvérei ellen kell harcolnia, hanem arra a mérszárlásra is, ami a front mögött, a polgári lakosság körében bekövetkezhet, ha a magyar csapatok átlépik a trianoni határt. A népközösségi, társadalmi és egyházi szervezetek falai közé visszahúzódva, minden kalandos vállalkozástól tartózkodva, de minden eshetőségre elkészülve nézett szembe Erdély magyarsága azzal, aminek el kell következnie.

A vihar a nyugati offenzíva megindulásával kezdődött, ami éppen május 10-ére, a legnagyobb román nemzeti ünnepre esett. A német csapatok gyors előnyomulása előreláthatóvá tette a győzelmet s ezért június 2-án leváltották a félangol Gafencu külügyminisztert és helyét Ion Gigurtu mérnök foglalta el, aki németbarát hírében állott. Június 8-án a rendkívüli viszonyok miatt már nem lehetett megünnepelni Károly király trónralépésének tizedik évfordulóját s egy hét múlva Páris, Romániának két évtizeden át igazi fővárosa, elesett. A belpolitikában a Nemzet Pártjának megalakulása vert fel port. Horia Sima, Codreanu utóda, napiparancsban szólította fel a vasgárdistákat, hogy lépjenek be az új egységpártba. A köztisztviselői törvénykönyv javított a tisztviselők fizetésén s az érettségi bizottságokba most elsőízben neveztek ki magyar felekezeti iskolai tanárokat is. Amikor az ország Mihály trónörökös érettségi vizsgájára figyelt fel, mint derült égből a villám csapott le az orosz ultimátum híre.

Az utolsó két év folyamán, Butenko eltűnése óta, nem volt szovjet követ Bukarestben s az új követet rövid idővel azelőtt nevezték ki, amit mindenki a békülés jelének fogott fel. A nagy nyugati hadjárat után eljött Oroszország számára a kedvező alkalom, amikor minden ellenállás és más hatalmak beavatkozása nélkül bevonulhatott Romániába s visszafoglalhatta azt a Besszarábiát, amiről sohasem mondott le. Június 26-ról 27-re virradó éjjel Molotov egy napos ultimátumot adott át a moszkvai román követnek. Ebben arra hivatkozva, hogy Románia a világháború végén Oroszország gyengeségét kihasználva elragadta tőle Besszarábiát, most elérkezettnek mondja az időt a kérdés békés rendezésére. Ennélfogva visszaköveteli Besszarábiát és Bukovina északi részét, ez utóbbit azért, mert az nyelvi és történelmileg összefügg a Szovjetunióval és kártérítésül szolgálna Besszarábia két évtizedes használatáért. A június 27-i koronatanács, miután Románia szövetségesei is az ultimátum elfogadását ajánlották, kérte a szovjet kormányt, hogy jelölje meg a helyet és az időt, ahol a jegyzéket tárgyalás alá vehetik. Erre június 27-ről 28-ra virradó éjjel megjött a második ultimátum: négy napon belül vonuljon ki a román katonaság Besszarábiából és Észak-Bukovinából s a szovjet csapatok Csernovitz, Kise-nev és Cetatea Albá városába még aznap bevonultak.

Közben a Tatarescu kormánynak az ultimátum elfogadását ellenző tagjai lemondtak s helyükbe bevonták a kormányba Vaida-Voevodot mint erdélyi, Inculetet mint besszarábiai és Nistort mint bukovinai minisztert, Horia Sima nemzetnevelési alminiszter lett, a külügyi tárcát pedig Argetoianu vette át. Az új kormány látva, hogy segítségére sehonnan sem számíthat, önmagában pedig azért sem tud ellenállani, mert nyugaton és délen is ugrásra kész ellenséggel* van körülvéve, elfogadta az ultimátumot, csak a kiürítésre próbált halasztást kérni s így azt remélte, hogy sikerül legalább a román hadsereg épségét megőriznie.

A kivonulást véres összetűzések tarkították. A román haderők nagyrésze sikeresen visszavonult, de a több mint ötvenezer négyzetkilométernyi terület elvesztésénél még nagyobb erkölcsi vereség érte a román hadsereget. Huszonkét éven át egyebet sem hallottak, mint azt, hogy egyetlen barázdát sem fognak vér nélkül másnak átengedni, több mint egy év óta fegyverben állottak az ország határánál s végül is szégyenteljesen kellett visszavonulniok. A Nagyrománia illúzióiban élő románság elvesztette lelki egyensúlyát s most már minden magyar ember tudta, hogy ennek folytatása lesz. Ilyen lelki állapotban érte az országot a július 29-i általános mozgósítás.

A parlament gyászulése, Argetoianu és Tatarescu beszámolója után, a kormány benyújtotta lemondását és július 4-én Gigurtu elnöklésével új kormány alakult, melyben Mihail Manoilescu külügyminiszter lett, Hans Ottó Rothot pedig kisebbségi miniszternek kérték fel. Azzal most már senki sem törődött, hogy az alkotmány szerint miniszter csak az lehet, aki legalább három nemzedéken át román elődöktől • származik s a féljobb oldali kormány igyekezett a németbarátság hangoztatásával menteni azt, ami még menthető. Illetékes német körök azonban nem akartak beavatkozni az átmeneti kormány munkájába s ezért Hans Ottó Roth nem vállalta el a miniszteri tárcát. De a sajtóban már megjelent a hír, hogy letette az esküt s a cenzúra ezt nem engedte megcáfolni, hanem Roth szenátor hetekig úgy szerepelt kifelé, mint kisebbségi miniszter. A kisebbségi minisztérium végül mégis gazdátlanul maradt és beszüntette működését. Az 1939. április 13-i angol-francia szavatosságot már az előző kormány fel-

mondotta, most pedig az új külügyminiszter bejelentette Romániának a Népszövetségből való kilépését és a tengelyhatalmak politikai rendszerébe való beilleszkedési szándékát.

Nagy izgalommal értesült a magyar közönség arról, hogy július 10-én gr. Teleki Pál miniszterelnök és gr. Csáky István külügyminiszter Münchenbe utazott s az olasz és német külügyminiszterrel, valamint Hitler vezér és kancellárral tárgyalásokat folytatott. Július 26-án Gigurtu és Manoilescu utazott Salzburgba s a Hitlernél Berchtesgadenben tett látogatás után Rómába mentek és Mussolininál tették tiszteletüket. A belföldi sajtó minderről csak egyoldalúan tájékoztathatta olvasóit, de a budapesti rádióból most már mindenki megtudhatta, hogy a tengelyhatalmak a békés megoldás érdekében közvetlen tárgyalásokat ajánlottak a két országnak. A román közvéleményt is hozzá kellett szoktatni a revízió gondolatához s ezért a hazatérő Manoilescu a sajtónak adott nyilatkozatában kijelentette, hogy a kisebbségi kérdést lakosságcsere útján fogják megoldani. Egy hét múlva Gigurtu rádióbeszédében először mondotta ki felelős román miniszterelnök, hogy ha Magyarország nem mond le revíziós követeléseiről, lakosságcserét kell végezni, ez pedig „végzetesen magával von *bizonyos csekély területi változást* részünkről“.

A romániai magyarság már hónapok óta a revízió álmában élt. Az ókirályságból tömegesen utaztak haza magyarok, sokan eladták vagyonukat és házat vettek Nagyváradon vagy Aradon, ami „biztosan visszakerül“. Mind több magyar embert állítottak hadbírótság elé, olyanokat, akik elszólták magukat, vagy igen hangosan osztogatták az állásokat. A magyar zászló és ruha a legtöbb szekrényben készen állott,

Augusztus 16-án végre megindultak Turnu-Severinben a közvetlen tárgyalások s a román delegációt ugyanaz a Pop Valér vezette, aki néhány évvel azelőtt, miniszter korában, a vállalatokat a magyar alkalmazottak elbocsátására bizalmas körlevélben szólította fel. Amikor Pop Valér és Hóry András, a bizottságok vezetői visszautaztak jelentéstételre, Nagyvárad románsága tiltakozó gyűlést tartott az esetleges elcsatolás ellen. A tárgyalások azonban semmi eredményre sem vezettek, mert a románok kitar-

tottak a lakosságcsere mellett, a magyarok pedig területi revíziót követeltek s augusztus 26-án a magyar delegáció visszahajózott Pestre.

Három nap múlva futótűzként terjedt el a hír, hogy Ribbentrop német, Ciano olasz külügyminiszter, Teleki Pál és Csáky István, valamint Manoilescu és Pop Valér Bécsbe utazik. A román sajtó cáfolta, de mindenki tudta már, hogy döntőbíráskodásról van szó. Az augusztus 29-i koronatanács, amelyen I. C. Bratianu, a liberális párt elnöke, Mihalache, a nemzeti parasztpárt vezetője, a vasgárdisták közül pedig Ion Mota lelkész és Codreanu apja is résztvett, letárgyalta a német és olasz kormány — román jelentés szerint — „*ultimátum jellegű közléseit*“ és alávetette magát a tengelyhatalmak döntésének. A döntést augusztus 30-án két óra ötven perckor olvasták fel a Belvedere palotában s pár perc múlva a budapesti rádió útján Erdély egész magyarsága értesült róla. A román rádió csak másnap reggel mondta be az eredményt.

Leírhatatlan örömujjongás fogadta a bécsi döntést az egyik oldalon. Huszonkét éves idegen uralom után megtörtént a nagy csoda és vér nélkül visszakerülhetett az anyaországhoz Erdély egy része, ahol most már minden gáncs és félelem nélkül lehetünk ismét magyarok. Végtelén elkeseredés fogadta a döntést a Romániának maradt erdélyi részekben, főként ott, ahol biztosan számított a magyarság a visszacsatolásra. A románok közül augusztus harmincadikén még kevesen tudtak minderről. A döntés után egy órával a román miniszterelnök lakására siettem valami közérdekű magyar ügyben, ami a visszamaradó magyarságot is közelről érintette. A német követség előtt az antirevizionista liga országos elnökével, egy kolozsvári egyetemi tanárral találkoztam össze, aki megállított és az iránt érdeklődött, hogy tudok-e valamit a döntésről? Elmondtam neki az új határt, úgy ahogy a pesti rádióból hallottam. Nem akarta elhinni, hogy Kolozsvár is visszajött Magyarországhoz, az a Kolozsvár, ahonnan annyiszor kiáltották világgá, hogy egy barázdát sem adnak vissza. Pedig másnap már megindult az ösztönös lakosságcsere s a Kolozsvár felől menekülő románok tízezrei szembe találtak magukat a Kisrománia minden részéből visszavándorló magyarokkal, akik a honvédség bevonulása előtt sietve tértek haza, *a felszabadult Erdélybe*.

1.

A gyulafehérvári egyesülési határozatok.

I. Erdély, Bánát és Magyarország összes románjainak meghatalmazott képviselői 1918. november 18-án (december 1-én) nemzetgyűlésbe gyűlve Gyulafehérvárt, kimondják a románoknak s az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. A nemzetgyűlés külön is kijelenti a román nemzet elidegeníthetetlen jogát a Maros, Tisza és Duna között elterülő egész Bánátra.

II. A nemzetgyűlés az általános választói jog alapján választandó alkotmányozó gyűlés összeüléseiig ideiglenes autonómiát tart fenn e területek lakosai számára.

III. Ezzel kapcsolatosan az új román állam szervezésére a nemzetgyűlés a következő alapelveket proklamálja:

1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.

2. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezetei számára.

3. Tiszta demokratikus uralom föltétien megvalósítása a közélet minden terén. Általános, közvetlen, egyenlő, titkos, községenkinti, proporciónális választói jog mindkét nemű huszonegy évet betöltött személy számára, a községi, megyei és törvényhozási képviselőválasztásánál.

Korlátlan sajtó, gyülekezési és egyesülési jog; minden emberi gondolat szabad terjesztése.

5.Radikális földbirtokreform. Az összes, különösen a nagybirtokok, össze fognak Íratni. Ezen összeírás alapján, eltörölve a hitbizományokat és a szükség mértékében csökkentve a latifundiumokat, lehetővé teendő a földművelőknek, hogy maguknak legalább is olyan nagyságú birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessenek, amelyet családtagjaikkal együtt megművelhessenek. Ennek az agrárpolitikának a vezérfonala egyfelől a szociális kiegyenlítés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása kell, hogy legyen.

6.Az ipari munkásságnak biztosítandók azok a jogok, amelyek a legelőrehaladottabb nyugati ipari államokban törvénybe vannak iktatva.

IV.A nemzetgyűlés kifejezi azt az óhaját, hogy a békekongresszus meg fogja valósítani a népek közösségét, olyformán, hogy jogosság és szabadság legyen biztosítva nagy és kis nemzetek számára egyaránt s jövőre ki legyen zárva a háború, mint a nemzetközi viszonyok rendezését szolgáló eszköz.

V.E gyűlésen összesereglett románok üdvözlőket küldik bukovinai testvéreiknek, akik felszabadultak az osztrák-magyar monarchia jáрма alól s egyesültek a román anyaországgal.

VI.A nemzetgyűlés szeretettel és lelkesedéssel üdvözli az eddig az osztrák-magyar monarchia jármában élt nemzeteket, és pedig: a cseh-szlovák, osztrák-német, jugoszláv, lengyel és rutén nemzetet és elhatározta, hogy ez az üdvözlő adassék az illető nemzetek tudtára.

VII.A nemzetgyűlés alázattal hajlik meg azoknak a hős románoknak az emléke előtt, akik a háborúban vérüket ontották eszményünk megvalósításáért, halált halván a nemzet szabadságáért és egységéért.

VIII. A nemzetgyűlés hálájának és csodálatának ad kifejezést a szövetkezett hatalmakkal szemben, amelyek egy évtizedek óta háborúra készülő ellenség ellen folytatott nagyszerű és makacs küzdelmek árán, megmentették a civilizációt a barbarizmus körmei közül.

IX.A nemzetgyűlés elhatározta, hogy az erdélyi, bánáti és magyarországi románok ügyeinek további vezeté-

sére egy nagy nemzeti tanácsot szervez, amely teljes jogosultsággal bírand, hogy a román nemzetet képviselje.

2.

A párisi kisebbségi szerződés.

A Szövetséges és Társult Főhatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán) valamint Románia között 1919. december 9-én Párisban létrejött kisebbségi szerződés szövege:

1.cikk.

Románia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2—8. cikkeiben foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el; hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentétben vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

2.cikk.

A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.

Románia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást, nyilvánosan vagy otthonában, szabadon gyakoroljon, amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

3.cikk.

Az alább említett Szerződések különös rendelkezéseinek fenntartásával, Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakítás nélkül mindazokat a személyeket, akik a jelen Szerződés életbelépésének idejében Románia részét alkotó bármely területen, ideértve az Ausztriával és Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt, valamint eset-

leg a jövőben hozzácsatolandó területeket, állandóan laknak, kivéve, ha az illető személyt ebben az időpontban más, mint az osztrák vagy magyar állampolgárság illeti meg.

Mindazonáltal a 18 évesnél idősebb osztrák vagy magyar állampolgároknak joguk lesz, az említett Szerződésben meghatározott feltételek mellett, minden más olyan állampolgárság javára optálni, amely számukra elérhető. A férj opciója maga után vonja a feleségét és a szülőké a 18 évesnél fiatalabb gyermekeikét.

Azok a személyek, akik a fent jelzett opciójogot gyakorolták, az ezt követő tizenkét hónapon belül kötelesek abba az államba áttenni állandó lakóhelyüket, amelynek állampolgárságáért optáltak. Joguk van azonban megtartani azokat az ingatlanokat, amelyeket román területen birtokolnak. Magukkal vihetik bármi néven nevezendő ingó vagyonukat. E címen semminemű kilépési díjakkal nem terhelhetők.

4.cikk.

Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiség nélkül mindazokat az osztrák vagy magyar állampolgárságú személyeket, akik az Ausztriával és a Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt vagy esetleg a jövőben hozzácsatolandó területeken születtek állandóan ott lakó szülőtől, még abban az esetben is, ha ők maguk a jelen szerződés életbelépésének idejében nem laknak is ott állandóan.

Mindazonáltal a jelen Szerződés életbelépését követő két éven belül ezek a személyek lakóhelyük országában az illetékes román hatóságok előtt kinyilatkoztathatják, hogy a román állampolgárságról lemondanak s ilyenkor már nem lehet őket többé román állampolgároknak tekinteni. Ebből a szempontból a férj nyilatkozata érvényes lesz a feleségre és a szülőké a 18 évesnél fiatalabb gyermekekre nézve is.

5.cikk.

Románia kötelezi magát, hogy semmi akadályt sem gördít a Szövetséges és Társult Hatalmak által Ausztriá-

val vagy Magyarországgal kötött vagy kötendő Szerződésekben meghatározott s az érdekelteknek a román állampolgárság megszerzését vagy meg nem szerzését megengedő opciójog gyakorlása elé.

6.cikk.

A román területen való születés pusztán tényével jogérvényesen megszerzi a román állampolgárságot minden személy, akit születésénél fogva valamely más állampolgárság nem illet meg.

7.cikk.

Bománia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alakítás nélkül mindazokat a zsidókat, akik Románia területén laknak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg.

8.cikk.

Minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

A román kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.

9.cikk.

Azok a román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.

10.cikk.

Olyan városokban és kerületekben, ahol nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítések fog engedélyezni avégből, hogy ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak.

11.cikk.

Bománia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.

12.cikk.

Románia hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben az előző cikkek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek

a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme (garantie) alatt fognak állni. Ezek a rendelkezések a Nemzetek Szövetsége Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. Az Északamerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán kötelezik magukat, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen olyan módosításától sem, amelyet a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott.

Románia hozzájárul ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja és hogy a Tanács oly módon járhasson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

Románia hozzájárul azonkívül ahhoz, hogy abban az esetben, ha ezekre a cikkekre vonatkozó jogi vagy ténykérdésekről a román Kormány és valamely Szövetséges és Társult Főhatalom, vagy bármely más oly Hatalom között merülne fel véleménykülönbség, amely Hatalom a Nemzetek Szövetsége Tanácsának tagja, ez a véleménykülönbség a Nemzetek Szövetségéről szóló Egyességokmány 14. cikke értelmében nemzetközi jellegű vitának tekintendő. Románia hozzájárul ahhoz, hogy minden ilyenmű vitás kérdés, ha a másik fél kéri, a Nemzetközi Állandó Bíróság elé terjesztessék. Az Állandó Bíróság döntése ellen fellebbezésnek nincs helye s a határozat ugyanolyan erejű és érvényű, mint az Egyességokmány 14. cikke értelmében hozott határozat.

3.

A Magyar Párt programja.

Tárgyalta és elfogadta a Magyar Pártnak Kolozsvárt,
1922. december 28-án tartott alakuló nagygyűlése.

1. A magyar anyanyelvű román állampolgárokból alakult nemzeti kisebbség, mint közjogi alany elismerése a gyulafehérvári határozatokban lefektetve lévén és a nem-

zetközi békeszerződésekben biztosítván, ezek alapján követeljük a nemzeti kisebbségek közjogi alanyiségának az alkotmányban való elismerését és az elismerés szükségépeni következményeként a nemzeti autonómiát.

Ugyancsak az alkotmányban biztosítani kívánjuk a romániai összes nemzeti kisebbségek autonómiáját, mely szerint mindenik nemzet önmagát saját nyelvén, saját fiai által kormányozza, saját közigazgatással és igazságszolgáltatással.

Követelünk általános, egyenlő, a nőkre is kiterjedő választójogot, titkos szavazással és választókerületenkénti arányos képvisellel.

E mellett követeljük a választókerületek törvény útján leendő arányos beosztását, a választások tisztaságának a büntetőjogi védelem szigorítása mellett kellő biztosítását, a parlament visszautasítási jogának, mint a népakarat kigúnyolásának eltörlése mellett, a mandátumok érvénye felett független választási bíróság ítélkezését és megfelelő összeférhetlenségi törvény alkotását.

Követeljük a választói névjegyzékeknek az önkormányzati szervek útján való összeállítását, a kiigazítási eljárás félremagyarázást nem tűrő szabályozását és a visszaélések ellen bármikor igénybevehető bírósági jogvédelmet.

2.Követeljük a törvényhatósági- és községi autonómia (önkormányzat) visszaállítását, a közigazgatás decentralizálását, a tisztviselők szolgálati pragmatikáját, a közigazgatási bíráskodás hatáskörének széles kiterjesztését, a közhivatalnokok jogellenes hivatali ténykedéseiért az államkincstár anyagi felelősségének megállapítását s általában a jogrendnek és jogbiztonságnak a közigazgatás egész menetén való helyreállítását.

3.A jogszolgáltatás egyenletességének és nyugodt menetének biztosítására kívánjuk a jogállam attribútumainak és elsősorban a bírói függetlenségnek teljes és hatékony biztosítását, továbbá a törvényhozói, bírói és közigazgatási hatáskörök szigorú elhatárolását s különösen annak kimondását, hogy általános állampolgári kötelezettségek megállapítására nézve a törvényhozást illető jogok a kormány, vagy egyes közigazgatási hatóságok által rendeleti úton, úgynevezett Decret-lege útján ki nem sajátíthatók. Kívánjuk e mellett az esküdtszéki bí-

ráskodás visszaállítását, a jogbiztonság védelmére a titkosrendőrség és a kivételes (katonai) bíraskodás megszüntetését.

4. A vallás- és közoktatásügy terén a jogfolytonosság alapján kívánjuk a vallás- és lelkiismereti szabadság teljes biztosítását, a törvényesen bevett és elismert vallásfelekezetek jogainak a meglévő önkormányzati szervekkel együtt alkotmányos elismerését azzal, hogy az állami ünnepeken és a törvényes munkaszüneteken kívül más napokon munkaszünetek ne legyenek elrendelhetők és senki se kényszeríttessék ünnepein kívül más egyház ünnepeit megtartani. Kívánjuk továbbá a vallásfelekezeteket, illetve az egyházakat — az állam felügyeleti jogának biztosítása mellett — minden fokon, tehát az elemi iskolától az egyetemig megillető iskolafenntartó és alapító jog védelmét, a tanítási és tanulási szabadság fokozott biztosítását és pedig kapcsolatban a magyar egyházak, testületek és egyletek által annakidején a magyar állam részére szerződésileg biztosított iskolaépületeknek az illető egyházak, társulatok s egyletek részére való visszabocsátásával. Az iskola oktatási nyelve tekintetében kívánjuk az iskolákat fenntartó egyházak és társulatok elhatározásának megfelelő szabadságát.

Kívánjuk az egyes egyházak, illetve vallásfelekezetek között az egyenlőség és viszonyosság biztosítását és ehhez képest a régebbi törvények, különösen az 1848. évi XX. t.-c.-nek megfelelő állami támogatás törvényes biztosítását.

5. Kívánjuk a tulajdonjognak teljes védelmét és törvényes biztosítását, az ezeket korlátozó rendelkezések fokozatos hatályon kívül helyezését, különösen a házjog védelmét és a lakásrekvirálások záros határidőn belül való fokozatos megszüntetését.

A földműves- és földbirtokososztály jogos érdekének kielégítésére a törvény és az eddigi eljárás revíziója mellett olyan birtokreformot kívánunk, mely a termelés fokozását is biztosítja és a tulajdonjog szentségét csak a legszükségesebb mértékig érinti, kívánjuk tehát az egyházi és iskolai célokra rendelt s általában az alapítványi birtokoknak a földreform aluli mentesítését. A kisajátítást szenvedők részére kívánjuk annak elismerését s törvényben való biztosítását, hogy a kisajátítás csak teljes

kártalanítás mellett történhetik s kártérítésül a kisajátítás időpontjában fennálló forgalmi árat, vagy hozadékértékeket kell venni és annak legalább felét készpénzben kell nyújtani.

6.A munkaszabadság teljes biztosítása végett kívánjuk a sztrájkjog teljes elismerését, a munkásbiztosításnak és munkásvédelemnek az önkormányzat elvén való kiépítését.

Kívánjuk az ipar és kereskedelmi tevékenység szabadságát s az ezeket korlátozó rendelkezések hatályon kívül helyezését.

Kívánjuk az igazságos progresszív adórendszer bevezetését, az adózás szempontjából egy adómentes létminimum igazságos megállapítását, az egyes foglalkozási ágak üzéséhez nélkülözhetetlenül szükséges eszközök, házi-berendezések mind magán-, mind közvégrehajtás alól való mentesítését, illetőleg a törvényben biztosított mentesség egyszerűsítését és áttekinthetőségét

7.Kívánjuk a katonai szolgálatnak miliciarendszer alapján való rendezését, legfeljebb háromhavi tényleges szolgálattal és a saját hadkiegészítő területén való szolgálatteljesítéssel s az anyanyelvnek szolgálati nyelvként való biztosítását.

8.A személyes szabadság védelmére kívánjuk az ezt korlátozó egyes kivételes rendszabályok hatályon kívül helyezése mellett annak az elvnek szigorú érvényre juttatását, hogy bírói intézkedés nélkül senki személyes szabadságától meg nem fosztható és abban meg nem szorítható.

Kívánjuk az egyesülési és gyülekezési jog és a sajtószabadság törvényes biztosítását.

4.

A „csúcsai paktum“.

Alulírottak:

Goga Oktavián és dr. Constantin Bucşan, mint a néppárt meghatalmazottjai;

Dr. Grandpierre Emil, dr. Hajdú István, dr. Pál Gábor, dr. Ferenczy Géza, dr. Gyárfás Elemér, dr. Szele Béla, mint a Magyar Párt meghatalmazottjai, attól a kí-

vánságtól vezérelve, hogy a két párt összes erőit az ország magasabb érdekeinek szolgálatára egyesítsük, megállapodtunk a következőkben:

1.A Magyar Párt a Néppárt 1922. december havában Szebenben elfogadott programját tudomásul véve, teljes támogatását adja az idemellékelt kívánságaival kiegészített program megvalósításához és e programm keretén kívül eső politikai akciókat nem kezdeményez.

2.A Néppárt a Magyar Párt kívánságait elfogadja s azokat saját programja kiegészítő részül tekinti, elő fogja mozdítani azok megvalósítását abban a meggyőződésben, hogy az ország konszolidálásának és előhaladásának érdeke biztosítani minden polgára részére vallási vagy nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül a szabad élet és rendes fejlődés feltételeit.

3.Mindkét párt képviselői és szenátorai egy parlamenti egységet alkotnak.

4.A parlamenten kívül a Magyar Párt megtartja saját szervezetét, nevét és egyéniségét.

5.A vezetés egységének megóvása végett a Magyar Párt elfogadja a Néppárt elnökének e programm keretén belül adott politikai utasításait.

6.A zavartalan és minél szorosabb együttműködés érdekében a Magyar Párt a Néppárt végrehajtó bizottságában öt delegátussal lesz képviselve.

7.A magyar kisebbség országos és helyi érdekeit érintő kérdésekben a Néppárt minden más politikai alakulat kizárásával, a Magyar Párttal teljes egyetértésben fog eljárni e megállapodás tartama alatt.

8.E megállapodás érintetlenül marad abban az esetben is, ha a Néppárt valamely más politikai párttal együttműködésre lépne.

9.Ez a megállapodás határozatlan időre szól, de csak akkor mondható fel, ha lényegbevágó nézeteltérés merül fel a román állam vagy a romániai magyar kisebbség érdekeit illetően.

10.Ez a megállapodás mai nappal lép érvénybe, azonban csak mindkét párt beleegyezésével meghatározandó időpontban hozható nyilvánosságra.

A Magyar Párt missziójának tekintvén a magyar kisebbség mindennemű jogai és érdekei kivívását, az adott

viszonyok között megvalósítható alábbi konkrét kívánásokat formulázza:

I.

1.A választói névjegyzékek akként egészíttassanak ki, hogy biztosíttassék a választói jog minden állampolgár részére, aki megfelel a választói jogosultság törvényes kellékeinek. Ha technikai okokból a választói névjegyzékek kiigazítása nem történhetné meg a legközelebbi választások előtt, abban az esetben sem utasítható vissza azoknak az állampolgároknak a jelölése, akik nincsenek ugyan bevezetve a névjegyzékbe, azonban rendelkeznek a választathatóságnak a törvényben előírt feltételeivel. A választói jog feltételei egyenlően alkalmaztassanak az összes állampolgárokkal szemben, nemzetiségi különbség nélkül.

2.A képviselő- és szenátorválasztások alkalmával a Néppárt és a Magyar Párt egymást kölcsönösen támogatni fogják. A Néppárt támogatni fogja a Magyar Párt jelöltjét az alábbi választókerületekben:

Szenátor választásoknál: Arad, Nagyvárad, Margittá, Csík, Kolozsvár, Marosvásárhely, Udvarhely, Szatmár, Temesvár és Háromszék.

Képviselőválasztásoknál: Arad, Nagyvárad, Szalárd, Margittá, Hétfalu, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Nagyernye, Nyárádszereda, Udvarhely, Keresztár, Homoród, Szatmár, Nagykároly, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Nagyajta.

Ezekben a kerületekben a jelölt személyét a Magyar Párt intézőbizottsága jelöli ki.

Az összes többi kerületekben a Magyar Párt egész tekintélyével azon lesz, hogy a magyar nemzetiségű választók adják szavazatukat a Néppárt jelöltjére.

Később, a választói reform megvalósítása után, mikor a szavazat lajstromosan fog történni, azokban a kerületekben, melyekben a Néppárt és a Magyar Párt is saját szervezetekkel rendelkeznek, mindkét párt illetékes szervei közös egyetértésben a jelölésekre közös listákat fognak készíteni. E jelölési listák összeállításánál elsősorban a jelölt politikai értéke fog figyelembe vétetni és csak másodsorban nemzetisége. Mindazonáltal, későbbi félreérté-

sek elkerülése céljából már most megállapítatik, hogy a Magyar Párt részére legkevesebb 18 képviselői és 10 szenátori mandátum fog biztosítani.

3.A választói reform a kisebbségek arányos képviseletének elvén épüljön fel.

4.Az összeférhetlenségi esetek törvény útján állapítandók meg, a mandátumok megtámadása kérdésében a Semmi tőszék fog ítélni.

II.

1.A római katolikus, református és unitárius egyházak autonómiájának biztosítása az állam legfőbb felügyeleti jogának érvényesülése mellett, oly módon, amint azok a történelmi fejlődés során kialakultak s amint ezt ezek az egyházi szervezetek saját törvényeik értelmében gyakorolják.

Az erdélyi római katolikus státus autonómiájának a Királyhágón túli területekre való kiterjesztése. A királyhágómelléki református egyházkerületnek s a magyar nyelvű luteránus egyház szabad szervezkedési jogának elismerése, utóbbi azzal, hogy megalakítandó autonóm szervezete alapján ez az egyház is államilag el fog ismertetni.

Az erdélyi római katolikus státus ekként kiszélesített autonómiája a római Szentszékekkel kötendő konkordátum esetén is respektálandó.

Mindezen autonómiáknak törvénybeiktatása. (Néppárt programja XII. D.)

2.A közigazgatási hatóságok tartózkodjanak minden beavatkozástól az egyházközségek belső ügyeibe. Az istentiszteletek végzése és a templomok nyitvatartása ostromállapot idején is biztosíttassák. Lelkész ellen világi hatóság által kimondott hivatalvesztés végrehajtása az illetékes egyházi főhatóság hatáskörébe tartozik.

3.Egyházi személy cselekménye vagy mulasztása miatt az egyház temploma, iskolája vagy más intézménye ellen megtorlásnak helye nem lehet.

4.A magyar lelkészek fizetésének állami kiegészítése s annak a román nemzeti egyházak lelkészeivel egyenlő igazságos mértékben, ugyanazon módon és időben leendő kifizetése.

5. Elismerése és biztosítása annak, hogy az egyházközségek vagyona, temploma, iskolája és bárminő egyéb vagyona valamely egyházközség megszűnése esetén, ha annak sorsát az illető egyház belső törvényei másképp nem szabályozzák, az egyházközség felett álló magasabb egyházi szervezet tulajdonába megy s így sem az államnak, sem más felekezetnek nincs joga ahhoz, hogy az ily egyházi vagyona, akár műemlék címen is kezze. Az e tekintetben történt visszaélések megszüntetése a status quo ante visszaállításával (pl. szentimrei ref. egyházközség esetében).

6. Elismerése annak a jognak, hogy valamely egyházközség megszűnésének tényét egyedül csak a felette álló magasabb egyházi szervezet mondhatja ki, saját belső törvényei értelmében.

7. A római katolikus, a református, az unitárius és a megalakulandó magyar evangélikus egyház önadóztatási jogának és ama joguknak elismerése, hogy az általuk saját belső törvényeik szerint kivetett adók behajtásánál a közigazgatási végrehajtást igénybe vehetik.

8. A megváltozott viszonyok között is megfelelő módon teljesítenek a patronátusi kötelezettségek s vonassanak vissza mindazon rendelkezések, melyek eltiltották a patronátusi kötelezettségek teljesítését.

9. Minden olyan propaganda, mely az ingatlan vagy ingó egyházi vagy iskolai vagyon elidegenítésére irányul, a büntető törvénykönyv értelmében büntetessék.

III.

1. A faji, vallási és nyelvi kisebbségek ama jogának elismerése, hogy szükségleteik kielégítésére, az ide vonatkozó törvényes rendelkezések megtartásával és az állam felügyeleti jogának elismerésével, minden fajú, nemű és rangú iskolát nyilvánossági joggal és államérvényes bizonyítvány kiállításának jogával felállíthassanak. A felekezetek részére biztosíttassék az a jog, hogy ezen iskoláik fenntartására szükséges anyagi eszközöket saját híveiktől megfelelő módon, tehát adó kiadásával is, úgyszintén a tandíjakkal a szükséghez mért megállapításával megszerezhessék.

2. A már meglévő magyar tannyelvű felekezeti isko-

lakkal szemben alkalmazott indokolatlan és szükségtelen zaklató intézkedések megszüntetése, az iskolák szabad működésének biztosítása, nyilvánossági joguk elismerése. A Magyar Párt az állam főfelügyeleti jogát a magyar hitvallásos iskolákra vonatkozóan fenntartás nélkül elismeri és a maga részéről is kívánja az esetleges szabálytalanságok, visszaélések megszüntetését, ha azokat a tárgyilagos vizsgálat megállapítja.

3- A nyilvánossági jog és tanszabadság folyománya-ként annak kifejezett biztosítása, hogy az egyházak, egy-letek és társulatok által fenntartott intézetek a jelentkező növendéket nemi, vallási és nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül felvehessék.

4. Abban a mértékben, amiként a román vagy más felekezeti iskolák az állam részéről segélyben részesülnek, ugyanez az államsegély adassék meg ugyanolyan arányban a magyar felekezetek által fenntartott iskoláknak is.

5. A magyar községek, egyházak, egyesületek és társulatok által létesített és fenntartott iskolaépületeknek és egész felszerelésüknek, továbbá azoknak a közművelődést szolgáló intézményeknek, melyek a testületek vagy városok által magyar tökével és a magyarság céljaira emeltettek, a régi tulajdonosok birtokába való visszabocsátása.

6. Egyetlen felekezet hívei sem kötelezhetők semmi formában és nevezetesen közmunka formájában sem az ő felekezetüktől idegen egyházi vagy iskolai célokra való hozzájárulásra.

7. A felekezeti iskolák tanterve a közoktatási miniszter jóváhagyásával állapítatik meg. A tanítás nyelvét az iskolafenntartó határozza meg.

8. A fenti pontokkal ellentétes intézkedések és rendeletek hatályon kívül helyezendők.

IV.

1. Mindama társadalmi és jótékonyági egyesületek vagyonának visszaadása, melyeket jogtalan beavatkozással tagjaiktól vagy tulajdonosaiktól bármilyen címen elvettek. (Lugosi, dévai stb. kaszinók, nagyszebeni Thereziánium, brassói magyar ház stb.)

2. A marosvásárhelyi kultúrpalota egy bizottság kezelésére bízatik, melynek tagjai a város polgármestere, a

kulturális ügyek előadója, a művészeti minisztérium képviselője és a négy magyar egyház által kiküldendő négy tag. Ugyanez az eljárás követendő az aradi kultúrpalotával.

3.A magyar színházak részére működési engedélyek olyan számban adandók ki, mint ahány ma gyakorlatban van. A színházi cenzúra megszüntetése. A kolozsvári magyar színjátszás részére a nyári színekör állandó használatának biztosítása az épület karbantartási és amortizációs költségeit meg nem haladó bérösszeg ellenében. A magyar művészeti ügyekben három tagú bizottság állítatik fel, mely a művészeti minisztérium mellett tanácsadó szervként fog működni.

4.Politikai kifogás alá nem eső könyvek és egyéb sajtótermékek behozatalának engedélyezése.

5.A lehetőség szerint minden történelmi vonatkozású műemlékek, szobrok, művészi értékű képek visszahelyezése, melyek az államjogi helyzet változása után eredeti helyükről eltávolítottak. Ha ez egyes esetekben akadályokba ütköznék, a kegyeletet nem sértő és művészi értéket megvédő módon múzeumokban vagy más célra alkalmas nyilvános intézetekben való elhelyezése.

6.A külföldi egyetemeken és főiskolákon szerzett oklevelek nosztrifikálása.

7.Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapszabályainak kormányhatósági jóváhagyása és mindenemű jogaiba való visszahelyezése.

Az egyházközségek és iskolák által egyházi és iskolai célokra rendezett ünnepélyek és előadások mentesíttessenek a nyilvános előadásokra előírt illetékek alól.

V.

1.Ismertessék el a magyar nemzetiségű állampolgároknak az a joga, hogy a helyi és középfokú közigazgatási hatóságokkal való közvetlen érintkezésben anyanyelvüket szóban és írásban szabadon használhassák.

2.A legalább 25%-bán magyar nemzetiségű állampolgárok által lakott területeken az alsó és középfokú közigazgatósági hatóságoknál magyar nemzetiségű, vagy legalább oly tisztviselők alkalmaztassanak, kik jól ismerik a magyar nyelvet, szokásokat és életkörülményeket. A jelen-

legi helyzet, mely magának az országnak érdekeit is sérti, szüntettessék meg.

3.A legalább 25%-ban magyar lakosságú városokban és községekben a helység neve, a hivatalos hirdetések és az utcák és terek elnevezése az állam nyelvével párhuzamosan magyar nyelven is feltüntetendők. Vonassanak vissza mindazok a rendelkezések, melyek megtiltják a feleknek, hogy közhivatalokban, az államvasutak helységeiben stb. magyarul beszéljenek. A túlnyomóan magyar nemzetiségű állampolgárokkal lakott helységeekben a helység neve a régi maradjon.

4.A törvények és miniszteri rendeletek magyar nyelven is kihirdetessenek.

5.Az országnak túlnyomóan magyarok által lakott területein biztosítsák a magyar nyelv párhuzamos használata szóban és írásban.

6.A községi és törvényhatósági önkormányzat állítsák vissza legkésőbb egy éven belül a választói reformról szóló törvény megszavazása után.

7.A közigazgatási reform keretében vétessenek figyelembe a magyar kisebbségnek e helyen kifejezett kívánásai is.

8.Biztosítsák, hogy új közigazgatási és igazságszolgáltatási beosztás esetén a többségükben magyar nemzetiségű állampolgárok által lakott területek nem fognak felosztatni vagy egymástól elválasztatni mesterséges módon azzal a cézzel, hogy majorizáltassanak. E tekintetben respektáltatni fog nevezetesen a Székelyföld 1921. év végén fennálló közigazgatási beosztása.

9.A közigazgatás keretében működő és alkotandó bizottságokban a magyarság arányos képviselete.

10.Független közigazgatási bíróság felállítása, megfelelő számú magyar nemzetiségű bíró és tisztviselő alkalmazásával.

11.A belügyminisztériumban kisebbségi ügyosztály szervezése, melynek élére magyar nemzetiségű egyén állítsák. Ez osztály magasabb rangú tisztviselői szintén a kisebbségek kebeléből választandók.

A magyar egyházi és iskolai ügyek céljára szervezessék egy-egy külön ügyosztály a közoktatási és vallásügyi minisztériumokban.

12.Ezen ügyosztályok vezetése bízassék magyar tiszt-

viselőkre, vagy olyanokra, kik ismerik a magyar nyelvet és viszonyokat.

Minden minisztériumban alkalmaztassék legalább egy magyar nemzetiségű magasabb tisztviselő.

VI.

1. Az igazságszolgáltatásban a közvetlen érintkezés bírák, tisztviselők, felek között a felek anyanyelvén történjék.

2. Azok a magyar nemzetiségű ügyvédek, kik ügyvédi képesítésüket 1922. év január hó elseje előtt szerezték meg, az alsófokú bíróság előtt 1925. december 31-ig magyar nyelven tárgyalhatnak.

Azok az ügyvédek, akik ez alatt az idő alatt nem tanulhatták meg a román nyelvet, emiatt az ügyvédi kamarából ki nem törölhetők. A magyar nemzetiségű ügyvédek semmi esetre sem vethetők alá vizsgának a román nyelvből.

3. Mindazonon a területeken, ahol a lakosságnak legalább 25%-a magyar anyanyelvű, a számaránynak megfelelően magyar nemzetiségű vagy a magyar nyelvet ismerő bírák és tisztviselők alkalmazása.

4. A bírói függetlenség intézményes biztosítása.

VII.

1. Az agrártörvény becsületes és pártatlan végrehajtása és az e téren elkövetett visszaélések megszüntetése.

2. Az Agrárbizottság keretében állíttassék fel egy külön ügyosztály, az erdélyi és bánági kisajátítási ügyekben benyújtott revíziós kérések tárgyában egyedül és kizárólag ez az ügyosztály bíraskodjék.

3. A kisajátítás végrehajtása után a kisajátítás alól jogerősen visszamaradt ingatlanok szabad forgalmának biztosítása.

4. A Csíkmegyei Magánjavak ügye igazságos módon oldassák meg az agrártörvény rendelkezéseinek megfelelően s e kérdés végleges megoldásáig adassanak vissza a vagyonszösségnek mindazok a vagyontárgyak, melyek az agrártörvény értelmében nem esnek kisajátítás alá.

5. Ósmarosszék 127 községe egyetemes tulajdonát ké-

pező szovátai havasbirtok maradjon eddigi tulajdonosa birtokában.

6.A közigazgatási beosztás területi változása a törvényhatósági közvagyonok tulajdona tekintetében az eddigi helyzetet és használati módot nem változtatja meg.

7.Gazdasági egyesületek, szindikátusok és kisebb-nagyobb csoportokat felölelő mindennemű érdekképviseleti szervezetek létesítése, szabályzataik jóváhagyása, jogi személyiségük elismerése s a meglévő és ezután létesítendő ily szervezetek zavartalan működése a törvényben és kormányrendeletekben szabatosan körülírt előfeltételek megtartása és fennforgása esetén teljesen szabaddá tétetik és nem tehető függővé semminemű további diszkrecionárius természetű közigazgatási engedélyezéstől és jóváhagyástól és ezeknek működése csak abban az esetben korlátozható és akadályozható a kormány által legfőbb felügyeleti jog alapján, ha az nem maradna az állam törvényeinek és saját alapszabályainak keretén belül.

8.Belföldi, vagyis legalább háromnegyedrészen belföldi tőkét képviselő és legalább háromnegyedrészen román állampolgárokból álló igazgatóság vezetése alatt működő pénzügyi, ipari, kereskedelmi részvénytársaságok és szövetkezetek alapítása és fejlesztése (tőkeemelés) a fennálló ipari és kereskedelmi törvényekben előírt előfeltételeken felül ne legyen kötve semminemű kormányközeg vagy közigazgatási hatóság diszkrecionális jogkörétől függő engedélyhez.

9.Kereskedelmi, üzleti és magánéletben (nevezetesen levélpapírokon, címkéken, cégtáblákon, hirdetésekben, üzleti könyvekben stb.) biztosítatik az anyanyelv minden korlátozás nélküli szabad használata.

VIII.

1. A még Romániában levő esküt nem tett s ezekkel egy tekintet alá eső magyar közalkalmazottak ügyének igazságos rendezése akár szolgálatba való visszavételük, akár, ha erre a feltételek megvannak, nyugdíjazásuk vagy végkielégítésük által. Szolgálati idejük a nyugdíj szempontjából megszakíthatatlannak tekintendő. A román állam által átvett és esküt tett, utóbb azonban a román nyelv nem tudása vagy más, a fegyelmi törvényben nem ismert ok

miatt, fegyelmi eljárás mellőzésével elbocsátott tisztviselők visszahelyezendők.

2.A normális élethez való visszatérés következményeképpen szüntetessenek meg a kivételes intézkedések, a rekvirálások s a lakások kényszerű bérbevétele, az elrekvirált lakások pedig bocsáttassanak a tulajdonos rendelkezésére.

3.Valamely nemzetiséghez való tartozás alapját egyedül az illető állampolgár bevallása képezheti.

4.Engedtessek meg a piros-fehér-zöld színek használata a román állam jelvényeinek megfelelő együttes alkalmazásával.

5.A Magyar Párt kötelezi magát, hogy a befolyása alatt álló lapok és újságok politikai propagandáját a program értelmében fogja irányítani. Kívánja, hogy azonos magatartást tanúsítsanak a Néppárt lapjai is.

Bukarest, 1923. október hó 23.

D. Grandpierre Emil s. k.
Dr. Hajdú István s. k.
Dr. Pál Gábor ©. k.
Dr. Gyárfás Elemér s. k.
Dr. Szele Béla s. k.

Octavian Goga s. k.
Dr. Constantin Bucşan s. k.
Se va urma intocmai:
(Eszerint fogunk eljárni)
Gén. Al. Avprescu s. k.

5.

Bethlen György és Titulescu vitája a képviselőház 1935.december 3-i ülésén.

— Fordítás a parlamenti napló után román eredetiből. —

A trónbeszédre adandó válaszfelirati javaslat vitája alkalmával Bethlen György a képviselőház előtt a következő nyilatkozatot olvasta fel:

Bethlen György: A Magyar Párt fennállása óta feladatául azt tekintette, hogy a Romániában élő magyar népkisebbség összességének, valamint egyes tagjainak mindennemű törvényes és természetes jogait és érdekeit úgy a parlamentben, mint azon kívül képviselje és védje. E célok szolgálatában mindig kellő mérsékletet, tárgyilagosságot, higgadtságot és türelmességet tanúsított, az ország alkotmányát és törvényeit soha nem sértette meg, amint-hogy a magyar nép egyeteme is tiszteletben tartja a tör-

vényeket és tehetségét, erejét meghaladó mértékben teljesíti mindig a legsúlyosabb állampolgári kötelezettségeket és terheket is.

Kijelentem, őszintén át vagyunk hatva attól a meggyőződéstől, hogy úgy a román nemzetnek, mint a magyar kisebbségnek úgy belpolitikai, mint külpolitikai szempontból elsőrendű érdeke az, hogy minél jobb viszony fejlődjék ki e két, sok évszázad óta egymás mellett és keverten élő népfajhoz tartozók között. Ezúttal is ismételten készséggel felajánlom ebből a célból való közreműködésünket.

Azt is teljes határozottsággal kívánom megállapítani, hogy hasznosnak és szükségesnek tartjuk, hogy ifjúságunk a román nyelvet minél jobban elsajátítsa, mint ahogy még az idősebb nemzedékhez tartozó magyarok is erro törekednek, ámbár tudjuk, hogy ezirányú különös, veleszületett tehetség nélkül idősebb korban egy új nyelv elsajátítása nagyon nehéz feladat.

Mindezek előrebocsátása után őszinte és nagy sajnálatomra vagyok kénytelen megállapítani, hogy úgy a magyar kisebbséghez tartozó állampolgároknak, mint intézményeinknek sorsa, főleg az utóbbi időben, állandóan és rohamosan rosszabbra fordult.

Rendkívül hosszadalmas lenne összes alapos és jogos panaszainknak részletes felsorolása, azért csak példaképen is röviden teszok ezúttal említést a legfontosabbakról, így: a családnevek önkényes vizsgálata alapján a szülők és a tanulók akarata ellenére korlátozva van az iskolaválasztás szabadsága.

Az egyházaink által fenntartott iskolák hasznos működése elé állandóan újabb és újabb akadályokat állítanak.

A számukra biztosított iskolai autonómia megvalósítására eddig még a kezdő lépések sem tétettek meg, ehelyett azonban általában, de főleg a székelyek által lakott vidékeken is, tapasztaljuk, hogy még az állami iskolákban eddig fennállott magyar nyelven való oktatás csekély terjedelme is fokozatosan csökken, vagy már teljesen meg is szűnt.

Szomorúan látjuk a vallás megváltoztatására való kényszerítés elszigeteltnek nem nevezhető eseteit.

Titulescu külügyminiszter félbeszakítja Bethlen Györgyöt és ezt mondja:

A kormány nevében tiltakozom ez ellen. Ha valami panaszuk van, menjenek Genfbe, de ott sohasem adtak Önöknek igazat.

Goga Octavian: Mit keressenek ott? Téved külügy-miniszter úr. Ők a román állam polgárai. Nem lehet, nem szabad, hogy Genfbe menjenek. Itt kell elintézniük mindent.

Titulescu: A Magyar Párt izgat itt az országban és akciójával a határon túl is.

Bethlen György: Nem állítok semmit, ami valótlan volna, amit itt felsorolok, egytől-egyig okmányokkal tudom igazolni. — Meg kell emlékezni a magyar kisebbségekhez tartozó közalkalmazottakról is, akiket ismételt nyelvvizsgákra kötelezték és azután azonnal tömegeken távolítottak el a szolgálatból a nélkül, hogy nyugdíjazták őket. Több esetben a bíróság megállapította a vizsga törvényellenességét és az alkalmazott mérték túlszigorú voltál. Azok a kormányrendeletek pedig, amelyek nyíltan kimondják, hogy a postai szolgálatban kisebbségi egyén nem alkalmazható, továbbá azon belügyminiszteri rendelet, amely szerint csak román faji eredettel bíró egyén tölthet be községi éjjeli őri szolgálatot, csak meg kell erősíteni abban a véleményünkben, hogy a vizsgáztatások voltaképeni célja a kisebbségi köztisztviselők kiküszöbölése volt. De bárhogyan ítélünk is a vizsgáztatás szükségessége és törvényessége kérdésében, azt állítom, hogy annak eredménye nem befolyásolhatja kedvezőtlenül a köztisztviselőknek a nyugdíjhoz való jogát, minthogy a nyugdíjjárulékot pontosan fizették és ezáltal kétoldali jogügylet létesült. Ezért nem lehet méltó az államhoz, jogtalanság és embertelenség az, hogy a köznek hosszú, hűséges szolgálatában felőrlődött embereket, kik közül sokan királyi kitüntetést is nyertek, családjukkal együtt az utcára dobjanak és a végső nyomorba taszítsanak. Ez legfeljebb akkor lenne indokolt, hogyha az illető valamely bűntény elkövetése által vált volna méltatlanná nyugdíjára.

Condrus kormánypárti: Tanuljanak meg románul, mert, ha ezt nem teszik, úgy a maga magyarjainak épp úgy, mint a *Kräuter németjeinek el kell hagyniok az állásaikat.*

Pop Valér igazságügyminiszter: Nem felel meg a valóságnak Bethlen gróf állítása. Csak azért nem folyó-

sítják a nyugdíjakat, mert az illetők nem érték el a korhatárt. Ha majd 57 évesek, illetve 60 évesek lesznek, úgy megkapják azt, ez a törvény rendelkezése nemcsak a kisebbségek, de a többségek részére is. Tehát egy általános rendelkezésről van szó.

Bethlen György: De nemcsak, hogy a közhivatalokból távolítottunk el, hanem mind gyakrabban különféle nyomással kényszerítik a magánmunkaadókat is arra, hogy ne alkalmazzanak kisebbségeket, akiktől ilyenformán a kényeret adó munkához való jogot veszik el.

—Súlyos panaszaink vannak az ostromállapot, a cenzúra, továbbá a csendőrség részéről történő testi bántalmazások, a túlzásba vitt szigorral történő adókimétezés és behajtás miatt. Az interimárbizottságok szabállyá vált rendszere folytán népünk el van zárva a közigazgatásban való részvételtől.

—Mindezeket és még sok más ügyet ismételten tudomására hoztunk a tisztelt kormánynak, de panaszaink, sajnos, eredmény nélkül maradtak.

—Az általunk eddig ismert törvényjavaslatok valósággal katasztrofálisak a kisebbségek nemzeti és gazdasági életére. A közigazgatási törvényjavaslat továbbra is fenn tartja az interimárbizottságoknak meghatározatlan időre szóló gyászos működését és azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a községi és megyei tanácsok tagjai csak román nyelven beszélhetnek és az anyanyelven kiejtett első mondat feloszlatást von maga után, ami által kizár bennünket a helyi közigazgatásban való részvételtől.

Risescu képviselő: Menjenek Budapestre, ha nem tesszik!

Bethlen György: Az ipartörvény tervezte a kisiparosok százados intézményeit szünteti meg. Az ipartestületek vagyonát elkobozza és odaajándékozza a munkakamaráknak. A hirhedt vizsgáztatások bevezetésével tág kapukat nyitnak a visszaéléseknek és az igazságtalan megkülönböztetéseknek, tehát a szerény, de tisztességes megélhetés biztosításának ez a lehetősége sem marad meg számunkra.

Goga Octavian: De milyen az Önök sajtójának hangja! Itt Bukarestben jelennek meg a „Bukaresti Lapok“, olvassák csak ezt a lapot. Mégis csak tiszteletlenség, hogy ha valaki mint magyar idekerül és élvezzi a román vendégszeretetet, így írjon.

Bethlen György: Amidőn tehát ezennel egyes legfontosabb sérelmeinkről röviden említést tettem, arra a szomorú megállapításra kell jussak, hogy azok az utóbbi időben mind fokozódó mértékben jelentkező kisebbségellenes és elnemzetlenítő általános kormányzati rendszernek a következményei, amely a történelem tanítása szerint úgysem fogja kitűzött célját elérni, legfeljebb az építés helyett rombolni fog, békétlenséget és elkeseredést fog szülni. E rendszer ellen a Magyar Párt nevében határozott tiltakozásomat fejezem ki.

—A romániai magyarság nem kíván magának kiváltságokat, nem kér semmi egyebet, mint a törvényekben biztosított egyenlő jogokat, a telje® és tényleges egyenjogúságot. Természetes emberi jogainkat és azok megsértése ellen a törvény egyenlő védelmét igényeljük.

—Szeretném hinni, hogy rövid felszólalásommal sikerült a kamara és a kormány figyelmét ráterelni a kisebbségi kérdés helyes megoldásának rendkívüli fontosságára, szeretném remélni, hogy a jobb belátás felülkerekedésének az lesz a következménye, hogy az ország lakosságának tekintélyes részét képező kisebbségekkel szemben eddig követett politika gyökeresen meg fog változni.

*

Bethlen György után *Titulescu* külügyminiszter a következőket mondotta:

—Mint az ország külügyminisztere, úgy hiszem, legelemibb kötelességemet szegném meg az ország irányában, ha nem emelném fel azonnal szavamat s tiltakozásomat nem hangsúlyoznám ki azzal a beszéddel szemben, melyet Bethlen úr itt most elmondott. Bethlen úr tudja meg, hogy minden egyes román lelkében elég udvariasság van, hogy tekintetbe vegye ama nehézségeket, amelyekkel meg kell küzdenie, amikor mint kisebbségi képviselő felszólal. Bethlen gróf úr azt mondta, hogy nem kér privilégiumokat, tehát engedje meg, hogy úgy kezeljem, mint egy többségit, amikor úgy beszélt, ahogyan szólott. Azt mondotta, hogy megszegtük az ország alkotmányában vállalt kötelezettségeinket, mert a kisebbségi szerződésben foglalt obligációink nem egyebek, mint egyes belföldi kötelezettségeink nemzetközi visszhangjai és ezeket ilyeneknek is tekintjük. Azt mondotta, hogy mi üldözzük a magyar kisebbségeket

és valahányszor egy magyar tisztviselő nem beszél románul, már veszélyes arra a tisztségre, amelyet elfoglal. Szeretném tudni, vájjon a régi Ausztria-Magyarországon me részelt volna-e egy román képviselő ilyen hangon beszélni és vájjon tudott volna egyáltalán — valamit mondani, ha nem beszélte volna a többség nyelvét.

Goga Octavian: Az Osztrák-Magyar Monarchiában megkövetelték az államvasutak tisztviselőitől, hogy nevüket megmagyarosítsák, nem lehetett valaki a vasút alkalmazottja, amíg nevét meg nem magyarosította.

Titulescu külügyminiszter: Mi jobban szeretjük, ha nevüket megtartják, legalább azonnal felismerjük őket.

—Önök idejönnek és azt mondják itt, hogy nem kérnek előjogokat, mégis, ha valaki Önöket közlelről figyeli, mint ahogyan én már ezt 17 éve teszem, mióta a nemzeti egység létrejött, azt láthatja, hogy Önök nem szíveskedtek egyebek lenni, mint nemzetközi privilégizáltak. Minden román ember ellen elkövetett igazságtalanság román hatóságok elé kerül. Önök, akik azt mondják, hogy nem követelnek privilégiumokat, a legkisebb vélt jogtalansáért azonnal ahhoz a hangszóróhoz, ahhoz a rendkívül erős mikrofonhoz fordulnak, amit Népszövetségnek hívnak és minden semmiségből általánosságban vádat emelnek egy nemzet ellen, amelynek csak egy vétké van, az, hogy nemzeti egységét csak ezelőtt 17 évvel szerezte vissza.

—Olyan kevéssé akarják Önök az egyenlőséget és oly mélyen honosodott meg az önök vérében a privilégium, hogy akkor, amikor a szankciók alkalmazásáról volt szó, Magyarország félreállott, abban a hiszemben, hogy a népszövetségi szerződés neki csak jogokat ad, a köteleességeket a mi vállainkra kell hárítani.

—Tudni szeretném, vájjon a Népszövetség azok után, hogy Magyarország kivonta magát a kötelezettségteljesítés alól a 16-ik szakasznál, elismeri-e ennek az országnak a jogát, hogy majd felszólaljon a 19-ik paragrafusnál?

—Uraim, az Önök rendszere igen egyszerű. Többször kerestem és meg is találtam a mentőkörülményeket (a magyar álláspont védelmezői részére) és tisztelni is tudtam őket. Ez abból a vágyból fakadt, hogy közeledjünk a szomszéd néphez, amelynek kiváló kvalitásait elsőként ismerem el. Önök nem akarnak egyenlőséget velünk. Önök krónikus recehártagyulladásban szenvednek és azt hiszik,

hogy az ezeréves Magyarország fel fog támadni. De sohasem fog ez megtörténni.

—Nem kellene a fiatal magyar nemzedékek, melyek nem a régiek uralmi lelkületében nőttek fel, nem kellene, nehogy testvéri kezet nyújtsanak nekünk és megegyezhessünk egymással a Duna-medenejében. Önök nem nyíltan beszélnek, amit szívesen fogadunk, mert az erős hang őszinte és megnyitja a szíveket, hanem mesterkélten beszédel jönnek, azoknak az eszközeivel, akik rabságban tartották a román népet, kimért szólamokkal, amelyek nem hibásak a formában, de ha nagyító üvegen keresztül tekintjük meg, úgy nagyon sok mérget és mérgezőanyagot tartalmaznak. Sokkal többet, mint azok a szavak, amelyeket most én Önökhöz intézek.

—Bethlen gróf úr, mondja meg az illetékeseknek, Románia tudja, mit akarnak a kisebbségi szerződéssel. Azt akarják, hogy legyen a házában egy idegen szeg, amikor a revízió nagy napja elkövetkezik.

—Mi ezt megértjük és lépésről-lépésre fogunk küzdeni, hogy ezek a módszerek meghíúsuljanak. A román királyi kormány nevében kijelentem teljes őszinteséggel, hogy hívei vagyunk a kisebbségek egyenlőségének, de ez az egyenlőség feltételezve van a román államélet számára nélkülözhetetlen *conditio sine qua non*-tól: az Önök őszinte kijelentésétől, hogy románok és annak elfelejtésétől, hogy magyar állampolgárok voltak. Az Önök etnikuma vitán kívül marad. A kisebbségeknek nem volt és nem lesz büzgóbb védelmezőjük egyenlőségi jogaikban, mint én, egy feltétellel, hogy szívem azt súgja, az a kisebbségi, aki itt beszélt, ha a hangja nem is tisztán román, de románul érez. Ha azonban arról van szó, hogy a kisebbségek útján jussunk el a revíziókhoz, akkor megismétlem: Nem, nem, soha! Sem revízió, sem túlzások egy szerződés alapján, amelynek sohasem volt az az értelme, amit Önök a múlt uralmi képzetével követelnek.

Octavian M. Dobrota cikke a „Román hang az elszékelyesített vidéken“ c. román lap 1936 november 12-i számában.

Csak biztassátok őket, testvérek, de mi mégsem csüggedünk el.

Végre színt vallott Mussolini. Magyarország javára a békeszerződések revízióját akarja s „igazságot Magyarországnak“. Nagylelkűségének akként ad kifejezést, hogy segíteni akar a „szegény“ magyarokon.

Ezért a „magyar igazságért“ azonban háborút akar, mert nem gondolja Mussolini, Róma kőművese, hogy az ő kedvéért elmegyünk innen s Erdélyt az olasz hadseregtől támogatott magyaroknak hagyjuk.

Úgy véljük, hogy országa belügyeinek rendezésében Mussolini jóeszű embernek bizonyult, nagyzólo politikájában azonban elvesztette a fejét. Abesszíniával botrányosan bánt el, minden erkölcsi alap nélkül s embertelen módon viselt ellene hadat. Most pedig az olasz hadsereggel Erdélyt a magyarok részére akarja elfoglalni.

Hát bizony, Mussolini testvér, ha Magyarországnak segítségére akarsz lenni, járj elől lovagias jó példával s engedd te oda, latin testvér, az annak idején Magyarországhoz tartozott Fiumét és környékét s azután meglátjuk és meggondoljuk mi is, hogy mondjunk-e le Erdélyről, de senki se higgye, hogy mi háború esetén nem fogjuk sikerrel védelmezni határainkat. Biztosítjuk a magyarokat, hogy „hősi“ halálvonaglásukban az ő földjükbe harapnak, de Erdély nem lesz az övék. Sokan vagyunk még, akik tudjuk, mit jelent a „magyar műveltség“ s akik a makarónis „hősöket“ Flitschnél, Piavénái, Montellonál, Monte-Grappánál, a „vitéz“ magyarokat pedig Brádnál, Halmágnál, Szolnoknál, Szentesnél etb. páholtuk el s egy új háborúban az utánunk következő nemzedék példakép fog bennünket a szemei előtt tartani. Nem szolgáltunk tehát soha, még az olasz testvérek kedvéért sem, hasai g igazságot Magyarországnak!

Engedjen meg nekünk, Mussolini testvér, (köszönöm az ilyen testvért), de az örültek házába való lelkiállapotúnak tekinthetjük őt, ha nem számol azzal, hogy mi lehet-

séges és mi végérvényesen lehetetlen. Nem hisszük, hogy az olasz nép egy véleményen van vele. Az olasz nép nem akar ellenünk háborút viselni a „magyar Erdélyért“. Ha mégis akarna, akkor mi is akarjuk, hadd legyen háború!

S ha Mussolini ki akarja szabadítani a magyarokat a román iga alól, akkor hát mi is segédkezést nyújtunk neki: olyan „Szent Bertalan“ éjszakát rendezünk, hogy aztán jöhetnek az olaszok a magyar hullákat Erdély földjéről összeszedni. Meg fognak szabadulni a mi magyarjaink az „igától“, mi pedig egy, nekünk sok zavart okozó problémától.

Mussolini megfeledkezik arról, hogy Olaszországban azt tehet, amit akar, a mi hazánkban azonban mi is itt vagyunk s nemcsak egy maroknyi kisebbség, amely jobban él itt, mint Magyarországon.

Erdélyt akarja tőlünk elvenni? Jöjjön hát Mussolini, hadd mutassuk meg neki, hogy mi a különbség az ő és a mi hősiességünk között! Nem vagyunk Abesszínia, Mussolini úr, nem megyünk a Népszövetséghez jajveszékeln, de úgy elverjük önt, mint ahogy a csintalan és rossz lurkókat rakják meg.

Őn bátorítja a magyarokat, hogy ők is veszítsék el fejüket s hogy higgyenek egy könnyűszerrel kivívandó erdélyi győzelemben! Jó szolgálatot tesz ön nekünk!

Mi azonban lábhoz tett fegyverrel állunk és biztosak vagyunk győzelmünkben!

De tudják meg az itt élő magyarok is, hogy magyarországi faj testvéreik hazugságaikkal nagyon is próbára tesznek bennünket, ne csodálkozzanak hát, ha elveszítjük türelmünket.

Mi felette engedékenyek vagyunk!

Románul nem tudó, iszákos, dologkerülő tisztviselőket tartunk, akik szidalmaznak bennünket. Nagy nyugdíjokat folyósítunk sok hitvány embernek, akik csak a nyugdíj bezsebelésekor akarnak a román hazáról tudni. Meghosszabbítjuk az országra nézve veszedelmes idegenek itt tartózkodását!

Selejteztétek ki miniszter urak, prefektus úr és ti a hatóság fejei mind, selejteztétek ki ezeket a kígyókat s szakasszátok végét a Mussolini eszmékben bízó sok semmirekellő ember acsarkodásának!

A Mussolini bátorítására ez kell, hogy legyen Székelyudvarhely válasza!

Tisztítsátok meg az országot a magyar konkolytól, tápodjátok szét a viperákat! Ne kíméljétek azokat, akiknek semmi hasznát sem vesszük!

Máglyára velük, olaszországi testvéreink féltő gondjának áldozatául!

7.

A kisebbségi főkormánybiztosság működésének irányelvei.

(Monitorul Oficial 1938 augusztus 4-i 178. szám.)

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Miniszterelnökség, 1750 bis szám.

A minisztertanács 1938 augusztus 1-iki ülésén meghallgatva a külügy, belügy, nemzetnevelésügy, kultusz és művészeti miniszter urak előterjesztéseit, az életben levő törvények alapján a következő alapelveket állapítja meg, amelyek minden miniszteri ügyosztály és bármely hatóság és közhivatal működését irányítani fogják a kisebbségeknek az állam keretében való életét érdeklő kérdésekben, azokat az alapelveket, amelyek a kisebbségi főkormánybiztosságnak is útbaigazításul fognak szolgálni.

1.cikk. A román állampolgároknak nyelvre, fajra, vagy vallásra való tekintet nélkül joguk van az állam felügyelete alatt iskolák és felekezeti kulturális intézmények létesítésére, vezetésére és igazgatására, az illető kisebbségi nyelv használatával az 1925. évi, a magánoktatás szervezéséről szóló törvény feltételei mellett.

2.cikk. Az állam a költségvetés útján ezen iskolák fenntartóinak könnyítéseket fog adni.

3.cikk. A kisebbségi magániskoláknak a község által beszedett 14%-os adóból megfelelő hányadot fognak adni.

4.cikk. Azokat a nyilvánossági jog megadása iránti kéréseket, amelyek a jelen pillanatig nem volnának elintézve, vizsgálat tárgyává fogják tenni és az életben levő törvények szerint fogják elintézni.

5.cikk. A gyermekek neveléséért törvényesen felelős személyek (apa, anya, vagy gyám) egyedül jogosultak a

gyermek etnikai hovatartozásának megállapítására s beírhatják őt a felekezeti iskolába, az állami iskolába, vagy bármely más felekezeti iskolába.

6.cikk. A kisebbségi vasárnapi iskolák és mindkét nembeli fiatalság egyesületei a törvényes intézkedések és az illetékes hatóságok által jóváhagyott alapszabályok szerint működhetnek.

7.cikk. A kisebbségi felekezeti középiskolai vallás-tanároknak a jövőre is elismertetik az a joga, hogy egyházuk valamely teológiai akadémiáján elnyert diploma alapján kinevezhetők és véglegesíthetők a nélkül, hogy újabb vizsgának volnának alávetethetők, kivéve a képesítő (capacitate) vizsgát, amelyik általános.

8.cikk. Azoknak a tanulóknak a saját nyelvükön való vizsgáztatása érdekében, akik bizonyos tárgyakat saját nyelvükön tanultak, a kisebbségi felekezeti lyceumokban, a bakkalaureátusi vizsgákon olyan tanárokat fognak ki-nevezni, akik ezeknek a tanulóknak az anyanyelvét ismerik.

9.cikk. A közigazgatási hatóságok kötelesek a történelmi kisebbségi egyházak képviselőinek tiszteletben tartani azt a jogát, hogy önkormányzati úton vezessék és intézzék az összes egyházi, pénzügyi, alapítványi kérdéseket szervezeti szabályzataik szerint, amennyiben ezek nem ellentétesek a közrendi törvényekkel.

10.cikk. Tilos a közigazgatási hatóságoknak az istentisztelet kérdéseibe beavatkozni.

11.cikk. A papok javadalmozása, ami az államsegélyt illeti, felekezeti különbség nélkül ugyanazon fokozatok szerint történik a kultusztörvény értelmében.

12.cikk. Valamely román állampolgár faji származása, vagy nyelvi és vallási különbözősége nem képez akadályt állami, megyei, vagy községi hivatalok elfoglalásánál.

13.cikk. Bármely kisebbségi tag a községi tanácsokban a tanácsok tárgyalásain anyanyelvén fejezheti ki magát.

E tanácsok ülésének jegyzőkönyvei román nyelven fognak megszerkesztetni.

14.cikk. Azok a kisebbségi állampolgárok, akik még nem bírják az állam nyelvét, a helyi községi eljáróságokhoz anyanyelvükön is nyújthatnak be kéréseket.

Ebben az esetben a kérésekhez mindig hitelesített román nyelvű fordítás melléklendő.

15.cikk. A hivatalos levelezés az állam nyelvén történik.

16.cikk. A kisebbségi községek tisztviselőinek az illető kisebbség nyelvét ismerniök kell.

17.cikk. Azokban a községekben, ahol az etnikai, nyelvi, vagy vallási kisebbségekhez tartozó román állampolgárok jelentős arányban laknak, a bírót, vagy helyettesét a kisebbségek közül fogják kinevezni.

18.cikk. A napilapok, folyóiratok, hirdetési szervek stb. elnevezésében azoknak a helységeknek a neve, ahol ezek a kiadványok megjelennek, az illető kisebbség nyelvén is megjelölhető. — E közlemények szövegében azonban használható csak a kisebbségi nyelv e helységek megjelölésére.

19.cikk. A családnevek mindig eredeti formájukban írandók.

20.cikk. Az állami és községi tisztviselők mentesítve vannak román nyelvvizsga letevése alól, ha állami román iskolák által kiállított diplomákkal rendelkeznek. Hasonlóképpen mentesítve lesznek újabb nyelvvizsga alól azok, akik más alkalommal sikerrel tettek le hasonló román nyelvvizsgát.

21.cikk. A kisebbségi tisztviselőknél, akik az állami iskolánál működő közép és elemi tantestület tagjai, joguk van az államvasúton való szabad közlekedést biztosító igazolványra, 50%-os kedvezménnyel.

22.cikk. A bíróságoknál a kisebbségi származású állampolgárok részére bizonyos könnyítések fognak tétetni olyan értelemben, hogy ezek anyanyelvükön védhessék meg érdekeiket akkor, amikor nem képviseli őket ügyvéd.

Általában a megfelelő hatóságoknak az őket megillető tolmácsok rendelkezésére bocsátása érdekében szükséges intézkedések fognak foganatosíttatni.

23.cikk. A történelmi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok képviselve lehetnek az illető tartományban a a) kereskedelmi és iparkamarákban; b) mezőgazdasági kamarákban és c) munkakamarákban.

24.cikk. A kisebbségi bankok és szövetkezetek teljes szabadságban és a hasonló román vállalatokhoz hasonló feltételek mellett fejlődhetnek.

25.cikk. A kereskedelmi címtáblákat román nyelven kell megfogalmazni. A kisebbségek saját nyelvükön is

megfogalmazhatják, de egyenlő betűket és terjedelmet kell használniok.

26.cikk. Romániában kitűzése céljából csak a román állam színeit viselő zászlók engedélyeztetnek. A kormány azonban egyes egyesületeknek megengedheti, hogy bizonyos helyeken megkülönböztető zászlóikat vagy jelvényeiket használhassák.

27.cikk. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum és a marosvásárhelyi „Teleki” könyvtár helyzete méltányosan fog elintéztetni, tekintetbe véve az alapítványi iratok intézkedéseit.

28.cikk. Az erdélyi magyar gazdasági egyesület működése alapszabályai alapján és határai között biztosítatik.

Kelt Bukarestben, 1938. augusztus 1-én.

8.

Az 1939. január 17-i megállapodás a magyarságnak a Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépéséről és a Magyar Népközösség engedélyezéséről.

A Silviu Dragomir kisebbségi főkormánybiztos és a romániai magyar kisebbség képviselői között folytatott tárgyalások eredményeképpen Armand Calinescu belügyminiszter jóváhagyta a magyar kisebbségnek a „Nemzeti Újjászületés Frontjába való beilleszkedésére vonatkozó megegyezését, aláírva 1939. január 17-én a következő megállapodást:

Tekintettel a Nemzeti Újjászületés Frontja létesítéséről szóló törvényre és a kisebbségekre vonatkozó 1938. augusztus 4-i dekrétumokra, az alábbiakban állapodtunk meg:

I. A román állampolgárságú magyarok testületileg beilleszkednek a Nemzeti Újjászületés Frontjába. A vegyes lakosságú városi és falusi községekben külön magyar tagozatokat fognak felállítani. E tagozatokat 10 tag fogja a legfelsőbb nemzeti tanácsban és 1 a direktorátusban képviselni. A fronttitkárságokhoz megfelelő számban magyar tisztviselőket is ki fognak nevezni.

II. Az ország román állampolgárságú magyarjainak

összes szakmai szervezetei testületileg be fognak illeszkedni az életben levő és ezután hozandó törvények által előírt különböző szakmai szervezetekbe és megfelelő képviselést fognak nyerni a vezető szervezetekben.

III.A politikai megnyilatkozásokon kívül, amelyek mind a Nemzeti Újjászületés Frontjába illeszkednek be, a román állampolgárságú magyarok egy saját szervezetet is alkothatnak, közművelődési, gazdasági és társadalmi célkitűzéssel.

Armand Calinescu s. k.

Bánffy Miklós s, k. Bethlen György s. k.

Szász Pál s. k. Gyárfás Elemér s. k.

Bánffy Miklós úrnak

Kolozsvár.

Az ön kérésére és a román állampolgárságú magyaroknak a Nemzeti Újjászületés Frontjába való beiratkozására vonatkozó megállapodás következtében van szerencsém tudomására hozni, hogy a belügyminisztérium megadja a működési engedélyt az ön elnöksége mellett egy közművelődési, gazdasági és társadalmi célkitűzésű szervezetnek, amely a romániai magyar közösség általános képviselője lesz.

Armand Calinescu
belügyminiszter.

9.

Bánffy Miklós emlékirata Tatarescu miniszterelnökhöz.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Megtisztelő felhívása után, hogy a megalkotandó kisebbségi törvény létrejöttében részt vegyek, szükségesnek tartottam találkozni a romániai magyarság által lakott területek egyes vezető férfiúival, azok véleményének meghallgatása végett és, hogy a nép hangulatáról, kívánalmairól és panaszairól fokozottabban és legújabb forrásból szerezzek tudomást. Kötelességem Nagyméltóságodnak, mint ő Felsege kormányelnökének teljes őszinteséggel beszám-

molni arról, amit találtam, mert hiábavaló, sőt a közügyre káros volna, ha őszinte véleményemet ellhallgatnám ö Felsége kormánya előtt.

Romániai magyar népünk elégedetlensége és, mondhatnám, elkeseredése végtelen nagy és úgyszólván aggasztó. Ennek okait bátorkodom önnek az alábbiakban tudomására hozni:

Gyökerei elég távoli múltba nyúlnak vissza. Felesleges, hogy ezeket egyenként tárgyaljam, mert Nagyméltóságod a magyarság régebbi vezetőinek beadványaiból, felszólalásaiból és panaszzaiból bizonyára, kellőképpen informálva van. Elég, ha rámutatunk egyetlen intézkedésre, mint példára, a székelyföldi ú. n. kultúrzóna bevezetésére, amelynek folyományaképpen majdnem száz százalékban tiszta magyar községek arra szorítottak, hogy maguk költségével olyan iskolákat építsenek, amelyekben magyar oktatás egyáltalában nem volt és ma sincs, sőt programszerűen ki lett zárva. Elég rámutatnom arra is, hogy a választási paktumok által beígért könnyítések valóra sohasem váltak.

Ez volt a helyzet, amidőn 1938-ban ö Felsége az egész ország népéhez fordult. Az akkor megejtett népszavazáson a magyarság egyhangúlag üdvözölte ö Felségének azt a szándékát, hogy az alkotmányt új alapokra fekteti.

E ragaszkodás és bizalom visszhangjaként fogadta az 1938. augusztus 4-i Kisebbségi Statútumot. Ennek tartalma — bár a kisebbségi kérdések aránylag csekély területére vonatkozik — mégis sokakban örömet és bizakodó várakozást keltett.

A Nemzeti Újjászületési Front megalkotása iránti tárgyalások során boldogult Calinescu miniszterelnök úr és a magyarság vezetői között 1939. január 17-én megegyezés jött létre, amelynek alapján a magyarság a Nemzeti Újjászületés Frontjába belépett. A kormány a magyarság számára bizonyos intézkedéseket vállalt. Ezek között állandó, jellegű a Magyar Népközösség engedélyezése, valamint annak elismerése, hogy a romániai magyarság a jövőendő törvényhozásban méltányos képviselőt nyer. Más megegyezései intézkedések időhöz kötött és adminisztratív jellegűek, még pedig azok, amelyeket a magyarság vezetői felsoroltak és amelyeknek rendezését legrövidebb időn belül Calinescu kormánya kifejezetten beígérte. A magyar-

ság vezetői már akkor nyomatékosan hangsúlyozták, hogy népünk lelki megnyugvásához ezeknek azonnali elintézése szükséges.

Ez volt az az alap, amelyen a magyarság tömegeihez fordultunk, nem eredmény nélkül, hiszen a magyarság úgyszólván száz százalékban belépett a Nemzeti Újjászületés Frontjába, ő Felsege államjogi elgondolását támogatandó.

Az akkor beígért és legrövidebb idő alatt megvalósítandó intézkedésekből csak egynéhány vált valóra, ezek is nagyon késedelmesen. Több, mint $\frac{3}{4}$ év telt el addig, amíg a honpolgársági kérdés kielégítő rendezést nyert, mitután 1939. július 27-én egy, a január 17-i megegyezéssel ellentétes törvény látott napvilágot. És utána egy más, megfelelőbb törvény mellett olyan végrehajtási utasítás, ami ismét mindent elrontott. A felekezeti népiskolák támogatása, nagyon szerény keretekben bár, de foganatosított, a nagyváradi református püspökség elismertetése is végül, nagy későre megtörtént. A többi ügyek elintézése, amelyek az ezúttal már harmadszor benyújtott és idemlékelt jegyzéken vannak felsorolva, pusztán ígéret maradt.

Kétségtelen, hogy a január 17-i megegyezés új és áldásos korszak reményét keltette népünkben, aki bizalommal fordult ő Felsege magasztos személye felé. Annál nagyobb volt csalódása, hogy a helyzet az életben semmit sem változott. Az alsóbbfokú hatóságok, csendőrök, jegyzők állandó basáskodása nem szűnt meg, sőt magasabb hatóságoknál, még némely tartományfőnökségnél is gyakran tapasztalnunk kellett önkényt, vagy nyilvánvaló rosszakaratot. A munkavállalásnál a magyar munkások széliében elbocsáttatnak és kenyér nélkül vannak. Ugyanez áll a magánalkalmazottakra is, valamint a községi, postai és vasúti alkalmazottakra. Felekezeti iskoláink nyilvánossági jogát hosszadalmasan kell kérvényezni és kevés eredménnyel. Ifjúságunk vallási oktatása s vallási érzésük ápolása s számtalan apró rendelkezésekkel akadályoztatnak, vagy lehetetlenné tétetnek.

Közben azt is tapasztalnunk kellett, hogy úgy törvényalkotások, mint kormányintézkedések terén olyan rendelkezések lépnek életbe, amelyek közvetlenül, vagy közvetve homlokegyenest ellentétben állanak a megértő szel-

lemmel, amelyet ő Felsége trónbeszédében leszögezett. Csak néhány példát említek a sok közül: a céhtörvény, szövetkezeti törvény, a katonai zónákkal kapcsolatos ingatlanforgalmi korlátozási intézkedések, valamint az állam elővételi joga és annak gyakorlása, továbbá a közbirtokosságra vonatkozó eljárás, sőt a legújabb középiskolai törvény is, amely a nyolcadik osztályban újabb és egyhamar el nem érhető képesítést kíván a tanároktól, számtalan rendelkezés ipari-, pénzügyi- és munkafelügyelői hatóságoktól, — mind ellentétben áll azzal a szellemmel, amit a kormány fér fiák hirdettek. Ellentétben áll ezzel a szellemmel számtalan intézkedés az élet majdnem minden terén: a tanonckérdésben, az iparkamaráknál, cégbejegyzéseknél, a kereskedelmi kamaráknál állandóan különbséget tesznek a román származású egyének és a kisebbségi román állampolgárok között. Fennmaradt az a rendelkezés is, hogy semmi hivatalban, monopolintézménynél, vagy állami műhelyekben nemcsak hogy nem vesznek fel magyar alkalmazottat, munkást, vagy inast, de a külső felek, akiknek ott dolguk van, nem beszélhetnek másként, mint az állam nyelvén. Így van ez még azokon a területeken is, ahol a lakosság közel száz százalékban magyar.

Mindez így van ma is, annak ellenére, hogy immár egy év telt el a Calinescu kormányával kötött és megértést ígérő megegyezés óta. Ezekből a körülményekből származik az az elkeseredés, ami a magyar lakosság nagy tömegeiben tapasztalható.

Úgy Calinescu miniszterelnök úrnál még júliusban, mint utóbb Argetoianu miniszterelnök úrnál szorgalmaztuk, hogy a már most egy éve beígért és legsürgősebbnek jelzett intézkedések végre valósággá váljanak.

Én és társaim az elmúlt év folyamán kötelességszerűen többször figyelmeztettük a kormányt arra az elégedetlenségre, amely növekvőben van. Legutóbb is önnél, Miniszterelnök Úr, elmondtuk ezt és szorgalmaztuk a beígért ügyeknek azonnali végrehajtását, amelyet a fentebb említett jegyzéken kívül és részben az azzal azonos ügyekről dr. Szász Pál szenátor 1939. december 15-én kelt „Pro Memoria“-ja sorol fel. Tettük ezt azért, mert tudomásul kell vennünk azt a mély keserőséget, amely a magyar tömegekben az elmúlt év folyamán erőre kapott és folyton növekszik. Annál erősebb ez — és emberileg nagyon is ért-

hető — tekintve, hogy a január 17-i megegyezés egy jobb jövőnek a reményességét ígérte. Érthető, mivel ezt tömegeink jogosan várhatták. Annál fájdalmasabb a csalódásuk és immár bizalmatlanságuk minden kormányígérettel szemben.

A nép közhangulatára még egyéb körülmények is befolyással voltak. A koncentrációval kapcsolatos rekvirálások — amelyeknek katonai szükségességét én nem vitatom — az egész mezőgazdasági lakosságnak, tehát a román lakosságnak is, lényeges anyagi károsodásával jártak. Sok esetben igavonó állataik még ma sem kerültek vissza, azok pedig, amelyek visszaadattak, olyan elnyomorodott állapotban kerültek haza, hogy őszi munkára használhatatlanná váltak. Súlyos és általános, nem csak népünkre, hanem az ország egész mezőgazdasági lakosságára háruló károsodást okoz, hogy a rekvirálási bonokat értékesíteni nem tudják, ami a mi népünknel még fokozza az amúgy is fennálló elégedetlenséget.

Igen lényeges továbbá azoknak a családfenntartóknak a száma — főleg a Székelyföldön — akiket főleg munkatáborokba most, legsúlyosabb tél idején hívtak be és akiknek családja ennek következtében a legnagyobb nélkülözéseknek van kitéve. Ami segítséget a hatósági, vagy magánjótékonyok ezeknek ad, elenyésző ahhoz képest, amit a családfő normálisan keresett volna. Érthető az ebből származó elégedetlenség.

Nem maradt nyom nélkül az sem, hogy a Calinescu kormány a németeknek Besszarábiában 57 iskolát átengedett. Magyar lakosságunk természetesen tudomást szerzett erről és abban, hogy ilyen intézkedés az ő javára nem történt, sőt szóba sem jött, súlyos hátrátételét látja. Erre az ügyre Gafencu külügyminiszter úrnak már a múlt év végén felhívtam a figyelmét. Fontos ez annál inkább, mert Calinescu miniszterelnök úrnak és kormányának álláspontja az volt — és ez az álláspont tudtommal eddig sem változott —, hogy Románia kisebbségi népei egyenlő elbánásban kell részesüljenek. (Megjegyzem, ez egyike volna azoknak az intézkedéseknek, amelyek azonnali foganatosítására a kormány figyelmét kötelességem felhívni.)

Még van egy körülmény, amit nem hallgathatok el, tekintve, hogy úgy érzem, teljes őszinteséggel tartozom. Az a körülmény, hogy Csehszlovákia felbomlott és Kárpát-

aljára bevonult a magyar hadsereg, nem maradt hatás nélkül a romániai magyar tömegekre és fokozta lelkükben azt a nyugtalanságot, amely a kormányigéretnek be nem váltásából már élénken élt bennük.

Ezeknek előrebocsátása volt szükséges ahhoz, hogy Nagyméltóságod felszólítására érdemben válaszolhassak a tervezett kisebbségi törvény megalkotására vonatkozóan. A törvényjavaslatot ma még nem ismerem. Remélem, hogy az törekszik a legszélesebb keretekben megoldani a kisebbségi kérdést. Tekintettel azonban népemnek minden kormányigérettel szembeni fentebb vázolt és nem indokolatlan bizalmatlanságára, nem remélhető áldásos eredmény és általa a néplélek megnyugtatása, még nagyon tökéletes kisebbségi törvény útján sem, ha a törvényt megelőzve, azonnal valóvá tett és végrehajtott intézkedések nem történnek, amik a kormány jóindulatát kézzelfoghatólag bizonyítják. Csakis, ha ezek azonnal foganatosíthatnak a legszélesebb mértékben — állítható némileg vissza az a bizalom, ami egy kisebbségi törvény harmonikus megoldásának lelki előfeltétele. Ezeket az intézkedéseket már beadott számos okiratunk alapján a kormány maga hatáskörében rögtön megteheti. E nélkül a nép az új törvényt csupán papírnak fogja tekinteni és még azoktól a vezetőktől is elfordulna, akik azt nekik beajánlanák.

Ami magát a törvényt illeti, álláspontom az, hogy az esetben, ha Nagyméltóságod engem és munkatársaimat azzal megismertet, mi egymagunk ebben állást foglalni, vagy arról érdemleges véleményt adni nem tudnánk addig, amíg nagyon széles körben nem ismerkednénk meg népünk hangulatával oly módon, hogy a magyarlakta vidékek vezető egyéniségeivel megvitassuk és letárgyaljuk.

Kérem, fogadja kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Kolozsvár, 1940. január 6.

Bánffy Miklós.

Panaszaink a Nemzetek Szövetsége előtt.

A gyulafehérvári határozatok és a bécsi elöntés között eltelt huszonnégy év alatt a romániai magyarság alábbi negyvenhét panasa került a Nemzetek Szövetsége elé.

I. Nem magyar származású panaszok.

1.A General Presbyterian Alliance 1920. december 23-án egy nemzet- és felekezeti közti értekezlet összehívását kérte a közép- és kelet-európai kisebbségek ügyében.

2.Az amerikai unitárius bizottság erdélyi útjáról szóló jelentését 1921. december 4-én terjeszti a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Titkárság a népszövetségi főtitkárhoz.

II. Magyarországról származó panaszok.

A) Nem hivatalos magyarországi beadványok.

1.A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége Tormay Gécile útján 1921. június 9-én a Bajó leányok letartóztatása ügyében.

2.A budapesti Bocskay Szövetség 1921. október 6-án Erdély nemzeti, vallási és faji kisebbségeinek sérelmeiről általában.

3.A Bocskai Szövetség 1921. október 7-én a romániai agrárreform ügyében.

4.A Magyar-Székely Egyesület 1922. június 20-án a kisebbségi magyarság sérelmeiről általában.

5.Az Országos Magyar Görög-Katolikus Bizottság 1923. január 21-én a román uralom alá került katolikus hívek és intézmények elrománosításáról.

6.A Magyar Nemzeti Szövetség az antirevizionista gyűlések alkalmával történt kilengésekről és különösképen az 1933. május 28-án Tordán és Sinfalván történt rombolásokról.

B) Hivatalos magyarországi beadványok.

1.Gr. Teleki Pál külügyminiszter 1920. december 31-én a román agrárreform ügyében az antant-hatalmak buda-

pesti megbízottainak panaszt nyújtott át, amit azok 1921. április 15-én terjesztettek a Nemzetek Szövetségének Főtitkára elé.

2.Gr. Bánffy Miklós külügyminiszter hasonló tárgyú panaszát az antant megbízottai 1921. június 24-én továbbították a Főtitkárhoz.

3.A Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Titkárság Kéz Mihály útján 1921. május 13-án panaszt nyújtott be a romániai kisebbségi szerződést ért sérelmek ügyében.

4.Ugyanazon titkárság Baranyai Zoltán útján panaszt nyújtott be 1922. február 4-én a kolozsvári református tanárképző keretében felállított felekezeti magyar egyetem bezűntetése ellen.

5.Az 1922. évi génuai konferencia magyar delegációja május 14-i emlékiratában panasz tárgyává tette a kisebbségi magyarság sérelmeit általában.

XII. A romániai magyarság beadványai.

A) Egyesek által benyújtott panaszok.

1.Br. Bánffy Albert és neje a Nagykövetek Tanácsánál panaszt tett a román hatóságok részéről őket ért bántalmazások miatt s a panasz 1921 április 15-én került a Nemzetek Szövetsége elé.

2.Dr. Tornyai Gyula beadványa 1925 február 18-án a bánági és erdélyi telepések kisajátítása ügyében.

3.Dr. Tornyai Gyula beadványa 1925 július 19-én a torontáli régi telepések hasonló ügyében.

4.Dr. Pál Gábor és társainak panaszja 1929 június 15-én a csíki magánjavak kisajátítása ügyében, több pótpanasszal

5.Dr. Pál Gábor és társainak panaszja 1930 május 14-én a Karczfalva és több székely községbeli magyar gazdák erdő- és legelőterületének a békési románok által történt erőszakos elfoglalása ellen.

6. Dr. Balogh Arthur és dr. Pál Gábor 1931 augusztus 25-én a magyar nemzetet gyalázó tankönyvek ellen.

7.Dr. Gaál Endre 1933 március 20-i panaszja a csíki magánjavak volt tisztviselői érdekében.

8. Dr. Kövér Gusztáv panaszja 1933 május 31-én állampolgárságának megsemmisítése ügyében.

9. Árvay Árpád és Daróczy Kis Lajos 1933 augusztus 12-én az „Erdélyi Magyar Szó“ betiltása ügyében.

10. Dóczy Imre 1933 augusztus 18-án, kiutasítása miatt.

11. Dr. Szele Béla és társai 1934 február 16-án, a braszó Magyar Kaszinó és Polgári Kör épületének elvétele miatt.

12. Dr. Kövér Gusztáv 1934-ben a magyar helységneveknek a napilapok címében való használata megtiltása ellen.

13. Ugyanő 1934-ben a nagyváradi „5 Órai Újság“ betiltása ügyében.

14. Ugyanő 1934-ben anyja birtokának kisajátítása ügyében.

15. Dr. Györgypál Domokos és társai 1934 október 25-én az 1934 június 28-i román törvény ellen, mely a csíki magánjavak visszaadását a Nemzetek Szövetségének döntésével ellentétes feltételhez köti.

16. Dr. Kövér Gusztáv 1934 december 15-i és 1935 január 11-i panaszja a magyar lapok betiltása ellen.

17. Dr. Inczedy-Joksman Ödön panaszja 1937-ben a kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium tanárainak nyelvvizsgálója és a román tanítási nyelv bevezetése miatt.

B) *Az egyházak által benyújtott panaszok.*

L Az erdélyi magyar egyházfők emlékirata 1925 május 6-án a magánoktatási törvény javaslata ellen, pótbeadvánnyal.

2. Nagy Károly református püspök és gr. Bethlen Ödön főgondnok 1925 augusztus 9-én kelt panaszja a szászvárosi Kuún Kollégium elvétele miatt.

C) *Az Országos Magyar Párt által benyújtott panaszok.*

1. A névelemzés tárgyában 1930 május 25-én.

2. A kultúrzóna ellen 1930 szeptember 5-én.

3. A felekezeti tanerők nyelvvizsgálója ügyében 1934 június 15-én.

4. A zentelki és kalotaszentkirályi magyar lakosság erdejének és legelőjének a románság által történt elfoglalása ügyében 1934 augusztus 25-én.

5.Újabb panasz a névelmzés ügyében 1935 március 10-én.

6.A magyar postamesterek és állami postai alkalmazottak elbocsátása ügyében 1935 március 20-án.

7.A büntető törvénykönyv javaslatának 215. cikke ellen 1935 május 20-án.

8.A közigazgatási törvény javaslata ellen 1935 augusztus 25-én.

9.A magyar közalkalmazottak elbocsátása ügyében 1935 november 20-án.

10.A dévai csángó telepések földjeinek erőszakos birtokbavétele ügyében 1936 július 28-án.

11.A magyar helységneveknek a sajtóban való használati tilalma ellen 1937 január 27-én.

12.Az egyházak által Trianon előtt a magyar államnak átadott iskolaépületek ügyében 1937 február 21-én.

13.A magyar nyelvű cégtáblák használatának tilalma ellen 1937 május 8-án.

14.Pop Valér ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a román személyzet alkalmazása tárgyában kiadott körlevele miatt 1937-ben.

15.A magyar felekezeti iskolának nyújtandó állami segély ügyében 1937 július 23-án.

A panaszok osztályozása a beadó fél szerint.

L Nem magyar származású panaszok 2

II. Magyarországról származó panaszok.

A)Nem hivatalos magyarországi beadványok

6

B)Hivatalos magyarországi beadványok — — — — — 5

összesen:1111

III. A romániai magyarság beadványai.

2

C) Az Országos Magyar Párt által benyújtott panaszok — — — 15

A)Egyesek által benyújtott panaszok 17

B)Az egyházak által benyújtott pana-

összesen:3434

Együttvéve összesen:47

A panaszok osztályozása tárgy szerint.

1. Általános jellegűek	— — — — — — — —	4
2. Személyi és vagyonbiztonság elleni sérelmek	— — — — — — — —	3
3. Állampolgárság megvonása	— — — — — — — —	2
4. Egyházi és iskolai panaszok	— — — — — — — —	13
5. Lapbetiltások	— — — — — — — —	3
6. Nyelvhasználati sérelmek	— — — — — — — —	3
7. Nyelvvizsgák és tisztviselői elbocsátások ellen	— — — — — — — —	4
8. Etnikai arányszám bevezetése ellen	— — — — — — — —	1
9. Az agrárreformmal kapcsolatban	— — — — — — — —	12
0. Egyes törvényjavaslatok ellen	— — — — — — — —	2
		<u>Összesen: 47</u>

A panaszok elintézése.

A negyvenhét beadvány közül 28 esetben a Főtitkár, a hármas vagy ötös bizottság nem adott helyet a panasz-
nak, hanem azt irattárra tette, elutasította, tudomásul vette
a román kormány válaszát vagy olyan jegyzőkönyvet vett
fel, mely nem tartalmaz érdembeli elintézést.

Tizenkilenc esetben sikerült némi eredményt elérni a
bizottságnak, illetve két esetben a Tanács előtt. Az ered-
mények sohasem úgy jelentkeztek, hogy a Nemzetek Szö-
vetsége igazat adott volna a panaszlóknak, hanem vagy
a román kormány igyekezett orvosolni a sérelmet mielőtt
az ügy a Tanács elé kerülhetett volna, vagy a kisebbségi
bizottság és a kormány tárgyalásainak eredményeképen
kompromisszumos megoldás jött létre. Mind a tizenkilenc
panaszt a romániai magyarság tagjai és intézményei nyúj-
tották be (lásd fentebb III. szám alatt).

Az egyesek által benyújtott panaszok közül a bánági
és erdélyi telepések a Tanács döntése alapján 700.000 arany-
frank kártérítést kaptak (lásd III. A. 2.), a torontáliak

panaszát visszavonta dr. Tornyai Gyula, mivel időközben az ügy kedvező elintézését nyert (A. 3.)* A csíki magánjavak területének 18.5%-át, értékének 1.5%-át ítélte meg a panaszolóknak a Tanács (A. 4.) s a magánjavak volt alkalmazottainak nyugdíját is a román államnak kellett volna viselnie (A. 7.), de a népszövetségi döntést a román kormány sohasem hajtotta végre. A karczfalvi és környékbeli községeknek a románok által elfoglalt legelőjét megvette az állam (A. 5.), Dóczi Imre kiutasítását visszavonták (A.

10.) A Zenekonzervatórium tanárait ideiglenesen mentesítették a román nyelvvizsga alól s a román nyelv bevezetésére haladékat adtak (A. 17.).

Az egyházi panaszok közül a magánoktatási törvény javaslatán csak néhány kisebb módosítást tettek, fenntartva annak legtöbb sérelmes intézkedését (B. 1.), a Kuún Kollégiumot pedig megvette az állam (B. 2.).

A Magyar Párt panaszai közül a felekezeti tanerők újabb nyelvvizsgájától eltekintettek (O. 3.). A kalotaszentkirályi és zentelki magyarok legelőjét 1,100.000 lejért megvette az állam (C. 4.). A büntetőtörvénykönyv 215. cikkét kissé enyhítették (C. 7.), a közigazgatási törvény egyes rendelkezéseit pedig módosították, ami keveset változtatott a törvény lényegén (C. 8.). A dévai csángók erőszakkal elvett ingatlanaiért némi kártérítést kaptak (C. 10.). Pop Valérnak vissza kellett vonnia az etnikai arányszám érdekében kiadott körlevelét (G. 14.). Az ügynevezett „kisebbségi státútum“ oldotta meg, — legalább papíron —, a névelemzés (C. 5.), a helységnevek használata (C. 11.) és a címtáblák használatának kérdését (O. 13.), a magyar felekezeti iskolák közül pedig (O. 15.) az elemi iskolák kaptak bizonyos államsegélyt a román uralom utolsó két évében.

FORRÁSMUNKÁK

A romániai magyarság- huszonkét éves politikai történetéről mindezideig nem jelent meg összefoglaló tanulmány s ezért könyvem megírásánál csak az egyes részlet-munkákra támaszkodhattam. A politikai eseményeket a magyar sajtó csak olyan mértékben jegyezhetette fel, ahogy azt a cenzúra megengedte. A napilapok közül felhasználtam a Bartha Miklós alapította „Ellenzék“-et, mely később Bánffy Miklós irányítása alá került, az időközben megszűnt „Ujság“-ot, a Paál Árpád-féle székely csoport harcos napilapját és a „Keleti Újság“-ot, amelyet egy polgári radikális közösségtől 1927-ben a Magyar Párt vett meg s azóta Bethlen György vezetése mellett mindvégig a hivatalos pártlap szerepét töltötte be. A romániai németiség hű tükre a nagyszebeni „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt“. A kisebbségi magyarság politikai történetírásának legértékesebb adattára a Lúgoston megjelenő „Magyar Kisebbség“ című nemzetpolitikai 'szemle. A folyóiratot dr. Jakabffy Elemér, dr. Sulyok István és dr. Will er József alapította, ténylegesen azonban az első évektől eltekintve, egyedül Jakabffy Elemér „szerkesztette és ő adta ki román, német, francia nyelven a „Magyar Kisebbség“ idegenek számára készült testvérlapját is. A „Magyar Kisebbség“ 1922-től napjainkig a romániai magyarság minden jelentős politikai eseményével foglalkozott. E mellett részletes beszámolókat közölt a kisebbségi kongresszusokról, helyet adott a magyarságot érintő politikai pereknek és bírói ítéleteknek, leköszölte a magyar képviselők parlamenti felszólalásait és állandó figyelemmel kísérte a román sajtót. Munkatársai között az erdélyi és magyarországi kisebbségpolitikai és jogi írók legjava szerepel. Az anyaországi folyóiratok közül a „Magyar Szemle“ (szerkesztő Szekfű Gyula), a „Külgügyi Szemle“ (felelős szerkesztő Drucker György), a „Láthatár“ (szerkesztő Csuka Zoltán) és a „Kisebbségvédelem“ (szerkeszti dr. Elekes Dezső) foglalkoztak legtöbbet az erdélyi magyarság politikai életével, valamint a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet dr. Faluhelyi Ferenc szerkesztésében meg-

jelent „kisebbségi körlevelei“ és dr. Móricz Miklós „Statisztikai Tudósítója“.

A romániai magyarság első évtizedéről összefoglaló képet nyújt a dr. Sulyok István és dr. Fritz László szerkesztésében megjelent „Erdélyi Magyar Évkönyv 1918—1929“ (Kolozsvár 1930). A könyvhöz csatolt kronológia 1918. X. 31.—1929. XII. 31-ig kisebb pótlásokkal hasznos vezérfonala lehet azoknak, akik az első évtized kulturális, társadalmi, gazdasági és egyházi mozgalmában akarnak eligazodni. Az első tíz év történetéről s főként a politikai szervezkedés megindulásáról sok értékes adathoz jutunk a Magyar Szemle 1928 októberi, a kisebbségi magyarság első évtizedének szentelt számában, Jancsó Benedek, Grandpierre Emil, Barabás Endre, Ladihay György, Gyárfás Elemér es Jakabffy Elemér cikkei útján. Egész egyéni ellenzéki hangot üt meg Szentimrei Jenő az „Új magyar föld“ című röpiratban „A kisebbségi magyarság elhibázott útja Erdélyben“ című cikkével. Hasonló ellenzéki igényekkel lép fel a „Metamorphosis Transylvaniáé 1918—1936“ (Kolozsvár 1937) című Győri Illés István által szerkesztett antológia; néhány komolyabb tanulmányától eltekintve azonban csak a napi újságírás színvonalán mozog és megállapításait kritikával kell fogadni. — Elsősorban a szépirodalommal foglalkozik, de Grandpierre Emil, Gál Kelemen, Gyárfás Elemér cikkein keresztül az erdélyi magyarság politikai életébe is betekintést nyújt az első hat évet felölelő „Pásztortűz Almanach“ (Kolozsvár, 1925. Szerkeszti; dr. György Lajos). Szász Zsombor magyarul és angolul megjelent nagy munkája „Erdély Romániában“ (Budapest 1927) bő idézeteivel és statisztikai tábláival az első évek legteljesebb politikai adattára. Ugyancsak ő számolt be később rendszeresen a Magyar Szemle hasábján a román belpolitika változásairól. Sok tanulsággal olvashatjuk a „Jancsó Benedek Emlékkönyvében (Budapest 1931. Szerkesztette dr. Asztalos Miklós) Búza László, Ajtay Gábor, Szász Zsombor, Szász Béla, Barabás Endre, Móricz Miklós értékes tanulmányait valamint a népszövetségi panaszokkal foglalkozó beszámolót. Endes Miklós „Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története“ (Budapest 1935) c. nagy munkájának ötödik része az egyházak helyzetéről nyújt átfogó képet. Bár nem illik be ez utóbbi tudományos munkák sorába, de itt kell megemlékezni Tóth Sándor „Erdély 22 éves rab-sága“ (Budapest, 1941) c. színes riportsorozatáról, melynek tartalmát hűen jellemzi a címlapján látható mártírkoszoru és a belőle hulló piros, fehér, zöld vércseppek.

Román szerzők összefoglaló munkái közül kiemelkedik Silviu Dragomir könyve; „La Transylvanie roumanie et ses

minorités ethniques“ (Bucarest 1934) és V. Boteni: „Les minorités en Transylvanie“ (Paris 1938) című doktori értekezése. Dragomir polemikus munkája a történelmi, kulturális és gazdasági fejlődéssel foglalkozik, Boteni azt igyekszik bizonyítani, hogy Románia a kisebbségi jogokat minden vonalon betartotta. Az első tíz évről számol be a „Transylvania, Bánátul, Crişana, Marâmureşul 1918—1928“ című nagy összefoglaló emlékkönyv. 1936 óta a „Revue de Transylvanie“ című Dragomir szerkesztésében megjelenő negyedévi szemle rendszeresen foglalkozott a kisebbségi magyarság kérdéseivel. A folyóiratba a legnevesebb román tudósok dolgoztak, de magas színvonal ellenére is meglátszik, hogy a külföldi tudományos propaganda szempontjait tartja szem előtt.

Az első évek történetének sok érdekes epizódját gyűjtötte össze Mikes Imre: „Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig“ című kétkötetes riport-sorozatában (Brassó 1931). A gyulafehérvári határozatok történetét Ion Clopo (elírta meg „Revolucia din 1918 Si unirea Ardealului cu România“ című Scotus Viator díjat nyert könyvében (Kolozsvár 1926). A kisebbségi szerződés és békeszerződés megkötésének körülményeit román részről: Tilea későbbi londoni követ dolgozta fel, amit Botos János fordított magyarra „Románia diplomáciai működése 1919 novembertől 1920 márciusig“ címmel (Magyar Kisebbség 1926). A kisebbségek nemzetközi jogvédelméről a magyar szerzők közül Balogh Arthur („A kisebbségek nemzetközi védelme“, München 1928; megjelent franciául és németül is), Búza László („A kisebbségek jogi helyzete“ Budapest 1930) és Flachbarth Ernő („System des internationalen Minderheitenrechtes“ Budapest 1937) írtak európai viszonylatban is alapvető szakmunkákat

A passzivitás éveinek legjelentősebb röpirata az 1921-ben megjelent „Kiáltó szó“, amiben Kós Károly, Zágony István és Paál Árpád foglalt állást a politikai aktivitás mellett. Dr. Gyárfás Elemér „Erdélyi problémák“ (Kolozsvár 1923) című kötetében a hatalomváltozás utáni első években írt újságcikkeit is közzétette. A püspökök eskütételétől a néppárti kormány bukásáig terjedő hat év politikai történetének leg-hitelesebb forrása Gyárfás Elemér „Az első kísérlet“ című tanulmánya, mely az Averescu paktum előzményeit, megkötését, módosításait, felbomlását és tanulságait öleli fel (Magyar Kisebbség 1937. 2—3. szám). Bernády György „Reflexiók“ című válasz-füzetével kiegészítve (Marosvásárhely 1937) tiszta képet alkothatunk magunknak a magyarság politikai harcainak a kulisszák mögött lefolyó előkészületeiről. A „Magyar Szövetség“ rövid életéről az „Ellenzék“ számol be legrészletesebben.

A földbirtokreform nagy irodalmából dr. Oberding Jó-

zsef György «Az erdélyi agrárreform» (Kolozsvár 1930) és dr. Móricz Miklós „Erdélyi föld sorsa” (Budapest 1932) c. munkája forgatható a legtöbb haszonnal.

A Magyar Párt szervezeti szabályzata és programja két kiadást ért el 1924-ben és 1928-ban. Sándor József parlamenti felszólalásai a Magyar Kisebbségben jelentek meg; az egyiket „A magyar iskolákért” (Torda 1924) címen önálló füzetben is közzétették. A román alkotmányt elsőnek dr. Balogh Arthur és dr. Szeghő Imre kommentálta „Románia új alkotmánya” (Kolozsvár 1923) című munkájukban. A parlamenti választások statisztikáját e sorok írója állította össze a „Kisebbségvédelem” 1938. évi 6. számában „Magyar képviselők a román parlamentben” cím alatt. A reform-csoport működését a „Keleti Újság”-ból ismerhetjük meg, a „Magyar Néppárt” programjáról és kísérleteiről „A népkisebbségi törvény tervezete” (Kolozsvár 1928) című füzet tájékoztat.

Az első évtized iskolapolitikai fejlődését a Kornis Gyula szerkesztésében megjelent „Az elszakított magyarság közoktatásügye” című kötetben Barabás Endre és Jancsó Benedek írta meg (Budapest 1927). Dr. Balázs András „Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez 1919—1929” című munkájában nagyszámú emlékiratot és hatósági rendeletet gyűjtött össze. A romániai magyar oktatásügyről a bécsi döntés után Biró Sándor számolt be a Magyar Szemle hasábjain („Az erdélyi magyar iskola keresztútja” 1941. 1. sz. és „Magyar tanárok és tanulók Komániában” 1941. 2. sz.). Gyárfás Elemér és Pál Gábor vitája a konkordátum felől a Magyar Kisebbség 1928. évi 18., 19. és 21. számában folyt le. A római egyezmény történetét Pop Valér igazságügyminiszter írta meg „Acordul delà Roma” (Kolozsvár 1934) című könyvében. Onisifor Ghibu irodalmi munkáiról már szó esett tanulmányom szövegében. Az „Un anacronism si o sfidare” mellett közel hétszáz oldalas összefoglaló munkája: „Actiunea catolicismului si a Sf. Scaun in România integrită” (Kolozsvár 1934). A Ghibu-féle akcióról egész kis irodalom alakult ki — román és magyar nyelven. A Státus körüli harcokról összefoglaló képet nyújt Scheffler János egyetemi tanár a Magyar Szemle 1941. év májusi számában (Az „Erdélyi Katolikus Státus” küzdelmes húsz éve).

A magyar parlamenti felszólalások legnagyobb részénél a Magyar Kisebbségben közölt szöveget vettem alapul, az ott meg nem jelent beszédek a román hivatalos lap, Monitorul Oficial harmadik részében találhatók fel, mely a parlamenti napló szerepét tölti be. Hegedűs Nándor négy nagyobb beszédét külön füzetben is megjelentette „Magyar harc a román parlamentben” (Nagyvárad 1940) cím alatt A román

törvények legjobban kezelhető gyűjteménye a Hamangiu-féle kiadásban megjelent „Codul general al României“.

A Magyar Párt gazdasági szakosztályában rendszeren a nagygyűlések alkalmával tartott előadások és hozzászólások négy kötetben jelentek meg „Gazdasági sérelmeink és kívánságaink“ címen (Kolozsvár, Minerva kiadás). A kisebbségi szakosztály 1935. május 25. és 26-án Nagyváradon tartott ülésének anyagát dr. Jakabffy Elemér szakosztályi elnök tette közzé a „Népkisebbségi kívánságaink és feladataink“ című kötetben (Lúgos 1935). A Nemzetek Szövetségéhez intézett panaszok anyagát és statisztikáját e sorok írója állította össze „A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt.“ című tanulmányában, (Különlevonat a Hítel 1936.3. számából) és a Magyar Kisebbség 1938. évi 24. számában. A panaszeljárással kapcsolatos tapasztalatairól dr. Balogh Arthur a Magyar Kisebbség 1940. évi 18. és 19. számában számolt be „A Nemzetek Szövetsége és a romániai magyar kisebbség“ című tanulmányában. A Népszövetség kisebbségvédelmi tevékenységéről szól dr. Balogh Arthur kritikai munkája: „L'action de la Société des Nations en matière de protection des minorités“ (Paris 1937); ennek mellékleteként a Corvin láncos tudós a csiki magánjavak ügyéről adott számot. Dr. Kövér Gusztáv háromkötetes munkájában sok dokumentumot találunk annak igazolására, hogy a Népszövetség nem teljesítette kisebbségvédelmi feladatait. (I. kötet: „Non! Genève ne protège pas les minorités nationales“. II. kötet: „Histoire d'une trahison“. III. kötet: „L'erreur initiale de la Société des Nations“. Genf 1938, 1939, 1940.) A vallási kisebbségek amerikai bizottságának jelentését a „The religious minorities in Transylvania“ (Boston 1925) és a „Roumania ten years after“ (Boston 1928) című könyvekben találjuk meg, az előbbit Szombati Szabó István fordította magyarra és a Magyar Kisebbség kiadásában jelent meg.

A községi iskolai segély kérdését e sorok írója és dr. Ürmösi Károly dolgozta fel „A 14/o-os iskolai segély és a magyar felekezeti iskolák“ című, a Magyar Kisebbség 1937. évi 3—4. számában megjelent tanulmányban.

A Magyar Revíziós Liga kiadványai közül a romániai magyarság helyzetével Borbély Andor és dr. Fali Endre foglalkozik „Román uralom Erdélyben“ c. munkájában (Budapest 1936), valamint dr. Fali Endre „Jogunk Erdélyhez“ c. könyvében. A revízióellenes irodalom elsősorban Magyarország ellen irányult és a nemzetiségi elvvel, a trianoni béke létrejöttének körülményeivel és a revíziós propagandával foglalkozott, de az erdélyi magyarságra vonatkozóan is sok adatot találunk A. Gociman: „Romániái revizionismul maghiar“

(Bukarest 1934) című könyvében. Nem sorolom itt fel az erdélyi magyarság politikai helyzetével foglalkozó és idegen íróktól származó könyveket, amelyek többé-kevésbé szintén a revízió vagy ellenrevízió szolgálatában állanak, mivel ezek legnagyobb része csak másodkézből vette adatait. Kivétel e téren C. A. Macartney „Hungary and Her Successors 1919—1937“ (London 1937) c. alapvető munkája.

A székely autonómiáról tanulmányt írt dr. Tusa Gábor („A székely vallási és tanügyi autonómia“ Kolozsvár 1930), dr. Papp József („Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata“. Magyar Kisebbség 1931. 8, 9, 10. szám), dr. Balogh Arthur (A székely vallási és iskolai önkormányzat“. Erdélyi Múzeum 1931. 341—354 l.) és e sorok írója („A székely közületi kulturális önkormányzat“ (Magyar Kisebbség kiadása 1934), mely utóbbi mint doktori értekezés románul is megjelent). Dr. Paál Árpád „Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról“ című javaslatát (Kolozsvár 1931) a megfelelő fejezetben ismertettem. A székely önkormányzattal kapcsolatos tervek sok tekintetben az 1925. február 12-i észt törvényt vették alapul, amit dr. Csekey István ismertetett meg a magyar jogászvilággal (A kisebbségi kultúra-autonomia Észtországban. Magyar Kisebbség 1928. évi 3., 4., 5. és 6. szám).

Maniu felfogását a kisebbségi kérdésről legjobban a román szociális intézetben 1924. május 11-én tartott előadása tükrözi vissza (Probléma minoritátilor. „Politica externá a Romániei“ című kötet 223—243. lapján.) A „numerus valachicus“ mozgalom és a „román front“ nevű párt programját dr. Vaida-Voevod Sándor mondta el „Cuvántare către Natiunea Română“ című könyvében (Kolozsvár 1937).

A bánági magyarság történetét minden vonatkozásában kimerítően írta meg Jakabffy Elemér qs Páll György „A bánági magyarság húsz éve Romániában“ című munkájában.

A népoktatás helyzetéről beszámolt R. Szeben András „Az erdélyi magyarság népoktatás-ügyének statisztikai mérlege (Budapest 1934) című alapos tanulmányában. A Magyar Történelmi Társulat által a bécsi döntés havában kiadott „Erdély“ c. kötetben ugyanő két tanulmányt tett közzé „Uralomváltozás Erdélyben“ és „Erdély gazdasági élete Romániában“. Az előbbi függeléke szemléltetően hasonlítja össze a románság helyzetét a Trianon előtti Magyarországon a romániai magyarság helyzetével. Az állami elemi iskoláztatás helyzetképét dr. Kiss Árpád készítette el „Az állami magyar tannyelvű elemi iskolák és tagozatok című statisztikai közleményében (Magyar Kisebbség 1936. és

1937. évi kötet). Ugyanő dolgozta fel a magyar ügyvédek statisztikáját a Magyar Kisebbség 1936. évi 15—16. számában. Az ügyvédi kamarák elrománosításának kérdéséről e sorok írója és dr. Szilágyi Olivér írt magyar és román nyelvű tanulmányt „Az ügyvédi arányszám kérdése” címen ugyanazon nemzetpolitikai szemle „Kisebbségi Jogélet” című mellékletébe (1937. 7—9. sz.) A magyar bírók, ügyészek, bírósági tisztviselők és közjegyzők statisztikáját dr. Kovács Árpád dolgozta fel a Magyar Kisebbség 1937. évi 4. és 5—6. számában.

A magyar vagyonok ellen intézett támadások közül a nagyváradi premontrei rend perének anyagát ismertette dr. Patzkó Elemér egy, dr. Gyárfás Elemér előszavával ellátott román nyelvű kötetben, melynek címe: „Personalitatea juridică a ordinelor călugărești și rectificările arbitrale ale in-scriptiunilor funduare” (Kolozsvár 1938). A szász egyetem jogi helyzetéről dr. Ioan Fruma ügyvéd írt tárgyilagos hangú tanulmányt „Probléma Universității Săsești și a institutiei celor șapte Juzi” címen (Nagyszében 1935). A kérdés magyar vonatkozásait a Keleti Újság 1937. június 18-i és 1938. május 18-i számaiban ismertettem.

Sok adatot gyűjt össze Urmösi Maurer Béla a „Chestiuni Minoritare” című román nyelvű kisebbségi szemle füzeteiben, valamint a „Kisebbségi kérdések” című kötetben (Kolozsvár 1937. augusztus). Az 1937—38. év politikai kérdéseiről Hegedűs Nándor „Erdélyi levelek” (Nagyvárad 1941) című kötetéből alkothatunk képet magunknak, mely a „Pesti Napló”-ban megjelent cikkeit tartalmazza.

Az új nemzedék gondolatvilágát és mozgalmait a Kolozsváron megjelenő „Erdélyi Fialok” 1930—1939-ig terjedő évfolyamaiból és a „Hitel” 1936—1940. évi köteteiből kísérhetjük figyelemmel. A vásárhelyi találkozó jegyzőkönyve csak litografálva jelent meg. Az erdélyi magyar főiskolai hallgatóság helyzetéről az Erdélyi Magyar Évkönyvbe (Kolozsvár 1930) Albrecht Dezső írt összefoglaló tanulmányt. Az ifjúsági élet rendszerét Jancsó Béla ismertette az Erdélyi Helikon 1931 januári számában az európai ifjúsági ankétrel kapcsolatban. A politika felé hajló fiatalok a Magyar Kisebbségben jelentették meg tanulmányaikat. A Magyar Kisebbség 1933. évi február 16-i kettős számát a későbbi Hitel csoport íróinak (Albrecht Dezső, Petrovay Tibor, Venczel József, Vita Sándor és Vita Zsigmond) tartotta fenn, az 1936. augusztus 16-i kettős számban pedig a fiatal ügyvédek (dr. Szilágyi Olivér, dr. Parocz György, dr. Mikó Imre és dr. Kiss Árpád) taglalták az időszerű jogi és politikai kérdéseket. A baloldali fiatalság elméleti megnyilatkozásainak a kolozsvári „Korunk” (szerkesztette Gaál Gábor) adott helyet, a napi politikába pedig a „Fal-

vak népe“ és később az „Erdélyi Magyar Szó“ hasábjain szóltak bele. Az egyetemi ifjúság fejlődéséről dr. Janesó Elemér számol be „Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében“ című könyvének (Budapest 1935) egyik fejezetében.

Az új alkotmányt „Az Ország Útja“ 1938. évi 7—8. és a „Hitel“ 1938. évi I. számában, a kisebbségi státútumot pedig a „Kisebbségvédelem“ 1938. évi 4—5. számában és a „Hitel“ 1938. évi 3. számában ismerttem. Román részről Romulus I. Fodor válaszolt a „Revue de Transylvanie“ 1939. évi 3—4. számában „M. István Bölöni et la question des minorités en Roumanie“ címen.

A Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépésről és a Romániai Magyar Népközösség működéséről legkimerítőbben az „Ellenzék“, a Népközösség lapja számolt be. A Népközösség megalakulásának és másféléves munkájának történetét mondotta el Bánffy Miklós a magyar felsőház, 1940. december 18-i ülésén. Erre válaszolt Bethlen György a „Keleti Újság“ december 22-i számában „Mi az igazság?“ cím alatt. A besszarábiai válságról Tatarescu külön füzetben számolt be, amiben a maga és a király politikáját igyekezett igazolni (Evauearea Basarabiei si a Bucovinei de Nord. Craiova 1940.). Az utolsó tíz év történetét különben a Magyar Párt és a Magyar Népközösség irattárából, valamint saját feljegyzéseim alapján állítottam össze. Végül ezúton is köszönetét mondok gr. Bethlen György és gr. Bánffy Miklós titkos tanácsos uraknak, akik könyvem kéziratát elolvasva, értékes megjegyzéseikkel sok lényeges szempontra hívták fel a figyelmemet.

BETŰSOROS NÉVMUTATÓ

- Abrudbányai Ede dr. 87, 89, 98, 127, 142.
Adelswaerd A. Théodore br. 82.
Ady Endre 189.
Albrecht Dezső 190, 191, 220, 225.
Albrecht Lajos dr. 23, 24.
Ambrózy Andor br. 41. 42, 98, 156.
Amxnende Ewald dr. 83.
Anghelescu (Angelescu) Constanta dr. 43, 49, 50, 51, 71, 75, 107, 121, 122, 141, 142, 147, 148, 201, 206.
Antóniádé követ 122.
Apáthy István dr. 10, 11, 12, 16.
Arge^anu Gh. 242.
Argetoianu C. 101, 104, 105, 110, 130, 202, 242, 243, 249, 260, 300.
Arvay Árpád 137, 176, 305.
Asztalos Sándor dr. 191, 225.
Averescu Alexandra 18, 22, 26, 30, 48, 49, 56, 57, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 80, 92, 102, 118, 150, 198, 200, 201, 206, 233, 284.
Avyamescu György 12.
Bajó nővérek 303.
Balázs András dr. 52, 108.
Baliff tábornok 206.
Balogh Antal 195.
Balogh Arthur dr. 52, 62, 69, 82, 83, 84, 87, 98, 122, 124, 127, 138, 141, 185, 194, 304.
Balogh Edgár 191, 248.
Balogh Elek 73, 74.
Bánffy Albert br. 304.
BánffyMiklós dr. gr.113,166, 208,219,220,221,222,223, 224,225,228,230,234,235, 236,242,250,251,253,258, 297, 302, 304.
Barabás Béla id. 41, 42, 60, 61, 62, 63, 87.
Barabás Béla ifj. dr. 87, 104, 127, 196.
Baranyai Zoltán dr. 304.
Bárdos Péter 137.
Bartalis Sándor 248.
Bairtha Ignác dr. 178, 235, 237.
Bartha Károly 248.
Barthou J. L. 152.
Becski István 137.
Béldi Kálmán gr. 24.
Bene Ferenc 196.
Bernády György dr. 27, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 53, 56, 57, 60,62, 71, 72, 93, 137.
Berthelot H. M. 11.
Bethlen Bálint gr. 196, 225.
Bethlen György dr. gr. 53, 56, 59, 61,62, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 76, 85, 87, 89, 90, 97, 98, 101, 104, 113, 114, 121, 127, 137, 141, 144, 145, 154, 156, 157, 166, 186, 187, 196, 200,

- 218, 219, 221, 222, 225,
284,
285, 286, 287, 288, 290,
297.
Bethlen István gr. 47, 113, 172,
173.
Bethlen Ödön gr. 305.
Bíró Vencel dr. 168.
Bitay Árpád dr. 105.
Boila Romulus dr. 91, 92, 129,
207.
Bokor Béla 237.
Bokor Márton 66.
Boldizsár Iván 163.
Boros György dr. 219.
Botos János 190.
Brandsch Rudolf 85, 105, 106,
126,
127, 128, 133, 134.
Braitianu Constantin 262.
Bratianu Gheorghe 97, 141.
Bratianu Ionéi 18, 27, 32, 43,
47,
57, 70, 74, 97, 106, 141,
142,
153.
Bratianu Vintila 74, 97.
Briand Aristide 84.
Buciján Constantin 48, 56, 274,
284.
Butenko követ 201, 259.
Buzdugan Gheorghe 74, 97.
- Calinescu Armand 130, 199,
202,
205, 214, 221, 222, 223,
226,
229, 231, 240, 242, 256,
257,
296, 297, 298, 300, 301.
Campianu Ilié 103.
Caraiman Carol, lásd II. Károly.
Cecil lord. 52.
Ciano Galeazzo 262.
Cisar Th. Alexandra 77, 108.
Oodreanu Ion 262.
Codreanu Zelea 142, 193, 194,
195, 197, 198, 202, 204,
217,
259.
Colfescu Ion 143, 153.
- Concha Győző 153.
Condra? képviselő 286.
Constantinescu Tancred 56.
Cornish C. L. 80.
Costachescu Nicola» 89, 189.
Cristea Miron 74, 97, 201, 205,
206, 229.
Csáky István gr. 261, 262.
Csetri János 55.
Cuza C. Alexandra 197, 198.
- Daday Lóránd 154.
Daicoviciu C. dr. 169.
Daróczi Kiss Lajos 305.
Deák Ferenc 20.
Deák Gyula dr. 53, 67.
Demeter Béla 208, 225.
Deutsek Géza dr. 72, 86.
Dickinson Willoughby 82.
Dobrescu Aurél 94, 95. 100.
Dobrescu Dimitrie 178.
Dobrota M. Octavian 170.
Dobrovici 124.
Dóczy Imre 305, 308.
Domahidy Elemér 62.
Dózsa Endre 66.
Dragomir Silviu 10, 208, 210,
220,
221, 222, 240, 242, 253, 254,
296.
Dúca I. G. 44, 70, 71, 116, 141,
142.
- Eckhardt Tibor dr. 152.
Eftimiu Victor 154, 155.
- Fábián László dr. 87, 154.
Fabritius Fritz 194, 222.
Fekete Nagy Béla 41.
I.Ferdinand 10, 22, 39, 49,
70,74.
I. Ferencz József 25, 34.
Ferencz József 22, 23, 26, 50,
51,
52, 219, 220.

- Ferenczy Géza ár. 24, 48, 53, 68, 79, 274.
- Ferenczy Zsigmond ár. 127.
- Fiedler István 180.
- Filó Ferenc dr. 235.
- Fogarasi Géza dr. 237.
- Franchet d'Eperay L. F. M. 11.
- Frint Lajos 252.
- Fülöp Béla dr. 27, 44.
- Gaál Endre dr. 304.
- Gabányi Imre dr. 53, 79.
- Gafencu Grigore 242, 259, 301.
- Gagyi László 191.
- Gál József dr. 154.
- Gál Miklós dr. 127, 141, 146, 196.
- Garofflid C. 29, 30.
- Gheorghiu 124.
- Ghelmegeanu Mihai 246, 254.
- Ghibu Onisifor 107, 108, 109, 168, 180, 251, 252.
- Ghika D. I. 108.
- Gigurtu Ion 259, 260, 261.
- Giurescu Constantán 255, 256.
- Glattfelder Gyula dr. 22.
- Goga Octavian 22, 48, 56, 57, 59, 61, 63, 151, 171, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 218, 233, 274, 284, 286, 287, 289.
- Gojdu Manó 182, 183.
- Goldi? László 9, 76.
- Gömbös Gyula (vitéz) 135.
- Görög Joachim 27, 63.
- Grandpierre Emil dr. 15, 19, 21, 23, 24, 26, 39, 40, 41, 42, 48, 53, 55, 274, 284.
- Gratz Gusztáv dr. 172.
- Gritta Ovidius 244.
- Grois László dr. 225.
- Groza Péter 194.
- Gust Waldemar 194.
- Gusti Dimitrie 131.
- Gyárfás Elemér dr. 27, 47, 48, 53, 56, 59, 62, 63, 69, 73, 75, 76, 79, 82, 87, 90, 95, 100, 103, 104, 107, 108, 113, 127, 128, 130, 140, 141, 145, 146, 149, 150, 151, 157, 165, 166, 173, 174, 175, 178, 196, 205, 218, 221, 222, 224, 225, 228, 235, 236, 237, 251, 256, 258, 274, 284, 297.
- Gyergyay Árpád dr. 175.
- V. György 217.
- György József dr. 87.
- Györgypál Domokos dr. 305.
- Hajdú István dr. 40, 41, 53, 274, 284.
- Haller Gusztáv dr. 13, 24, 41, 42.
- Haller István gr. 225.
- Hedricb Hans dr. 236.
- Hegedüs Nándor 87, 95, 96, 100, 104, 127, 128, 130, 194
- Hexner Béla 154.
- Hitler Adolf 183, 198, 217, 261.
- Hodgyai Géza 123.
- Horthy Miklós (vitéz nagybányai) 17.
- Hóry András 261.
- Huszár Pálné br. 82.
- Iam andi Victor 151, 152, 207, 243.
- Ignác László 62.
- Inculet Ion 260.
- Inczédy-Joksman Ödön dr. 67, 187, 225, 305.
- Ioan Gh. 124.
- Ionescu tábornok 100, 101.
- Iorga Miklós dr. 45, 46, 71, 97, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 126, 130, 140, 141, 145, 147, 169, 175, 190, 201,

206.
Luca belügyminiszter 172.
.Jakabffy Elemér dr. 41, 42, 49,
53, 73, 83, 84, 87, 104, 122,
127, 156, 184, 196, 221.
.Tancsó Béla dr. 188.
Janovics Jenő dr. 12.
Jászi Oszkár 9.
Jelen Gyula dr. 225.
Jodál Gábor dr. 178.
Jombart Lajos 247.
Jordáky Lajos 15.
Joshizawa 119.
Jósika János br. 15, 61, 62, 74,
87, 90, 104, 127, 141, 185,
196,
224, 228.
Jósika Samu br. 23, 24, 25, 26,
27, 39, 41, 43, 47, 82.
II.József 34.
Kacsó Sándor 166, 191.
II.Károly 70, 74, 96, 97, 101,
141, 154, 168, 198, 201,
207,
217, 232, 259.
Károlyi Mihály gr. 9.
Kecskeméthy István 26, 40, 41,
42, 66, 72, 86.
Kéki Béla 190, 225.
Kemény János fejedelem 224.
Kemény János br. 224.
Kendeffy Ödön 196.
Kerenszky Sándor 193.
Kertész Jenő dr. 15.
Kiss Árpád dr. 162.
Kocsán János 62.
Kolumbán József dr. 225.
Kondor Gedeon 181.
Koós Kovács István 190.
Kocopi Kálmán 228.
Kós Károly 15, 19, 23, 24, 66,
72,
86, 165, 255.
Kossuth Lajos 21.
Kotzó Jenő dr. 61, 69.
Kovács Árpád-dr. 137.
Kovács Kálmán 41.
Kováts Károly dr. 235, 237.
Kövér Gusztáv dr. 137, 199,
305.
Kratochvil Károly 11.
Krenner Miklós 17, 66, 67, 69,
112,113, 114, 143.
Krüger Jenő dr. 180.
Laáx Ferenc 62, 87, 104, 127,
141,
145, 147, 174, 196.
Lápadatu Alexandra 152.
László Dezső 188.
László Dezső dr. 62, 69, 74, 87,
89.
Limburg .Toseph dr. 82.
Ludvigih Gyula 235.
Mailáth Gusztáv Károly gr. 22,
50, 51, 52, 108, 219.
Magyar Bálint 100.
Makkal Domokos dr. 66, 158.
Makkal Sándor dr. 63, 75, 104,
164, 219.
Maniu Gyula dr. 10, 13, 28, 45,
48, 56, 64, 70, 71, 72, 80,
85,
86, 87, 91, 92, 95, 97, 98,
110,
113,126, 127, 133, 141, 151,
153, 176, 194, 195, 197,
202.
251.
Manoilescu Mihai 98, 101, 104,
260, 261, 262.
Mária királyné 25, 39.
Máriaffy Lajos 225.
Markovics Kálmán 225.
Márton Áron 219, 235.
Márton Károly 195.
Mátis András 127, 158.
Mello-Franco 117.
Menyhárt Gáspár dr. 15.
Meskó Miklós dr. 186.
Metes prefektus 22, 25.

- Mieescu Isteate dr. 177, 204.
Michalache Ion 80, 193, 262.
I. Mihály 74, 97, 259.
Miklós herceg 74, 97.
Mikó Imre gr. 213.
Mikó Imre dr. 189, 196, 206,
225
228, 237, 258.
Mikó László 228.
Mikó Lőrinc dr. 52.
Mironescu G. 63, 97, 98, 99,
101,
201, 206.
Moldovan Dénes dr. 48.
Moldovan Victor 256, 257.
Molnár Kálmán 63.
Molotov 259.
Móricz Zsigmond 189.
Mota Ion 262.
Mussolini Benito 57, 169, 170,
261, 291, 292, 293.
Müller Jenő dr. 196.
- Nagaoka 120.
Nagy István 192.
Nagy Jenő dr. 56.
Nagy Károly 22, 49, 51, 52, 63,
219, 305.
Nánásy János dr. 137.
Neculcea tábornok 11.
Negulescu ezredes 205.
Németh László 163.
Neugeboren Emil 134.
Nistor Ion 144, 252, 260.
Niturescu Yoicu 63.
Nyirő József 165.
- Oberszt Zoltán dr. 176, 196.
Orosz Károly 234.
- Paál Árpád dr. 15, 19, 21, 56,
62, 74, 79, 87, 137, 139, 166.
Pacelli Eugenio 109.
Páclif?eanu Zeno 9, 208.
Pál Gábor dr. 48, 77, 79, 87,
104,
118, 120, 122, 124, 127,
141,
176, 196, 221, 222, 274,
284,
304.
- Pál István 27, 44.
Palágyi Jenő dr. 247.
Pálffy Antal 191.
Páll György dr. 155.
Papp Béla dr. 247.
Papp Danila 173.
Papp József dr. 15, 138.
Parecz Béla dr. 61, 69, 87, 196,
247.
Parecz György dr 196.
Paithó tábornok 16.
Patzkó Elemér dr. 180.
Péchy Imre 27.
Pella ifj. 103.
Pella Y. id. 103.
Pereni — Perényi 195.
Péter János 235.
Petrescu-Comnen Nicolae 117.
Petrovici Ion 254.
XI. Pius 168.
Póczy Mihály 243.
Pop Cicio István 10, 97.
Pop Ghiia 91, 133, 171, 172.
Pop György (Básás?ti) 10.
Pop Ionéi 170.
Pop Valér 63, 108, 109, 187,
261,
262, 286, 306, 308.
Popescu Stelian 135, 151, 154.
Pordea Ágoston dr. 175.
Preliceanu képviselő 171.
Presan Constantán 98, 206.
Purgly László 221, 225.
- Reinhart Gyula 249.
Reményik Sándor 15, 164, 165.
Réti Imre 86, 158.
Réz Mihály 304.
Ribbentrop Joachim 262.
Rizescu képviselő 287.

- Robu képviselő 171.
 Rónai András dr. 161.
 Roska Márton dr. 168, 169.
 Roth Hans Ottó dr. 45, 72, 73,
 151, 160, 184, 236.
 Róth Hugó dr. 53, 79.
 Runciman Walter Leslie 209.
 Ruysen Th. 82.
- Sándor József 11, 12, 24, 27,
 39,
 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49,
 50,
 51, 52, 53, 55, 56, 60, 62,
 63,
 69, 87, 104, 127, 141, 144,
 190,
 196.
- Sándor király 152.
 Sáráteanu Constantin 97.
 Sato 119.
 Schiemann Paul dr. 83.
 Scotus Viator lásd Seton
 Watson.
 Sebesi János dr. 62, 87, 127,
 196.
 Sebestyén Miklós 72.
 Seicaru Pamfil 144, 209.
 ſerban Mihály 134.
 Seton Watson 37.
 Siklódi Sándor 195.
 Sima Horia 259, 260.
 Solomon képviselő 172.
 Soós István dr. 196, 235, 236,
 243.
 Spectator lásd Krenner
 Miklós.
 Stefănescu-Goanga Flórian
 217.
 Stirbei herceg 70.
 Strengar-Demian Sava 12.
 Sulyok István 252.
 Sulyok István dr. 82, 127, 166,
 190.
- Szabó Béni
 87,104,111,127,141,
 196, 228, 248, 249.
 Szabó Dezső 189.
 Szabolcsba Mihály 41, 42.
 Szakács Péter 63.
- Szász Ferenc dr. 196.
 Szász Pál dr. 208, 213, 219,
 220,
 221, 222, 225, 228, 230,
 235,
 236, 237, 250, 253, 254,
 297,
 300.
- Széchenyi István gr. 190.
 Széchenyi Miklós gr. 22.
 Székely Endre dr. 26.
 Székely Mózes lásd Daday
 Lóránd.
 Szekfű Gyula dr. 190.
 Szele Béla dr. 48, 61, 62, 63,
 166,
 274, 284, 305.
- Szemplér Ferenc dr. 195.
 Szentimrei Jenő 166.
 Szentkereszty Béla br. id. 42.
 Szentkereszty Béla br. ifj. 74,
 82,
 87, 104, 127, 141, 196, 228.
- Szilágyi Olivér dr. 176.
 Szoboszlay László dr. 62, 74.
 Szolnoky Gyula 245.
 Szőke Mihály 100.
 Szüllő Géza dr. 83.
- Tabéry Géza 66, 72.
 Tamási Áron 165, 191, 193,
 225.
- Tarnóczy Lajos 72.
 Tatarescu Gheorghe 55, 56,
 141,
 142,143,144,151,176,193,
 194,200,202,206,209,249,
 250,252,253,254,256,257,
 260, 297.
- Telegdi László 225.
 Teleki Adám gr. 192,220,225,
 228,235,236,237,246,248,
 249.
- Teleki Arcthur gr. 53, 56, 61,
 62,
 67, 137.
- Teleki Ernő gr. 176, 225, 228.
 Teleki Pál gr. 261, 262, 303.
 Teodorescu N. 149.
 Teutsch Frigyes 13, 15.
 Teveli József dr. 176.

- Tisza István gr. 63.
Tisza Kálmán 181.
Titulescu Nicolae 98, 101, 117,
142, 152, 157, 158, 169,
284,
285, 286, 288, 289.
Tokaji László 29.
Toldalagi Mihály gr. 56, 66,
137.
Tomba Lajos 235, 249.
Tormay Cécile 308.
Tornya Gyula dr. 61, 63, 86,
116,
117, 304, 308.
Tőkés Ernő 158.
Török Andor dr. 48, 62.
Túri Kálmán dr. (helyesen
Thurv)
42, 53, 79, 98, 137, 221.
Tusa Gábor dr. 138, 225.
- Ugrón András 66.
Ugrón István 24, 42, 47, 49, 53,
55, 56, 57, 59, 82, 122.
Ungár Adolf 156.
Urdarianu Ernest 257.
- Vaida-Voevod Sándor dr. 9, 18,
26, 60, 63, 64, 95, 97, 126,
130, 131, 151, 152, 153,
154,
195, 201, 206, 208, 256,
257,
260.
Vaitoianu tábornok 201, 206.
- Várady Aurél dr. 79.
Varga Béla dr. 219, 235.
Vásárhelyi János 87, 219, 224,
235, 236.
Vasiliu 124.
Végvári lásd Reményik Sándor.
Venczel József dr. 190.
Veress Dónát 123.
Vidrighin Stan 96.
Vincze Sándor 12.
Vita Sándor 190, 192, 225.
Vorbuchner Adolf 219.
- Wass Béla gr. 27.
Weisz Sándor dr. 62, 66.
WilfanJosip dr.83.
WillerJózsef dr.27, 62, 69, 73,
74, 75, 82, 87, 95, 99, 104,
127,
135,141, 145,150,151,157,
160,170, 171,172,174,177,
187, 197, 205, 218.
Wilson Woodrow 12.
- Zágoni István dr. 19, 20, 24, 4J,
154.
Zaharescu 124.
Zigre Miklós dr. 152.
Zima Tibor 27, 44, 66.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó	5
I. A politikai passzivitástól a Magyar Szövetségig. 1918—1922.	
Erdély elszakítása	9
A németek válaszüton	13
A politikai passzivitás évei	15
Magyar Szövetség	16—19
Választási háború	20—26
A földbirtokreform.....	28
II. A Magyar Párt és a politikai paktumok. 1922—1928.....	39
Az Országos Magyar Párt zászlóbontása	39
Megindul a harc a parlamentben.....	43
A „csúcsai paktum“.....	47
A Magyar Párt és a magyar iskolák	49
Őrségváltás a Magyar Pártban	53
Kisebbségpolitika Averescu kormányzása alatt.....	61
A reform-csoport	66
Kísérlet a kisebbségi blokkal	70
A templom és az iskola.....	74
A liberálisok végnapjai	78
Kisebbségi külpolitika	80
III. A Magyar Párt a függetlenség útján. 1928—1933.	85
A Magyar Párt Románia második parlamenti pártja lesz.....	85
Demokrácia és kisebbségvédelem	37
A közigazgatási „önkormányzat“	92
II. Károly király trónralépése	96
Népszámlálás és nyelvhasználat	99
A „szakértők“ kormánya	101
A kisebbségi alminiszterség.....	104

	Oldal
Iorga kultúrpolitikája és a római egyezmény	107
A hídverés	109
A Nemzetek Szövetsége előtt	114
Kísérlet a magyar erők megbontására	126
Magyar vasutasok tragédiája	128
Közigazgatás és iskolai awgély	130
IV. Erdély magyarsága m revíziós harc keresztüzében	
1933—1938	133
A révízióellenes mozgalom	133
A székely autonómia előtérben	137
A liberális párt ismét kormányon	141
A parlamentben	144
Parlamenti bizottságot kér a Magyar Párt	150
A „numerus valachicus“- mozgalom	152
őrségváltás a bárísági tagozatnál	155
Bethlen és Titulesou vitája	157
A közigazgatási reform	159
A magyar Népoktatás ügye	161
A Magyar Párttal ellentétes erők	163
Szent Bertalan éjszakája	168
A liberális parlament utolsó ülészsészaka	170
Az ügyvédi kamarák elrománosítása	177
Magyar vagyonok elkobzása	180
A népszövetségi politika alkonya	183
Az új nemzedék	188
A parlamentarizmus bukása	193
V. A rendi Románia és a Magyar Népközösség. 1938-1940.....	198
Goga és a magyarok	193
A királyi diktatúra és az új alkotmány	201
A Magyar Párt feloszlata	204
A kisebbségi statutum	207
Az új rend alaptörvényei	214
Belépés a nemzeti újjászületés frontjába	218
A magyar népközösség megalakulása	222
Magyar harc román egyenruhában	227
Nagyrománia utolsó parlamentje	237
Sziszfuszi küzdelem	238

	Oldal
A magyarság megszervezése	244
Kisebbségi minisztérium és kisebbségi politika	249
A front feloszlata	255
Erdély visszatérése.....	258
 Mellékletek	 263
1.A gyulafehérvári egyesülési határozatok	265
2.A párisi kisebbségi szerződés	267
3.A Magyar Párt programja	271
4.A „csúcsai paktum“.....	274
5.Bethlen György és Titulescu vitája.....	284
6.Octavian M. Dobrota cikke	291
7.A kisebbségi főkormánybiztosság működésének irányelvei.....	293
8.Az 1939. január 17-i megállapodás	296
9.Bánffy Miklós emlékirata Tatarescu miniszterelnök- höz	297
10. Panaszaink a Nemzetek Szövetsége előtt	303
11. Magyar törvényhozók a román parlamentben	308
 Forrásmunkák	 309
Betűsoros névmutató.....	317
Tartalomjegyzék	324